MÂİDE

۵﴾ سُورَةُ الْمَائِدَةِ

Bu sûrei Mâide dahi Medenîdir. Ya'ni hicreti seniyyeden sonra nâzil olmuştur. Hem de son zamanlarda nâzil olan sûrelerdendir. Netekim: «

سُورَةُ الْمَائِدَةِ مِنْ آخِرِ الْقُرْاٰنِ نُزُولًا فَاَحِلُّوا حَلَالَهُ وَ حَرِّمُوا حَرَامَهُ = sûrei «Mâide» Kur'anın nüzülce muahhar olanlarındandır. Binaenaleyh halâlını halâl, haramını haram tutunuz» diye de aleyhissalâtü vesselâmdan merviydir. Hudeybiye senesinden itibaren nüzule başlamış, bir kısmı fethi Mekke senesi, bir kısmı da hıccetülveda'da nâzil olmuştur. Bazıları Bu Sûrenin hepsi birden hıccetülveda'da Arefe günü, bazıları da bu sefer esnasında Nâzil olduğunu söylemişlerdir. Esma bindi yezidden menkuldürki, surei «Mâide» nin cemi'si nâzil oldu ben Resulullahın nâkası Adbanın zımamını tutuyordum ağırlığından devenin kolları kırılayazdı» demiştir. Lâkin cumhurun tercihine ve Hazreti Ömerden dahi sahih rivayete göre bu bütün sûre hakkında değil, bazı âyetler: ezcümle «

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ » hakkındadır. Ve ma'lûmdur ki hicretten sonra gerek nefsi Medine ve gerek bir seferde ve gerek Mekkede nâzil olanlara Medenî denilir.

Âyetleri - Yüz yirmidir.

Kelimatı - bin sekiz yüz dört.

Harfleri - on bir bin dokuz yüz otuz üç.

Fasılaları - لم ندبر = د٠ب٠م٠ن٠ل٠ر

İsimleri - Maide, Ukud, Munkıze, Müba'siredir.

sh:»1544

Mâide: Yemekli sofra demektir. Sûrei «Nisa»yı sûrei «Mâide» nin tâkıb etmesi ne kadar mütenasib ve ne kadar ma'nidardır. «Mâide Isâ» nın bu sûrede zikredilmiş olması bu tesmiyenin zâhiren bir vechi gibi görünürse de doğrusu onun için buna sûrei «Maide» denilmiş değil, bu, surei «Maide» olduğu için o bunda zikredilmiştir. Esasında bu sure ni'meti islâmın Maidesidir. Burada « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » müeddasınca

ni'meti islâm temamen kurtarılmış, ahidlerine vefa, akıdlerini iyfa eden Ehli iymana sunulmuştur. Şöyle ki:

﴿١﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوٓا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهيمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿٢﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللّٰهِ وَلَاالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْىَ وَلَا الْقَلَآئِدَ وَلَآ آٰمّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَديدُ الْعِقَابِ

sh:»1545

﴿٣﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَآ اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ

تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ
دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ
وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ
فِى مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿

Maide Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! akıdlerinizi iyfa ediniz, ihrama girdiğinizde avı halâl saymamanız şartiyle size en'am behaiminin âtide okunacak olanlardan maadası halâl kılındı, şüphe yok ki Allah ne isterse hukmeder 1 Ey o bütün iyman edenler! ne Allahın şeâirine, ne şehri harâma, ne kurbanlık hediyyelere, ne gerdanlıklarına ne de mevlâlarının gerek fazlını ve gerek rızasını arayarak beyti harâma doğru gelenlere sakın hurmetsizlik etmeyin, ihramdan çıktığınız zaman isterseniz avlanın, sizi Mescidi haramdan menettiler diye bir takımlarına karşı beslediğiniz kin sakın sizi tecavüze sevk etmesin, birr-ü takvâ üzere yardımlaşın, günah-ü taaddi üzere yardımlaşmayın, Allahdan korkun çünkü Allahın ıkabı çok şiddetlidir 2 Size şunlar haram kılındı: ölü, kan

ınzir eti, Allahdan başkâsının namına boğazlanan, bir de boğulmuş, yahud vurulmuş yahud yuvarlanmış, yahud süsülmüş, yahud canavar yırtmış olub da canı üzerinde iken kesmedikleriniz ve dikili taşlar üzerinde boğazlananlar ve zararla kısmet paylaşmanız, hep bunlar birer fisk (yoldan çıkıştır) bu gün kâfirler deninizi söndürebilmekten ümidlerini kestiler, onlardan korkmayın, yalnız benden korkun, işte bugün sizin için dinininiz kemale yetirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamâma irdirdim, ve size din olarak islâma rıza verdim, şu kadar ki her kim son derece açlık halinde çaresiz kalırda günaha meyl maksadı olmaksızın onlardan yemeğe muztarr olursa elbette Allah gafur, rahîmdir 3

_____

Bu surenin diğerlerinde bulunmıyan on sekiz farizayi tazammun ettiği beyan olunuyor. Ebuhayyanın kaydettiği veçhile derler ki: Arabın ilk feylesofu meşhur « الکندی » ye tilmizleri «ey hakîm! bize şu Kur'anın bir mislini yapıver» demişler, o da «peki, hepsinin değil, amma bir kısmının mislini yapayim» demiş ve bir çok günler çekilib kapanmış, sonra çıkmış «vallahi demiş buna ne bizim kudretimiz yetecek, ne de başka birinin, mushafı açtım, Sûrei «Maide» çıktı, baktım vefayi söylemiş, nekisten nehyetmiş. Bir tahlili amm yapmış, sonra bir istisna istisna eylemiş, sonra da kudret-ü hikmetinden haber vermiş ve bütün bunları iki satra sığdırmış, bunu ise hiç kimse cildlerle yazı yazmadan ifade edemez. ilh...»

UKUD: Akdin cem'idir. Akd, tevsık olunmuş ahid demektir ki bir şeyi diğerine sağlam surette bağlayan bağ ve düğüme, meselâ ip düğümüne teşbih edilmiştir. Ya'ni akıd asli lüğatte sıkı bağlamak ve düğümlemek, muhkem bağ ve düğüm demek olub bundan naklen bir kimsenin bir şey'i iltizam veya âhare ilzam ederek kendini veya diğerini bağlamasına veya mütekabilen bağlanmalarına akıd tesmiye olunmuştur ki itikad de bundandır.

sh:»1547

Binaenaleyh her akıd icab-ü kabule mütevakkıf olmayıb ba'zıları mücerred icab ile dahi mün'akıd olur ki nezirler ve mustakbele taalluk eden yeminler bu kabildendir.

AHİD dahi asli lüğatte bir şey'i halden hale hıfzedib mura'at etmektedir. Böyle mura'atı ilzam veya iltizam edilen tevsikata da ahid tesmiye olunur. Bu itibar ile ahid ve akıd müteradif veya mütalâzim demek iseler de akıd kelimesi misak gibi daha ziyade bir ihkâm ifade eder.

VEFA VE İYFA ise ahd-ü akdin mucebini eda etmek, icabını temamen icra eylemektir. Burada cem'i muhallâ billâm olan « اَلْعُقُودْ » istiğrak ifade eder ki gerek Allah tealânın kullarına ilzam ve akd eylediği

tekâlif ve ahkâmı diniyyeye ve gerek ibadın kendiliklerinden Allaha karşı akdettikleri nezirlere ve yeminlere ve gerekse insanların kendi beyinlerinde sahihan akdeyledikleri emanat, muamelât ve saireye müteallık her nevi' ukuda şamildir. Hatta Ehli harb, Ehli zimmet ve Havaric ve sair nâs ile akdedilen muahedat dahi dahildir. Şu halde bundan şu kaide müsteban olur ki «ukudda aslolan sıhhattır, meğer ki fesadına bir delil kaim olsun». Bunun için her hangi bir akıdde kavil; sıhhat müdde'isinin, beyyine fesad müddeisinindir. Meğer ki o akıdde kavil; sıhhat müdde'isinin, beyyine fesad müddeisinindir. Meğer ki o akıdde fesad butlandan başka bir ma'na ifade etmemiş olsun. Çünkü butlan iddiası akdin ademini iddia ve vücudunu inkâr demektir. Bunda ise beyyine vücud ve sıhhat müddeisine teveccüh eder. Akid, sabit ve mün'akıd değil ise iyfa edilecek şey yoktur. Ebubekri Razî bu ma'nayi Fıkhî ile Ahkâmı Kur'anda der ki: « اَوْفُوا بِـالْعُقُودِ » ukud isminin mütenâvil olduğu cemii ukudun iyfasını ıktiza eder. Binaenaleyh her hangi bir akdin cevaz veya fesadında veya her hangi bir nezrin sıhhat ve lüzumunda ihtilâf ettiğimiz zaman « اَوْفُوا بِـالْعُقُودِ » kavli İlâhîsi ile ihticac sahih olur. اهـ ». Lâkin ukud her nevi' tekâlifi şer'iyyeden eamm olduğu ve halbuki tekâlifi şer'iye

içinde mendubat ve müstehabbatın dahi vücudu ma'lûm bulunduğu cihetle işbu « اوفوا » emrinin de vücub ve nedibden eamm bir ma'nâya mahmul olması lâzım geleceği de unutulmamak ıktiza eyler.

Netekim bunu Ebüssüud tasrih etmiştir. Velhasıl dinin hulâsası Allah ve kullarla sağlam bir takım uhûd ve mukavelât akd etmek ve sahihan akd edilen uhûd ve ukûdu iyfa ile hukmünü yerine getirmek demek olduğu bu Sûrenin başında bir asli küllî olarak icmal olunub buyurulmuştur ki:

1. ﴿يَـٰٓ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ Ey iyman etmiş olan mü'minler bağlandığınız bütün akidleri iyfa ediniz.» -Yâni evvel emirde iyman bir akiddir. Ve siz bu akd ile Allaha karşı bir takım uhud ve ukud yapdınız bağlandınız, sonra kendiliğinizden veya kendi aranızda veya alel'umum insanlar beyninde bir takım akıdler daha yapar bağlanırsınız. İşte bütün bu akıdleri iyfa ediniz. dinin kökü, iymanın hukmü, Allahın emri icmalen budur. Şimdi Sûrenin ismile mütenasib olmak üzere evvelâ vesaitı ma'işetten başlayarak bunun biraz tafsıline gelelim:

﴿اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ﴾ Size behîmei en'am halâl kılındı»- bunlarla intifa' eder ve halâl halâl yiyebilirsiniz ﴿اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ﴾ ancak hurmeti okunan veya bervechi atî okunacak olanlar müstesna. -ki ezcümle «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ الخ» gelecektir.- Daha evvel bilhassa şu calibi dikkattir ki

﴿غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ siz ihramda iken saydi halâl kılamıyacağınız,

ihram halinde avlanmayı ve av eti yemeyi tecviz edemiyeceğiniz halde behîmei en'am bazı müstesna ile halâl kılındı» -ya'ni ey mü'minler siz hayvan öldürmek caiz olmıyan ihram halinde avdan ve av eti yemekten memnunsunuz, fakat bu halde bile bir akdin semeresi olmak üzere et yemekten mahrum kılınmadınız.

sh:»1549

Siz ihramda iken av olmamak şartile ihramda bulunmıyanların kesdikleri en'amdan yiye bilirsiniz ki bu hıll-ü hurmet birer akdi İlâhîdir. Ve böyle başkasının kesdiği hayvanın etini yiyebilmeniz her halde kendi aranızda yapacağınız beyi' veya hibe gibi bir akdin semeresidir. Binaenaleyh bununla ukudun faidelerini ve dini islâmda ma'işetinizin nasıl tevsi' edildiğini takdir ve bu hıll-ü hurmeti iyfa eyleyiniz de halâlı haram, haramı halâl yapmayınız.- İleride «

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ ...ـ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا

» âyetinde sarahaten görülecektir ki ihram halinde haram olan sayd, deniz avı değil, kara avıdır. Buradaki sayd da kara hayvanatı demek olan behimei en'amdan istisna mevkiinde bulunmak i'tibariyle buna bir iymayi mutazammındır. Behime esasen aklı olmıyan her hangi bir hayvan demekdir ki ibham ma'nâsından mehuzdur. Sonra bu isim berrî veya bahrî dört ayaklı hayvanatta daha ziyade isti'mal olunarak onlara kesbi ıhtısas etmiştir. Burada halâl kılınan ise mutlak behaim değil, behimei en'amdır.

EN'AM da « نعم » ın cem'i olub sûrei «En'am» da «

﴿وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ﴾. ﴿ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ﴾. ﴿وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ﴾ » diye beyan olunduğu üzere hayvanatı

ehliyyeden deve, sığır, davar, ya'ni koyun ve keçiye ıtlak olunur ki yumuşaklık ma'nâsına olan nu'umetten

me'huzdur. Pençeliler şöyle dursun beygir, katır, eşek gibi «hâfir» denilen tek tırnaklı hayvanat bile

en'amda dahil değildirler. Netekim sûrei «Nahılde» «

﴿وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ﴾. ﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَالَا تَعْلَمُونَ﴾ », buyurulmuştur. Şu halde behimetülen'am terkibi izafîsi ya çam ağacı gibi izafeti

beyaniyye olub «en'am denilen behimeler» demekdir ki bu surette diğer bir âyetteki « وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ » gibi doğrudan doğru en'amın

hılli tansıs olunmuş ve bunlara şebih olan ceylân geyik ve saire gibi av hayvanatı en'ama mülhak olarak

tahlil kılınmış olur. Veya behîmeden murad en'amın

gayri olarak izafeti lâmiyyei teşbihiyye ile «en'am gibi olan behaim» demektir ki bu surette de geviş

getirmek ve enyabı olmamak i'tibariyle en'ama benzeyen geyik ve sair behaimi vahşiyenin hılli tansıs edilmiş ve menatı hılle işaret kılınmış olur. En'amın hılli ise mukaddema diğer nassıle beyan olunmuş bulunduğu gibi buradan da müşebbehün bih bir asıl olmak üzere yine bil'işare anlaşılır ve bundan « غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ » fıkrai haliyyesi ile saydın istisnaı bir istisnai muttasıl mevkıında bulunacağı «behîme» kaydi de te'kide değil te'sise masruf olub bir faidei zaide ifade edeceği cihetle ba'zı müfessirîn bu sureti tercih etmişlerdir. Lâkin bunda hali ihrama nazaran kelâmı, tahrimi mahza tevcih vardır ki « اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » siyakına pek de mülâyım değildir. Zira vuhuşdan intifa sayde mütevakkıf olduğu cihetle bunu müteakıb hali ıhramda saydın memnuiyyeti beyan olunurken hali ıhrama nazaran bu hıllin hiç hukmü kalmamış ve o halde siyakı kelâm büsbütün tahrime teveccüh etmiş ve binaenaleyh bu memnuiyyet halinde en'amın hıllinden intifa' ve ukudün semeratından ıstifade hususu tansıs edilmemiş ve bu ni'meti islâm ile imtinan ma'nâsı gösterilmemiş olacaktır. Gerek bu ince zevkı beyan ve gerek hılli en'amın esaleti müsellem olması hasebiyle ekser müfessirîn de evvelki izafeti beyaniyye suretini tercih eylemişlerdir. Ki bunda behîme lâfzı menatı hılli tansıs etmemekle beraber bunu iymâ nüktesinden de hâlî değildir. Vuhuşun ilhakına medar olur. Ve her iki takdirde behîmei en'am behaimi bahriyyeye şâmil değildir.

Şimdi bu in'amı İlâhîye karşı acaba bu hıll-ü hurmet niçin böyle oluyor? Niçin en'am, ıhlâl ve ıhram, cemii

ahvalde mübah kılınır da sayd ba'zan mübah, ba'zan haram oluyor? Hayvanatın hepsi can değil midir? Nasıl oluyor da hukmi İlâhîde bu hayvanların ve levse ba'zıları insanlara halâl olabiliyor? Gibi bir takım mülâhazalara

da lüzum yoktur. Hıll-ü hurmet ahkâmını ta'lilden ziyade taabbüdle iyfa etmelidir. Zira ﴿اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ﴾ şübhe yoktur ki Allah neyi irade ederse onu hukmeder. Hukmünde muhtardır.»- Ya'ni esas i'tibarile bütün ahkâm onun meşiyyet-ü iradesine tabi'dir. İradei İlâhiyye üzerinde icrayı te'sir etmesi melhuz hiç bir ıllet, hiç bir kuvvet yoktur. Gerçi bir çok def'alar geçdiği üzere Allah tealâ hakîm olduğundan tekâlifi İlâhiyyenin medarı da masalih ve menafii ıbaddır. Ve şu halde bu hıll-ü hurmet de bir çok hıkemi baligayı mutazammındır. Fakat bütün bu hikmetler iradei İlâhiyyenin semerat ve ahkâmı müterettibesinden başka bir şey değildirler. Asıl ılleti huküm, o hikmetler, o maslâhatlar değil, iradei Sübhaniyyedir. Meselâ insan hayvanata müreccah ve en'am hayvanatı insaniyyenin masalihine diğerlerinden daha elverişli yaradılmış ve bu gibi hıkem-ü masalihı fıtriyyeye binaen en'am halâl kılınmış denebileceği farz olunsun. Fakât buna karşı acaba bu hılkat, bu nizam neye böyle olmuş? Bunda ne zaruret varmış? Suali derhal varid olur. Bunun ise yegâne cevabı Allahın böyle irade etmiş ve böyle hukmeylemiş olmasıdır. Binaenaleyh esas i'tibariyle bunların hiç birinde zarureti zatiyye yoktur. Hepsi

mümkinattandır. Bütün vücubun, zaruretin, husnün menşei Allahdır. Huküm, hıkmet, hukuk, şeri' hep bu iradenin teayyünatıdır. Ve bunun için tekâlifin hüsn-ü kubhu de her şeyden evvel halık ve mahlûk, rububiyyet ve ubudiyyet nisbetiyle iradetullaha müsteniddir. Ve ilim ve hıkmeti hukuk ne kadar ta'mık edilirse edilsin esasında kanunı taabbüdden harice çıkamaz. Asıl hıkmet tabiatı eşyanın değil, onlarnı halıkı ve « بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا » olan Allahındır. Teşri' noktai nazarından bu hıll-ü hurmet de mahaza onun iradesi eseridir. Bunun için 2. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللّٰهِ﴾ ey iyman edenler ne Allahın

şeâirine -Ya'ni iradesini gösteren merasim-ü tekâlifi diniyyesine ve ibadat ve taatına nişane olan alâmatı müş'iresine: meselâ hacc için İhram, Mikatlar, Cemreler, Safa ve Merve, Meş'ari haram, Arafe ve Rükûn, Tavaf-ü say, Kurban, Tahlık ve Ihlâl gibi menasik denilen şiarlara ﴿وَلَاالشَّهْرَ الْحَرَامَ﴾ ve ne bu şeâirden ma'dud olan şehri harama»- Ya'ni kital, haram olan Receb, zilki'de, zilhicce, muharrem dört aydan birine (sûrei Bakarede « ﴿اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ﴾ » bak), ﴿وَلَا الْهَدْىَ﴾ ve ne hedye» -Ya'ni Kâ'beye ihda olunan kurbanlıklara ﴿وَلَا الْقَلَآئِدَ﴾ ne de kılâdelere- Ya'ni kurbanlık nişanesi olmak üzere hediylere her hangi bir

şeyden takılan gerdanlıklara ve alel'husus bunların takıldığı kıladeli kurbanlıklara

﴿وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ﴾ ve ne beyti harama

﴿يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا﴾ rablarından hem bir fadıl -bir ticareti

Dünyeviyye- ve hem rıza ümid ederek ziyaret kasdedenlere hurmetsizlik etmeyin -Ya'ni bütün şeâiri muhterem tutun, hurmetini hetk eylemeyin. Ezcümle Şehri harama kital veya nesi' ile riayetsizlikte bulunmayın, hedy-ü kalâidin hurmetini ıhlâl etmeyin, diğerlerinin sevkettiklerine taarruz etmeyin, kendinizin hediy, sevk-u taklid etmesi de ef'ali ihramdandır, Binaenaleyh, bozmayın derhal elbisenizi çıkarıb ihrama girmekle ve ba'dehu bunların etlerini tesadduk etmekle bu hurmeti muhafaza edin, hem ziyaret, hem ticaret kasdiyle Kâ'beye gelenleri meneylemeyin, huccacın yolunu kesmeyin, beyti harama haricden gelenler de Mekkeye ihramsız girmesin. ﴿وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا۟﴾ avlanacaksınız İhramdan ve Haremden çıkıb hılle girdiğiniz vakıt avlanın»- O vakıt Harem haricinde sayde me'zuniyyet var. Fakat

saydi harem ne ıhramlı ne ıhramsız hiç bir halde caiz değil. « لا ينفر صيدها »

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ

﴿تَعْتَدُوا﴾ bir zamanlar sizi Mescidi haramdan menettiklerinden dolayı bir kavme olan buğz sizi kendilerine taarruz ve tecavüzünüzle günaha sokmasın, şeâire hurmetsizlik etmek cürmüne düşürmesin» -İbni Kesir ve Ebu Amir kıraetlerinde « همزه » nin kesrile « ﴿اِنْ صَدُّوكُمْ﴾ » okunduğuna göre: bir kavm sizi Mescidi haramdan menederlerse onlara buğz ve kininiz şeâire hurmetsizlik ederek kendilerine taarruz etmeniz suretile sizi gûnaha sokmasın ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى﴾ birr-ü takva üzerinde yardımlaşın da ﴿وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ cürm-ü taaddi üzerinde yardımlaşmayın. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkun- bu emirlere muhalefetten hazer edin ﴿اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ ve iyi bilin ki Allahın ıkabı gayet şiddetlidir, dayanılır şey değildir.»

Rivayet olunduğuna göre bu âyetin başlıca sebebi nüzulü Beni Dubey'a ibni Sa'lebedene Hutam ibni Hindi Bekrî hâdisesi olmuştur. Bu Hutam Medineye gelmiş, atlarını Medine haricinde bir yere bırakmış, yalnızca huzurı Resulullaha varmış, bir kavmin da'ısi olduğunu ve arkadaşlarile beraber gelib müsliman olacaklarını va'd eylemiş, çıktığı zaman Resulullah «bu adam bir fâcir yüzile girdi ve bir gadir kafasile çıktı» buyurmuş. Sonra Medineden çıkmış, Medine ahalisinin yayılmakta olan develerine rastlgelmiş sürmüş götürmüş ve şu recezi söyliyerek gitmiş:

قد لفها الليل بسواقٍ حطم ليس براعى ابل ولا غنم

ولا بجزار على ظهر الوضم باتوا نياما وابن هند لم ينم

بات يقاسيها غلام كا الزلم خدلج الساقين ممسوح القدم

sh:»1554

Haber alınınca ta'kıb edilmiş, yetişilememiş, ertesi sene ya'ni Omrei kaza senesi Bekr ibin Vâil huccacı miyanında Yemameden çıkmış, hacce gelmiş ve beraberinde hayli emvali ticaret varmış ve sürdüğü develerden bir çoğunu kılâdeleyıb hedy olarak sevketmiş. Müslimanlar karşıdan bunların geldiklerini işidince karşılayıp vurmak için Resulüllahdan istizan etmişler, bu âyet nâzil olmuş, müsâade buyurulmamıştır. (

طبری، ابو حیان، ابو السعود، حاشیهٔ قاضی، شهاب).

Omrei kazâ zilkı'de de vakı' olduğundan «Şehri haram» evvelen ve bizzat buna işaret demektir. Diğer taraftan İbni zeydin rivayetine göre Fethi mekke senesi müşrikler dahi Kâ'beyi ziyarete geliyorlar ve Omreye giriyorlardı, müslimanlar, «ya Resulallah bunlar müşrik, bız de bunları bırakmıyalım baskın

edelim» demişler « وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ الخ » nâzil olmuş, Hudeybiyeyi ıhtar eden « وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ الخ » fıkrası da buna daha zıyade mülâyımdır.

Bu rivayetlerde gösterilen sebebi nüzule nazaran « وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ » yalnız müsliman huccacın değil, müşriklerin bile Kâ'beyi ziyaretten men' edilmemelerini âmirdir. Ve talebi rıdvan kendi mezheblerine nazaran zu'mlerince demekdir. O halde sûrei «Barâe» de « مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰٓ اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ط » ve « اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَا ج » âyetlerile dokuzuncu senei Hicriyyeden sonra müşrikler Mescidi harama yaklaşmaktan men'edildikleri zaman bu umum nesholunmuş « وَلَآ آٰمِّينَ » yalnız müsliman huccaca munhasır kalmıştır.

Kezalik « وَلَاالشَّهْرَ الْحَرَامَ » hukmü de sûrei «Bakare» de beyan

olunduğu üzere « وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ » gibi tamîm âyetlerile mensuhtur. Cumhuri ulemanın kavli de budur. Fakat ba'zı ulema şehri haramda ta'arruzî harbin memnu'iyyeti bâkı olduğuna ve taarruzu nehy'eden « وَلَاالشَّهْرَ الْحَرَامَ» hukmünün mensuh olmadığına zahib oldukları gibi esasen « وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ » dahi müslimanların gayrısına şamil olmadığına ve çünkü « يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا » talebi sevab ve rızai İlâhî ma'nâsile mü'minlerin şı'arında zâhir bulunduğuna ve şu halde müşriklerin men'ini emreden «Barea» âyetlerinin buna ta'allûku olamıyacağına kail olmuşlardır. Bunun için Hasen radıyallahü anh «sûrei «Maide» de mensuh yoktur» demiş. Ebu Meyserenin «Bu sûrede on sekiz feriza vardır ve bunda mensuh yoktur. dediği de nakledilmiş ve bu babda balâda zikredilen «

سُورَةُ الْمَائِدَةِ مِنْ اٰخِرِ الْقُرْاٰنِ نُزُولًا فَاَحِلُّوا حَلَالَهُ وَحَرِّمُوا حَرَامَهُ » hadîsi şerifile dahi istidlâl olunmuştur ki bunlar surenin tamamı Hıccetülveda' senesinde nâzil olduğu rivayetine tarafdar olmuşlar demektir. Maamafih surei «Mâide» nin iki âyetinden maadasında mensuh bulunmadığı hakkında da bütün müfessirînin icmaı vardır. Hazreti ebi Bekrin hacce me'mur olduğu dokuzuncu senei hicriyyeye kadar Arab müşriklerinin hacdan men'edilmediği ma'lûmdur. Zikrolunan «Berae» âyetlerinin nüzulü üzerine bu seneden sonra men' edildiklerinde ve onuncu senei hicriyyede Resulullahın bizzat riyaset buyurduğu hıccetülveda'a kâfirlerden hiç birinin yaklaşdırılmadığında da ıhtilâf

yokdur. Fakat mes'ele bundan evvel küffarın men'edilmemesi, men'e dair bir emir varid

olmamasındanmıdır? Yoksa men' edilmemeleri bu âyet ile emredilmiş olmasından, ya'ni «

وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ » küffara da şamil bulunduğundan mıdır? İşte ıhtilâf bu

noktadadır. Ve ma'lûmdur ki nesih, nassın mütebakideki kat'iyyetine halel vermiyeceğinden her iki surette «

وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ » fıkrasının evvel ve ahır huccaci müslimînin hacden

men'edilmemeleri hakkındaki hukmü kat'î ve muhkemdir. «Barea»

sh:»1556

âyeti de müşrikîn aleyhinde muhkemdir. Ve elyevim semerei hilâf ancak «Şehri harâm» mes'elesinde zâhir

olabilecektir. Zira ba'zı ulemanın dediği gibi burada nesih yoksa müslimanlar, şehri haram denilebilen dört

ayın hiç birinde ta'arruzî olarak i'lâni harbe şer'an me'zun değillerdir. Cumhurun dediği gibi nesih varsa

lüzumuna göre gerek tedafü'î ve gerek ta'arruzî harb edebilmek için bu dört ay dahi diğer aylar gibidir.

Mukaddema mevcud olan Eşhuri hurum kaydi bugün merfu'dur. Biz de cumhur ile beraber bu reydeyiz.

Sonra bu âyetin hacc aylarında asâyişın muhafazasına her zamandan ziyade ve bir sureti mahsusada i'tina

olunması lüzumunu kemali ehemmiyyetle iş'ar ettiğinde de şübhe yokdur.

غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ» istisnasına dair olan bu tafsılden sonra «

اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ » istisnasının tafsıline gelelim:

« اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ » lâkin 3. ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ﴾ size şunlar

haram edildi:

1- ﴿الْمَيْتَةُ﴾ Meyte -ya'ni zebihsiz olen, daha doğrusu tezkiyesiz ölen»- meyte canlı mukabili

ölü demek değil, hiç biri te'siri haricî olmadan ölen demek de değil, mezbuh mukabili ölü, «

مُذَكًّى » tam ma'nâyı şer'îsiyle söylenecek olursa « مَا فَارَقَهُ الرُّوحُ مِنْ غَيْرِ ذَبْحٍ

mukabili ölüdür ki aşağıda gelecek olan « اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ » bu tekabülü gösterecektir.

2- ﴿وَالدَّمُ﴾ Dem, ya'ni kan -ki murad demi mesfuh olduğu diğer bir yerde ezcümle sûrei

«En'am» da mübeyyendir. Meyte, meyte, dem de, dem olduğu için liayniha pis ve haramdırlar. Fakat kanın

böyle hurmeti şunu ifham eder ki meytenin haram olmasında akabilecek kanın temamen içinde kalmış

olmasının da az çok bir hıssası vardır. Ve meytenin ma'nâsında bu dahildir. Ba'zı müşrikler meyteyi yerler

ve «kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuz

sh:»1557

da Allahın öldürdüğünü niçin yemiyorsunuz?» derlermiş. Kezalik kanı bağırsaklara doldururlar ve kızartır,

müsafirlerine yedirirlermiş.

3- ﴿وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ﴾ Domuz eti» -ki sûrei «En'am» da « فَإِنَّهُ رِجْسٌ » buyurulduğu üzere domuzun kendisi aynen necistir. Domuz eti de domuz eti olduğu için liayniha haramdır. Domuz kendisi alel'ıtlak haram olduğu halde burada « وَالْخِنْزِيرِ » denilmeyib de « وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ » denilmesi aşağıdaki tezkiye istisnasına bunun hiç taallûku olamıyacağını iyi anlatmak içindir.

4- ﴿وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ﴾ Zebhedilirken üstüne Allahdan başkasının ismi çekilen ve meselâ «bismillâti vel'uzzâ» denilen» -ki beraberindeki bismillâh gerek denilsin ve gerek denilmesin. Bu da Allahın gayrısı namına kesildiği için haramdır. Hayvanı yaradan, insana musahhar eden ve buna onu kesmek hak ve kudretini veren Allah olduğu halde o hayvanı Allahdan başkasının namına kesmek bir zulmi azîm, bir şirktir. Böyle kesilen bir hayvan da ma'nevî ve hukukî haysiyetle murdar ve haramdır.

Bu dört esastır. Bundan sonrakiler şer'an bunların şümulünde dahidir. Onun için bir çok âyetlerde yalnız bunların zikriyle iktifa olunmuştur. Fakat cahiliyyede bir takım kimseler meyteyi yemedikleri halde meyteyi

bir te'siri haricî olmaksızın kendi kendine ölen diye telâkkı ederler ve hakıkatte meyte kabilinden olan bervechi âtî ölüleri yerlerdi ki müslimanlar haricinde böyle kimseler hâlâ vardır. Binaenaleyh burada şer'an meyte aksamından ba'zıları şu suretle tafsıl olunuyor:

5- ﴿وَالْمُنْخَنِقَةُ﴾ Boğulan -ya'ni gerek takıldığı iple ve gerek kemend ile ve gerek el ile ve gerek ağaç ve taş

sh:»1558

arasına sıkışarak, velhasıl her hangi bir suretle nefesi tıkanarak boğulub ölen.

6- ﴿وَالْمَوْقُوذَةُ﴾ vurulmuş -ya'ni yakından veya uzakdan her hangi bir darbe ile vurulub ölmüş olan,

7- ﴿وَالْمُتَرَدِّيَةُ﴾ Tereddî eden -ya'ni yüksekten aşağı veya bir kuyuya, bir suya düşüb helâk olan,

8- ﴿وَالنَّطِيحَةُ﴾ Tosuşan -ya'ni süsülmüş ve süsmüş olan- at veya diğer bir hayvan ciftesile

ölen de bu ma'nâda olmakla beraber daha evvel mevkuzede dahildir.

9- ﴿وَمَآ اَكَلَ السَّبُعُ﴾ Sebu' ya'ni canavar yiyen, yırtıcı bir hayvan tarafından telef edilen»- belli ki bundan maksad hayvanın boğazına giden değil, artığı ve hattâ yırttığıdır.

SEBU'; «nâb» ta'bir olunur sivri dişleri bulunan arslan, kaplan, kurd, köpek vesaire gibi adeten saldırır, kapar, carih, katil her hangi bir yırtıcı hayvan demektir ki muhleb ta'bir olunur, pençesi bulunan yırtıcı kuşlar dahi ayni ma'nâda dahildir. Lisanımızda canavar «cânver» ismi üç ma'nâ ile isti'mal olunmuştur. Birisi canlı ma'nâsına alel'umum hayvan demektir ki bu isti'mal şimdi kalmamış denecek kadar nadirdir. İkincisi bilhassa hınzıra veya kurda ıtlakıdır ki kara canavar ve boz canavar diye tefrık olunur. Üçüncüsü cana saldıran yırtıcı hayvan demektir ki örfümüzüde canavarın asıl ma'nâsı budur, sebu' de bu demektir. Cahiliyyede meyteyi yemeyenler içinde de münhanikadan buraya kadar ta'dad olunan beş ölüyü yiyenler bulunuyordu. Netekim elyevm hıristiyanlar domuz etini yedikleri gibi mevkuzeyi de yerler ve bilhassa domuzu tepesinden ağır bir demirle «vakz» ederek yerler. Gûya bunları, bir ılleti, dahiliyye ile ölmeyib bir insan veya hayvan fi'l-ü te'sirile ölmüş olduklarından meyte gibi

değil mezbuh gibi telâkkı ederler. Halbuki bunların beşi de zebh ile kanları akıtılmamış olduğundan temamen meytedirler ve haramdırlar.

﴿اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ﴾ Ancak tezkiye ettikleriniz müstesnadır. Ya'ni henüz canları çıkmadan yitişib zebh ile hayatlarına hıtam verdikleriniz haram değildir.»- Binaenaleyh debelenirken, henüz gözünü kırpar veya kuyruğunu oynatır veya bacağını depretirken bile yetişilib kesilebilenler halâl olur. Ba'zı müfessirîn işbu « اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ » istisnasının istisnai münkatı' olduğuna, ya'ni yukarıda zikrolunan hiç birini hurmetten ihrac etmiş olmayıb hepsine mukabil olarak halâl olanların tekabülünü ifade etmekten başka bir şey değildir. Diğer ba'zı müfessirîn ise bu istisnanın en sondaki « وَمَآ اَكَلَ السَّبُعُ » fıkrasına muhtass bir istisnai muttasıl olduğunu söylemişlerdir. Zira lâfzan akreb olan budur. Bir de bunun mefhumı lûgavîsiyle mefhum: şer'îsi beyninde bir fark yoktur. Halbuki makablindeki natîha, müterddiye, mevkuze, münhanika mefhumı lûğavîlerinden başka mevt ma'nâsını da mutazammın olarak meyte aksamından birer ismi şer'îdirler. Binaenaleyh onlara nazaran istisna ancak münkatı' olabilir. Bir istisna ise hem muttasıl, hem munkati' olamıyacağı ve muttasıl mümkin iken munkatı'a gidilemiyeceği için bu da muttasıl olarak yalnız sonuncuya merbut olabilir. Ancak bunların mevt ma'nâsını tazammunları aslı mefhumlarına nazaran değil, istisnayi mülâhazadan sonra hukmi hurmete nazaran olduğu ve ma'nâyı şer'îleri de bununla takarrur ettiği

mülâhaza edilirse « اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ » makablindeki « مَآ اَكَلَ السَّبُعُ » den münhanikaya kadar beşinden bir istisnai muttasıl olduğu anlaşılır. Meselâ münhanika mefhumu lûgaten ölmüş ve ölmemiş olana şamil bulunduğundan

sh:»1560

henüz ölmeden kesilebilenler hurmetten ihrac edilmiş, ölmüş olanlarda haram kısmında kalmış bulunur. Filvakı' Hazreti Ali, İbni Abbas, Hasen, Katade bunun münhanikadan « مَآ اَكَلَ السَّبُعُ » a kadar mecmuundan istisna olduğunu söylemişler, ve cumhurı müfessirîn de bunu ıhtiyar etmişlerdir. Ve maamafih bu üç sureti rabtın hiç birinde hukmi şer'îye nazaran bir ıhtılâf yoktur. Daha yukarıdaki dürde gelince: Bu istisnanın onlara hiç ittisali ve onlardan bir şeyi hurmetten ihrac etmesi ihtimali yoktur. Çünkü mezbuhun bir daha zebhi muhal olduğundan bir kerre « اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ » ün « مَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » e ittisali bulunmadığı bizzarure ma'lûmdur. Bunu atlayıb da daha üstündekilere merbut olamıyacağı da kavaidi lisan ile ma'lûmdur. Bundan başka balâda ıhtar ettiğimiz vechile hınzırın kesilmesi mümkin isede lâhmın zebh edilmesi mutasavver değildir. Kezalik kan ve meytede böyledir. Bunun için hiç kimse bu istisnanın münhanikadan daha yukarısına ittisali ıhtimaline kail olmamıştır. Ancak mecmuundan munkatı' olduğunu söyleyenler bulunmuştur. Binaenaleyh, o dört içinden tezkiye ile tahlil edilebilmesi melhuz hiç bir şey tasavvur olunamaz. Gelelim tezkiyeye:

TEZKİYE, « وَذَكَاةً ذَكًا ذَكَى يَذْكُو ذَكَى » sülâsîsinden « تَفْعِيلْ » dir ki zekât yapmak demektir. Burada zekâtına yetişmek diye müfesserdir. Asa vezninde zekâ ve necat vezninde zekât lûgatte zebhetmek, ya'ni boğazlamak ma'nasınadır. Bu maddenin aslı, lûgatte bir tamamlanmak ma'nasiyle alâkadar olduğu beyan olunuyor. Netekim ateşin parlamasına « ذكاء ذكا ذكو » denilir ki tamam iştial demektir. Kezalik fehme « ذكاء » denilir ki tamamı fehim demektir. Sonra sinnin kemaline « ذكاء » denilir ki şebabın nihayetine gelib tamam olması demektir. İşte hayvanı boğazlamak da kanını akıtarak ve harareti gariziyyesini teskin edecek hayatına temamen hıtam vermek demek olduğundan zekâ ve zekât tesmiye olunmuştur. İşte kelimenin lûgaten

ma'nası ve esası budur. Ve bundan ma'nayı şer'îye naklolunarak « ذكاة » bir ismi şer'î olmuştur ki zebhı luğavîden min vechin ehass ve min vechin eamdır. Evvelâ ehasstır. Çünkü gerek bu âyet ve gerek diğer nususa nazaran zekâtı şer'îde mevzu zekât ve kesilecek kısım, âlet, diyanet, Besmele gibi bazı şeraitı mahsusa mu'teberdir. Binaenaleyh her mezbuh müzekkâ değildir. Saniyen zekâtı şer'îde dahi zebh asıl olmakla beraber av hayvanatında olduğu gibi zebha kudret bulunmadığı zaman mücerred cerh ve isalei dem ile veya zebh şanından olmıyan balıkda her hangi bir sebebi haricî ile hudusi mevt şer'an zekât

olmağa kâfidir. Halbuki bunlara ne şer'an ne lûgaten zebh denilmez, bu suretle zekâtı şer'î, zekâtı ıhtıyar ve zekâtı ıztırar namiyle iki kısımdır. Zekâtı ıhtıyar mümkin olan yerde zekâtı ıztırar kifayet etmez. Bunları biraz tafsıl edelim:

EVVELÂ, zebhı makdur olan hayvanda mevzı'ı zekât «lebbe» denilen boyun dibinden, ya'ni gerdandan çene altına kadardır. Resulullah « فِى اللَّبَّةِ وَالْحَلْقِ » buyurmuştur. İmamı a'zam Ebu Hanife demiştir ki «halkın, ya'ni boğazın esfeli, evsatı, a'lâsı hepsinde zebh lâbe'se bihtir.»

SANİYEN, kesilmesi vacib olan şey « اَوْدَاجْ » ta'bir olunan dört şeydir ki « حُلْقُوم » ya'ni nefes borusu olan gırtlak, « مَرِئ » ya'ni yeyib içecek geçen mi'de yolu, bir de şah damarları ta'bir olunan iki damak ki hulkum ile meri' bunların aralarındadır. Bunların dördü de güzelce kesildimi zekât tamamile ve sünneti veçh üzere yapılmış olur. Bu dörtten eksik kesilirse eimmei Hanefiyye «evdacın ekserisi kesilirse yenir, bunların her hangi taraftan olursa olsun üçü kesilirse yenir» demişler. Maamafih Ebu Yusûf şunu tasrıh etmiştir ki «hulkum ve meri ve iki damarın biri kesilmedikce yenmez» İmam Malik ve Leys ise «evdac ve hulkum kesilmelidir, biri bırakılırsa olmaz» demişlerdir. Servî de «evdac kesilirse hulkum kesilmese bile beis

sh:»1562

yoktur» demiş, İmamı Şafiî Hazretleri de «zekâtın kifayet edecek ednâ derecesi hulkum ile meriyi kesmektir, vedeceyn, ya'ni iki damar da kesilmelidir. Maahaza bunlar kesilmez de hulkum ile meri kesilirse caiz olur» demiştir.

SALİSEN, âlet; evdacı yarıb kanı fışkırtabilecek keskince her hangi bir âlette beis yoktur, zekât sahihtir. Yerinde duran diş ve tırnak ile yarmak caiz değildir. Çıkmış tırnak veya kemik veya boynuz veya diş ile yarmak mekruhtur. Kezalik kör bıçakla da mekruhtur, Aleyhissalatü vesselâm buyurmuştur «Allah tealâ her şey'e ihsanı yazmıştır, binaenaleyh katle müstahık birini katlettiğiniz zaman da zabhi güzel yapınız, her biriniz bıçağını bilesin ve keseceği hayvanı rahatça yatırsın.»

RABIAN, diyanet, ya'ni kesenin Müslim veya ehli kitab olması, Müslim ile ıhramda bulunmaması.

HAMİSEN, besmele çekilmesi,

SADİSEN, zekâtı ıztırarî olan av mesaili bundan sonra da gelecektir. İşte zekâtı şer'î budur. Binaenaleyh

« ذال » ile olan bu maddeyi « زا » ile olan ve esasen «taharet ve nema» ma'nâsına gelen zekâ, zekât, tezkiye maddesiyle karıştırmamalıdır. Böyle bir galât ile « اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ » tathir ve tasfiye ettiğiniz müstesnadır gibi bir ma'nâ vermeğe kalkışmamalıdır. Tezkiye ile pis hayvan temizlenmez, temiz hayvan pis ölmekten kurtarılır. Bu tafsıl ve izahtan maksadımız zamanımızda bir tabibin müslimanlara domuz eti yedirmek için yazdığı bir risalede düşmüş olduğu dalâleti ıhtar etmektir. Ma'lûmdur ki domuz etinde muzır bir mıkrop (Trişin) bulunduğu son zamanlarda fennen anlaşılmıştır. Bu zat da evvelâ Kur'anda lâhmi hınzirin haram kılınması hınzir olduğu için aynen değil, ancak bu mıkrobdan dolayı olduğuna kendince bir karar vermiş, sonra hınzır etinde bu ma'lûm olan mıkrobun fennen ve bilkimya itlâf

edilebildiğini mutalea ve bunun hınziri bir tathir demek olduğuna da hukmeylemiş, bunun üzerine « ذال » ile « زا » yı, « ذكاة » ile « زكاتى », « تذكيه » ile تزكيه yi tefrık etmiyerek « الا ما ذكيتم » istisnasını ele almış, bunun tathir demek olduğunu ve lâhmı hınzire kadar hepsine şâmil bulunduğunu, tahlil ve tasfiyei kimyeviyyenin de bir tathir olması hasebiyle hınzir etini temizliyeceğini ve binaenaleyh hınzir eti zebhile halâl olmadığı halde tasfiyei kimyeviye ile halâl olabileceğini, diğerlerinde de aynı hukmün cereyan edeceğini iddia eylemiştir. Halbuki burada « تزكيه » ve « تذكيه » maddelerinin farkından kat'ı nazarla dahi böyle bir mülâhazaya imkân yoktur. Zira bu

mülâhazaya göre domuz meytesinin yenmesi caiz olacakda meselâ boğulmak üzere bulunan bir koyunu ölmeden zebhedib yemek caiz olmayacak, bu surette tathir ma'nâsiyle « ذكيتم » zebha da şâmildir denecek olursa o zaman domuzunun da zebhedilib yenmesi tecviz edilmiş bulunacak ve domuz eti haram değildir denilmiş olacakdır. Ve eğer bunun hınzire taallûku olmadığı i'tiraf edilecek ise aynı kelimenin mazmunu olduğu iddia edilen mıkrob tasfiyesinin hınzire taallûkundan bahsetmek büyük tenakuz teşkil edecektir. Sonra unutmamak lâzım gelir ki Kur'anın haram kıldığı domuz etinin sade mıkrobu değil, kendisidir. Buna karşı domuzun mücerred bu mıkrobdan dolayı pis ve haram olduğunu ve bunda maddî veya ma'nevî daha diğer esbab-ü hikmet bulunamıyacağını iddia etmek ise re'sen bir tahakküm ve bir haksızlıktır. Daha sonra etin içindeki mıkropları bilkimya itlâf edib öldürmek etin kendisinde tasfiye denebilecek bir tahlili kimyevî yapmak da değildir. Binaenaleyh buna bir tahtir demek de yanlıştır. Eğer maksad tam ma'nâsiyle bir tahlil veya te'siri kimyevî ise her hangi bir lâhım, sınaî veya hılkî bir surette bilkimya tam bir tahlil ve tahvile tabi' tutulduğu zaman o artık lâhım ismini gaib eder, diğer bir mahiyyete inkılâb eyler ve başka bir isim alır, şer'an onu hıll-ü

hurmeti de yeni aldığı isim ve mahiyyete göre ayrıca mülâhaza ve takdir olunur. Netekim pis olan bir şey yanıb kül olduğu zaman tâhir olur, domuz kemiklerinden istihsal olunacak fahmın veya fosforun

diğerlerinden farkı olmaz, lâkin bunlar diğer mes'elelerdir.

Bu izahattan sonra sadedimize rücu' edelim:

10- ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ﴾ Nusub üzerinde zebholunanlar» -bu fıkra «وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ», üzerine ma'tuftur, bu da haramdır. Demek ki her zebih zekâtı şer'î değildir.

NUSUB, mansub ma'nâsına müfred veya nısabın veya nusbenin cem'idir, bunun cem'i de ensab gelir, ba'zı müfessirîn bunu asnam diye tefsir etmişlerdir. Fakat diğerleri asnam ile ensabın farkını göstermişlerdir. Şöyle ki Asnam musavver ve menkuş taşlar, putlardır. Nusub ise hıracei mansube ya'ni dikili taşlardır ki musavver veya menkuş olması şart değildir vesen gibidir. Netekim Adiyy ibni hâtim boynunda salib ile geldiği zaman Resulullah «boynundan şu veseni at» buyurmuş, salîbe vesen tesmiye etmiş idi. Demek ki nusub musavver ve menkuş olması şart olmayarak evsan kabilinden ıhtiram için vaz-u nasbedilmiş taşlardır ki zamanımızda âbide ta'bir ederler. Bunlar yekpare bir taştan ibaret olabileceği gibi bir çok taşların içtimaından da olabilir ve sadece bir yığın halinde de bulunabilir. Nusubun müfred veya cemi' olması mülâhazası da bundandır. Ensab da müteaddid nusublar demektir.

Hasılı, cahiliyyede ve Kâ'benin etrafında böyle dikilmiş veya konulmuş bir takım taşlar vardı ki bunlara hurmet ve ta'zım ederler ve üzerlerinde kurban keserlerdi ve hattâ bunlara bile kurban keserlerdi ve Mekkede olduğu gibi diğer bilâdı Arabda dahi böyle ta'zım ve ıhtıram edilir

sh:»1565

ensab vardı ki «Sa'd» dedikleri taş da bunlardan biri idi. İşte Mücahid ve Katade ve sairlerinin dedikleri gibi nusub bu taşlardır. Mücahidin beyanına göre ehli cahiliyye bunların üzerinde kurban keserler ve isterlerse bunları daha hoşlarına giden diğer taşlarla tebdil de ederlerdi. İbni Abbas Hazretlerinden de «bunlar üzerinde kurban keserler ve bunlar üzerinde ıhramdan çıkarlardı» diye menkuldür. İbni Cerir demiştir ki «bunlar üzerinde kurban keserler ve bunlar üzerinde ıhramdan çıkarlardı» diye menkuldür. İbni Cerir demiştir ki «bunlar asnam değildirler, sanem musavver olur, bunlar ise üç yüz altmış kadar dikilmiş taşlardı, derler ki bunun üç yüzü Huza'ada idi, kurbanları zebhettikleri vakit bunların Kâ'beye gelen taraflarına kanları serperler ve etleri yarıb bu taşların üstlerine korlardı, müslimanlar «ya Resulallah cahiliyye ahalisi Beyte dem ile ta'zım ederlerdi, bu ise bize daha ziyade lâyık değil mi» demişler Resulullah hayır dememişti, bunun üzerine «

لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ ۖ

» âyeti nâzil olmuştu.»

İşte « وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ » bütün bunları tahrim etmiştir. Çünkü bunlar ya açıktan açığa « مَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » dır veya o kabildendir, o ma'nâdadır. Bu vechile « ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ » iki ma'nâ ile tefsir olunmuştur. Birisi « على » «lâm» ma'asına olarak «nusub için zebholunan» demektir. Fakat bunun « وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » cümlesinden olduğu muhtacı beyan değildir. Diğeri: «nusuba karşı ya'ni ona bir hurmeti mutazammın olarak üzerinde veya dibinde ve yanında her ne nama olursa olsun kesilen» demektir ki bu surette zebholunurken nusubun veya asnamın veya diğer bir namın zikredilib edilmemesinden eam olur. Ve hattâ nusuba hurmet fikri beslemek üzere yalnız ismullah zikrolunsa bile yine haram olur. Bu ise « وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » ma'nasında olmakla beraber vazıh değildir ve binaenaleyh tansısı, meyteye nazaran munhanıka ve saire gibi bir fâidei mühimmeyi mutazammındır. Hulâsa « عَلَى النُّصُبِ » her halde nusubun üzerinde ve üstünde kesilene munhasır değildir. Ve bununla yalnız mezbuhun

hurmeti değil bir tarzı zebhin hurmeti de beyan kılınmıştır. İşte bütün bu manalarla « مَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » harâm olduğundan dolayıdır ki bir emîrin veya eazımdan birinin

kudumundan dolayı kurban kesmek haramdır. Fakat Allah için müsafire ikram veya fukaraya tasadduk olmak üzere kesmek caizdir.

11- ﴿وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ﴾ ezlâm ya'ni zarlarla kısmet istemeniz veya almanız»- câhiliyye Arabları bir sefere, bir gazaya, bir ticarete, bir nikâha, hasılı mühim bir işe teşebbüs edecekleri zaman üç zar ile bir kısmet çekerlermiş, zarın birinde «Rabbım emretti» yahud «yap» diye emir, diğerinde «Rabbım nehy etti» yahud «yapma» diye nehiy yazılı, biri de boş olurmuş torbaya elini sokar birini çeker, emir çıkarsa yaparlar, nehiy çıkarsa yapmazlar, boş çıkarsa bir daha çalkarlarmış. İşte burada böyle falcılıktan nehyolunmuştur. Cumhurun kavli budur. Bu surette istıksam, rızk ve sâir havacie müteallık hayır ve şer kısmeti bilmek sevdası demek olur. Tefsiri Kaffalde derki bu istıksam Câhiliyyenin bir ibdaı idi ve mat'umat hakkında yaptıklarına da muvafık idi, çünkü zebih alennusub Kâ'benin yanında yapıldığı gibi orada bulundukları zaman bunu da orada yaparlardı. Mücahid, burada ezlâm, Fürs ve Rumun kumar oynadıkları kiab ya'ni muka'ab surette olan tavla zarları ile Arabın ok gibi olan zarlarında eamm olduğunu söylemiştir. Maamafih Arabda küçük çakıl taşlarından zarlar olduğuda nakledilmiştir. Diyorlar ki asıl ezlâmı Arab üç nevi' idi. Birisi zikrolunduğu üzere üç zar ki herkes kendisi edinebilirdi. İkincisi yedi zarki Kâ'benin içinde «Hübel» denilen putun yanında dururdu birinde « العقل » yazılı ki diyet işlerinde bu yediyi

çekerler, العقل kime çıkarsa diyet ona lâzım gelir idi, birinde « نعم » diğerinde « لا » yazılı, çekerler, çıkan ile amel ederlerdi. Birinde « منكم » birinde « ملصق » birinde « من غيركم » yazılı, bir

sh:»1567

insanın kendilerinden olub olmadığını tanımak için çekerler, çıkana ittaba' ederlerdi. Birinde de « مياه » yazılı idi, su için çıktıklarında da bunu çekerlerdi. Bu yedi zar kâhinlerin ve hukkâmın nezdinde de hübelin yanındaki gibi bulunurdu. Üçüncüsü de on zar ki Bu da sûrei «Bakare» de « يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ » âyetinde tafsıl olunan meysir ve piyanko zarları idi, ba'zı müfessirîn burada istıksam bil'ezlâmdan murad yine bu meysir olduğuna kail olmuşlardır. Filvakı' bunun mat'umata münasebeti zahirdir. Çünkü « مَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ » un bir sureti taksimi demektir. Bu surette istıksam, kısmet almak demek olur. Maamafih fal ile kısmet aramak da rızk ve taam mesailine alâkadardır. Velhasıl bir ma'nâya göre falcılık, bir ma'nâya göre de kumarcılık nehyedilmiştir. Meysir başkaca nehyedilmiş olduğundan cumhur burada obir ma'nâyı tercih etmişlerdir. Ve her iki surette = قرعه kuranın da her şeyde caiz olamıyacağı anlaşılmıştır.

﴿ذٰلِكُمْ فِسْقٌ﴾ Bütün bunlar fisıktır. Bu ta'dat olunan muharemmata el uzatmak Allaha

itaatten ve Allah yolundan çıkmaktır.» -Binaenaleyh müslimanlar bunlara aslâ el sunmamalıdırlar.

Sofralarını, kursaklarını, şahıslarını, cemaatlerini bu gibi habaisten tenzih etmelidirler.

﴿اَلْيَوْمَ﴾ Bugün şu zamanı hazırda, şu sinini âhire zarfında veya bilhassa şu âyetin nâzil olduğu

şu günde şu demde»- ki bu âyet onuncu senei hicriyyede hıccetülveda'da yevmi Arefe olan Cum'a günü

ikindiden sonra aleyhıssalâtü vesselâm Arafatta «Adbâ» namındaki nakai seniyyelerinin üzerinde Vakfede

iken nâzil olmuştu, nakanın kolları şiddeti vahy ile üzerinden basan humulei saadetin ağırlığına tahammül

edemeyib çöküvermişti.

Bugün ﴿يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ﴾ kâfirler sizin dininizden artık me'yus

oldular. Bu dini bozmak ve sizi kendilerine

sh:»1568

çevirmekten veya bu dine karşı size galebe edebilmekten ümidlerini kestiler. Binaenaleyh

﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾ siz o kâfirlerden korkmayın, korkub da yemenizde içmenizde ve sair ef'al ve

harekâtınızda onlara mümaşat etmeyi hatırınıza getirmeyin, onlardan endişe etmeyin de

﴿وَاخْشَوْنِ﴾ ancak benden korkun, benden korkun da emirlerimi, nehiylerimi temamen icra ve

akıdleriniz husni ifa edin. ﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ bugün sizin dininizi

kemaline yetirdim, size bütün iyman ve akaid-ü ahlâk kaidelerini tansıs ve en mükemmel usuli teşri' ve

kavanini ictihadı ta'lim ettim, bundan sonra bu ahkâmın bu hıll-ü hurmetin nesh olunması ıhtimali kalmadı

﴿وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى﴾ ve size ni'metimi itmam eyledim» -tevfik-u hidayetle saadeti

tammeye eriştirdım, mansur-ü muzaffer kıldım, Mekkeyi fetıh ve cahiliyye nişanelerini hedim, müşrikleri

Kâ'beye takarrubden ve çıplak tavaftan men'edecek ve sizi bugün kemali emniyyet ve galibiyyetle edayı

hac ve icrayı ahkâm ettiğiniz şu makamı mes'ude iysal ve mücahedelerinizin semeratını ıktitaf ettirerek

velhasıl sizi bir kuveeti azıme « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » diyebilen bir hey'eti

ictimaiyyei vahdaniyye haline getirerek bulunduğunuz şu makamı mukaddeste «

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ. لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ. اِنَّ الْحَمْدَ

وَالنِّعْمَةَ وَالْمُلْكَ لَكَ لَبَّيْكَ» diye i'lâi kelimetillah ve i'lânı hamdeden alınları ak,

gönülleri pâk mümtaz ve mübeccel bir ümmeti Muhammed kıldım da « وَلِاُتِمَّ نِعْمَتِى عَلَيْكُمْ

» va'dini incaz ettim ﴿وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا﴾ ve size din olmak üzere islâmı

beğendim, ona razı oldum -ki ındallah dini marzıy başkası değil, ancak odur- ve işte ta'dad olunan tahrimat

bu dini ekmel ve bu ni'meti tamme ve bu İslâm cümlesindendir. Binaenaleyh

Müslimanlar bundan böyle başka tebliğâta muntazır olmıyarak ve bu hurmetlerin nesholunabileceğini hatıra getirmiyerek bu din mucebince akıdlerini ifaya ihtimam ve niamı İlâhiyye ile mütena'im olmakta devam etmelidir.

Eshabı asar demişlerdir ki bu günden sonra Hazreti Peygamber nihayet seksen bir veya seksen iki gün kadar muammer oldu ve ba'dema ahkâmı şeriatte ne bir ziyade ne bir nesh, ne bir tebdil vakı' olmadı, Bununla Hazreti Peygambere vazifei risaletin hıtamı ve binaenaleyh vefatının takarrübü ıhbar edilmiş bulunuyordu. Rivayet olunuyor ki Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem bu âyeti kıraet ettiği zaman Eshabı kiram cidden ferahlanmış ve pek büyük sürurlar ızhar etmişler ve fakat Hazreti Ebi Bekr ağlamış idi, sual olundukta «bu âyet Resulullahın vefatı takarrüb ettiğine delâlet ediyor» demiş ve bundan vazifei tebliğin hıtama irdiğini anlamıştı. Ve yine rivayet olunduğuna göre aynı ma'nayı Hazreti Ömer de idrak etmiş idi. Sûrei «Bakare» de beyan olunduğu üzere ercahı rivayete göre «وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ» âyeti de bundan sonra ertesi gün yevmi Nahırde, ya'ni Kurban bayramının birinci günü nâzil olmuş ve seksen bir gün sonra irtihali Nebevî vuku bulmuştu. Merviydir ki Hazreti Ömerin hilâfetinde bir gün Yehudîlerden birisi «ya Emîrel'mü'minîn siz kitabınızda okuyorsunuz bir âyet var, eğer bu, bizim ma'şeri Yehude nâzil olmuş olsa idi o günü biz bayram

yapardık» demiş, «hangi âyet?» diye sormuş «

«اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى الا به

olduğunu söylemiş, Hazreti Ömer radıyallahü anh de «biz o günü ve o gün bunun Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi veselleme nâzil olduğu mekânı tanırız, Cum'a günü Arefe de kaim bulunuyordu» buyurmuş ve o günün bayramımız olduğuna işaret eylemiştir. İbni Abbastan dahi yevmi lyd ve yevmi Cum'a iki bayramın birleştiği bir günde nâzil oldu diye menkuldür.

sh:»1570

«ذٰلِكُمْ فِسْقٌ» den buraya kadar gelen «اَلْيَوْمَ» hıtabı ızzetleri haram olan mat'umatın beyanı sırasında bir cümlei mu'tarıza siyakında derc olunmuştur ki bun hikmeti de bu tahrimatın bir zarar ve tazyık değil bir dîni kâmil ve bir ni'meti tamme cümlesinden olduğunu ve indallah dîni marzıy olan dîni islâmın ahkâmı muhkemesinden bulunduğunu ve müslimanların bu habâise aslâ tenezzül etmemeleri icab ettiğini bilhassa tefhim ile hurmeti te'kid ve ictinabı takrir etmektir. Binaenaleyh bunu ta'kıb eden «فَمَنِ اضْطُرَّ الخ» bu cümeli mu'tarızaya değil makablindeki tahrimata merbuttur. Fakat bu cümlei ı'tirazıyenin haysiyyeti te'kidile balâda işaret ettiğimiz vechle bu irtibata şöyle bir siyakı ifade verilmiş oluyor:

İmdi mü'minler bu gün bu kemali dinîye irdiklerinden ve böyle habislerden kurtulub temiz ve musaffa bir ni'meti tammeye nail olduklarından dolayı Allaha islâm ve inkıyad ile hamd-ü şükr etsinler, bayram yapsınlar ve sakın taati İlâhiyyeden çıkıb da harama el sürmesinler ve bu haramların halâl olabileceğini hatırlarına getirmesinler ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ فِى مَخْمَصَةٍ﴾ ancak her kim bir mahmasada ya'ni karın kasığa geçmiş, ölümden veya ölüm mukaddimatından korkulur bir açlık halinde muztarr olur da ﴿غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ﴾ bir günaha meyl etmiyerek ya'ni zaruret mıkdarını tecavüz eylemiyerek veya diğer bir muztarrın elinden almıyarak bunlardan yerse ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Allah gafur rahîmdir, muâhaze etmez». -zaruretler, haram olan şeyleri mubah kılar. Fakat ıztırar, gayrın hakkını ibtal etmez, netekim bu ma'na sûrei Bakarede « غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ » diye ifade olunmuş idi.

Muharrematın bu vech ile tafsılini müteakıb bunların zıddı olan halâlların tafsılı siyakında buyuruluyor ki:

sh:»1571

﴿٤﴾ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ اُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ ۙ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ ۖ فَكُلُوا

مِمَّآ اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ ۠ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿۵﴾ اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ ؕ وَطَعَامُ الَّذِينَ
اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ ۖ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ ۫ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ
الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِٓى
اَخْدَانٍ ؕ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ ۫ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Sana soruyorlar: Kendileri için halâl kılınan ne? De ki sizin için bütün pâk ni'metler halâl kılındı,

alıştırarak ve Allahın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların da size tutuverdiklerinden

yeyin ve üzerine « بِسْمِ اللّٰهِ » çekin ve Allahdan korkun, çünkü Allahın muhasebesi çok sür'atlidir 4

Bugün pâk ni'metler sizin için halâl kılındı, hem

sh:»1572

mü'mîn kadınların hurr olanlariyle sizden evvel kitâb verilen ümmetlerin hur kadınları da iffetlerinizi

muhafaza ederek, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın kendilerine mehirlerini verib nikâhladığınız

takdirde size halâldır, ve her kim şeriatin ahkâmını tanımazsa her halde bütün işlediği hederdir ve âhırette o, husranda kalanlardandır 5

---

4. ﴿يَسْـَٔلُونَكَ﴾ Ya Muhammed, ümmetin sana şunu sorarlar veya soruyorlar: ﴿مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ﴾ kendilerine neler halâl kılındı?» - Ikrime ve Muhammed ibni Kâabden nakledildiğine göre Cebrail aleyhisselâm «biz kelb bulunan eve girmeyiz» demiş olduğundan dolayı Hazreti Peygamber köpeklerin öldürülmesini emretmiş ve Ebû Râfıi buna me'mur eylemiş, o da Medinedeki kelbleri hep öldürüb avalîye kadar varmış, bunun üzerine Asım ibni Adiy ve Sa'd ibni Hayseme ve Uveym ibni Sâde gelmişler «ماذا احل لنا» ya Resulâllah» demişler, Resulullah sükût buyurmuş, sonra bu âyet nâzil olmuştur. Hâkim Ebû Abdillâhın Sahihinde senediyle rivayet ettiği üzere Ebû Râfı' demiştir ki «Resulullah bana köpeklerin katlini emretti nâs geldiler «Resulullah bana köpeklerin katlini emretti nas geldiler «ya Resulâllah katlini emrettiğin bu ümmetten bize ne halâl kılındı» dediler, Allah tealâ «يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ» âyetlerini inzal buyurdu». Bundan başka Saîd ibni Cübeyr demiştir ki «Adiyy ibni Hâtim ve Zeydülhayl ya Resulâllah biz kelblerle ve toğanlarla av avlarız, Âli Dir'ın ve âli ebi Havriyyenin köpekleri yaban sığırlarını, yaban eşeklerini ve geyikleri alırlar. Ba'zısının zekâtına yetişiriz, ba'zısı da katledilir zekâtına yetişemeyiz, halbuki Allah tealâ meyteyi haram kılmıştır. Binaenaleyh

bize bunlardan neler halâl oluyor? Demişlerdi. Bu âyet bu sebeble nâzil oldu». Buna göre bu sual « اِلَّا مَاذَكَّيْتُمْ » istisnâsına müterettib

sh:»1573

ve cevab da tezkiyenin ma'nâyı şer'îsini tafsıl ve izah sadedinde varid olmuş demek olur ki siyaka pek münasibdir. Evvelki rivayet bu âyetlerin nüzulü hurmet âyetinden mukaddem olduğuna, ikinci rivayet de muahhar bulunduğuna delâlet etmektedir. Bundan sonraki « اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمْ » « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ » den başka bir gün olmadığına göre de bu âyetlerin nüzulleri başka başka olduğunu kabul etmek müşkil olacaktır. « اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ » « اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمْ » « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ » denilen günlerin yekdiğerinden başka günler olmadığı zahir ve müsellem bulunduğundan bunlar mücerred yevmi Arefeyi değil sûrei «Maide»nin bütün zamanı nüzulünü istîab eden sinîni ahirei Muhammediyyeyi zamanı vahid olarak ifade etmekte ve bu suretle gerek tafsıli hurmet ve gerek tafsıli hıll âyetlerinin tarihi nüzulü noktai nazarından ya hakıkaten veya hukmen muttasıl ve mütekarin bulunduklarını anlatmaktadır, « يَسْئَلُونَكَ مَاذَآ اُحِلَّ لَهُمْ ؕ » «Böyle soruyorlar» diye sual vakıi hikâye değil «sorarlar» diye vakı' ve mümkine şâmil olarak daha umumî bir sual tasavvur edilmek lâzım gelir. O halde her türlü şübheyi ref-ü def' için:

﴿قُلْ﴾ ya Muhammed, şöyle böyle: أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ Size tayyibat halâl kılındı» -habâis değil, netekim « يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ» buyurulmuştur. Binaenaleyh İslâm mi'desine İslâm sofrasına pis şeyler değil hoş şeyler konmalıdır.

Mukaddema dahi iş'ar olunduğu üzere «tayyib» lûgatte «müstelezz» ya'ni hazzedilen temiz ve hoş şey demektir. Şübhei hurmet bulunmayan me'zunün fih olan halâle de buna teşbihen tayyib denilir. Zira mazarratı olmamak ma'nâsında birleşirler. İbni Ceriri Taberî gibi ba'zı müfessirîn burada tayyibatı halâllar diye tefsir etmişlerse de «halâllar halâl kılındı» demek rekik bir ifade olacağından ekser müfessirîn ve müctehidîn bunun «lezzet ve iştiha hissedilen temiz ve hoş şeyler» ma'nasına hamli vacib

olduğunu göstermişlerdir. Binaenaleyh ma'na «hoşa giden ve iştiha hissedilen her temiz şey size helâl kılındı» demektir. Fakat bundan herkesin her hoşuna giden şey'in halâl olduğunu da zannetmemelidir. Muhakkaktır ki sui i'tiyad ile fıtrat ve ahlâkı bozulmuş kimselerin zevk-u takdirine i'tibar yoktur. İbret, tab'ı selimedir. Ve tayyibat ancak tab'ı selîm erbabının tiksinmeyib hoşlandıkları şeylerdir. Yoksa badiye halkı ve ıztırar içinde yaşayanlar her nevi' hayvanatı hoşlanıb yiyebilirler. Gerçi « خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْأَرْضِ جَمِيعًا » medlûlünce ibaha asıldır. Ve bu ummuma nazaran insandan başka her hayvandan, her nebattan ve her şeyden ekl ile dahi intifa' mubah olmak lâzım

gelirdi. Fakat « يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ » medlûlü üzere bu umumdan habâis ıhrac edilerek hıll, tayyibata tahsıs olunmuş ve binaenaleyh ibahai asliyeyi takyid için bu bir büyük esas ve bir kanunı küllî olmuştur ki halâl ve haramın ta'yininde delili mahsus bulunmadıkca buna müracaat olunur. Ve habâisi tefrık etmeyenlerin zevkına i'tibar olunmaz. Cahiliyye Arabları, balâda beyan olunduğu üzere meyteyi veya meyte kabilinden bir hayli şeyleri yedikleri halde tayyibattan olan en'amdan ba'zılarını sûrei «En'am» da beyan olunacağı üzere bahire, sâibe, vasîle, ham namlariyle kendilerine tahrim ederler yemezlerdi. Bunların tayyib olduğuna hukm ettikleri hlade ba'zı tevehhümattan dolayı yemezlerdi, buna karşı tayyib olan her şey'in halâl olduğu beyan olunmuş ve bu huküm «

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِىٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ

» âyetiyle de te'kid buyurulmuştur ki esbab veya hikmeti nüzul miyanında bu âdetin kat'iyyen ref'i de vardır. Şübhe yok ki bu tayyibatta behimei en'amdan başka kuşların ve hattâ bütün nebatatın dahi hoşları dahildir. Ve sonra « اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ » halâl olan her hayvanın cemi'i eczası da halâl olmak lâzım gelmiyeceğini ve müzekkâ olan hayvanatın eczası miyanında bulunan habâisin de harâm olduğunu iş'ar etmektedir.

sh:»1575

Velhasıl tab'ı selîmin ve fıtrati sahihanın hoşlandığ bütün tayyibat, halâl kılındı

﴿وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ﴾

CEVARİH, carihanın cem'idir ki esasen cerhten me'huz olub te'sir ma'nası mülâhazasiyle kâsibe ma'nasına ism olmuştur. Binaenaleyh cevarih, kevasib demektir. Bunun için el, ayak ve ağız gibi âleti cerh ve kesb olan a'zaya cevarıh denildiği gibi av tutan yırtıcı hayvanata ve kuşlara dahi kevasib ve cevarıh denilir ki burada murad budur. Mükellibîn «mükellib» in cem'idir. Mükellib teklib eden ya'ni hayvanatı carihayı ava dadandırıb alıştıran, avcılık ta'lim edib öğreten demektir ki bir kelb, sahibi tarafından kışkırtıldığı yere gider, çağırılınca icabet eder, avı tutunca habseder yemez, sahibi almak isteyince kaçmaz, zecredince dinler ve bunu lâekal üç kerre yapıb âdet edinirse muallem addolunur. Ahmed İbni Hanbel ikiyi, Haseni Basrî biri kâfi görmüştür. Bu ta'lime teklib denilmesi tağlib tarikıledir, Zira alel'ekser ta'lim edilen kelblerdir. Maamafih her yırtıcı hayvana da kelb ıtlak olunur. Ne tekim Ebu Lehebin oğlu Utbe Şam seferine giderken Resulullah « اَللّٰهُمَّ سَلِّطْ عَلَيْهِ كَلْبًا مِنْ كَلَابِكَ = İlâhî buna kelblerinden bir kelbi musallat et» diye dua etmiş, Utbeyi de yolda arslan yemiş idi. Bunun için bu ta'limin ma'lûm köpeğe

mahsus olduğu zannedilmemelidir. Binaenaleyh ma'na şudur: bir de kelb ve sair cevarıh miyanından ava alıştırarak Allahın size öğrettiği idrakâttan ta'lim ederek öğrettiğiniz muallem avcı hayvanlar halâl kılındı binaenaleyh bunlardan bu suretle intifa' eder, besler, alır satarsınız fakat yemeye gelince kendilerini değil ﴿فَكُلُوا مِمَّآ اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ﴾ size imsak ettikleri, tutuverdikleri avlardan yeyiniz»- dikkat edilmek lâzım gelir ki « مَآ اَمْسَكْنَ »

değil « مِمَّآ اَمْسَكْنَ » dir. Tuttuklarının hepsini değil, bir kısmını, eczayı tayyibesini yeyiniz, sonra mutlaka « اَمْسَكْنَ » değil « اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ » dür, ya'ni kendilerine değil size tutuverdiklerini yeyiniz. Şu halde bir kelb muallem olursa ve avcı tarafından sevk edilir de bir avı tutar, cerh eder öldürür de avcı ona ölmüş olduğu halde yetişirse halâldır. Muallem carihanın cerhi zebih makamına kaim bir zekâttır. O onun bir âletidir. Diğer cevarih ve kezalik ok, mızrak, tüfenk de böyledir. Behemehal diri iken yetişillib zebh edilmesi şart değildir. Zira o zaman muallem ile geyri muallemin farkı yoktur. Fakat cevarih mefhumu mucebince cerh lâzımdır. Cerh etmeden boğar veya çarpar da öldürürse ba'zıları « مِمَّآ اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ » zahiren mutlaktır diyerek yine yenir demiş ise de doğrusu bunun münhanika veya mevkuzeden farkı yoktur, aynı ma'nâda dahıldir yenmez. Sonra kelbi muallem cerh-ü katletmiş olmakla beraber biraz da yemiş bulunursa bu da yenmez. Çünkü o onu kendine tutmuş demektir.

«مَا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ» değildir. Maamafih Selmanı Farisîden, Sa'd ibni ebî Vakkasdan, ibni Ömerden, Ebû hrüyereden yenir diye rivayet de edilmiştir. Malik ve Evzaî yenir demişlerdir. Ancak bu mes'elede kelb ile kuş tefrık edilmiştir. Ve kuşun yemiş olması hılline mani' olmıyacağı gösterilmiştir ki Hanefiyye buna kaildirler.

Bu suretle bunların tuttuklarından yeyin ﴿وَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ﴾ ve üstüne Allahın ismini yad edin, ya'ni kelbi ve kuşu salarken besmele çekin ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ve her halde Allah seriulhisab olduğundan emirlerine muhalefetten sakının.»

«اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى الخ» diye te'kid ve tevsik olunduğu gibi yine aynı ma'nâ ile halâlların te'kidi ve ba'dehu ta'mimi zımnında buyuruluyor ki 5. ﴿اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ﴾

bugün size bütün tayyibat, her nevi' hoş ni'metler halâl kılındı ﴿وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ﴾ bir de Ehli kitabın taamı ya'ni

gerek bu tayyibattan kesdikleri ve avladıkları ve gerek ekmek ve saire gibi mat'umatları size halâl ﴿وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ﴾ sizin taamınız da onlara halâldır. Ya'ni yedirir ve satabilirsiniz.»

-Taamdan murad ne olduğu hakkında üç vecih vardır: Birincisi zebiha demektir. İkincisi ekmek ve fakihe gibi zekâta muhtaç olmıyanlardır ki Zeydiyye eimmesinden menkul olan budur. Üçüncüsü zebaih ve sair her nevi' matmuata şamildir. Ekseriyyet evvelki veçhi tercih etmişlerdir. Çünkü zebihadan maadasının taam olmasında sahibine ıhtısası yoktur. Zebiha ile zâhibin fi'liyle taam olabilir. Ve bunun için ehli kitaba izafetinin bir ma'nâsı vardır.

Ahkâmı Kur'anda Ebû Bekri Razî der ki ibni Abbastan, Ebüdderdâdan, Hasen ve Mucahid ve İbrahim ve Katade ve Süddîden rivayet edilmiştir ki « وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ» den murad zebaihtir. Fivakı' zahir de bunu ıktıza eder. Gerçi taâm lafzını umumu üzere isti'mal etsek gerek zebihalarına ve gerek sâir taamlarına şamil olur. Fakat azhar olan bilhassa zebaih murad olunmaktır. Çünkü ekmek, zeytin yağı ve sair taamların hukmü i'mal edenlerin hususıyyetiyle ıhtilâf etmez. Bunlar da Mecusî veya Kitabînin farkı olmadığında kimsenin şübhesi yoktur. Muharrematta zikrolunduğu üzere tezkiyesiz ölenlerin de gerek Müslim ve gerek Kitabî ve gerek Mecusî ve saire her kim tarafından öldürülmüş olursa olsun haram olduğunda

müsilamanların ıhtilâfı yoktur. Şu halde «

وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ» diye bittahsıs Ehli kitabın taâmı ibaha

edilmekten murad bilhâssa ıhtilâfı edyan ile hukmü ıhtilâf eden zebâiha hamledilmek vacih olur. «İlh.. Ya'ni

sh:»1578

fâidei beyan bilhâssa zebâih i'tibariyle zahirdir. Belli ki « اُوتُوا الْكِتَابَ » kitabı olmıyanlardan

ıhtirazdır. Halbuki taâm hususunda Ehli kitâb ile diğerlerinin farkı ancak zebaih ve av mes'elelerindedir.

Ehli kitâbın meytesine, domuz etine ve şarabına varıncıya kadar hem taâmı halâl olmadığı, muharremattan

bulunduğu gibi kitâbı olmıyanların her taâmı haram olmadığı da ma'lûmdur. Binaenaleyh Ehli kitâbı tahsıs

ederek diğerlerinden ıhtiraz eden bu ibahai mahsusanın faidesi ancak zebaihte zahirdir. Demek ki taâm,

tayyibattan olmak şartiyle umumu üzere ibka olunsa dahi noktai nazar ve hedefi beyan bilhâssa Ehli

kitâbın kesdikleri ve avladıkları halâl olduğunu göstermek ve bu suretle zekât için diyanet ya'ni müslim

veya Ehli kitâb olmak şart bulunduğunu anlatmaktır. Maamafih «

ذَبِيحَةُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ» denilmiş olsa idi o zaman sair taamlarının hurmeti

şübhesi hasıl olacak ve mütekabilen it'amı et'amın cevazı anlaşılamıyacaktı, bunun için yine taâm lafzını

tayyibattan olmak şartile zebâih vesaireden eamm olmak üzere aslı mefhumiyle mülâhaza etmek ve ancak

Ehli kitabın diğerlerinden farkı zebâih i'tibariyle olduğunu da masîkaleh olarak anlamak ya'ni zebaihin

hillini dâll bil'ibare, diğerlerinin hillini dâll bilişare olarak ahzetmek lâzım gelecektir. Ve bundan dolayıdır ki Ebû Bekri Râzî zebâih hakkında «azher» ta'birini kullanmıştır. Şunu da unutmamak lâzım gelir ki « مَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ » sureti mutlakada haram idi. Ehli kitâb ise zahirde tevhid iddia ettiklerinden dolayı zahiri hallerine nazaran zebihalarında Allahdan başkasının namını i'lân etmezler demektir. Binaenaleyh bir Yehudî veya nasranînin kestiğini acaba ne nam ile kesti diye tedrika kalkışmıyarak ve zahiri halleriyle iktifa ederek yemek caizdir. Fakat bir Nasranînin meselâ bir koyunu keserken veya ava köpeğini salarken «Mesihin namına» dediğini bizzat duyan bir müslimanın da o koyundan veya avdan yemesi caiz olmaz. Çünkü bunun « مَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ »

sh:»1579

olduğu şüphesiz bir surette ma'lûmu olmuştur. Ehli kitâbın zahiri haliyle iktifa caiz olunca müslimanlık ididasında bulunan her hangi bir kimsenin de zahiriyle iktifa caiz olacağında ve binaenaleyh gerek Ehli sünnet olsun ve gerek olmasın fırakı islâmiyyeden hepsinin zebihası halâl olduğunda da şübhe yoktur. Meğerki ıyazen billah irtidad etmiş olsun. Çünkü mürted Ehli kitaba da intisab etse kestiği asla yenmez.

Taam nev'inden olan bu tayyibattan maada ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ mü'minelerden muhsane olanlar ya'ni hurre ve afife müsliman kadınlar ve kızlar, bunlardan başka ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ﴾ Ehli kitabdan olan muhsaneler

ya'ni hurre ve afife kadınlar ve kızlar dahi ﴿اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ﴾ ihsan ederek ya'ni tahti nikâhınıza alarak ﴿غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾ ne sifah ile açıktan ﴿وَلَا مُتَّخِذِى اَخْدَانٍ﴾ ne de dost tutmak suretiyle gizlice zina etmiyerek ücretleri olan mehirlerini kendilerine verdiğiniz takdirde sizin için halâldırlar.»

Görülüyor ki taâm hususunda iki taraftan müsâade gösterilmiş Müslimanlara hem Ehli kitâbın taâmlarını yemek hem de Ehli kitaba müsliman taâmını it'am etmek suretiyle mütekabilen alış veriş halâl kılınmış, fakat nikâh hususunda bu hill bir tarafa kasredilmiş, yalnız müslimanların Ehli kitabdan iffet dairesinde nikâh ile kadın almaları tahlil ve bununla mukaddema sûrei «Bakare» de geçen « وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ » nehyi Ehli kitâb kadınları hakkında nesh olunmuş ve mütekabilen müsliman kadınlarının Ehli kitaba tezvicine asla müsaade olunmamış, bu cihet hurmeti asliyye ve sabıka üzerine ibka edilmiştir.

sh:»1580

Evvel emirde « هُوَالَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا » âyetinde beyan olunduğu üzere nüfusi insaniyye ve ırz mesailinde ibaha değil hurmet asıldır. Saniyen bu hurmeti asliyye ve ezeliyye « وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتّٰى يُؤْمِنُوا » nehyi ile te'kid ve takrir

olunmuştur. (Bak) salisen surei «nisa» de «

وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» ile bu hurmet ve

nehiy daha umumî surette tavzıh de kılınmıştır. Rabian bütün halalların telhıs ve beyan olunduğu bu âyette taâm her iki taraftan tahlil edilerek nikâh için de bu ma'rizı beyan açılmış olduğu halde Ehli kitabdan kadın almanın müsliamanlara hilli beyan olunmuş ve aksinden sükût edilmiştir ki bunda beyanı zaruret denilen bir kasır vardır. Ve bu suretle müsliman kadınlarının Ehli kitaba tezvici asla mevzuı bahs olamıyacağı ıhtar edilmiş ve hurmeti asliyye ve sabıka üçüncü def'a olarak takrir ve tevsık olunmuştur. Pek vazıh olan ve asrı saadetten beri icmaı ümmet ile de ma'lûm bulunan bu mes'eleyi ıhtarımıza sebeb, zamanımızda edillei islâmiyyeyi bilmiyen Ba'zı cahillerin Kur'anda buna dair bir nass bulunub bulunmadığını sual etmeleri olmuştur. Halbuki bu gibi hurmet asıl olan mesailde müsaade edilmemiş olmak delili kâfidir. Binaenaleyh bu gibiler müsaade edilmemiş olmak delili kâfidir. Binaenaleyh bu gibiler hakkında menı' varmı diye değil, müsaade varmı diye sormak lâzım gelir.

Burada gerek taâm ve gerek nikâh fıkralarındaki « الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ » Ehli kitab olan Yahud ve Nesarâdır. Hazreti Aliy radıyallahü anh Arab Nesarâsından Beni Tağlib hakkında «bunlar nasraniyyetten şarab içmekten başka bir şey almamışlardır. Ve binaenaleyh Nesarâ hukmünde dahil

değildirler» demiş, İmamı Şafiî de bunu ıhtıyar eylemiş ise de cumhur ve eimmei Hanefiyye zahırı kitâba nazaran alel'umum Nesarâı Arabın zebhiyhaları dahi lâbe'sebih demişlerdir. Ancak ibni Abbas nikâh fıkrasında Ehli kitâbdan murad harbî olmıyanlar olduğuna ve binaenaleyh harbî olan Yehud ve Nesarâ kadınlarını nikâh caiz olmadığına kail olmuştur. Fakat bunda da

sh:»1581

cumhurı ulemâ âyetin ıtlakı üzere harbî ve zimmîye şamil bulunduğuna ve binaenaleyh harbî olan Ehli kitabdan kadın tezevvüc etmek haram değil bir zaruret bulunmadıkça nihayet mekruh olduğuna kaildirler.

Ehli kitabın gayriye gelince: bunlardan mecusîler hakkında Resulullah =

سُنُّوابِهِمْ سُنَّةَ اَهْلِ الْكِتَابِ غَيْرَ نَاكِحِى نِسَائِهِمْ وَلَا آكِلِى ذَبَائِحِهِمْ » Mecusîlere Ehli kitâb muamelesi yapınız fakat kadınlarını nikâh etmemek ve kestiklerini yememek şartiyle» buyurmuştur.

Maamafih Dünyada Ehli kitâba taâm ve kadın cihetile verilen bu hususıyyetten dolayı Âhıret noktai nazarından da böyle zannedilmesin, çünkü

﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ her kim bu iymana ya'ni bu dîni

ekmele ve şeriati islâma küfrederse bütün ameli tutulur

﴿وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ve Âhırette hasirînden olur» - Binaenaleyh

onların taamlarını yerken veya kadınlarını tezevvüc ederken iymanı haleldar etmekten, irtidad tehlükesine

düşmekten son derece ihtiraz etmelidir. Ve bundan dolayıdır ki harbiyyeyi tezevvüc mekruhtur. «

«وَلَاَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ»

Uhûd ve ukudı İlâhiyyeden hıll-ü hurmet ahkâmının tafsıli sırasında ikmâli din ve itmâmı ni'met ile ahdi

rububiyyetin iyfa edilmiş olduğu anlatıldıktan ve bu cümleden olmak üzere hayati Dünyeviyye

makasıdından bulunan tayyıbatı mâide, sûrei «Nisa» nın «

«فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَآءِ» mazmununu teşrihan tayyibatı aile ile

birleştirilerek cemaati mü'minîne sunulduktan ve nihayet bundan böyle ifayı ahd kazıyesinin temamen

uhdei ubudiyyete teveccüh ettiği, bunun da akdi iyman ile icrayı ahkâmı islâmiyyeye mutevakkıf olduğu

iş'ar ve bu Dünyanın bir de Âhıreti bulunduğu ıhtar edildikten sonra « الطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ »

medlulü üzere niamı Uhreviyyenin istikmali zımnında bu diyni ekmelin ba'deliyman mihtafı ubudiyyeti olan

emri

taharetten bed' ile akdi ubudiyyeti tevsık için buyuruluyor ki:

﴿٦﴾ يَـٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ ؕ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ؕ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْجَآءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ ؕ مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧﴾ وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِى وَاثَقَكُمْ بِهٖٓ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا ۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Namaza kalkacağınız vakit yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi ve

başlarınıza mesh

edib her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın, cünübseniz tas tamam yıkanın, eğer hasta veya seferde olursunuz veya biriniz hacet yerinden gelir veya kadınlara dokunursunuz da suya gücünüz yetmezse o vakit de temiz bir toprağa teyemmüm edin: niyyetle ondan yüzlerinize ve ellerinize mesh eyleyin, Allahın muradı sizi sıkıntıya koşmak değil ve lâkin o sizi pam pâk etmek ve üzerinizdeki ni'metini tamamlamak istiyor ki şükredesiniz * Allahın üzerinizdeki ni'metini ve sizi « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » dediğiniz vakit bağladığı misakını unutmayın, Allahdan korkun, çünkü Allah bütün sinelerin künhünü bilir

_____

Bu âyete âyeti teyemmüm denilmiştir ki Buharî ve Müslimde Hazreti Aişeden rivayet edildiği üzere müşarünileyhanın kılâdesinin düşdüğü seferde geceleyin susuz bir mevkı'de kalınıb abdest almak kabil olamadığından dolayı nâzil olmuş ve bu gibi ahvalde abdest yerine teyemmümü emretmiştir. Gerçi bu âyet evvel emirde abdestin farzlarını tesbit etmekde ve binaenaleyh aynı zamanda bir âyeti vuzu olduğu muhakkak bulunmakda ise de abdest ibtida bu âyet ile teşri' edilmiş olmayıb tâ Mekkede namazla beraber farz kılınmış ve hattâ islâmda hiç bir zaman abdestsiz namaz kılınmamış olduğu ma'lûm bulunduğundan bununla abdestin farzıyyeti re'sen değil ahkâmı tahareti istinbatda esas ittihaz edilmek üzere takriren tesbit edilmiş ve bunun ismi vuzudan ziyade teyemmüme muzaf kılınmıştır. Sahabeden Alkame ibnilfeğvâ

radıyallahü anh demiştir ki bu « يَـٰٓاَيُّهَـا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ » âyeti nâzil oluncaya kadar Resulullah su dökmüş bulunursa abdest almadıkca ne konuşur ne de selâm alırdı. Biz söyleriz o söylemez, biz selâm veririz o vermez ve almazdı. Ya'ni Ebû Hayyânın da naklettiği vechile Resulullah bu âyetten evvel abdestsiz bir iş yapmak şöyle dursun söz bile söylemezdi.

Binaenaleyh bunu

sh:»1584

nüzulü abdestin her amel için değil namaz için farz olduğunu beyan ile Resulullaha bir ruhsat ifade etmiştir. Zikrolunan sefer, ifk kıssasının zuhûr ettiği gazvei Benî mustalık olduğuna bunun da altıncı senei hicriye Şa'banında Hudeybiyye seferinden önce vuku' bulduğuna göre bu âyet sûrei «Mâide» nin ilk nâzil olan âyetlerinden ve hattâ bu sûrenin Hudeybiyyeden sonra nâzil olduğu söylendiğine nazaran mukaddimei nüzulü olan ilk âyeit demek olur. Fakat unutmamak lâzım gelir ki sûrei «Nisa» da « يَـٰٓ اَيُّهَـا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى » âyetinde dahi geçmiş idi. Bak.

KIRAET ﴿وَاَرْجُلَكُمْ﴾ İbni Kesîr, Ebû Amir, Asımdan Ebû Bekr Şu'be, Hamze Ebû Ca'fer Halefi Âşır kıâetlerinde « لام » cerrile esre ve mütebakîsinde ya'ni Nafi', ibni Âmir, Asımdan Hafs, Kisaî, Ya'kub

kıraetlerinde nasb ile üstün okunur. Nasb ayakların yüz ve el gibi « فَاغْسِلُوا » ya taallûkunda, cerr de « وَامْسَحُوا » ya taallûkunda zahirdir. Ve bu iki kıraetin birbirine tevfikı noktai nazarından bir mezheb ıhtilâfı hasıl olmuştur. Zira birine göre ayaklar yıkanacak, birine göre de mesh ile iktifa olunabilecek görünüyor. Bunun en güzel ve en sahih sureti halli çıplak ayakların yıkanması, sünneti meşhure ile sabit olduğu vechile abdestle giyilmiş mes ve fotin üzerine de meshedilmesidir. Cumhurı Ehli sünnetin mezhebi budur. Tefsiri Kaffalde: Sahabeden yalnız ibni Abbas ve Enes ibni Malik, tabiînden Ikrime ve Şa'bî ve Ebû Ca'fer Muhammed ibni Aliyyilbakırdan «ayaklarda abdestin farzı yıkamak» olduğunu beyan etmişlerdir. Zahiriyyenin reisi olan Davudı ısfahanî de «her ikisinin çem'i vacib» olduğuna kail olmuştur ki bu da eimmei Zeydiyyeden « ناصر للحق » ın kavlidir. Haseni Basrî ile Muhammed ibni ceriri taberî

de mükellefin mesh ile gasil beyninde muhayyer olduğunu söylemişlerdir. Bunların münakaşası kütübi fıkhiyyede mebsuttur. Burada ancak şu kadar söyliyelim ki çıplak ayaklara meshi tecviz etmek âyetin nihayetinde « يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ » diye beyan olunan hikmeti taharete kat'iyyen münafi bulunduğu ve hele yıkanmamış kirli ayaklarla cami'lerle girmenin taharet şöyle dursun alel'ade nezafet ile bile kabili tevfık olmadığı aşikârdır. Netekim ayaklarını güzelce yıkamamış ve ökcelerinde biraz kuruluk kalmış olanlar hakkında Resulullah = « وَيْلٌ لِلاَعْقَابِ مِنَ النَّارِ » vây, şu ökcelerin ateşten haline»

buyurmuş ve tekrar yıkanmasını emr etmiştir. Bir de Murad mesh olsa idi « بِرُؤُسِكُمْ » gibi sadece « وَاَرْجُلِكُمْ » demek kâfi olur « اِلَى الْكَعْبَيْنِ » kaydına hiç de lüzum kalmazdı. Bu da esası farzın yıkamak olduğunu ve meshin buna ibtina etmesi lâzım geldiğini iş'ar eder. Hasılı ayaklar hakkında yıkamak emri muhkem, mesih emri mücmeldir, ve sünneti seniyye ile beyan olunmuştur.

« اَوْلٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ » tıbkı sûrei «nisade» ki gibi « لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ » dahi okunmuştur. Oraya bak.

6. ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ Ey iyman edenler -ma'lûm iymandan sonra ilk vazife namazdır- siz ﴿اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ﴾ namaza kalkdığınız, ya'ni namaza kalkmak istediğiniz vakıt ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ﴾ yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayınız ﴿وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ﴾ ve başlarınıza mesh ediniz ﴿وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ iki topuğa kadar ayaklarınızı da»- ya'ni ayaklarınızı da yıkayınız, yâhud mesli ise mesh ediniz, bu temizlikler yapılmadan namaz, namaz olmaz « لَا يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلَاةً بِغَيْرِ طُهُورٍ = Allah, taharetsiz hiç bir namazı kabul etmez».

Buna tuhur temizlik, ve vuzu abdest denilir, ve işte

sh:»1586

abdestin farzı bunlardır. Ve görülüyor ki bu da dört şeyden ibarettir: Üç gasil bir mesh. İmamı Şafiî bunların tertibi de dahil olmak ve bir de niyyetsiz ibadet olmıyacağı mülâhazisiyle niyyet de hısaba katılmak üzere altı, Ahmed ibni Hanbel Hazretleri de yüzde ağız ve burun içlerinin dahi dahil olduğu mülâhazasiyle mazmaza ve istinşakı da idlah edib sekiz saymıştır. Hanefiyyece ise, niyyet, tertib, mazmaza istinşak sünnettire. Ve Abdestin daha bir takım sünnetleri ve adâbı vardır ki bunları mükemmeldir, hepsinin başında besmele vardır. Âyetin zâhirine bakınca her namaza kalkarken ayrıca bir abdest almak lâzım gibi görünür. Bunun için zâhıriyye her namaz için ayrıca bir abdestin farz olduğuna kail olmuşlardır. Alel'ekser Resulullahın ve Hulefai Raşidînin böyle yapdıkları da muhakkaktır. Fakat bunlar farz değil, sünnettirler. Çünkü fethi Mekke günü Resulullah beş vakit namazı bir abdest ile kılmış, Hazreti Ömer «ya Resulallah bundan evvel yapmadığın bir şey yapdın» demiş, cevabında «amden yapdım ya Ömer» buyurulmuş olduğu da rivayeten sabittir ki bu amd ile cevaz gösterilmiştir. Sonra âyetin tamamiyle zahirine bakılacak olursa abdestin ancak namaza kalkıldığı zâman alınabilmesi lâzım gelecek ve binaenaleyh otururken abdest alıb da namaza kalkmak dahi kifayet etmiyecektir. Buna ise zâhiriyye dahi kail olmamıştır. Demek olur ki bu noktada âyetin zâhiri murad olmadığı müttefekun aleyh bulunduğundan gerek delâleti hal ve gerek teyemmüm fıkrallarında hadesin tasrihi karineleriyle âyetin ıtlakı ya hıtabı abdesti olmıyanlara tahsıs

veya « اِذَا قُمْتُمْ مُحْدِثِينَ » ya'ni abdestiniz olmadığı halde namaza kalkdığınız vakıt

ma'nâsiyle takyid olunarak tefsir edilmek lâzım gelir. Ve o halde abdestin sebebi vucubi mutlak iradei salât

değil, hades şartiyle iradei salât demek olur ki cumhurun kavli de budur. Sonra şayanı dikkattir ki «

وَامْسَحُوا رُؤُسَكُمْ » değil «ba» ile « وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ » buyurulmuştur. Bu ise

«başınızla mesh ediniz» demek gibidir. Nasıl ki «mendili sildim» demekle «mendili ile sildim»

sh:»1587

demek arasında fark vardır. Burada meshin başa yapılacağı ve başın aleti mesh olamıyacağı zâhir

bulunduğu halde « بـا » nın idhali bir ma'nâyi âliyyete işaret bu ise örfen bir elden ibaret olmakla bu sureti

ifadeden ve bir de «nasıye» hadîsinden eimmei Hanefiyye «elinizi mi'yar tutarak elinizle başınıza

meshediniz» ma'nâsı anlaşıldığını göstermişler ve meshin farzı «cüz'î bir hareketle tam bir el mıkdarı, ta'biri

âharle nasıye mıkdarı, ta'biri âharle dörtte biri.» olduğunu ve tamamını mesh sünnet bulunduğunu beyan

etmişlerdir. Fakat imam Mâlik ve Ahmed ibni Hanbel tamamına meshin farz olduğuna, imâmı Şafiî de bir

parmak dokunmanın kâfi bulunduğuna kail olmuşlardır.

GASLİN MAHİYYETİ, suyu âzanın üzerinden temamen akıtmaktır. Oğmak şart değildir, binaenaleyh su

damlamadıkça gasil denmez. Abdest hadesten taharet ya'ni i'tibarî ve gayri mer'î bir mülevveslikten temizlik

olduğu için bununla necasetten taharet için olan gasli birbirine karıştırmamalıdır. Necasetten taharette pislik iyice zail oluncaya kadar yıkamak ve icabına göre oğmak veya silmek lâzım ise de abdestte bu gibi manii taharet olan kir ve pislikler daha evvel izale edilmiş bulunacağından gayri mer'î olan hadesi izale için bir def'a yıkamak kâfi olabilir, farzı bu kadardır. Çünkü emir, tekrar icba etmez, fakat iki daha iyidir. Ve üç def'a tekrar sünnettir, oğmak da sünnetidir. Ancak imam Malik oğmak farz demiştir.

MESH, esasen bir şey'e dokunmak ve orfen el sürmektir. Şer'an da farzı dokunmaktır. Binaenaleyh başa mesh taze, gayri müsta'mel bir yaşlığın mıkdarı matlûba istabeti demektir. Bunda tekrar sünnet değildir. Fakat hafifçe bir saç tesviyesi olabilir.

İşte namazın şartlarından biri böyle abdesttir. Fakat bunun kifayeti cenabet olmadığı takdirdedir.

﴿وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا﴾

sh:»1588

ve eğer cünüb iseniz, ya'ni rü'yada veya yakazada difk ile inzali meniy veya inzal olmasa bile iltikai hıtaneyn olmuş ise ﴿فَاطَّهَّرُوا﴾ tatahhür ediniz; kendinizi baştan tırnağa temamen yıkayıb temizleyiniz, guslediniz» -ki sûrei «Nisa» de « حَتَّى تَغْتَسِلُوا » diye ıgtisal ile ta'bir buyurulmuştu.

Burada tekellüf sıygasiyle tatahhür denilmiş ve ığtisalde mubalâğa edilmesi lüzumu gösterilmiştir. Bunun için harece varmamak üzere mümkin olan her taraf yıkanmalı ve hatta ağız burun içleri bile yıkanmalıdır. Abdestte sünnet olan mazmaza ve istinşak gusülde farzdır.

Lâkin bu gusül ve o abdest ma'zeret bulunmadığı takdirdedir ﴿وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى﴾ ve eğer hasta olur ﴿اَوْ عَلٰى سَفَرٍ﴾ veya sefer üzerinde bulunur ﴿اَوْجَآءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ﴾ veya her hangi biriniz halâden gelir ﴿اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ﴾ veya kadına dokunursanız da ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً﴾ bir su bulamazsanız» -Ya'ni ya taharriyatı lâzımeden sonra hakıkaten bulamaz veya hastalık veya sefer manii taharri veya manii isti'mal olduğundan dolayı taharriye veya isti'male kudret-ü çare bulamazsanız o zaman abdest veya gusül yerine ﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ hoş ve temiz bir sayde teyemmüm ediniz. Niyyet eyleyiniz de ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُ﴾ o sayden yüzlerinize ve kollarınıza mesh ediniz»- maraz veya sefer kayidleri suyu bulmağa veya kullanmağa mani' olan özürleri, halâden gelmek veya kadına dokunmak da abdesti veya guslü icab eden sebebleri, suyu bulamamak da bunların yerine teyemmümün

şartı sıhhatini göstermektedir. Bedihîdir ki halâden gelmek bedenden bir necasetin çıkmasından kinayedir ki lisanımızda abdest bozmak ta'bir olunur. İndelhanefiyye böyledir. Fakat İmamı Şafiî sebîleynden çıkması demiş, İmam Malik de sebîleynden çıkması mu'tad olan necesler demiştir.

Sûrei nisa âyetinde teymmümün, saıydin ma'naları ve daha ba'zı izahat geçmiş olduğundan oraya bakınız. Burada fazla olarak « منه » kaydı zikr edilmiş ve bu suretle teyemmümde mücerred kasd ve niyyet ile mesh kifayet etmeyib saıyde temass etmek de lâzım olduğu iş'ar olunmuştur. « من » İbtida veya teb'ız olmak muhtemildir. İbtida olduğuna göre elin saıyde dokunması kâfidir. Teb'ız olduğuna göre de behemehal elden yüze ve kollara da bir az bir şey sürülmesi lâzım gelir. Evvelkî Hanefî ikinci Şafiî mezhebidir. Taşa ve mermere ve ma'dene teyemmüm caiz olub olmıyacağı hakkındaki ıhtilâfın menşei budur. İbtida olması ruhsat, teb'ız olması ıhtiyattır.

Şimdi sakın «bu külfetler, zahmetler nedir? demeyiniz

﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ﴾ bu taharet veya teyemmüm emirlerile Allahın muradı size bir tazyık yapmak, harec ve zahmete koşmak değil

﴿وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ velâkin o sizi tathir etmek, maddî ma'nevî, görünür görünmez

pisliklerden ve günâhlardan temizlemek ﴿وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ﴾ ve size ni'metini tamamlamak ister ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ şükr edesiniz -zâhiriniz ve bâtınınız temizlenib zevkı ni'meti tadasınız, mün'imi ve hakkı mün'imi göresiniz»- binaenaleyh dinde harec yoktur, tekâlifi diniyyeyi külfet ve zahmet değil, bir ni'met tanımalıdır. Abdestin, guslün, teyemmümün hikmeti nezafeti maddiyye ve tahareti ma'neviyyedir.

sh:»1590

Tayyibat tayyibîn için olduğundan taharet, ni'met ve saadetin tamamlanmasına sebebdir. Bu da şükre sebebdir. Şükür de « لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ » mucebince izdiyadı ni'met-ü saadet nâmütenahi bir izdiyad ile cereyan edib gidecek demektir. Balâda « وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » buyurulduğu halde ondan sonra burada « وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ » buyurulması, daha doğrusu nüzulde mukaddem bulunan bu âyetin bu veçhle tertibde te'hur olunması gösterir ki orada itmamı va'dolunan ni'met de ebedî ve nâmütenahi olan ni'meti Uhreviyyedir. Bu veçhle bunda « « وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ » mazmunlarına bir işaret vardır. Nihayet burada şu da anlayılıyor ki ni'met-ü saadetin en büyüğü şükrandır. Ve en mes'ud kimseler hissi şükran ile meşbu'

olanlardır ve zevkı rıdvan bunun içindedir. Sûrei Fatihada « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » a bak.

Hulâsa, ziyadei ni'met şükr ile, şükür de ni'meti unutmamakla kaim olacağından bu taharetleri yapınız 7. ﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾ ve Allahın size olan ni'metini ve alelhusus ni'meti islâmı unutmayınız, zikr-ü fikrinizden çıkarmayınız, daima yad ile şükrediniz ki namaz bu şükür cümlesindendir. ﴿وَمِيثَاقَهُ الَّذِى وَاثَقَكُمْ بِهٖٓ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ ve o misakı yad edib iyfa ediniz ki Allah onunla sizi « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » dediğiniz zaman tevsık etmiş, muhkemleştirmişti.» -Burada sûrei Bakarenin hatimesindeki « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ الخ » iyman ve tevsikatına bir işaret bulunduğu zâhirdir. Bu misaktan murad, leylei Akabede ve Bi'atürrıdvanda vakı' olan misak olduğu ve Resulullah ile olan bu misakın Allaha isnadı « اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ » medlûlüne mübteni bulunduğu da söylenmiş ise de bunun tekvini âlem ve hılkati Âdemde mündemic olub Fatihada « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ »

diye akdedilen ve sonra peyderpey bütün müslimanların Peygambere yüsr-ü usr, neşat-ü keder cemi'i ahvalde sem'u taat esası üzere iyman ve ittiba' ve bi'atlariyle tevsık olunan ve binaenaleyh bütün misaklara şamil bulunan ahdi ezelî olması daha vazıh ve daha müreccahtür. Mücahid, bu misaktan murad « وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنٓى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ » âyetinde beyan olunan « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ؕ قَالُوا بَلٰى ۛ » misakı olduğunu, Süddî de Allah tealânın tevhid ve şerai' hakkında nasbetmiş olduğu delâili akliyye ve şer'iyye olduğunu söylemiş ve ekser mütekellimîn bunu ıhtiyar etmişlerdir ki bunların hepsi aynı meale raci'dirler. Çünkü asıl misak birdir. Taaddüd eden bunun suveri tevsikıyyesidir. Hattâ bu tezkir de bir tevsıktir. Bu tezkirin kıyyesidir. Hattâ bu tezkir de bir tevsıktir. Bu tezkirin hasılı « اَوْفُوا بِالْعُقُودِ ؕ » icabının kabulu sebketmiş olduğunu ıhtar ile icrasıın tevsıktır. Binaenaleyh ma'na şöyle demek olur:

«Hılkatinizin bütün safahatı mütekaddimesinde ve aczi mutlakınızın huküm sürdüğü edvari vücudiyyenizde fıtraten bağlanmış olduğunuz ve sonra ihtiyaclarınızın tazyık eylediği, emellerinizin kaynaştığı şuurlu demlerinizde akl ü fikrinizle samimi kalbinizden kopan münacatlarınızla « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » diye kuvvetli misaklarla tevsık eylediğiniz o ahdı ubudiyyeti, semeratını vermeğe, ni'metlerine irmeğe başladığınız eyyamı vüs'at ve hengâmı muvaffakıyyette unutuvermeyiniz de o ni'meti

İslâmı ve hidayeti iymanı zevkı şükrân ile yadedib akıdlerinizi temamen iyfa eyleyiniz

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkunuz da bunları unutub nankörlük etmeyiniz, kalbinizi bozmayınız. Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ dur. Sinelerinizde gizlenen en hafiy şeyleri bilir, binaenaleyh yalnız tahareti cismaniyye ve zâhiriyye ile değil, hem cismanî hem ruhanî, hem zâhirî hem bâtınî bir tahareti kâmile ile tayyib ve pâk olarak kemali ubudiyyetle huzurı İlâhîye geliniz ve ni'metin tamamına irib şükrediniz.

sh:»1592

O halde:

﴿٨﴾ يَآاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ وَلَايَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰى اَلَّا تَعْدِلُوا اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allah için duran hâkimler, adâlet nümunesi şahidler olunuz ve sakın bir kavme buğzunuz sizi adaletsizliğe sevk etmesin, adâlet edin takvaya en yakın olan odur, 7 Allahdan korkun müttekı olun çünkü Allah her ne yaparsanız habîrdir 8 Allah o iyman edib salih amelleri yapan kullarına şöyle va'd buyurdu; Hem mağfiret var onlara hem ecri azîm 9 Küfredib âyetlerimizi tekzib edenlere de şu: Onlar eshabı cahîm 10

_____

Dini tevhidin gayei ahlâkıyye ve hıkmeti ictima'iyye ve siyasiyyesini hulâsa eden bu âyetin nazîri sûrei «Nisa»

sh:»1593

da geçmiş idi. Fakat orada « قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰه » burada ise « قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ » buyurulmuştur. Gerçi iki ma'nânın mütelâzim olduğunda şübhe yoktur. Elbette kaim bil'adl olan kaim lillâh, kaim lillâh olan da şahid bil'adil olur. Ve binaenaleyh ifade sırf kelâmda bir tefennün ve tenevvü'den ibarettir zannedilebilir. Lâkin dikkat edilirse anlaşılır ki orada asıl maksad, Tu'me hâdisesinde olduğu gibi mahabbet ve iltimas mevakıinde adl-ü hakkaniyyeti gözetmek,

kendisi ve sevdiği taallûkatı aleyhinde bile olsa hakkı i'tiraf ve adâleti icra ettirmekti. Burada ise maksad, adavet ve nefret mevakıında adl-ü hakkaniyyeti gözetmek, düşmanın lehinde bile hakk-u adaleti iltizam ve tatbik etmektir. Ya'ni orada siyaseti dahıliyye, burada ise siyaseti hariciyye noktai nazarı galibdir. Saniyen orada siyakı kelâm kullara adalet ile Allaha ıhtısas ve ubûdiyyet ile kullara adaleti te'mindir. Her iki noktai nazarla da evvelkinde kıyam bil'adl ile, burada kıyam lillâh ile başlamak münasib olduğu dergâhdır.

Binaenaleyh:

8. ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ Ey Mü'minler yalnız abdest alıb namaz kılmakla kalmayınız ve ancak o zaman Allahın huzurunda kıyam edilir zannetmeyiniz ﴿كُونُوا قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ﴾ daima Allah için kavvam olunuz; yapmanız lâzım gelen her işe Allah için sarılıb Allah için icrayı ahkâm ve idarei ümur ediniz ﴿شُهَدَآءَ بِٱلْقِسْطِ﴾ hep adl-ü hakkaniyyet şahidleri olarak infazı hakk ediniz, her fi'liniz her kavliniz Allah için olsun, her vechile adü hak şahidi olunuz, icrai adalette nümunei imtisal olunuz ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا۟﴾ ve bir kavme şiddetle buğzunuz veya onların size buğz-u adaveti sizi adaletsizliğe sevketmesin -binaenaleyh haklarında doğru şehadet

ve âdilâne hukmetmemeğe veya müsle, kazf, gayri muharibleri katil, nakzı ahd vesaire gibi halâl olmıyan şeyleri irtikâb ile cevr-ü taaddî yapmağa, günaha sokmağa sebeb olmasın ﴿اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى﴾ adalet yapınız ki adil, takvaya akrebdir. Allahın vikayesine girmek için en yakın vasıtadır.»- Artık siyaseti hariciyyede düşman olan kâfirler hakkında adalet bu derece ehemmiyyetle vacib olunca siyaseti dahiliyyede ve müslimîn hakkında icrayı adaletin ne büyük bir farıza olduğunu ve sûrei «Nisa» âyetine ne kadar i'tina etmek lâzım geldiğini kıyas ediniz. Evet, adalet böyle yüksek ve takvaya en yakın bir vazifedir. Lâkin aynı takva da değildir. Bunun için adalet yapınız ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allaha ittika ediniz -maksadı aksa budur. Bütün felâh bütün iş bundadır. Allahdan korkmayan adalet de yapamaz. Binaenaleyh Allahın evamir-ü ahkâmına muhalefetten sakınıb vikayetullaha giriniz. Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ dur. İyi veya kötü, hiç bir amelden gaflet etmez ve hiç birini hukümsüz bırakmaz.

9. ﴿وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ O her amele habîr olan Allah, iyman edib taharet-ü salât, adl-ü takva gibi salih ameller yapan ve akıdlerini ifa eden kimselere şöyle va'detti:

1- ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ Onlara hem mağfiret hem de ecri azîm vardır.

2- 10. ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَآ﴾ Küfreden ve âyetlerimizi -ki işbu

adl-ü takva emirleri ve va'd-ü vaîd haberleri de bu cümledendir- tekzib edenler.

﴿اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ Bunlar da hep eshabı cahimdirler. «

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ » bir de

sh:»1595

« اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ » işte akıbet amellerin cezası ya o, ya budur. Bu iki kazıyye

Allahın tegayyür kabul etmez va'didir. Buna Dünyada bir misal olmak üzere:

﴿١١﴾ يَآاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُوٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Anın Allahın üzerinizdeki o ni'metini ki bir vakıt size bir kavm el uzatmayı

kurmuştu da o bunların ellerini size dokunmaktan men'etmişti, siz hep Allaha korunun ve mü'minler yalnız Allaha dayansınlar 11

_____

Bunun sebebi nüzulünde biri umumî, biri de hususî olmak üzere iki vecih mervidir:

1- İbtidai emirde müşrikler galib ve kahir, Müslimanlar ise mağlûb ve mahkur idiler, müşrikler mütemadiyne Müslimanları belâya sokmak, basmak, öldürmek, yağmalamak istiyorlar, Allah tealâ da onları maksadlarından men'ediyor, müslimanları vikaye eyliyordu, bu suretle az zaman içinde islâm kuvvetlendi, müslimanların şevketi büyüdü ve müşriklerin elleri kırıldı. İşte burada bu ni'meti halas tezkir edilmiştir.

sh:»1596

2- Bir vakıai mahsusayı tezkir etmiştir. İbni Abbas, ve Mukatilin beyanlarına göre: Hazreti Peygamber Beni Âmire bir seriyye göndermiş, Bi'ri Maunede hepsi şehid olmuşlar, ancak bir gaib aramakta bulunan üç kişi kurtulmuşlardı ki bunlardan birisi Amr ibni Ümeyyeteddamrî idi. Bununla diğer biri Resulullaha ıhbari keyfiyyet için beraber gittiler, yolda Beni Âmirden olduklarını söyliyen iki kişiye tesadüf ettiler, ikisini de

öldürdüler, meğer bunlar Beni Selimden imişler, Resulullahdan emanları varmış, bunu bilmediler ve hatâ etmiş oldular. Binaenaleyh Beni Selim geldiler, diyet taleb ettiler, bunun üzerine Resuli ekrem sallâllahü aleyhi vesellem maiyyeti seniyyelerinde çehar yari güzîni Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali radıyallahü anhüm bulundukları halde çıktılar Benî Nadîre vardılar. Çünkü bunlar kendilerine kıtal yapılmamak ve taraflarından diyetlere iane olmak üzere Resulullah ile muahede ekdetmişlerdi, Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem «Eshabımdan biri benim eman verdiğim iki kişiyi vurdu, bana diyetleri lâzım geldi, buna sizin ianede bulunmanızı istiyorum» buyurdu, onlar da «buyurunuz yemeğimizi yeyiniz, istediğinizi veririz» derler ve aralarında Resulullaha ve eshabına bir sui kasd yapmaya da karar verirler. Atânın rivayetine göre üzerine damın üstünden büyük bir taş yuvarlatıb ezmek için karar verirler ve hazırlarlar. Binaenaleyh Cebrail nâzil olub hemen keyfiyyeti haber verir, Resulullah derhal kalkar hareket eder. Yehudîler «çömleklerimiz kaynıyor» derler. Resuli ekrem azimleri vahy ile haber verildiğini söyler ve açılır. Bu âyetin sebebi nüzulü bilhassa bu vak'a olmuştur. Kavmden murad, bu Benî Nadîr Yehudîleridir. Bunun gibi daha bir takım vakıat vardır ki ba'zıları Sûrei «Nisa» da salâtı havfı emr eden «

وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ» âyetinde sebketmiş idi.

Ya'ni 11. ﴿يَآاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey mü'minler -Ni'meti İlâhiyye

yalnız iysali hayr kâbilinden olanlar değil, şerden vikaye suretiyle olan nice ni'metler de vardır. Bunun için ﴿اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾ Allahın size şu ni'metini de unutmayınız, şükrünü eda ediniz ki ﴿اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُوٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ﴾ hani bir kavm size ellerini uzatmak istemişlerdi de ﴿فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ﴾ Allah onların ellerini sizden men'etmiş idi, o zaman bunu Allahdan başka kim yapabilirdi! Binaenaleyh ﴿وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ mü'minler bunları unutmasınlar da ancak Allaha tevekkül ve istinad etsinler.»- Allahdan başka i'timad ve istinad olunacak hiç bir şey olmadığını bilsinler, o ahlaksızlar gibi Dünyaya veya şuna buna meyl-ü istinad ederek Allahın misaklarını nakzetmekten sakınsınlar akıdlerini ifa ve ancak Allaha dayanarak dahil ve haricte adl-ü takvâ ile icrai ahkâm ve i'lâni islâm eylesinler.

Bakınız, nakzı misak ne kadar şeni' ve akıbeti ne feci'dir:

﴿١٢﴾ وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ ۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّى مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِى وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا

الْاَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ﴿﴾

sh:»1598

﴿١٣﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهٖ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖ وَلَاتَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِنْهُمْ اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾ وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّا نَصَارٰى اَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖ فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâli hakkı için ki Allah Beni İsrailden misak almıştı ve içlerinden on iki nakıb göndermiştik ve Allah

buyurmuştu: haberiniz olsun ben sizinle beraberim, celâlim hakkı için eğer siz namazı kılar, zekâtı verir ve

Rasullerime inanır, kendilerine kuvvetle yardım eder ve Allaha karzı hasenle ıkraz muamelesi yaparsanız elbette tarafınızdan kabahatlarınızı keffaretlerim ve mutlak sizi altından nehirler akar Cennetlere

sh:»1599

korum, bundan sonra da içinizden her kim nankörlük eder küfre saparsa artık düz yolun ortasında sapmış, kendini zayi' etmiş olur 12 Sonra bu misaklarını nakzettikleri içindir ki biz onları lâ'netledik ve kalblerini kas katı ettik, kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler, ıhtar edildikleri hakikatlerden hazz almayı unuttular, içlerinden pek azı müstesna olmak üzere onlardan daima bir hainliğe muttali' olur durursun, yine sen onlardan afvet ve aldırma, çünkü Allah ihsan edenleri sever 13 "Biz, Nasarâyız" diyenlerden de misaklarını almıştık derken bunlar da ıhtar edildikleri hakıkatlerin bir çoğunu unuttular, biz de aralarına Kıyamet gününe kadar sürecek buğz-u adavet bıraktık, yarın Allah onlara ne san'atler yaptıklarını haber verecek 14

_____

12. ﴿وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِى اِسْرَآئِيلَ﴾ bir zamanlar Allah Beni İsrailin de misakını almıştı ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾ ve onlardan on iki nakıb göndermiştik» -evvelki cümlede « اللّٰه » ikincide « بز » diye gıyabdan tekellüme iltifat, ızharı azamet ve kibriya veya nakıbleri Hazreti Musa vasıtasiyle gönderdiğine işaret içindir.

NAKÎB, teftiş ma'nasına « نقب » dan « فعيل » bima'nâ « فاعل » veya « مفعول » olarak müfettiş veya teftiş veya tecribe olunmuş emin ve mu'temed ma'nasına olub bir kavmin ahvalini bilen ve umur-ü masalihına kefîl vazamin olan nâzır ve eminlerine ıtlak olunur ki reîsten başkadır. « نَقِيبُ ٱلاَشْرَاف » gibi. Zeccacın beyanına göre bu kelimenin aslı geniş delik demek olan « نقب » den olduğu cihetle «bizim kulağı delik» ta'birinden anladığımız «esrara vukuf» ma'nasını tazammun eden bir mefhum vardır. Beni İsrail on iki sıbt olduklarından her sıbttan bir nakıb gönderilmiştir. Mücahid, Kelbî ve Süddî demişlerdir ki bu nakîbler Musa Aleyhisselâmın harbe me'mur olduğu Cebbarlar

şehrine gidib hallerine vâkıf olmak ve dönüb Peygamberleri Musaya haber vermek için göndermişlerdi, gittiler, bir takım ecramı azîme ve bir kuvvet-ü şevket gördüler ve korktular döndüler gelir gelmez de kavimlerine söylediler, bildirdiler. Halbuki Musa aleyhisselam onları söylemekten nehyetmiş idi fakat misaklarında durmadılar, caydılar, yalnız Yehudâ sıbtından Kâleb ibni Yufenna ile, Efraim ibni Yusüf sıbtından Yuşa' ibni Nun sebat ettiler ki ileride gelecek olan « قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ » âyeti bunlar hakkındadır. Rivayet edildiğine göre Fir'avnin garkından sonra Allah tealâ Beni İsraile arzı Şamda cebabirei Ken'aniyyûnun saikn oldukları

Erihaya gitmelerini emretmiş ve «ben burayı size vatan ve karargâh olmak üzere yazdım, gidiniz içindekilerle cihad ediniz, yardımcınız benim» demiş, Hazreti Musaya da verilen emirlerin ifası zımnında her sıbttan kavmine kefîl olacak bir nakîb ve emin intihabını emreylemiş idi. Hazreti Musa nakîbleri seçti ve Beni İsrail üzerine misak aldı, nakîbler bunlara kefîl oldular ve bu suretle umumen hareket ettiler, arzı Ken'ana yaklaştıkları zaman nakıbleri zikrolunduğu veçhile teftiş ve tecessüs için gönderdi.

﴿وَقَالَ اللّٰهُ﴾ ve Allah Beni İsraile demiş idi ki ﴿اِنّى مَعَكُمْ﴾ ben sizinle beraberim -ya'ni ilmimle, kudretimle yanınızda hazırım, emin olunuz sizi muzaffer kılacağım şöyleki: ﴿لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ﴾ eğer siz salâtı ikame eder. ﴿وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ﴾ ve zekatı verir ﴿وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِى﴾ ve bütün Resullerime iyman ﴿وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾ ve onları müdafaa eyler»- Ta'zirin aslı fenalığı def'edecek bir iş yapmaktır. Kabahatli kimselere yapılan te'dib ve terbiyeye ta'zir denilmesi de seyyiati meni' ve hasenatı müdafaa olması itibariledir.

sh:»1601

Bunlardan başka ﴿وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ bir de Allaha karzı hasen ile ıkraz ederseniz, ya'ni farz vergi olan zekâttan başka mücerred ıhtıyarınızla Allah için sadakalar, ianeler

verir, ve verdiklerinizin ecri ve mukabili Allah tarafından muhakkak ödeneceğine ı'tıkad ile beraber onu bu gün Dünyada almak ve görmek sevdasında bulunmazda Âhıret sevabın ve mahza Allahın rızasını mülâhaza ederek verirseniz, işte salâtı ikame, zekâtı ı'ta cemii rüsüle iyman, bunları düşmanlara karşı müdafaa, Allaha karzı hasen ile ıkraz, bu beş şeyi yaptığınız takdirde ﴿لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ muhakkak ve muhakkak tarafınızdan seyyiatınızı örteceğim ﴿وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ ve mutlaka sizi altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacağım ﴿فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ﴾ bundan sonra ya'ni bu misaktan ve bu şart ve va'i müekkedden sonra her kim de kâfirlik eder Resullerin hepsine iyman etmezse ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾ açık yolun ortasında göz göre sapmış -hiç bir ma'zeret kabul etmiyecek fâhış bir hata yapmış, açıktan açığa en büyük tehlükelere atılmış olur.- Binaenaleyh bundan evvel küfredenler hakkında bir ma'zeret, tevehhüm olunsa bile bundan sonrakiler için böyle bir şey mevzuı bahs olamaz. İşte Beni İsraîl vaktiyle böyle irşad edilmiş ve bu şeraıt altında böyle kaviy ve müekked bir misaka rabt olunmuş idi, fakat nakzettiler. Binaenaleyh 13. ﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ﴾ başka bir sebeble değil, ancak misaklarını nakz ettiklerinden dolayıdır ki ﴿لَعَنَّاهُمْ﴾ biz de onları lâ'netledik».

Bu lâ'netin tefsirinde üç vecih zikredilmiştir: Atanın beyanına göre: rahmetimizden tard-ü teb'id ettik demektir ki asıl mefhumu ve en şumullü ma'nâsıdır. Hasen ve mukatil «meshettik, suretlerini maymunlara hınzırlara çevirdik» demek olduğunu söylemişler, İbni Abbas Hazretleri de «tenzil ettik, üzerlerine cizyeleri, ağır vergileri bastırdık» diye tefsir etmiştir ki misal ile tavzıhtirler.

Velhasıl sırf nakzı misak yüzündendir ki başlarına felâketler yağdırdık ﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً﴾ ve kalblerini kasvet içinde bıraktık; ne söylense duymaz, hakk-u adil tanımaz, gadr'ü zulümden kaçınmaz, Allahdan korkmaz, yeisten kurtulmaz bir hale getirdik» -Hamze ve Kisaî kıraetlerinde «ya» nın teşdidiyle elifsiz olarak « قسيــة » okunur ki züyuf veya mağşuş akça demektir, ya'ni kalblerini mağşuş para gibi bozuk ve düşkün bir hale getirdik. Bunun için ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ kelimeleri mevzı'lerinden tahrif ederler. -Kelimeleri şuraya buraya çekerek kelâmı tağyir ederler. Bu onların öyle bir âdeti olmuştur ki sairlerinden kat'i nazarla kelâmullahı ve arzularına muvafık gelmiyen ahkâmı İlâhiyyeyi tahrif ve tağyir ederler. Netekim Tevrattaki «recm» âyetini rüesa hakkında «tahmim» ya'ni kömürle yüz karalamak diye te'vile kalkışmışlardı. Fursat bulunca elfazı da tağyir ederler, fakat alelekser buna imkân bulamadıklarından dolayı tahirflerini sui te'vil ile yaparlar. Kelâmullahı tahrif etmekten daha büyük bir kasveti kalb de tasavvur olunmaz. Sûrei «nisa» da

«مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ» âyetine bak.

Yine kalblerinin kasvetinden veya bozukluğundan dolayı

﴿وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ﴾ tezkir ve ıhtar olundukları şeylerden en mühim bir

kısmını da unuttular, -diğer bir ma'na ile- tezkir edildikleri, belletildikleri şeylerin

bir kısmından hazzalmayı, intifa' etmeyi unuttular, hatırlarına getirmez veya getiremez oldular ki

Hâtemül'enbiyaya iyman bu cümledendir. ﴿وَلَاتَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِنْهُمْ﴾

ya Muhammed, sen de bunlardan daima bir hıyanete muttali' olur dursun» -ya'ni bunların âdetleri budur.

Selefleri Enbiyaya nakzı misak ve katl ile hıyanet edegeldikleri gibi halefleri de sana hıyanet eder dururlar,

ahidlerini nakzederler, düşmanlarına müzaherette bulunurlar, seni katle ve tesmime teşebbüs etmek

isterler. ﴿اِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ﴾ ancak bir azı müstesna- ki cmuhurun beyanına göre bunlar

iyman etmiş olanlardır. Maamafih, denilmiş: bu kalilin küfr üzere kalmış olmakla beraber siyasî noktai

nazarla yaptıkları ahidde duran ve hıyanet etmiyenler olması dahi muhtemildir. Bu kadar seyyiat ve

hıyânatın ta'dadından sonra bunlara hiç eman vermeyiniz, hemen mahv-ü ifna ediniz tarzında bir emir

verilecek gibi gelirken bakınız ne buyuruluyor:

﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ﴾ Şimdi ya Muhammed, sen bunlardan geçmişteki hıyanetlerini afvet»- onları kale alma, mazıyı Allaha bırak ve istikbale bak, çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ dir. Afv-ü safh da bir ihsandır, sen ise hulükı azîm ile, mekârimi ahlâk ile meb'ussun.» Bu afv-ü safh emrinin müstesnâ olan kalîle mi? Yoksa diğerlerinede mi aid olduğu cayi bahs olmuştur. Ba'zı müfessirîn müstesnaya raci' olduğuna, ya'ni Hazreti Peygambere iyman edenlerin mazıdeki günahlarından veya iyman etmemekle beraber ahdinde duranların ufak tefek kusurlarından afv-ü safhı emrettiğine kail olmuşlardır. Fakat bunun böyle hıyanetten istisna edilmiş olanlara rabtı lâfzan karîb olmakla beraber ma'nâ cihetiyle rekik ve hılâfı zâhirdir. Doğrusu burada bu âyetin nüzulünden

mukaddem vakı' olan hıyanetlere aid olmak üzere hainlere bil'ıbare ve müstesnalara evleviyyetle ve biddelâle olmak üzere hepsine karşı umumî bir afv-ü safh emr edilmiş ve bu suretle rahmeten lil'âlemîn olan Hazreti Peygambere mukaddema el uzatmak istiyen hainlere karşı bile gayz-u intikam hissinden vareste olarak adl-ü adaletten başka mekârimi ahlâk ile muamele etmesi emr olunmuştur. Afvin ındel'ıtlak cürmi vakıa masruf olacağı ma'lûmdur. Maamafih bunlarda hıyanetin devam edib duracağı beyan

olunduktan sonra « فَاعْفُ عَنْهُمْ » buyurulması bu afvin istikbale de bir taallûkunu iş'ardan halî değildir. Ve işte müfessirîni düşündüren de bu nokta olmuştur. Fakat bu cihetle afv-ü safhın bütün istikbalde her cürme ve hattâ her hıyanete umum ve şümulünnü ifade eden hiç bir kayid yoktur. Nihayet bununla her hıyanetin tecziyesi vacib olmadığı ve ba'zılarının afvi caiz ve hattâ mendub bulunduğu anlaşılır. Çünkü emri mutlak esasen ne umum ifade eder ne de tekrar. Binaenaleyh burada Yehudîlerin bu kadar cinayattan sonra behemehal tecziye edilmeleri lâzım gelir gibi bir zan def'edilmiş ve dini islâmın semahati gösterilmiştir. Şu halde hasılı ma'nâ «mâzıyı afvet, istikbalde de her hıyaneti tecziye tarafdarı olma» demek olur. Katâde bunun sûrei «Berâe» deki « قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ » âyetiyle ba'zıları âyeti seyf ile, ba'zılarıda sûrei «Enfal» deki « وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَآئِنِينَ » âyetiyle mensuh bulunduğunu söylemişlerdir. Lâkin « فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ » mazıde ve istikbalde Yehudîlerin hiç bir hıyanetini hiç bir cürmünü tecziye etme demek olmadığı gibi harb-ü kıtal emirleri de hiç bir afiv yapma demek olmadığından bunlarla nesıh kavli cumhur ındinde mercuhtur. Ancak « وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَآئِنِينَ » âyeti calibi dikkattir. Fakat yerinde görüleceği üzere bunu da afvi nesıh

değil belki buradaki icmali bir tavzıh olarak kabul etmek ıktıza eder. Çünkü nebz emri

sh:»1605

bile bir müsaadedir. Ve ondan sonra vuku' bulacak tevbe ve müracaatin kabulü de memnu' değildir.

Benî İsrâil böyle olduğu gibi 14. ﴿وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّا نَصَارٰٓى﴾ o «biz

Nesârâyız» diyenlerden kendilerine «Nesârâ» namı veren, Nesârâ oldukları iddiasında bulunan

Hıristiyanlardan dahi biz öylece misak almıştık» -bunlar da İncil mucebince Allaha ve Resullerine iyman

edecekler, Tevrat ve diğer kütübi münzelei İlâhiyye ile amel eyliyeceklerdi ki bu miyanda ruhı hakkolan

Hatemülenbiyada bilhassa dahil idi, fakat ﴿فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖ﴾ çok

geçmeden bunlar da misaklarından, tezkir ve ıhtar olundukları şeylerden mühim bir kısmı, en ziyade hazz-u

nasıb alacakları esaslı noktaları terkedib unuttular, misaklarını bozdular, ezcümle tevhide ve ruhulhakk

olan Hatemülenbiyaya iyman bu miyandadır. Unuttuklarından dolayı

﴿فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ﴾ biz de

aralarında kıyamete kadar buğz-u adaveti kışkırttık»- biribirlerini tekfir edib buğz-u nefret saçtılar,

yekdiğerinin kanlarını döktüler, kıyamete kadar da dökeceklerdir.

﴿وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ ne yaptıkları, ne san'at

işlediklerini de Allah ileride kendilerine haber verecektir -o zaman san'atlarinin cezasını görecekler, acısını tatacaklar, ne yaptıklarını anlayacaklardır.»- Bu cümle şedid bir azab ile vaid ve inzardır. Netekim lisanımızda da «ben sana bu yaptığımı anlatırım» demek şiddetli bir tehdid ifade eder. İsmi celâlin tasrihı da terbiyei mehabet içindir. Yaptıklarına san'at ta'bir olunması da iki nükteyi ihtiva eder ki evvelâ bunların bu fena amellerde rusuhları olduğunu, nakzı misakı, ihmali kitabı, buğz-u adavet saçmayı ve

daha bir takım seyyiatı san'at ittihaz eylediklerini iş'ar eder. Saniyen bunların sanayi' ile iftihar eylediklerini iyma ederek Yehudîlerin ticaret sevdasiyle dini, Allahı ve Âhıreti unutmaları alel'ekser ticarette zarar-ü ziyan ile tasvir olunduğu gibi bunların da san'at sevdasiyle Allahı Peygamberi diyn-ü diyaneti unutmaları muzır bir san'at olarak tasvir edilmiştir. Ta'zib-ü mücazattan « يُنَبِّئُهُمْ » diye tenbie, ya'ni ıhbar-ü ı'lâm ile ta'bir buyurulması da bunların yaptıkları a'mali seyyienin netaici Uhreviyyesiyle hakıkatinden « يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۤ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ » mucebince gafil bulunduklarını ve başlarına kıyamet kopmadan fenalıklarını anlamıyacaklarını iş'ar eyler. Bütün bunlarla beraber bu cümlede âtideki hıtabat ve beyanata bir tavtıe ve ızhar ma'nası dahi vardır. Zira bu miyanda yaptıklarının ba'zıları haber verilecektir. Bunun için bu noktada her iki Ehli kitaba tevcihi hıtab ile buyuruluyor ki:

﴿١٥﴾ يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا
مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَآءَكُمْ مِنَ
اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٦﴾ يَهْدِى بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ
رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِه
وَيَهْدِيهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴿﴾

sh:»1607

﴿١٧﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ
قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ
مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ
﴿١٨﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنَآءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهُ
قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ
يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٩﴾ يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَآءَكُمْ

رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَاجَآءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَآءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۞

Meali Şerifi

Ey Ehli kitab, şimdi size Resulümüz geldi, kitabınızın gizlemekte olduğunuz bir çok yerlerini sizlere beyan ediyor,

sh:»1608

bir çoğundan da geçiyor, işte size Allahdan bir nur, bir parlak kitab geldi 15 Allah bununla rıdvanı ardınca gideni selâmet yollarına doğrultacak ve iznile onları zulmetlerden nura çıkarıb doğru bir yola koyacak 16 Kasem olsun ki küfretti şunlar "Allah o Meryemin oğlu Mesih" tir diyenler, de ki: Eğer Allah Meryemin oğlu Mesihı ve anasını ve Arzda bulunanların hepsini helâk etmek murad ederse ondan kim bir şey kurtarabilir, bütün Göklerin ve Yerin ve aralarında ne varsa hepsinin mülkü Allahın, dilediğini yaratır ve Allah her şey'e kadîrdir 17 Bir de Yehud ve Nesârâ "biz Allahın oğulları ve sevgililerivyiz" dediler, de ki: öyle de niçin size günâhlarınızla azab ediyor? Doğrusu siz onun yarattıklarından bir beşersiniz, dilediğine mağfiret ediyor

dilediğine azab, Göklerin ve Yerin ve aralarındakilerin mülkü bütün Allahındır, nihayet dönüş de onadır 18

Ey Ehli kitab! Peygamberlerin arası kesildiği, bilinemez hale geldiği bir fetret zamanında bakınız size

Resulümüz geldi, tatlı ve acı hakıkatleri size beyan ediyor, bize ne beşaretle sevindirecek bir müjdeci, ne

ıhtar ile kocunduracak bir inzarcı gelmedi demeyeseniz, işte size hem beşîr, hem nezîr bir Peygamber

geldi, ve Allah her şey'e kadîrdir19

_____

15. ﴿يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Ey Ehli kitab, ey Tevrat ve İncil ile misakları alınmış Yehud ve Nesârâ! ﴿قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا﴾ muhakkak kitablerınızda evsafı mahsusası zikrolunarak va'd-ü tebşir edilmiş olan Resulümüz Muhammed aleyhisselâm size geldi ﴿يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ﴾ o mensub olduğunuz kitab mündericatından gizlemekte olduğunuz, hazz almayı unuttuğunuz şeylerin bir çoğunu size açıktan beyan ediyor ﴿وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾ bir çoğundan da afveyliyor, yüzünüze vurmuyor -beyan ettikleri

zarurî olan esasatı diniyyeyi muhtevi ve binaenaleyh diğerlerinden muğni olduğu cihetle onları intibahınıza havale ediyor ve bir zarureti diniyye bulunmadıkça sizi teşhir ve tezlil etmek istemiyor.

﴿قَدْ جَآءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ﴾ şimde size Allahtan her türlü

şekk-ü dalâl zulmetlerini izale eden bir nur ve ı'cazkâr bir beyan ile emri hakkı izah eden bir kitabı mübîn

-ya'ni Kur'an- geldi ki 16.

﴿يَهْدِى بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ﴾ Allah bununla rızası

arkasında giden, ya'ni Allaha iyman ile rızasını arayan kimseleri selâmet yollarına- « اَلسَّلَامُ » esmai

hüsnai İlâhiyyeden olduğuna göre -Allah yollarına hidayet eder, doğrultur

﴿وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِهِ﴾ ve onları izn-ü teysiriyle

zulmetlerden nura- cehl-ü küfür ve şaşkın zulmetlerinden nuri yakîni tevhide -çıkarır

﴿وَيَهْدِيهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ve bunları bir sıratı müstakıme: dos doğru bir

caddeye, bir kanunı hakka götürür- ki artık bundan sonrası ayni selâmet ve felâhtır. Bu caddeden

sapmaksızın gidenler doğruca giderler, rıdvanı İlâhîye ererler. «

صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّآلِّينَ

»

Görülüyor ki burada evvelâ Yehud ve Nesârânın kitablarında türlü türlü te'vilât-ü tahrifat ile ketm-ü ihfaye

uğraştıkları risaleti Muhammediye mes'elesi kendilerine açıktan haber verilerek cümlesi sıratı müstakıme

da'vet olunmuş ve bunların yapdıkları işlerde Allahın rızasını hisaba almadıkları ve selâmeti nur-ü vuzuhta

ve istikamette değil, zulmetlerde, sapa ve eğri yollarda aradıklarına da işaret edilmiştir. Bu ise Allaha iymansızlıktan neş'et ettiği cihetle bu miyanda bilhassa vahdaniyyeti İlâhiyyeyi ittihad da'vasiyle ketm-ü ihfa edenlerin küfürleri pek açık

sh:»1610

bir bedahetle anlatılmak ve cüz'î aklı bulunub şayanı hitab olabilecek hiç kimsenin böyle bedihî bir küfrü iltizam edemiyeceği de ifham olunmak üzere hitabdan gıyaba geçilerek buyuruluyor ki:

17.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾

«Allah o Meryemin oğlu Mesihdir» diyenler kasem olsun ki kat'iyyen küfr ettiler.» -Burada bunu kimlerin söylediği tasrih edilmiyor. Fakat bunların Yehudda değil, ancak «Nesârâyız» diyenler miyanında bulunacağı zâhirdir. Nesârânın bunu inkâr ettikleri nakl edilmiştir. Filvaki' umumiyyetle teslise kail olan Nesârânın böyle munhasıran birlik isnadını inkâr etmeleri lâzım gelir gibi de görünür. Bunun için ba'zı müfessirîn bu söz Nesârâ miyanında ittihada kail olan gayri muayyen bir fırkanın mezhebi bulunduğunu, ba'zısı ise bu âyetin Ya'kubiyye mezhebi, gelecek olan «

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ﴾ » âyetinin de Kelkâniyye

mezhebi hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Diğer muhakkıkîni müfessirîn ise «Nesârâyız» deyenlerin hepsinin mezhebleri sarahaten olmasa bile iltizamen bu olduğunu anlatmışlardır. Çünkü bunlar umumiyyetle Mesiha ilâh dedikleri gibi «eb, ibin, ruh üç ilâh bir ilâhtır. Cevheri ülûhiyyet birdir» diye teslis zımnında bir de tevhid iddia ettiklerinden hakıkatte «Allah Mesihten ibarettir» demiş oluyorlar. Filvakı' teslisi Nesârânın iki yüzü vardır ki birisi şirk birisi ittihattır. Şirk ile muahaze edildikleri zaman tevhid yüzünden görünürler, ittihad ile muahaze edildikleri zaman da «biz üç diyoruz» derler. Hıristiyanlar eb, ibin, ruhulkudüs diye ayırdıkları üç ilâhı bir Allah olmak üzere birleştirdikleri zaman bu vahdetle Mesihı kasdederler, eb ve ruhulkudsün ibinde tecessüdünü mülâhaza ederler ki işte «Allah Mesih ibni Meryemden ibaret» dedikleri budur. Küfr olmak için «Mesih ilâhtır» demek dahi kâfi olduğunda şübhe yok ise de böyle demek «Mesih, Allahtır

veya Allah Mesihtir» demenin aynı olmadığı cihetle buna Nesârâ mezheblerinin hangisi sarih ve hangisi zımnî bir surette temass edeceğini biraz mülâhaza edelim:

Evvelâ: Allah bir ismi hass olduğu gibi Mesih ibni Meryem isminin de şahsı ifade eden bir ismi hass olduğu zâhirdir. Bunun için «Allah Meryemin oğlu Mesihtir» demek Allah ile Mesih beyninde Mesih Isâdır

demek gibi tam bir ittihadı şahsî iddia etmektir. Ve böyle diyenler Mesihı ancak lâhuttan ibaret bir hüvviyyeti şahsıyye farz etmiş olurlar. Ve ibni Meryem olan bir şahsı insanîden insaniyyeti nefyedib onu yalnız lâhut olarak ahzeylemiş olurlar. Bu surette «Allah, Mesihtir» demek «Mesih Allahtır» demenin aynıdır. Mantıkan birisi diğerine mün'akis olur.

Saniyen: Resmî Hıristiyanların iddia ettikleri gibi Mesihın lâhuttan başka bir de nasutü bulunduğu Mesihın hem tam bir ilâh, hem de tam bir insan ve hattâ bir insanı küllî olduğu tasavvur edildiğine göre kavli mezkûr «Allah bir insandadır veya bir nevi' insandır» demek gibi bir ittihadı cüz'î veya hulûl iddia etmek olur. Bu takdirde «Allah Mesih ibni Meryemdir» sözü «Mesih aynen Allahtır» demek olmazsa da «Mesihın ba'zısı: Bir cüz'î veya cüz'îsi Allahtır, Mesihın haricinde Allah yoktur, fakat Mesihde Allahdan başka bir şey de bulunabilir» demek olur.

Mesih hakkında bütün Nesârânın akıdesi üç mezhebe ayrılmıştır. Bir kısmı Mesihde ancak bir tabiat, diğer kısmı iki tabiat tasavvur ederler. Bir tabiat tasavvur edenlerin ba'zısı yalnız nasut demiş, diğer ba'zısı da yalnız lâhut olduğunu iddia etmiştir. Birine göre Mesih ilâh değil, ancak bir insandır, obirine göre de insan değil, ancak bir ilâhtır. Diğerleri ise Mesihte biri lâhut biri nasut iki tabiat var demişler ve bu nasutun

küllî veya cüz'î olub

sh:»1612

olmadığından da bahseylemişlerdir. Mukaddema İskenderiyye kıssislerinden olub Aryan mezhebinin sahibi olan Aryos ve tarafdarları cidden muvahhid idiler. Bunlar Isâ aleyhisselâmın bir kelimetullah olduğuna ve fakat Allahın madununda olub mahlûk bulunduğuna ve Hazreti Isânın bir ilâh değil mahlûk bulunduğuna ve Hazreti Isânın bir ilâh değil mahlûk bir insanı ekmel olduğuna kail idiler. Aryos Nasraniyyeti ibtida kabul eden İstanbul banîsi birinci Kostantın zamanında idi. Kostantın kendisi ve bir kaç halefi bu mezhebde bulunuyorlardı. Nasraniyyetin resmen zuhurundan daha evvel Antakya patrikı olan Şemşatlı «Pols» ve buna tabi' olanlar dahi sahihan ehli tevhid idiler. Bu zat «Isâ aleyhisselâm diğer Peygmaberler gibi Allahın abdi ve Resulüdür. Allah onu rahimi Meryemde erkeksiz halk etmiştir. Hazreti Isâ bir insandır, onda ilâhiyyet yoktur. Kelime nedir? Ruhulkudüs nedir? Bilmem diyordu. Kezalik Nasraniyyetin resmen zuhurunda sonra birinci Kostantının oğlu ikinci Kostantın zamanında İstanbul patrikı bulunan «Makdonyos» dahi mücerred tevhide kail oluyor» Hazreti Isâ bir abdi mahlûk bir insandır, sair Enbiya gibi bir Nebiy ve Resulullahtır, Isâ ruhulkudüs ve Allahın bir kelimesidir, lâkin ruhulkudüs ve kelime mahlûkturlar» diyordu. Bütün bu mezhebler bir Allah tanıyor ve Hazreti Isâda yalnız bir mahiyyeti nasut görüyorlardı ki asıl «Apostolik» ya'ni havarî mezhebi addedilmesi lâzım gelen akıdei Nasraniyyet de böyle

olmak ıktıza ederdi. Âyetin bu mezheblere taallûku yoktur. Fakat yine birinci Kostantın zamanında (M 325) tarihında İznıkte in'ıkad eden ilk sinotta iki bin kırk sekiz piskapos toplanıb içlerinden salifüzzikir Aryos hariç bırakılmak ve onun aleyhinde müttefık olmak üzere üç yüz on sekiz kişi seçilmiş ve bunlar İskenderiyye patrikının riyaseti tahtinde ictima ederek Aryosu tekfir ve teslisi takrir edib ilk olarak Nasraniyet kanunlarını vaz'eylemişlerdir. Bunların kabul

sh:»1613

ve neşrettikleri ı'tikad şu idi: «biz her şey'in maliki, görülenin görülmiyenin sanıı olan bir İlâh babaya ve bir oğula: bir Allahın bir oğlu, bütün mahlûkatın bikri ve masnu' değil babasının cevherinden bir İlâhı haktan bir İlâhı hak, bütün âlemler ve her şey onun elile itkan edilmiş, bizim için ve bizim halâsımız için Semadan inmiş ve ruhulkudüsten tecessüd eyleyib bâkir meryemden doğmuş ve Filatos zamanında salb ve defnolunmuş olan ve sonra üçüncü gün kalkıb Semaya çıkan ve babasının sağında oturan ve ölülerle diriler beyninde huküm vermek için bir kerre daha gelmeğe müheyya bulunan yesu' Mesiha iyman ederiz. Bir de ruhulkudüse, babasından çıkacak olan ruhı hakka ve günahları mağfiret için bir vaftize -Ma'mudiyeye- ve Katolik bir cemaati kudsiyyei Mesıhiyyeye ve bedenlerimizin kıyamına ve ilelebed hayatı daimeye dahi iyman ederiz ve «bir vakit var idi ki Allahın oğlu yok idi» diyenlerle «Allahın oğlu kendisile yek cevher değildir» diyenlerin Katolik kilisası tarafından kâfir i'lân olunacaklarını beyan eyleriz.» Demişler

ve artık bu mukarrat mezhebi resmî i'lân olunmuş idi.

Görülüyor ki bunlar ilk iyman fıkrasında evvelâ Allahı Mesihin gayrı gibi gösterdikleri halde, saniyen yesu' hakkında «babasının cevherinden bir İlâhı haktan bir İlâhı hak» diye ekanimi teslisi toplayıb üçünü de ülûhiyyetle eb cevherinde ittihad etdirmişler, sonra da Mesihi tutub Allahın sağ tarafına ya'ni üstüne oturtmuşlardır ki bunun «Allahı makamından azletmek ve hakikaten Allah Mesihten ibarettir» demek olduğu aşikârdır.

Saniyen, bunların ikinci iyman fıkrasında ruhulkudüsü «babasından çıkacak olan ruhı hak» diye tavsıf ve tefsir ederek ifraz etmeleri de şayanı dikkattir. Doğrusu bununla kütübi salifedeki Hatemülenbiya tebşirini tesbit eylemişlerdir. Çünkü bu fıkra bilhassa İncildeki «ben

gideceğim ve size benden sonra kendi nefsinden söylemeyen farıklıt, ruhı hak gelecek ve her şey'i ta'lim edecek ve benim söylediğim şeyleri de size tezkir eyleyecektir» diye Hazreti Isânın kendisinden sonra geleceğini tebşir eylediği Âhır zaman Peygamberine aid olduğu pek aşikârdır. Burada ruhulkudusün ruhı hakk ile tefsir olunması ve bunun o zaman henüz gönderilmiş olmayıb ileride Allah tarafından geleceğini

anlatmak üzere Nasârâ ta'biriyle «babasından çıkacak olan» diye tavsıf edilmesi ve bir de Hazreti Isânın bir daha gelmesi mes'elesinden sonra bunun ayrıca tasrıh edilmiş bulunması temamen gösterir ki bu ruhulkudüsten murad mukaddema Isânın kendisinden tecessüd ettiği söylenen ruhulkudusün aynı değil, bil'âhare Allahdan gelecek olan ruhulhakk ile müfesser bir ruhulkudüstür. Bundan da doğrudan doğru Hatemülenbiya iylanı kasdedilmiş bulunduğu aşikârdır. O zaman İznık sinodu henüz bi'seti Muhammediyye karşısında bulunmadığından bunu kendi ıstılahlarına göre kitablarından bir bişareti müstakbele olarak telhıs etmişler ve garazı mahsusa tabi' olmamışlardır. Filvakı' kütübi salifede Allahdan geleceği mev'ud olan o ruhı hak, bu karardan üç asır sonra bi'seti Muhammediyye ile gelmiş ve tarafı İlâhîden «

يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ

» hıtabiyle Ehli kitaba bu hakıkati tezkir ve ıhtar eylemiştir.

İznık Sinodu Mesiha iyman fıkrasında ıhlâs ve vuzuhu iltizam etmeyib «

فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ

» medlûlü üzere mahza Aryos ve Aryanîleri tefkir için harekete gelmiş, hakıkati Isâyı gayrı masnu' ve fakat Meryemden mütevellid olmak gibi mütenakız bir takım evsaf ile tasvir ve hakıkati İlâhiyye ile cevherde tevhid ederek bir taraftan teslis, bir taraftan ittihad ve sonra Mesihin Allaha tefevvuku da'valarını ihtiva eden bedihiyyülbutlan bir muamma ile hakkı setr-ü teşviş etmiş ve bu suretle halefleri için zahir ve bedihî olan hakikatleri inkâre

vesiyle olacak bir mebdei niza' ve bir

sh:»1615

muammayı dalâlet vaz'eylemiş bulunduğundan Allah ile Peygamberi, malik ile memlûkü, sani' ile masnuu telbis-ü teşviş eden bu ukdei dalâlet gözleri, gönülleri karatmış, Allah bilinmez olmuş, Allahdan geleceğine iyman edilen ruhi hak büsbütün unutulmuş, sonraki katolikler de bunun oğuldan, ya'ni Mesihten dahi çıkması şarttır diye bir kayd daha ilâve eylemiş, o müjdei Ezeliyye, o nuri mübîn parladığı ve « اَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ » müeddasınca Hazreti Mesihı kudsiyyetile tasdik-u te'yid ederek bütün beşeriyyete dini hakkı ta'lim ve da'veti Mesihı hakkıyle ıhtar ve tezkir ettiği ve ruyi zeminde melekûti İlâhiyyeyi bütün âlemîne gösterdiği halde «bu Nasrâniyyet içinden ve Nesârâ Kiliselerinden çıkmadı» diye inkâra sapılmış ve halâ sapılmaktadır. Sonraki Nesârâ inkârı hak hususunda daha ziyade ifrata gitmiş olmakla beraber bütün bunların menşei dalâletleri İznık sinodunun bu mütenakız muamması olduğundan «Allah Meryemin oğlu Mesihten ibarettir» diyen ittihad veya hulûl küfründen yalnız Panteistler, Monofizitler Ya'kubîler değil İznık sinudundan i'tibaren Melekânîler ya'ni Katolik ve Ortodokslar dahi mes'uldürler.

Müfessirîn burada mezahibi Nesarâdan başlıca Melekâiyye, Mesturiyye ve Ya'kubiyye mezheblerini mevzu'ı bahs etmişlerdir. Çünkü bunlara mezahibi muhtelifenin umdeleri nazariyle bakılabilir. Binaenaleyh

hakikati anlamak için bu mezahibe bir atfi nazar etmek icab edecektir.

MELKÂİYYE YAHUD MELİKİYYE VEYA MELKİT MEZHEBİ, esasen ıbranîden melk kelimesinden me'huz olub hukümdar fırkası ma'nâsiyle Katolikliğe ve Ortodoksluğa ıtlak edilmiş bir isimdir. Ve elyeym Rum katoluklerine «melkit» denilmektedir. Frenklerin «Larus» lugatinde der ki: «Melkit» ötikenler tarafından Katoliklere verilmiş bir isimdir. Ve o zamandanberi «gırek» ortodokslarında kalmıştır. Beşerel lugatinde ise «(m. 451) tarihinde inikad eden dördüncü Konsilin kararına tâbi'

olanların ismidir ve bu isim o zaman ötikenler tarafından Ortodokslara verilmiştir.» der. Dördüncü asrı hicrîde yetişmiş olan Endeelüslü İbni Hazm «fısal» nam eserinde demiştir ki «bu gün Nesarâ fırkalarının başlıcaları melekâniyye, Nesturiyye, Ya'kubiyye olmak üzere üçtür. Ve en büyükleri Melekâniyye fırkasıdır ki Habeş ve Nubeden maada mülûki Nesarânın hepsinin ve yine habeş ve Nubeden maada Nesara memleketlerinden her birinin ammei ahalisinin ve memaliki islâmiyyeden Efrikiyye ve Sicilya ve Endelüs Nesarâsının cemisinin ve Şam Nesarânın ekserisinin mezhebidir». Ebuhayvan dahi Endülüs Nesarâsının Melekânî olduğunu ve «Mesih Allahtır» dediklerini zikrediyor. İlk İznık Sinodundan sonra Kostantının oğlu ikinci Kostantın zamanında İstanbul patrıkı olan «Makdunyos» aryos gibi ruhulkudus ve kelimenin mahlûk

olduğunu ve Isânın mahlûk bir insan ve bir Peygamber bulunduğunu tasrih ederek tevhidi mücerrede kail olmuş, Kostatın de bunu tervic etmiş idi. Bilahare büyük «Tedus» zamanında yüz elli Piskaposun ictimaile Kostantaniyede ikinci Sinodda bu Makdunyos ve tarafdaranı aforuz edilmiş ve Aryosîlerden sonra Makdunîler de mezahibi merfudadan olmuştur. Ba'dehu Ermenistanın istiklâl kesbettiği küçük Tedus «Teodosios» zamanında (m. 428) İstanbul patrıklarından «Nestoryos Allah tealânın vahid olub eb, ibin, ruhulkudüs ya'ni vücud, ilim, hayat üç uknumu bulunduğunu ve ekanimi selâse zati İlâhî üzere ne zaid ne de (هو هو) sine aynı olmadığını, Hazreti Isâ da biri ruhanî ve ilâhî biri de cismanî ve nasutî iki şahsıyyet bulunduğunu, Meryemden doğan ancak insan olub ilâhın ancak ilâhdan doğduğunu ve kelimenin cesedi Isâ ile ittihadı Melkâniyyenin dediği gibi imtizac ve tederru' suretiyle olmayıb güneşin pencereye veya billûre işrakı gibi işrak suretiyle olduğunu kabul etmiş ve bu suretle Nesturiyye mezhebi teessüs eylemiş olduğundan Efsus

sh:»1617

«efes - Ayaslûğ» şehrinde iki yüz Piskapostan mürekkeb olarak üçüncü Sind ictima' edib bunu aforozla tel'in ederek nefyetmişler [431] bu suretle Nesturilik de mezahibi merfudadan olmuştur. Fakat Nestoryos durmamış Saıydi mısra gitmiş, mezhebini neşretmiş ve etbaı çoğalıb muhalifleriyle harb-ü kıtal vakı' olmuş ve bir vakıt bu mezheb sönmüş, sonra Nusaybin Matranı «Bersuma» tarafından ihya edilmiş, Musul, Irak,

Faris ve Horasan Nesârâsında galebe etmiştir ki elyevm Musul ve civarında mevcuttur. Mestorîliğe karşı mücadele ederken İstanbul patrıklarından «Ötikes» bil'âkis Hazreti Isâda lâhuttan ibaret olmak üzere ancak bir tabiat bulunduğunu ve tecessüdden i'tibaren lâhutun nasutu bel'eylemiş olduğunu ve binaenaleyh katl-ü salbin lâhuta taallûk ettiğini iddia etmiş ve bu suretle Firenklerin «Monofizit veya Monofizizm» ta'bir ettikleri ittihadı şahsî mezhebi zuhur eylemiş bulunduğundan salifüzzikir küçük Teodosiosun halefi Merkıyan zamanında (451 m) İstanbulda Kadıköyünde üçyüz otuz Piskapostan mürekkeb dördüncü Sinod Ötikes aleyhinde ictima' etmiş fakat bu içtima'da Ya'kubîler çıkıb muhalefette bulunmuş, binaenaleyh Sinodun kararını iltizam eden ekseriyyet mezhebine muhalifleri melkit namını vermişler. Bundan sonra Ya'kubîlik de hayli münteşir olmuş, merkıyanın halefi büyük Liyondan sonra küçük Liyon ba'dehu Zenun, ba'dehu Nestas hep Ya'kubî mezhebinde imişler. Sonra Yustin hukûmete geçince Ya'kubîlerden pek çoğunu katleylemiş, daha sonra Yustanos zamanında da bilâdı Mısriyyede Ya'kubîlerle Melkânîler beyninde bir ıhtilâl ve kıtal olmuştur.

İşbu Ya'kubiyye mezhebi mukaddema İstanbul rahiblerinden olub Antakye Patrıkı bulunan ya'kub berdeaî «Jakob barada» ya mensubdur ki Monofizitlerin en müteassıbı sayılır. Binaenaleyh bu fırka müteaddid Monofizit mezheblerinin umdesi demek olduğundan cümlesi bu

sh:»1618

unvan altında mülâhaza olunabilir. Bunlar dahi ekanîmi selâseye kail ve üç Sinod kararına tabi' olmakla beraber dördüncüye muhalefet ederek kelimenin lâhm-ü deme inkılâb ettiğini ve binaenaleyh Allahın temamen Mesih olduğunu, cesedi Mesihten zâhir olan o ve hattâ « هو هو » aynı bulunduğunu iddia etmişlerdir. Bir kısmı «Mesih Allahdır» diye tasrih etmişler, bir kısmı «lâhut nasut ile zuhur edib Mesihın nasutu hakkın mazharı oldu, fakat ne bir cüz'ün hulûlü ne de sade bir sıfat hukmünde olan kelimenin ittihadı tarikıyle değil, belki « هو هو » aynı ve meselâ melekin insan suretinde temessülü gibi demişlerdir. Ekserisi Mesih cevheri vahid, uknumı vahiddir, maamafih iki cevherdendir diye zu'metmişler, ba'zan cevher yerine iki tabiattan bir tabiattır ta'birini kullanmışlar ve binaenaleyh ilâhi kadîmin cevheriyle insanı muhdesin ceveheri nefs ile beden gibi terekküb edib bir cevher, bir uknum olduklarını, ancak «ilâh insan oldu» denilemeyib bil'âkis insan ilâh oldu denileceğini söylemişler» netekim kömür ateşe atılır ve kömür ateş oldu denilir de, ateş kömür oldu denilmez, hakıkatte ise o ne mutlak ateş, ne mutlak kömür değil bir kordur» demişler, kelimenin de insanı küllî ile değil bir kordur» demişler, kelimenin de insanı küllî ile değil bir insanı cüz'î ya'ni bir şahs ile temamen ittihad ettiğine kail olmuşlar ve maamafih bu ittihada imtizac ve tederru', hulûl, inkılâb dahi ta'bir etmişler, lâkin bu hulûlü suyun süte karışması gibi hulûli cüz'î ile değil, «âyineye insan suretinin hulûliyle» temsil eylemişlerdir. Melkâîler ise Mesihın nasutu cüz'î ve şahsî değil,

bir nasutı küllî olduğuna kaildirler. Ve bundan dolayıdır ki papalarda ve eızzede bundan bir hıssa ile kudsiyyet tasavvur etmekdedirler. Endelüslü İbni Hazm vaktiyle Ya'kubîlerin Mısır mülhaktında bulunduklarını, Nubenin hepsi, Habeşin hepsi ve her ikisinin Melikleri Ya'kubî olduklarını zikretmiştir. Laros da diyor ki «Monofizitler kaviyyen teşekkül etmişlerdi

sh:»1619

ve bugün üç müstakıl Kilisiye maliktirler: «Ermeni Kilisesi, Suriyye Ya'kubiyye Kilisesi, Mısır Kıbt Kilisesi.» İşte Katoliklere ve Ortodokslara şamil olan Melkaniyye, ba'dehu Nestoriyye ba'dehu bütün Monofizistleri temsil etmek üzere Ya'kubiyye bu üç mezheb muvahhid olan Aroysîlerden kat'ı nazarla sair Nesârâ fırkalarının başlıca mezheblerini ıhtiva etmektedir ki zamanımızda bilhassa Protestanlığı da bu miyanda saymak lâzım gelir. Dini İslâmın zuhur ve te'siri üzerine ikinci asrı hicrîden (145) i'tibaren Kiliselerdeki Hazreti Isâ ve Meryem ve Havariyyun ve sair rüesâ resimlerine teabbüdün putperestlik olduğunu anlıyan ve Müslimanların ı'tirazından âciz kalmış olan Hıristiyanlar içinde «İkonoklast» put kıranlar namile bir fırka zuhur etmiş olduğu gibi İstanbulun Müslimanlar tarafından fethi ve bu suretle Şarkî Romanın sukutunu müteakıb dokuzuncu asrı hicrî nihayetlerinde ve on altıncı asrı milâdî bidayetlerinde Almanyada «Luter» nam rahibin papalara karşı dinî ve siyasî ı'tirazat ve neşriyyatile başlıyan ve Reforme denilen harekât ile Protestanlık zuhur etmiş ve on dokuzuncu Kunsil olan Lâtirant Sinodunda aforoz edilmiş ve ba'dehu

te'siratı siyasiyye ile inkişaf ederek müteaddid şubelere ayrılmış ve nihayet İsveç, Danimarka, Prusya, İngiltere, Amerikada mezhebi resmî olmuştur.

Hıristiyanlıkta Reforme denilen dinî ve siyasî tahrikâttan çıkan mezheblerin ve fırkaların hey'eti mecmuasına Protestanlık ıtlak olunur ki bunların bir kısmı o zaman İncil ve akıl namına papaları protesto ederek Roma Kilisesinden ayrılan katoliklerle teşkil edilmiş, bir kısmı da bizzat Protestan cemaatlerinin sinesinden türemiştir. Bu suretle diğer Nesârâ fırkalarının mecmuuna muadil denecek kadar Protestan fırkaları hasıl olmuştur ki başlıcaları Luteranizm, Kalvinizm, Presbiteranizm, Angiliganizm, Anabaptizm fırkalarıdır. Angiliganizm denilen

sh:»1620

İngiltere mezhebi resmîsi Katolikliğe en yakın bir mezhebdir. Beyinlerindeki başlıca fark İngilizlerin papayı tanımayıb kıralı âmir ve hâkim tanımaları, Papasların bekârlığının İngilterede men'i, İncilin tercemesile âyînin İngilizce icrası hususlarından ibarettir. Kilisenin hey'eti kadîmesile rüesayı ruhaniyyenin silsilei meratibi külliyyen bâkıdır.

Alel'umum Protestanların dahi teslis ve ülûhiyyeti Mesih da'vasında melkâîlerden, ya'ni Katoliklerden

farkı yoktur. Bunlar da onlar gibi ekanîmi selâseye ve Mesihte iki tabiat ile ittihadı ülûhiyyete kaildirler. Umumî surette farkları başlıca bir kaç noktada hulâsa edilmiştir: birincisi. Protestan Kiliseleri Mürciedirler, halas için ı'tikadı kafi görürler ve amele pek ehemmiyyet vermezler. Bunlarca ı'tikadın mi'yarı Katoliklerde olduğu gibi Papalar veya Konsiller tarafından ta'yin-ü tefsir edilen an'ane değli, ferdin akl-ü istişaresile mütalea ve tefsir edilmek üzere kitablar, ya'ni Ahdi atık denilen Tevrat ve mülhakatı ve Ahdi cedid denilen dört İncil ve levâhıkıdır. Bunlar hâkimiyyet ve salâhiyyeti Pasteur dedikleri rüesayı ruhaniyye hey'etlerine tevzi' ederler. Ve bunların intihabında başlıca efrada intihab salâhiyyeti vermek suretiyle Kilise hukûmetinde sadıklara da bir hıssa bırakırlar. Binaenaleyh aklı ferdî da'vası da mutlak değildir. İkincisi, Protestanlıkta rehbaniyyet, ya'ni papasların bekârlığı kaydi kaldırılmıştır. Ve ekser Protestan Kiliselerinde Isânın çarmıha gerilmiş ve tasvirinden başka put bulundurulmaz. Üçüncüsü, Protestanlar zenbi fıtrî ve takdiri ezelî akıdesini bütün şiddetile iltizam ederler. Buna gerçi Katolikler de kaildirler, fakat Protestanlar akla ehemmiyyet vermiş oldukları iddiasında bulundukları ve halbuki teslis ve ülûhiyyeti Mesih ve bununla beraber salb ı'tikadının akl ile kabili tevfık olmadığı da bedihî bulunduğu cihetle bu noktada insanların fıtraten günahkâr olduğunu ve bu

günâhtan ancak teslis ve salbe iyman ile halas mümkin olacağını, bunun ise bir akl işi değil, bir takdiri

ezelî ve bir ınayeti rabbaniyye işi bulunduğunu en esaslı bir akıde olarak iltizam ve bununla da'vayı kazanacaklarını zannetmişlerdir. Alel'ıtlak takdiri ezelî akıdesi doğru olmakla beraber umumen zenbi fıtrî da'vası insanları ısyana teşvıkten başka bir şey olmadığı gibi sonra bunun yegâne çarei afvi teslis ve salb ı'tikadile mümkin olacağı iddiası da hakk-u akl ile istihzadan başka bir şey değildir. (Sûrei Âli Imrana bak).

Protestanlıkta en ziyade hâkim olan ruh, Papaların nüfuzünü kırmak ve Roma Kilisesinin tahtı hâkimiyyetinden çıkmak arzusu olmuştur. Filvaki' Hıristiyanlığın esası İncili şerif olmak lâzım gelirdi ve gûya Katolik Kilisesinin esası da bu idi. Fakat hakıkat halde eldeki İncillerin ilk İznık Konsiline kadar vüsuk ve sıhhatini te'min edecek hiç bir vasıtai ilmiyye yoktu. Evvelâ, bunların her biri bir zatın tahriri olduğundan nihayet bir haberi vahide müntehidir. Eğer dört zatın dördi de bir tabaka ricalinden olsalardı dört İncilin müttefık olduğu noktalar dört râvinin ıhbarına istinad etmiş olabilirdi. Lâkin bu dahi henüz bir tevatür olabilmekten uzak idi. Halbuki bunlar içinde Havariyyondan olarak yalnız Yuhanna «Senjan» vardır. Bunun ise kendisinden rivayeti sağlam olmadığı gibi diğerlerinin de kimlerden ahz ile rivayet etmiş oldukları ma'lûm değildir. Binaenaleyh ittifak ettikleri noktalarda dahi bir mertebede dört rivâyetin ictimaı yokdur. Sonra bunların ilk tahrir olundukları lisanın ıbranî olduğunda, Yunanî, Lâtin ve sair elsineye evvelâ

bundan terceme ve nakl edilmiş bulunduğunda âdeta ittifak var demektir. Hattâ İbni hazm bunda hiç ihtilâf olmadığını nakleylemiştir. Halbuki mevcud tercemelerin nihayet Yunancaya istinad ettiği gösterilmektedir. Velhasıl eldeki dört İncilin resmiyyeti mücerred İznık Sinoduna mütseniddir. Ve ondan

sh:»1622

evvel bunların mevcudiyyetini isbat edecek vesaikı ilmiyye mefkuddur. Bunun için Hıristiyanlığın kütübi mukaddese namına istinad ettiği İnciller esas i'tibarile Kur'anı azîmüşşan gibi bütün vücuhi kıraetile kat'iyyen ve mütevatıren sabit bir nass, bir kitabı mübîn olmak şöyle dursun, müslimanlıkta metn-ü senedlerile rivayeten ve dirayeten cerh-ü ta'dil edilerek tahric-ü tenkıh ve tesbit edilmiş olan hadîs kitabları gibi sahih ve ilmî bir an'anei rivayet ve şehadete dahi müstenid değildir. Eldeki İncillerin bütün vusukı resmîsi «Authenticite» si Hazreti Isâdan tam üç asır sonra gelen ilk Konsillerin kabullerine raci'dir. Binaenaleyh ilk Konsillerin salâhiyyeti mutlakası teslim edilmedikçe ne eldeki İncillerin medarı i'tikad olabilecek bir haysiyyeti kalır ne de Hıristiyanlığın. Bunun için akla ehemmiyyet verdikleri iddiasında bulunan Protestanların hiç bir zaman akl ile kabili tevfık olmadığı müttefekun aleyh olan teslis an'anesinde ve ülûhiyyeti Mesih da'vasındaki taassubları ve hattâ Mesihin ülûhiyyetini inkâr ettiğinden dolayı «Mişel sevre» namında İspanyalı bir tabibi ateşte yakmaları bir dalâleti ruhiyye olduğu gibi an'aneyi ve Konsillerin salâhiyyetlerini inkâr eden akılların mücerred o an'ane ile sabit olan İncil tercemelerini mevsuk bir delili

i'tikad gibi ileri sürmeleri de ondan daha garib bir tenakuzı fikrî teşkil eder.

Velhasıl Aryos ve saire gibi Nesârâyi kadime istisna edildikten sonra Katolik, Ortodoks, Nesturî, Ya'kubî, Protestan ve saire hiç bir Hıristiyan fırkası yoktur ki i'tikadlarının esasını teslis teşkil etmesin ve Mesihın ülûhiyyetine kail olmasın. Halbuki kendi luğatlerinde teslis «mütemayiz üç şahsın ancak bir ilâh teşkil etmesidir.» diye ta'rif edilmektedir. Binaenaleyh alel'umum Hıristiyanları eb, İbin, ruhuhkudüs namiyle her biri mütemayiz ve aynı mertebede mütesavi birer şahs addettikleri ekanîmi selâsenin üçü birden yesu' Mesihte bir ilâh teşkil ettiğine

sh:»1623

ve «Allah Meryemin oğlu Mesihten ibaret» olduğuna kaildirler. Ancak Mesihte Allahdan başka bir cevher, bir tabiat daha olub olmadığında ya'ni «Mesih Allahdır» denilib denilmiyeceğinde ihtilâf etmişlerdir. Monofizitler, Ya'kubiler ona da kaildirler, diğerleri değildir. Ve bunun içindir ki ekser Hıristiyanlar mezheblerinin Panteizm, ya'ni vahdeti vücud nazariyyesi olmadığını iddia ederler. Hatta Monofizitler bile cevheri Mesuhın ve cevheri ülûhiyyetin vahdet ve ittihadına kail olmakla beraber alelıtlak vahdeti cevheri kabul etmediklerinden mezheblerini Panteizmden ayrı tanımak isterler. Maamafih yine Nesârâyız diyenler içinde vahdeti vücude kail olanlar da mevcuddur. «Mezahib ve matalib» nam eserimizde Avrupa tarihı

felsefelerinden nakledildiği vechile Pavlosun muasırlarından olub Atinada Hıristiyanlık neşr ederken i'dam edilen «Denis» in Hıristiyanlıkta vahdeti vücud mezhebinin müessislerinden olduğu ve bunun bir çok zamanlar hafiy bir suretde intişar ede ede nihayet on dokuzuncu asırda Protestanlık içinde Almanyada mezhebi resmî haline geçtiği musarrahtır. Demek olur ki âyet «

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ هُوَ اللّٰهَ » olsa idi

Hıristiyan mezheblerinin ancak bir kısmına taallûk etmiş bulunacaktı. Halbuki «

«لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ

buyurulmuş olmakla teslis iddia edenlerin hepsinin akıdelerine şâmil olmuş ve burada bunların yalnız şirk-ü teannüd ifade eden teslis noktai nazarından değil, bilhassa bunun zımnında iddia ettikleri tevhid noktai nazarından küfürleri sûrei «Nisa» da « وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ ۖ » ile beyan buyurulduğu gibi ileride « لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ » âyetiyle de ikisi birden gösterilecektir. Ve her ne olursa olsun «Allah Mesih ibni Meryemdir» diyenlerin kâfir olduklarında şübhe yoktur.

﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed sen o kâfirlere de ki

﴿فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ

مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِى الْأَرْضِ جَمِيعًا۟

sh:»1624

imdi Allah Mesih ibni Meryemi ve onun aslı olan anasını ve bunlar gibi bütün şu Arzda bulunan kimselerin cemi'sini -ister gazab ister tahlıs suretiyle olsun- ilhâk ve ifna etmek murad ederse buna karşı Allahdan yerde ve gökte kim bir şey kurtarmağa kadir olabilir ki ülûhiyyetten cüz'î bir hıssaya malik olsun? Şübhe yok ki hiç bir kimse.» - Demek ki bütün bunlar haddi zatında kabili fenadırlar. O halde bunlardan biri bulunan Mesihın şahsı veya nev'ı veya cinsı nasıl ilâh olabilir? Hepsinin hâlık ve hâkimi olan Alalhı lem yezel sizin katl-ü salbolunduğunu iddia ve bu suretle kabili fena olduğunu i'tiraf etmekte bulunduğunuz Mesihın fevkında olduğunu Allahdan korkmadan nasıl inkâr edersiniz? Allahın iradesine karşı anasını ölümden kurtaramiyan ve Allah murad etmezse kendini ve hattâ bir kılını kurtarmak ihtimali bulunmıyan Mesih ibni Meryem onu şahsıyle, asliyle, nev'ıyle, cinsiyle ve mensub olduğu bütün âlemi ile ihlâk ve ifnaya kadir olan Allah tealâya nasıl müsavi tutulur? Ve nasıl olur da Mesihın Allah ile ittihadı veya Allahı ıhtivası iddia edilir. İlm-ü kudret ve iradesi her şeyi muhıt olan Allahü azîmüşşanı Meryemin oğlu Mesihin şahsıyyetine veya nev'ıyyetine veya cinsiyyetine tenzil ederek fanilerle muhat farz edib de sarahaten veya zımnen «Allah Mesihten ibarettir» demekten daha büyük bir küfür mü tasavvur edilir? Bu ne tenakuz bu ne küfran, bu ne cüret?!... Yer yüzünde bulunan bütün ziruhun, zevil'ukulün, insanların ölegeldikleri ve ölmekte bulundukları

ma'lûm, Mesihten evvel dünyaya gelmiş, Mesihı doğurmuş ve onun aslı ve anası olmuş olan Hazreti Meryemin de bu fanilerden olduğu ve Mesihın anası olmakla ölümden kurtulamadığı da ma'lûm, sonra Mesihın de vefatı ve ref'ı muhakkak, demek ki bütün

sh:»1625

bunlar ne olursa olsunlar hiç kimsenin mukavemet edemiyeceği bir kudreti hâkimenin zebunudurlar. İşte ilâhı hak bu kudretin sahibi olan Allahdır. Binaenaleyh bunların hayat-ü mematı, fena veya bakası mahzâ Allahın kudretine ve iradesine mahkûmdur. O dilerse, dilediği kadar ibka eder, dilerse ifna eyler. Şayed Allah diler de ifna etmezse onlar yine haddi zatında kabili fena olmaktan çıkmazlar. Allah ifnalarını murad edecek olursa iradetullaha karşı kendi kendilerini tutamazlar, çünkü ma'lûldürler. Bu zaruretten dolayıdır ki Hıristiyanlar evvelâ bir baba ilâh i'tikad ederler, şimdi farz edelim ki bunların hiç biri daha ölmemiştir. Henüz bir hayâtı beşer vardır, Ve henüz Mesih vefat etmemiştir fakat bununla gerek Mesih ve gerek diğerleri ve gerek hey'eti mecmuası kabili fena olmaktan çıkamazlar. Kendi nefislerindeki aciz ve imkânı zatîden kurtulamazlar. Eğer Allah tealâ bundan böyle bunları îfna etmek murad ediverirse ne bunlardan, ne de Semavîler gibi bunların haricindekilerden Allahın kudret-ü iradesine karşı gelib mukavemet edib de en cüz'î bir şey olsun kurtaracak, muhafaza ve ibka edebilecek hiç bir kimse, hiç bir kuvvet tasavvur olunamaz. Binaenaleyh Mesihın şahsı, nev'ı cinsi haddi zatında kabili helâk ve fena olmaktan kurtulamaz. Bunlar bilfiil

değilse bilkuvve fanidirler. Fani olması mümkin olan her hangi bir şahsın veya nev'ın veya cinsin ilâh sayılması ise haksızdır, bâtıldır. İlâhiyyet her türlü şaibei acz-ü noksandan münezzeh bir kudreti bâliğa ve iradei hâkime ifade eder. Ve bihakkın ilâh demek zat-ü safatına ve âsar-ü ahkâmına ve hattâ mevcudattan hiç birine onun kudretinin gayrı ve ona cidden cıdattan hiç birine onun kudretinin gayrı ve ona cidden muaraza edebilecek hiç bir kudret taalluk etmiyen ve etmek ihtimali bulunmıyan maliki kül, hâkimi kül muhıtı kül demektir, İlâhi hakkın hakkı, kudretine karşı

te'sir edebilecek hiç bir kudret mutasavver olmamaktır. Bunun için velevse bilkuvve olsun her hangi bir fani veya faniler mecmuu ilâh olamaz. Bunlardan biri veya ba'zısı veya hepsi Allah ile zaten veya sıfaten küllî veya cüz'î bir surette ittihad edemez. Her nevi' iştirak, hulül veya ittihad da'vaları küfürdür. İlâh olmak başka, İlâhî olmak yine başkadır. Mesihın katl ve salbını iddia eden Hıristiyanlar onun kabli helâk ve fena olduğunu ıkrar ve ı'tiraf etmekte bulunduklarından bunların hem bu da'valarını red ve hem ıkrarlarile kendilerini ilzam için âyette yalnız « اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ » demek kâfi iken bununla iktifa edilmeyib hakıkati hem ilzamî hem bürhanî bir surette beyan ve tefhim etmek üzere « وَاُمَّهُ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا » atıfları da zammedilmiştir ki pek şayanı dikkattir. Bununla cüz'îden küllîye doğru giden bir istikrai nazarî ta'lim edilerek Mesihın evvelâ anasına,

saniyen Yer yüzündeki bütün ziruh, zevil'ukul beşer cinsine dahil ve bunlarla bir takım hususatta mütecanis ve mütemasil olduğu anlatılmış ve bu suretle Mesih ve anasının kabili helâk ve fena olub ilâh olamıyacakları evvelâ sarahaten ve bilhassa saniyen umum içinde zımnen ve te'kiden isbat ve ıhtar edilmiştir ki bu ifade de Mesihı nâsüti şahsî veya nâsüti küllî ile mülâhaza eden Hıristiyan mezheblerinin hepsine işaret olunarak « اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ » iddiasının gerek vahdeti şahsıyye ile ittihadı şahsî ve ayniyyet üzere ve gerek vahdeti nev'ıyye veya cinsiyye ile ittihadı cüz'î ve tazammun suretinde olsun bütün ıhtimalâtile bâtıl ve küfr olduğu tefhim kılınmıştır. Ya'ni Allah Mesihın ne aynı, ne cüz'ü, ne de cüzîsi ve ferdidir. Ancak fevkında hâlıkı, maliki, hâkimidir. Ta'biri âharle Mesih Allahın ne aynı, ne cüzü, ne küllü, ne de küllîsi değil, madunudur. Sonra « مَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا » de « من » ve « شى » lâfzı âmm olmakla yerdekilerle beraber göktekiler ve Melâike dahi dahil olmak üzere bütün mâsivallaha şamil bulunduklarından

zâtullahdan başka her şey'in kabili fena olduğunu iş'ar ile bütün mâsivâdan ülûhiyyeti nefyetmiş ve binaenaleyh bütün âlemin veya eczasından hiç birinin dahi Allah ile ayniyyeti veya küllî cüz'î bir ittihadı mümkin olmadığına ve böyle sözlerin yalnız Mesih hakkında değil, diğerleri hakkında da söylenmesi Allaha küfr olduğuna işaret eylemiştir. Binaenaleyh Allahı âlemde ifna etmeğe uğraşan vahdeti vücud

da'vaları da bâtıl ve küfürdür.

Velhasıl ne Mesih ilâh olabilir ne de âlem ve eczai âlemden her hangi bir şey, çünkü ilâh haddi zatinde zevalden münezzeh ve mafevk bir kudretin müdahalesinden azâde olmalıdır. Bunların ise hepsi helâk olabilir. Allah bunların ibkasını murad etmeyib de ihlâklerini murad edecek olursa hepsi derhal mahvolur, Allahın ülûhiyyetinde ve bütün bunlar üzerine dilediği gibi hakkı tasarruf ve kudret-ü hâkimiyyetinde ise asla şübhe yoktur. Zira ﴿وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾ bütün Semavat-ü Arz ve aralarındaki kâffei mevcudat mülk-ü melekûtü temamen ve müstakıllen Allahındır. -Ya'ni bütün mevcudat üzerinde icad-ü ifna, ıhya-vü imate ve sair her hangi bir suretle tasarrufı mutlak ve hakkı hâkimiyyet Allahındır. Binaenaleyh Allah dilediğini ibka, dilediğini ifna eder. Ve böyle yapmakla ne bir haksızlık etmiş olur. Ne de bir mukavemete ma'ruz kalır. Ve şübhe yok ki Mesih de bunların içinde ve Allahın hukmü tahtındadır. Bunun böyle olduğunu Nesârânın da bilmesi lâzım gelir. Zira ı'tikadlarının başında «her şey'in maliki, görülen ve görülmiyenin sanı' ve hâlıkı bir İlâha ı'tikad» vardır. Böyle iken Mesihı hiç bir şey değilmiş gibi Allahın mülkü saymazlar, sonra dönüb Allaha müsavi tutarlar, sonra dönüb Allaha takdim ederek sağ tarafına geçirtir oturturlar. Ve bu suretle riyaset-ü hâkimiyyeti ona verirler de artık «Allah, dün Meryemden doğan ve

Allahın takdirine karşı gelmeyib asılan ve çıkıb üstüne oturan Mesihten ibaretdir» diye hem Allaha hem Mesiha küfr ederler. Ve sonra da Mesihın nasutunu ta'mim ederek abai Yesuıyyeye bile hıssai ülûhiyyet vermek isterler. Bunlar Allahın maliki külli şey, Mesihın de kabili helâk olduğunu i'tiraf ettikten sonra dönerler Mesihın kabili fena olmadığını iddia etmek için şöyle bir takım şübheler ve sefsetalar de serd ederler: «Mesihın indellâh bir şerefi mahsusu yok mudur? Baksanızâ onun tevellüdü diğerlerine benzeyor mu? O mu'cizeleriyle bir takım ölüleri diriltirken, körlerin gözlerini açarken, çamurdan kuş yapıb uçururken Allahtan ba'zı şeyleri kurtarmış, Allahın halikıyyetine iştirak etmiş olmuyor mu? Binaenaleyh Allah ona ve onun vasıtasile bu âleme kendi cevherinden bir şey vermemiş midir? O halde Allahın cevheri kabili fena olur mu?» derler. İşte bu gibi şübühat ve tevehhümati de redd-ü izale için buyuruluyor ki:

Allah ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ﴾ ne dilerse halk eder ve dilediği gibi halk eder.» -Binaenaleyh ne Mesihı bir anadan halk etmesinde ve ne ona bir şerefi mahsus verib onun elile de halk-u ıhya yapmasında hiç bir şübheye mahal yoktur. Allah Isâyı böyle halk etmekle ona bir cevheri ülûhiyyet vermiş olmaz ve hele bunlarla Mesihın Allaha musavatı ve tekaddümü hiç lâzım gelmez. Ya'ni Allah tealânın icadı kendi zatından harice bir şey koparıb atmak suretile değildir. Mükevvenattan hiç biri ondan infisal, tevellüd, sudur, büruz

etmez o hiç bir şeye kendini, kendinden bir cüzü vermez, böyle bir tasavvur zatullahda teferruk ve inhıtâl tasavvurı muhaldir. Allah doğurmaz halk eder, hem de neyi diler ve nasıl dilerse öyle halk eder. Dilerse bidayeten sâhai Semavat-ü Arzı ve besaitı ibda' ettiği gibi bir maddei asliyye olmadan halk eder. Dilerse bunların aralarındaki mahlûkatı halk

sh:»1629

ettiği gibi bir asıldan halk eder, Bunu da ya ibtidaen topraktan nebatat ve hayvanatı ve Âdemi halk ettiği gibi diler hilâfı cins bir asılden inşa' eder veya diler mücanis bir asılden inşa' eder. Bunu da dilerse bir erkekten dişi halk etmek suretile tenevvu' ettirir, netekim Âdemden Havvayı böyle halk etmiştir. Dilerse bir dişiden erkek halk etmek suretile tenevvu' ettirir, nasıl ki Isâyı da böyle halk eylemiştir. Dilerse hem erkek hem dişiden halk eder ki sair insanları da böyle halk etmiş ve etmektedir. Kezalik dilerse diride memat halk eder, dilerse ölüde hayat halk eder, dilerse mebzul halk eder, dilerse nâdir ve bimisal halk eder. Dilerse hiç bir mahlûku istihdam etmeden halk eder, dilerse sanayii beşeriyyede olduğu gibi diğer bir mahlûku tavsit ederek halk eder ki işte Isâ yedile kuş halk etmesi, ölüleri diriltmesi de bu kabildendir. Binaenaleyh Isâ da Allahın mahlûkudur, bunlar da, ve Isâ bunları yaparken Allaha karşı gelmiş, Allahdan ancak Allahın iradesini infaz etmiş ve ancak Allahın ülûhiyyetini isbat eylemiştir. Yoksa Allah istemese idi Isâ bunların hiç birini yapamazdı. İşte Allah böyle her dilediğini dilediği gibi halk eder, bir Meryemden bir Mesih de halk

eder ve onun vasıtasiyle ölülerde hayat da halk eder, çünkü Allahdır.

﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ ve Allah her şeye kemali kudretle kadirdir. Ve her şeye karşı alel'ıtlak kadirdir. Kudreti İlâhiyye hiç bir vechile kabili takyid-ü tahdid değildir. Her şeye kemali kudretle kadir olduğundan dilediği şey'i halk eder ve onda dilediği kadar kudret-ü şeref de halk eder. Sonra her şeye karşı alel'ıtlak kadirdir. Çünkü halk, halikın kendinden bir şey koparmak, kendi zatından, kendi kudretinden bir şey eksilmek demek olmadığından bütün mahlûkat ve onlarda halk edilmiş olan kudretler kudreti İlâhiyyeyi kendilerine nakl

sh:»1630

etmiş değildirler. Bütün aczi zatîleriyle onun tahti hâkimiyyetinde mahkûmı musahhardırlar. Bütün mahlûkat ve onlardaki kudretler, Allahın ve kudretinin parçaları ve tahavvülleri değil, eserleridir. Eserler ise müessirin aynı veya cüz'ü değil, ancak delilidir. Mahlûkat yekdiğerinden tesebbüb, tevellüd, tahavvül edebilir, bunun için eşyada fena, tahavvül ve ıstıfa ve tekâmül ve ihtilâfı meratib cereyan eder. Fakat bütün bunlar eşyanın Allaha nazaran değil, yekdiğerine nazaran olan nisbetleridir. Zira bütün eşyanın Allaha nisbeti mahlûkun halıkına mahkûmiyyet ve delâletidir. Bütün bu tahavvüllerden bu nisbetlerden eşyanın ve eşyadaki kuvvet-ü kudretin haddi zatında acz-ü fenası ve hepsinin fevkında ılleti kül ve muhıtı küll olan kudreti İlâhiyyenin yegâne hâkimiyyeti ve bakayı hâkimiyyeti okunur. Bunun içindir ki yalnız tabiati eşyayı tetkık ile

uğraşan fenler bile ma'lûmatlarının başına ılliyyet ve bakayı ıllet kanununu yazarlar. Ve tahavvüli ılletten bakai ıllete vasıl olurlar. Yukarılarda da ıhtar ettiğimiz vechile fencilerin tahavvüli ıllet ve bakai ıllet ta'birleri beyninde zahiren bir tenakuz vardır. Ve bunun halli şudur: Tahavvüli ıllet ta'biri eşyai mahlûkada kudret-ü kuvveti mahlûkanın ifadesidir ki maksad, ılleti ma'lûle ve izafiyyenin tahavvülüdür. Bakai ıllet de ılleti hakıkıyenin tahavvülden azâde olarak hâkimiyyeti mutlakasını gösterir. Hasılı fanî ve mütehavvil olan bakî ve daim olandır demek tenakuz olduğundan akl-ü naklin şu noktada kat'î bir intıbakı vardır ki mahkûmı tahavvül olan eşya gerek tenakus ve gerek tekemmül üzere yürüsün bunların bütün kemalleri ve kudretleri izafîdir. Ve hepsi tamamen bakî ve zeval-ü noksandan münezzeh olan kudreti baligai İlâhiyyenin mahkûmudur. Allah her şeye ve her şeye karşı kadîrdir ve hiç bir şey Allaha karşı kadir değildir. Allahdan başka her şey haddi zatında âcizdir. Bu da kudreti İlâhiyyenin hukmiyledir. Mesih de

âciz, Muhammed de âciz, beşer de âciz, Melek de âcizdir. Arz-u semavatiyle ve aralarındaki bütün kâinatiyle hey'eti mecmuai âlem de âcizdir. Allah bunları her lâhza halk-u ifna etmekte ve hepsinin üzerinde mülk-ü melekûtunu ızhar edib durmaktadır. Ve binaenaleyh «Allah Mesih ibni Meryemden ıbarettir» diyenlerin kâfir olduklarında şübhe yoktur.

18. ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهٗ﴾ ؕ

Bir de Yehud ve Nesârâ «biz Allahın oğulları ve ahibbasıyız» dediler.» -Kendilerinin başka insanlara benzemediklerini, sair halka karşı ındallah böyle bir imtiyazları olduğunu iddia ettiler ve gurur ile Allahdan korkmaz oldular, binaenaleyh müslimanlar Allaha tevekkül ve istinad ederken her ne yapsak Allah bizi sever zann edib de böyle bir gurura düşmemeli ve Allahın kulları olduklarını unutmamalıdırlar. Bunu Nesârânın söyledikleri ma'lûm ise de Yehudîlerin söyleyib söylemedikleri mevzuı bahs olmuştur. Fakat ibni Abbas radıyallahü anhümadan rivayat edildiğine göre sebebi nüzul asıl Yehudîler olmuştur. Çünkü Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem Yehudîlerden bir cemaati dini islâma da'vet ve Allahın ıkabiyle inzar etmiş idi, buna karşı «bizi bununla mı tehdid ediyorsun « ﴿نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُهٗ﴾ ؕ» demişlerdir. Nesârâya gelince: İncilde «Mesih ben babama ve babanıza gidiyorum» ta'birinin bir imtiyazı mahsus davası olduğu belli fakat bunu ne gibi bir mefhum mülâhaza ederek söyledikleri cayi tetkık görülmüştür. Denilmiş ki Yehud bununla ibnullah dedikleri Uzeyre intisablarını Nesarâ da ibnullah dedikleri Mesiha intisablarını kasd etmişler ve intisab ile kendileri şeref-ü imtiyazda Allahın torunları hukmünde tutmuşlardır demek olur. Yahud doğrudan doğru Allaha intisablarını kasdederek Allahın kendilerine bir baba gibi şefik ve atıfetkâr ve kendilerinin Allah

yanında sevgili oğulları gibi nazlanabilecek derecede mukarreb ve kıymetdar olduklarını iddia etmişlerdir ki her iki surette ebnaullah ta'biri mecaz demek olur. Diğer yerlerde de işaret ettiğimiz vechile edyanı salifede ve alel'husus lisanı Ibranîde Allah tealâya rauf ve rahîm ma'nâsından mecaz olarak « اب » ıtlakı tecviz edildiğini ve Hazreti Isânın da bu ma'nâ ile münacatında ve mevaızında bu ta'biri kullandığını ve fakat bunun sonradan suiisti'mal edilerek hakıkat gibi telâkkı edilmeğe başlandığını ba'zı ulema zikretmişlerdir ki işte ibin ta'biri de bu suiistimal cümlesindendir. Netekim asıl Ibranîce İncilde « ابن » ve « ولد » ta'birleri bulunmadığı halde « اب » ta'birinin gûya buna bil'istilzam mesağ vermiş olması zanniyle sonraki İncillerde dercedilmiş olduğunu naklediyorlar. Ihtimalki bunda Yehudun « عُزَيْرٌ ابْنُ اللّٰهِ » demiş olmaları da bir misal tutulmuştur. Ba'zı Nesarâ Mesih hakkında «ibnullah» ta'birinin şeref ve kurbiyyetten mecaz olduğunu söylemişlerdir. Lâkin bunun samimî olmayıb bir tesettür olduğu anlaşılıyor. Zira balâda zikredildiği veçhile İznık Sinodunun ı'lân ettiği esasatı ı'tikadiyyelerinde «babasının cevherinden» diye tasrıh edilmiş olması bunu tevellüd nazariyyesiyle bir hakikat gibi isnad ettiklerini göstermektedir. Ancak kendileri hakkında « اَبْنَآءُ اللّٰه » demelerinin mecaz kasdiyle olduğunu kabul etmek mümkindir. Bu surette « وَاَحِبَّآؤُهُ » atfi bir atfi tefsir olmak lâzım gelecektir, bu da hılâfı zâhirdir. Biz bir takım Nesarânın ve ezcümle Protestanların işbu evlâdlık iddiâsına sıkı bir surette sarıldıklarını görüyoruz. Halbuki Mecaz olan bir ifadeye bu kadar şiddetli bir taassubla

sarılmanın vechi izah edilemez. Anlaşılıyor ki bunlar «biz Allahın evlâdlarıyız» demekle, Allah olduğunu iddia ettikleri Mesiha intisab kasd ediyorlar, fakat bunu sureti umumiyede mecaz olarak değil yine tevellüd nazariyyesini ta'kıb ederek ve bir hakikat gibi mülâhaza ederek

sh:»1633

söyliyorlar. Çünkü bunlar Mesihın insaniyyetini cüz'î ve şahsî değil, bir nâsuti küllî farz ettiklerinden ve bu nasuti küllî ile de alel'umum beşeriyyete şamil bir ma'na değil, Nasrâniyyet tenasülü içinde bir kısmı mahsus kasd eylediklerinden dolayı Mesiha « ابن اللّه » derken onu Allah ile bir cevherde ittihad ettikleri gibi kendilerini de ebnâullah veya evlâdullah namiyle yad ederken cevheri Mesih ile ittihadlarını söylemek istiyorlar. Bu suretle bu ta'bir avammı Nesârâya nazaran bir mecaz, havassa nazaran da bir hakıkat gibi mülahaza ediliyor. Netekim cezüvitlerdeki « اباء يسو عيه » ta'biri de bunun bir muzayifidir. Ve işte Nesarânın teslis muammasını bir ukdei sirriyye olarak iltizam ve ta'kıb etmelerinin sirri, lâhut ile bir kısımı nasutî tevellüd nâzariyyesiyle birleştirilerek kendilerinden abâ ve ebnâ silsilesi içinde bir hanedanı ülûhiyyet teşkil etmek sevdası ve bu suretle kendilerini her nevi' mes'uliyyetten azâde addedib sair halk ve aksamı beşer üzerinde bir hakkı temellük ve mutlak bir tasarruf ve hâkimiyyet iddia eylemek hulyasıdır ki « نَحْنُ اَبْنَآءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ قُلْ » dedikleri zaman da «biz bir hanedanı ülûhiyyetiz» demek isterler ve kendilerinde böyle bir imtiyazı mahsus farz ederler. Her halde âyet, bize

gösteriyor ki gerek Yehudî ve gerek Nesârâ nakzı misak ile dini haktan çıkmış, hakıkî veya mecazî bir tevellüdi alihe hulyası tutturarak kendilerini « عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ » olan Allahın kulları değil, evlâdı veya evlâdlığı ve münhasıran ahbabı ve küfvü addeylemek gururuna düşmüşler, hukukullah ve hukukı ıbad tanımaz ve Allahdan korkmaz olmuşlardır. Ve bu gurur kendilerinin sebebi felâketi olmuş ve olacaktır.

﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed sen onlara de ki ﴿فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ﴾ öyle de Allah sizi günahlarınızla neye ta'zib edib duruyor ya? Katillere mi ma'ruz olmadınız? Esaretlere mi düşmediniz? Ni'metler devletler mi zayi' etmediniz,

mesıhlara mı uğramadınız? ﴿بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ﴾ hayır, siz Allahın oğulları veya ahbabı değil, zevil'ukul olarak halk ettiği mahlûklar cinsinden bir beşer, derisi çıplak âciz, fakat kabili idrâk bir mahlûksunuz, haddiniz bu, mahiyyetiniz budur. Allahın mahlûku ve onun kudret-ü iradesine mahkûm bulunmak haysiyyetiyle diğerlerinden hiç bir farkınız yoktur. Ne olsanız bir mahlûk olmaktan kurtulamazsınız. Allahı sevenler hiç Allaha muhalefet eder günaha girer mi? Sonra Allah sevdiklerine azab eder mi?. Allah ise mahlûklarına karşı hiç bir hususta mecbur değildir. Alel'ıtlak faili muhtardır.

﴿يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَآءُ﴾ dilediğine mağfiret eder, seyyiatını hasenet ile örter, rahmet-ü

mahabbetine mazhar eder.» -Ki bunlar Allaha ve Peygamberlerine iyman eden ve iymanlarında sebat eyleyenler miyanında bulunurlar. ﴿وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ﴾ dilediğine de azab eder. Seyyiatının cezasını çektirir.»- Allaha şirk koşan, mahlûku hâlık yerine koyanlar için de bu azab muhakkaktır. « اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ » İşte mahlûkun hâlık karşısında mevkıı bu iki meşiyyetin alesseviyye ıhtimali mutlakıdır. Ve böyle olmakta sizin cinsi beşer içindeki sair halktan hiç bir imtiyazınız yoktur. Dün çır çıplak bulduğunuz, yalın ayak başı kabak zaruretler içinde kıvrandığına güldüğünüz, insan yerine koymayıb her türlü hakaret lâyık gördüğünüz bir ferd veya bir kavm yarın bakarsınız ki Allahın lûtfı bir ferd veya bir kavm yarın bakarsınız ki Allahın lûtfı mağfiretine ermiş tepenize çıkmıştır. Bu gün saadetlere gömülmüş, cihana hâkim olmuş, istikbalini te'min etmiş zannettiğiniz bir ferd veya kavm obir gün bakarsınız ki Allahın bir belâsına çatmış, hâki helâke serilmiş, ateşler içinde yanmakta, ıztırablar içinde kıvranmaktadır. Allaha karşı bütün cinsi beşer şu iki takdirin ihtimali tenevübüne alesseviyye mahkûmdur. Çünkü

﴿وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾

sh:»1635

bütün Semavat-ü Arz ve bunların aralarındaki kâffei mevcudât hepsi bir mülk, bir hukûmet, bir saltanattır. Bu memleketin, bu hukûmetin, bu saltanatın hepsi temamen ve müstakillen Allahın milkidir. Ve hepsi

Allaha milkiyyetle mensubdur. Mevcudattan hiç birinin Allaha mahlûkıyyet ve memlûkiyyet, ubudiyyet ve mahkûmiyyetten başka bir suretle intisab iddia etmeğe hakkı yoktur. Hepsi onun mülk-ü melekûtu tahtinde zebûn ve mahkûmdur. Allah bütün bunlar üzerinde halk ve zabt-u idare, icad-ü ifna, ihya ve imate, taltıf-ü tecziye ile dilediği gibi tasarruf eder. Ve bu hak ancak onundur.» -Arz üzerinde çırçıplak olarak halk edilen ve mahlûkatı Arzıyyenin bir kısmı kalilinden ibaret bulunan cinsi beşer ve beşer içinden bir kısm halk nasıl olur da öyle bir iddiada bulunabilir? Halbuki ﴿وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾ en nihayet varılacak, baş vurulacak olan yegâne merci' de ancak odur.»- Bu gün bu iddiada bulunanlar da diğerleri gibi onun tahti hukmünde bu Dünyadan çekilib Âhırete gitmeğe ve gittikleri zaman da başkasına değil, ancak ona varmağa ve onun huzurunda hisab verib taât veya ısyanlarının, iyilik veya kötülüklerinin acı veya tatlı cezasını çekmeğe mecburdurlar. Bu böyle iken kabili idrâk olan beşeriyyet bunu nasıl düşünmez ve nasıl Allaha ısyandan çekinmez de öyle bâtıl gururlara saplanır?

Şimdi bu müahaze ve ıhtardan sonra da'vette bir talâttuf olmak üzere iltifat tarikıyle buyuruluyor ki:

19. ﴿يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Ey Ehli kitab

﴿قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ﴾ fetreti

rüsüle karşı, ya'ni vahıylerin kesildiği ve eserlerinin nisyan, tagyir ve tahrif ile indirse yüz tuttuğu ve dini hakkın bilinemez, tanınamaz hale geldiği bir

sh:»1636

fetret zamanında size o Resulümüz Muhammed geldi, sizin için, siz beşerin selâmet-ü saadeti için acı tatlı her türlü ahkâm ve ahbarı hakkı beyan ediyor ki ﴿اَنْ تَقُولُوا مَاجَآءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٌ﴾ yarın Âhırette huzurı İlâhîye varıb hisaba çekildiğiniz vakıt «bize ne bir mübeşşir ne de münzir gelmedi» -mukaddema gelenlerin de asarı bozulmuş münderis olmuş, biz fetret içinde kalmıştık»- demeyesiniz, böyle i'tizar etmeyesiniz ﴿فَقَدْ جَآءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ﴾ işte size tam bir mübeşşir ve münzir geldi. -Bundan böyle öyle bir i'tizara da hakkınız kalmadı ﴿وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ Allah da alâ külli şeyin kadîrdir.»- Binaenaleyh beşerden Resul göndermeğe, hem bunu bir zaman bir sünneti cariye yaparak mütevaliyen göndermeğe hem de bunları inkıtaa uğradıb fetretler halk etmeğe ve sonra bu fetretler içinde unutulan hakıkatleri tezkir ve her şeyi ta'lim-ü beyan edecek ve beşeriyyetin bütün uzr-ü dalâlini kesecek bir Peygamber halk edib göndermeğe dahi kadirdir. Velhasıl kahra da kadir lutfa da kadırdır. O halde en ziyade muhtacı irşad bulunduğunuz bir fetret zamanında gönderilmiş olan bu Resuli zişanın, bu nimeti İlâhiyyenin kadrini takdir ediniz, beyanatına kulak verib itaat ediniz. Eskisi gibi küfr-ü

küfrandan, nakzı misaktan sakınınız ve bu sayede günahlarınızın magfiretini isteyiniz. Ve biliniz ki her ne olsanız sonunda dönüb dolaşıb « وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ » olan Allah tealânın huzuruna varacaksınız ve ona karşı fetrette kalanlar gibi i'tizara da imkân bulamıyacaksınız, bütün mes'uliyyet üzerinize yüklenib kalacak ve kendi azabınızı kendi eliniz ve kendi meşiyyetinizle bile bile hazırlamış bulunacaksınız. Ey Yehud ve ey Nesârâ siz bu gün de huzurı İlâhîde bulunduğunuzu mülâhaza eder ve elinizi kalbinize koyub vicdan selâmetiyle bir düşünürseniz,

sh:»1637

İbrahimin duası, Musânın ıhbarı, Isânın tebşiri olan o Peygamber, o ruhı hak, o beşîr-ü nezîr henüz bize gelmedi diyemezsiniz ve fetretler içinde karmakarışık olmuş, bin türlü tağyirat ve tahifata uğramış ve maamafih yine delâlet ve sarahatiyle bu Peygamberin geleceğini bildirmekte bulunmu olan Tevrat ve İncilden sonra Muhammed Resulullahın geldiğini ve Kur'anın her şübheden sâlim olarak mevcdiyyetini inkâr edemezsiniz

﴿٢٠﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَاقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْجَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَاٰتٰيكُمْ مَالَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢١﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِى كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ

﴿٢٢﴾ قَالُوا يَامُوسٰى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ ۖ وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا
حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَا ۚ فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٣﴾
قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا
عَلَيْهِمُ الْبَابَ ۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ
فَتَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿﴾

sh:»1638

﴿٢٤﴾ قَالُوا يَا مُوسٰى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَآ اَبَدًا مَادَامُوا فِيهَا
فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ
اِنّى لَآاَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِى وَاَخِى فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ
الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً ۚ يَتِيهُونَ
فِى الْاَرْضِ ۗ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ۚ ﴿﴾

.

Ya Muhammed! Sen bu beyanat cümlesinden olmak üzere şunu da hatırlat:

Meali Şerifi

Bir vakit de Musâ kavmine şöyle demişti: Ey kavmim, Allahın size olan ni'metini düşünün, zira içinizde Peygamberler vücude getirdi ve sizi mülûk yaptı, ve size âlemînden hiç birine vermediği şeyi verdi 20 Ey kavmim, haydi Allahın sizin için yazdığı Arzı mukaddese girin ve arkanıza dönmeyin ki husrana düşerek berbad olursunuz 21 Ya Musâ, dediler: Orada bir kavm var hepsi cebbar, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya giremeyiz, şayed çıkarlarsa biz de gireriz 22 Onların o, korktukları kimselerden Allahın ni'metini iymanına kavuşturduğu iki er çıktı dedi ki "üzerlerine hücum edin kapıyı tutun bir kerre ona girdiniz mi muhakkak galibsinizdir, haydin Allaha mütevekkil olun gerçekten mü'minlerseniz 23 Ya Musâ, dediler: Onlar orada bulundukça biz oraya ebedâ giremeyiz, haydi sen rabbınla git ikiniz harb edin biz işte burada otururuz 24 Dedi: Yarab, görüyorsun ben nefsimle kardeşimden

başkasına söz geçiremiyorum, artık bizimle o fasıkler kavminin arasını ayır 25 Buyurdu ki artık orası onlara kırk yıl haram kılındı, oldukları yerde sersem sersem dönüb duracaklar, artık acıma o fasık kavme

_____

20. ﴿وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ﴾ Hani bir vakıt Musâ, kavmine şöyle demişti: ﴿يٰقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾ ey benim kavmim, Allahın size olan ni'metini zikr-ü yad ediniz.

﴿اِذْ جَعَلَ فِيْكُمْ اَنْبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُّلُوْكًا وَّاٰتٰىكُمْ مَّا لَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِّنَ الْعٰلَمِيْنَ﴾ o vakıtki ni'metini ki içinizde Enbiya yarattı ve sizi mülûk kıldı ve size âlemînden hiç birine vermediği şeyler verdi.» -Âlemde hiç bir kavmde Benî İsraildeki kadar çok Peygamber ba'sedilmemiş bulunduğu ma'lûmdur. Mukaddema evlâdı Ya'kub Esbat, sonra Musâ, Harun, Yûşa' ve ezcümle Hazreti Musânın kavminden ıhtiyar edib beraber Tura gittikleri yetmiş zat ve daha sonra nice Enbiyai Beni İsrâil gelmiştir. Ancak âyetin ilerisinden sureti kat'iyyede anlaşılıyor ki Hazreti Musâ bu ıhtarı yaptığı zaman Beni İsrail henüz Arzı mukaddese girmemiş ve daha bir vatan tutmamış ve henüz mülûk devrine ermemişti. O sırada da Musâ, Harun ve yetmiş zat ile «وَجَعَلَ فِيْكُمْ اَنْبِيَآءَ» mütehakkık ise de «sizi mülûk kıldı» demek nasıl mümkin olabilir? Gerçi bunun tahakkukı vukuuna binaen istikbalden ma'zı ile ta'bir olarak» kılacaktır, kılacağı muhakkaktır veya ezelde böyle takdir etmiştir» ma'nâsına olması ve binaenaleyh Enbiyadan bütün enbiyai Beni İsrail mülûktan da bütün mülûkı Beni İsrail kasdedilmesi muhtemildir. Bu surette hasılı meâl: «Ey benim kavmim! muhakkak ki Allah sizin içinizde daha bir çok Peygamberler yapacak ve sizi mülûk kılacak, saltanatlara nâil

edecek ve size diğerlerine vermediği şeyler verecek, şimdi Allahın bunları yaptığı veya takdir ettiği vakıt size olan ni'metini yad ve tefekkür ediniz de ona göre hareket eyleyiniz» demek olur. Ve Hazreti Musânın bu tezkiri o günkü zamanı hale değil, sırf istikbale aid bir ni'meti, bir takdiri ezelîyi gaybden tebşir ve ıhbar telâkkı edilmek lâzım gelir. Filvakı' Beni İsrailin Mısırdan hurucundan Hazreti Yahyayı katl ve Hazreti Isâyı katle teşebbüs ettikleri zamana kadar içlerinden büyük küçük pek çok Enbiya ve mülûk gelmiş ve bu miyanda Hazreti Davud ve Süleyman saltanatı gibi nübüvvet ve mülkü cem'eden emsalsiz saltanatlar da geçmiş bulunduğunda şüphe yoktur. Ve burada Beni İsrailin o zamana kadar bâşka milletlere nasîb olmıyan en mes'ud devirlerine işaret de yok değildir. Fakat asıl maksad bu olsa idi « اِذْجَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا » denilmek lâzım gelir ve bu daha veciz ve daha vazıh olurdu. Halbuki « اِذْجَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَآءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا » buyurulmakla ba'zısını Peygamber ve hepsini mülûk yapan bir ma'nâ kasdedilmiş olduğu anlaşılıyor. Bunun için ekâbiri müfessirînden Süddî ve saire burada mülûk « احرار » demek olduğunu göstermişler ve hurriyyetten murad da tam ma'nâsiyle hurriyyet, ya'ni hurriyyeti şahsıyye ve siyasiyeye şamil bir ma'na olduğunu anlatmışlar da « وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا » ya'ni «

وَجَعَلَكُمْ اَحْرَارًا تَمْلِكُونَ اَنْفُسَكُمْ وَلَا تُمْلَكُونَ وَلَا يَغْلِبُكُمْ عَلٰى

اَنْفُسِكُمْ غَالِبٌ بَعْدَ مَا كُنْتُمْ فِى اَيْدِى الْقِبْطِ خَدَمًا وَمَمْلُوكِينَ وَمَغْلُوبِينَ بِمَنْزِلَةِ اَهْلِ الْجِزْيَةِ» demişlerdir ki «siz mukaddema kavmi kıbtın elinde bulunduğunuz, hizmetçi, köle ve ehli cizye menzilesinde mağlûb ve mahkûm olduğunuz halde sizi tahlıs edib kenidinize malik ve hukukı insaniyyei şahsıyye ve siyasiyyenize sahib, nefsinizi zabt. Ve umurunuzu idareye kadir ahrar kıldı, artık kimsenin memlûkü, kölesi, hizmetcisi değilsiniz ve ehli cizye gibi bir galibin tahtı galebe ve istilâsında bulunmuyorsunuz. Hem şahsan hurr hem de cemaaten ve siyaseten hursünüz» demektir. Ve bu ma'nâ hem nazmi âyete daha muvafık

sh:»1641

ve hem faidei zaideyi mutazammındır. Bu surette Hazreti Musânın bu tezkiri yalnız ni'meti mev'ude ve müstakbeleyi ıhbar değil, ni'meti vakıayı ve netaici zaideyi mutazammındır. Bu surette Hazreti Musânın bu tezkiri yalnız ni'meti mev'ude ve müstakbeleyi ıhbar değil, ni'meti vakıayı ve netaici mürettibesini ıhtardı ki hasılı meali şu demek olur: Ey benim kavmim, Allah sizin içinizde Peygamberler yarattı ve sizin hepinizi esaret ve mahkûmiyetten kurtarıb sultanlık demek olan hurriyyete nail etti ve size öyle harikul'âde şeyler ihsan eyledi ki şimdiye kadar hiç bir kavme nasıb etmemiştir. Binaenaleyh ey ümmeti ahrarım Allahın bu ni'metlerinin kadrini biliniz, kendinizi iyi idare ediniz. Peygamberlerinizin Allah tarafından size ıhbar ve tebliğ ettikleri ve edecekleri hususatı hüsni rızanızla gereği gibi icra ve tatbık eyleyiniz de bu ni'metlerden

mütena'ım ve Allahın bu ihsanlarından müstefid olmasını biliniz» demek olur ki hurriyyet sultanlığının asıl kıymet ve ehemmiyyeti kendine sahib ve hukukuna malik olmanın ma'nâsı ve faidesi lâübalilik değil ınsanı cidden mes'ud edecek makasad-ü masaliha sarfı cehd için hüsni ıhtiyardır. Bu ise evvel emirde ilm-ü ırfana mütevakkıftır. Buna da her zaman ve her şahs için aklı şahsî ve tecribei ferdiyye kâfi gelmez, her şeyden evvel bir imdadı mahsusı ilâhîye ya'ni ıhbarı Enbiyaya ıhtiyac vardır. Binaenaleyh umumiyyetle hurriyyetten müstefid olabilmek için Enbiyaya iyman ve ıhbar-u irşadlarına müracaat ve itaat etmek lâzım gelir. Allah da bunları vermiştir. O halde Allahın bu ni'metlerini yad ediniz de 21.

﴿يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِى كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ﴾ Ey benim kavmim, Arzı mukaddese giriniz ki Allah onu sizin için yazdı, ya'ni size vatan ve mesken olmak üzere takdir ve kısmet etti, Levhi mahfuza yazdı. Binaenaleyh buna emin olarak ve başka bir endişeye tâbi olmıyarak azm-ü cehd edib oraya giriniz ﴿وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ﴾ ve girisin giri ardınıza dönmeyiniz.» -İmansızlık edib mürtet olmayınız veya

sebatsızlık edib karşınızdakilerden kaçmayınız, Mısıra ve Mısırdaki hali esarete avdet etmeğe kalkmayınız ki ﴿فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ﴾ hepiniz haib-ü hasir olursunuz, Dünya ve Âhiret husrana düşer, her şeyden mahrum kalır, ziyana uğrar, ziyan olursunuz»- ya'ni kısmetiniz geride değil ileridedir. Bu kısmet

de mutlak değil, iyman ve taat, mücahede ve sebat ile meşrut ve mukayyeddir. Netekim balâda « اِنّى مَعَكُمْ ۟ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِى الاية » buyurulmuştu. İşte o günahların keffaretlenmesi ve o Cennetlere duhul bu şartlar altında ve Arzı mukaddese duhul ile mümkin olacaktır. Yoksa haliniz berbaddır. Allahın emrini, Peygamberlerin tebliğini dinlemiyecek olursanız hurriyet, esaretten ziyade sebebi husran olur. Haydi azm-ü cehd ediniz oraya giriniz.

ARZI MUKADDES, arzı mutahher ve mubarek demektir ki beyti makdisin bulunduğu arzdır. Vaktiyle bir çok Enbiyanın mekarri olduğundan böyle tesmiye olunmuştur. Bir rivayete göre İbrahim aleyhisselâm cebeli Lübnana çıktığı zaman Allah tealâ «bak, gözün nereye kadar yetişirse orası mukaddestir ve zürriyyetine mirastır.» buyurmuş. Bunun ta'yin ve tahdidinde tur ya'ni cebel ve havalisi denilmiş, Dimeşk, Filastîn ve Ürdünnün bir kısmı denilmiş, Arzi Şam da denilmiştir. Hazreti Musa Mısırdan çıkdıktan sonra arzı Şamda iskân va'dedildiği ve Beni İsraîlin buna razı mevaid dedikleri de söylenmiştir.

İbni ceriri taberî, der ki «en doğrusu Nebiyyullah Musa aleyhisselâmın dediği gibi» arzı mukaddes demekle iktifa olunmaktır. Çünkü şu arz veya bu arz olmasın hakikati sıhhati ancak haber ile bilinebilir.

Halbuki bu babda şehadeti kat'iyye denebilecek hiç bir haber yoktur. Şu kadar ki bu arzı mukaddes Furat ile Arişi Mısır beynindeki arzdan haric de olmıyacaktır. Çünkü bütün ehli te'vil

ve siyerin ve ulemanın bu hususu ihbarda icma'ları vardır.» ilh.

Musânın bu teklifine karşı kavmi ne dediler bilirmisiniz? 22. ﴿قَالُوا يَامُوسَىٰٓ اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ﴾ ya Musâ o dediğin yerde öyle bir kavm var ki hepsi cebbar, ya'ni mukavemet edilmez istediğini zorla cebren ve kahren yaptırır, yahud boylarına yetişilmez iri, güçlü kuvvetli, div gibi adamlar ﴿وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَاۚ﴾ onlar oradan çıkmadıkça biz aslâ oraya girmeyiz. Binaenaleyh ﴿فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ﴾. Orada şayed oradan çıkarlarsa biz de muhakkak gireriz» dediler. -Allaha ve Peygambere karşı geldiler, duhul emrine icabeti «deve iğnenin deliğinden geçerse» kabilinden muhale ta'lık etmek istediler ve sanki «balık kavağa çıkarsa biz de oraya gireriz» demiş oldular. Yukarıda geçtiği vechile on iki nakıb tecessüs için gönderildiklerinde iri iri korkunc bir takım ecsam ve menazır ve bir kuvvet-ü şevket görmüşler, tutulmuşlar tehlükelere ma'ruz olmuşlar, korkmuşlar ve döndükleri zaman ikisinden ma'adası kavmlerine neşr-ü işaa

etmişler ve korkutmuşlar.

Müfessirîn temsilî bir ifade ile nakl ederler ki Musâ aleyhisselâm nakıbleri teçessüs için gönderdiği zaman bu cebbarlardan biri bunları görmüş ve hepsini tutmuş, bağçesinden getirmekte olduğu bir meyva ile beraber torbasına koyub melikin önüne götürmüş saçıvermiş ve «garib değil mi bunlar bizimle harb etmek istiyorlar» demiş, melik de «haydi sahibinize gidiniz ve gördüklerinizi haber veriniz» diye bunları salıvermiş, korku içinde gelmişler. Vak'ayı Hazreti Musâya anlatmışlar, o da bunu kimseye söylememelerini emretmiş, fakat dinlememişler, ancak içlerinden fetâyi Musâ Yuşa' ibni Nun ile damadı Musâ

Kâleb ibni Yufanna, işi teshile çalışmışlar çok güzel, çok hoş, ni'meti bol bir memleket, ahalisinin gövdeleri iri bedenleri kuvvetli ise de kalbleri zaiyf demişler. Diğer onu ise halkın gözlerini korkutmuş yıldırmışlar, gazadan imtina' etmelerine sebeb olmuşlardır. Bu nakılde cebabire hukûmetinin kuvvetli bir zabıta teşkilâtı bulunduğu ve Benî İsraîlin kendilerine hücum fikrinde olduğuna vakıf bulundukları anlatılmış demektir ki bunların kuvvetlerini ve cesametlerini tasvir yolunda Benî İsraîlin türlü türlü hikâyeleri, masalları vardır. Ezcümle bu cebabire hukûmetini başı gökte mağrur ve mütekebbir bir şahıs misaliyle temsil demek olan ac yahud uc ibni unuk masalı bu miyanda nakledilir ki fevkalâde büyük ve kuvvetli de olsa cebbar bir

hukûmetin kudreti İlâhiyye ile nagehanî bir darbe altında mavh-ü munkarız olabileceğini anlatır. Lisanımızda «ucu boluk» diye ma'ruf olan bu tarihî masalı burada nakletmek mevzuı bahs noktai nazarından faidelidir. Şöyle ki:

Nakıbler tecessüse çıktıkları zaman uc ibni Unuk ile karşılaşmışlar ki üç bin üçyüz otuz üç arşın uzunluğunda boyu varmış ve üç bin senedir yaşıyormuş, rast geldikleri zaman başında bir deste odun varmış, bunları tutmuş o destenin içine koymuş karısına götürmüş «bak bunlar bizimle harbetmek sevdasında bulunuyorlar» diye önüne atıvermiş «şunları ayağımın altında ezivereyim mi?» Demiş, o da «hayır öyle yapma, bırak gitsinler, gördüklerini kavmlerine haber versinler» demiş, bırakıvermişler, onlar da bunların ahvalini gözden geçirmişler, görmüşler ki üzümlerinin bir salkımını dört beş kişi götürebiliyor nihayet çıkmışlar, birbirlerine «eğer bunları Benî İsraîle haber verirseniz nebiyyullaha karşı irtidad ederler, binaenaleyh ketmedelim, yalnız Musâ ve Harun aleyhimesselâma söyliyelim, onlar ne reiyde bulunacaklarsa bulunsunlar» demişler ve beyinlerinde böyle ahd-ü

peyman etmişler ve yanlarına bir tane de üzüm almışlar ki bir adam ağırlığında varmış. Fakat geldiklerinde Kâleb ile Yûşa'dan maadası ahidlerinde durmamışlar her biri kendi sibtlarını harpten nehyetmeğe ve

gördüklerini anlatmağa başlamışlar.

Daha sonra Musânın ordugâhı bir fersah murabbaı imiş, Uc gelmiş bunlara bakmış, dönmüş dağdan bu asker mıkdarında ve değirmen taşı şeklinde kocaman bir kaya yontup ordunun üzerine bastırmak için başına almış, Allah tealâ da bir hüdhüd göndermiş, başına göre kayanın ortasını oymuş. Delinmiş birdenbire Ucun boğazına geçmiş, geçince sendelemiş yıkılmış, çabalarken karşıdan Hazreti Musâ yürümüş, boyu on arşın imiş, on arşın da asâsı varmış, on arşın da sıçramış, bu otuz arşın irtifa'da ancak topuğuna yetişmiş vurmuş fakat öldürmüş, bunun üzerine etraftan hançerlerle üşüşmüşler ve başını koparmışlar.

Bu, bir Devletin sureti inkırazını temsildir. Uc ibni Unuk bir şahsı hukmî fakat tarihî bir masaldır. O zaman Arzı mukaddeste sakin olub icrayı hukûmet eden bir kavmin timsalidir. Âhad, aşerât, miat, ülûf meratibi a'daddan her birinin ilk adedi ferd olan «üç» adedine zarbının hasılı bulunan üç bin üçyüz otuz üç adedi Fisagorîlerin aded ta'miyesine me'haz olan sirrî bir usul ile bu devletin dairei hukmünü, arazısini, kuvveti maddiyyesini gösterir. Bununla üç bin üçyüz otuz üç arşın, Hazreti Musanın on arşın boyu tarafeynin maddeten mukayeselerine bir mi'yar teşkil eder. Üç bin sene bu kavmin eskiliğini, başındaki odun kabili

iştial bir fitneyi temsildir ki bu casusların gelişi ve tutuluşları da bu fitneye bir zamime olmuş demektir.

Kadın, hukümdarın şehveti ve maiyyeti, üzüm servet ve ziraatin feyz-u bereketi, taş o devrin mancınık ve saire ile vesaitı harbiyyesi, bakış ve dönüş Benî İsraîlin vürudundan sonraki tedabir ve istihzarat. Hüdhüd, tasarrufı

sh:»1646

İlâhî; taşın delinmesi merkezi hukûmetin fesad ve inhılâli, boğazına geçmesi tedabiri harbiyyenin aksül'ameli ve ıhtilâli dahilî, sendeleyib yıkılmak Devletin ızmihlâli bu sırada Hazreti Musânın yürümesi Benî İsrailin ahiren hücumu, üç bin küsura nisbetle Musanın on arşın boyu Beni İsrailin ve bulundukları arazının mıkdarı, Asâ Hazreti Musânın kuvvei ı'cazı, bunun on arşın boyu harben kat'edilen mesafe, on arşın sıçrama bilâ harbin işğal edilen mesafe, otuzar arşın irtifa' üç bin üç yüz küsura nisbetle ifna edilen kuvvet ve işğal edilen arazı, topuktan vurulub ölmek koca bir Devlet ve memleketin kenarından ve güzergâhından cüz'î bir yerin işgaliyle muzmahil oluvermesi ve nihayet etraftan üşüşüb başını koparmak hükûmetin ifnası ve memleketin akvamı mücavire tarafından taksim ve istilâsıdır.

Yeknazarda bundan Beni İsraîlin Arzı mukaddese duhulü Hazreti Musânın hayatında olmuş gibi zannedilirse de bunun yanlış olduğu söyleniyor. Binaenaleyh burada Hazreti Musanın da şahsı değil

ma'neviyyeti de dini mülâhaza edilmiş demek olur.

Şimdi bunları nakletmekten maksadımız efsanelere karşı beyanatı Kur'aniyyenin ihkâm ve itkanını anlatmaktır. Kur'an bize gösteriyor ki Beni İsraîlin bu gibi efsaneleri boyunu göklere çıkardıkları Acların Ucların, divlerin asl-ü hakikati iki kelimeden ibarettir: « قَوْمًا جَبَّارِينَ ». Bu ve bu gibi ümemi salife kıssalarında doğrudan doğru Kur'anın ifadei muhkemesine dikkat etmek ve nazarları hayalden hakikate nasıl tevcih ettiğini anlamak lâzımdır. Müfessirînin bu gibi makamlarda böyle hikâyeleri nakılden maksadları, Kur'anı bunlarla tefsir ve izah fikrini vermek değil, kitabı mübînin beyanatı muhkemesi ile rivayatı salifenin mahiyyetlerini ölçmek için bir mıkyas ve misal vermektir. Bunu fark-u temyiz edemiyenler Kur'anın ma'nasını bunlara irca' ederek tasavvur etmek

lâzım geldiği zannına düşerek pek çok hatâ etmiş olurlar. Allah tealâ bu gibi tezkîrat ile müslimanların diğer Ehli kitab gibi efsaneler peşinde dolaşmamalarını ve dini hakkı evham ve hayalâtta değil kîtabına «kitabı mübîn», «kitabı hakîm» ıtlak etmiş « مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ » buyurmuştur. Hakikat mümkin iken mecaza gidilmemesi lüzumunu öğretmiştir. Sûrei «Bakare» de « اِنَّ اللّٰهَ لَايَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَابَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا » âyetin

ve sûrei «Âli ımran»a bak.

Hasılı Beni İsraîl Hazreti Musaya karşı «biz Arzı mukaddese girmeyiz» diye dayattılar. Ancak 23. ﴿قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ﴾ korkanlardan, ya'ni Allahdan ve Allahın emrine muhalefetten korkanlardan iki er -ekser rivayete göre Yuşa' ve Kâleb- ki ﴿اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا﴾ Allah, iksini de in'amiyle mes'ud eylemişdi, bunlar dediler ki ﴿ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ﴾ üzerlerine kapıyı tutunuz, giriniz ﴿فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ﴾ çünkü onu tutub girdiniz mi, siz muhakkak galibsiniz.» -Binaenaleyh böyle yapınız ﴿وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا﴾ ve ancak Allaha dayanınız ﴿اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer Allaha ve nübüvveti Musâya mü'min iseniz böyle yapınız.»- Allahdan korkan ve mes'ud olan bu iki er, Hazreti Musânın nübüvvetine ve va'd-ü ıhbarlarındaki sıdkına bihakkın iyman etmekte bulunmuş olduklarından gördükleri kuvvet-ü şevkete rağmen lûtfi hakkile misaklarında sebat ederek bu suretle ı'timad ve emniyyetlerini beyan ve kavmlerinin itaate teşvik-u terğib eylemişler ve bunlar bidayeten bu sebatta mahzerı in'amı İlâhî oldukları gibi bil'ahare Arzı mukaddese girmek ni'metine de nail olmuşlardı.

Diğer bir rivayete göre « رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ » Beni İsraîlin korkmakta oldukları cebbarlar kavminden iki recül demektir. Bunlar tevfikı ilâhî ile Hazreti Musaya iyman edib gelmişler ve cebbarların içleri dışları gibi kavi olmadığını bildiklerinden bu suretle teşvikatta bulunmuşlardır. Dahhak Said ibni Cübeyr ve Kaffal bu ma'naya kail olmuşlardır. Fakat evvelki ma'nâ müraccahtır.

« الباب » dan murad Cebbarla memleketinin kapısı ya'ni medhali, güzergâhı demek olan bir şehir veya bu şehrin kapısıdır. İbni Ebi Nuceymin Mücahidden rivayetinde « قَرْيَةُ الْجَبَّارِينَ » diye varid olmuştur. Ve bunun Eriha olduğu da nakledilmiştir.

Acaba kavmi Musâ bu te'minata karşı ne yaptılar? 24. ﴿قَالُوا﴾ Büsbütün azıtıb dediler ki ﴿يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَادَامُوا فِيهَا﴾ ya Musa muhakkak ki onlar orada bulundukça biz o arza ebedâ girmeyiz, kapı şöyle dursun o yere ilelebed ayak basmayız. Binaenaleyh ﴿فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا﴾ sen rabbınla git de ikiniz harb ediniz ﴿إِنَّا هَٰهُنَا قَاعِدُونَ﴾ biz behemehal burada oturacağız, ya'ni bir adım ileri gitmeyiz.».

Hazreti Musâ bunların fisk-u temerrüdünü ve bu küfr-ü inadını görünce kemali huzn-ü teessürle ve calibi

rahmet-ü icabet olan bir rıkkati kalb ile Allaha arzı şekvâ ederek 25. ﴿قَالَ﴾ şöyle dedi:

﴿رَبِّ اِنّى لَآاَمْلِكُ اِلَّا نَفْسى وَاَخى﴾ ya rab ben kendimden başkasına

malik değilim, bir canım var ki kudretim, iradem, hukmüm ancak ona geçer, birde kardeşime, yahud

kardeşim de benim gibi,» -Binaenaleyh ﴿فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقينَ﴾

bizimle şu itaatten çıkan, ısyanda

sh:»1649

ısrar eden fasık kavmin arasını ayır, ya'ni bize bizim istihkakımız, onlara da kendi istihkaklarına göre hukm

edib beynimizi fasleyle.»- Demek ki Hazreti Musâ ya o iki zâta bile temamen emin olamıyarak veya din

kardeşi ma'nâsını kasd edib onları da hisaba alarak böyle dua etti. Allah tealâ da:

26. ﴿قَالَ﴾ buyurdu ki ﴿فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعينَ سَنَةً﴾ o ısyan ve

bu dua sebebiyle bunlara o mev'ud olan Arzı mukaddes kırk sene tahrim edilmiştir.» -Ya'ni oraya girmeleri

tahrimi şer'î ile dînen haram olmak ma'nâsına değil, meni' ma'nâsına tahrimi tekvinî ile kırk sene mahrum

kılınmışlardır. Bu müddet zarfında hiç biri oraya giremiyecek ﴿يَتيهُونَ فِى الْاَرْضِ﴾ şu

kara yerde Tih içinde nereye gittiklerini bilemiyecek, açıkta vatansız, hayran-ü serğerdan, serseri

dolaşacaklardır.- Bu huküm, hurriyetlerini sui isti'mal eden ve Peygamberlerini dinlemiyen o fasıkîn

hakkında hak tealânın bir habis cezasıdır. Belli ki bu ifadeden bunların hepsi bu müddeti doldurucak ve sonra halâs olacaklar ma'nâsı anlaşılmaz. Ölenler ölecek, kalanlar girmek isterlerse girebilecek demek olur. Hattâ ba'zı müfessirîn demişlerdir ki «kırk sene «tahrim»in değil « يَتِيهُونَ » nin kaydidir. Binaenaleyh tahrim, mutlaktır. Müddet ile mukayyed olan tiyhtir. Ya'ni tihy halinde de nihayet kırk sene kalacaklar, fakat bunlara duhulden mahrumiyyet hali bâkı olacak, çünkü o zamana kadar hepsi ölecek, ancak evlâdları olan nesli cedid girecektir.».

« تاه، يتيه، ويتوه تيهًا، وتيهًا وتوهًا » şaşırıb son derece hayrette kalmak, ism olarak « تيه وتيهاء » içinden çıkılmaz, yol bulunmaz berriyye, çöl demektir. Bunun için Benî İsraîlin mahkûm oldukları bu çöle «sahrayı tih» denilmiştir.

Acaba bu müddet zarfında Musâ ve Harun aleyhimesselâm ne oldular? Nakledildiğine göre bu mes'elede rivayet

sh:»1650

muhteliftir: Ba'zıları Tihte kalmadılar demiştir ki âyetin zâhiri de bunu gösteriyor. Diğer ba'zıları ise kavmlerile beraber Tihte kaldıklarını, fakat bunun kendileri hakkında bir azab olmayıb İbrahime ateşin

berd-ü selâm olması gibi revh-ü selâmet olduğunu söylemişlerdir. Buna kail olanlar da şu noktada ıhtilâf etmişlerdir: Acaba Harun ile Musâ Tihte mi vefat ettiler? Yoksa çıktılar mı? Bir kısmı Tihte evvelâ Harunun, bir sene sonra da Musânın vefat ettiğine, badehu vasîsi ve hemşirezadesi Yuşa' ibni Nun nübüvvetle makamına kaim olarak Kâleb re ber hayat olduğu halde nesli cedid ile çok geçmeden ve hattâ bir rivayette vefatı Musâdan üç ay sonra Arzı mukaddesi fetheylediğine kail olmuşlardır ki şayi' olan da budur. Diğer bir kısmı ise Hazreti Musânın vefatından evvel Tihten çıkıb cebbarîn ile harbettiğini ve galebe edib Arzı mukaddesten bir kısma dahil olduğunu nakleylemişlerdir.

«Tih» hem masdar, hem isim olduğundan dolayı «tihte kalmak» ta'biri iki ma'nâ ile mülâhaza olunmalıdır. Birisi, tahayyür içinde sergerdan kalmak, diğeri de çölde kalmak. Şübhe yok ki birinci ma'nâ Enbiya' hakkında tasavvur edilemez. Âyette varid olan ve azab-ü ceza ifade eden « يَتِيهُونَ » ise bu ma'nâyadır. Bu ma'nâ ile Musâ ve Harun aleyhimesselâm tihte kalmamışlardır. Fakat çölde kalmak alel'ıtlak böyle değildir. Bir çölde icra edilen vazifenin müşkil de olsa bir ceza ve azab olması lâzım gelmez. Netekim Enbiyanın âlemde en büyük mezahıme ma'ruz oldukları ve bu ibtilânın onlar hakkında bir azab değil, mansıbı nübüvvet muktezayatından bulunduğu da ma'lûmdur. Binaenaleyh Musâ ve Harun tihte «yetihun» değil idiler. Fakat çölde yine beni İsraîlin başında «fil'arz» bulunuyorlardı demek olur. Hattâ bu sayededir ki

beni İsraîl bu ceza ve terbiye esnasında «فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا», «وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى»

mu'cizelerinden mütena'im

sh:»1651

olmakta devam etmişler ve bir nesli cedid yetiştirmişlerdi. Yoksa kırk yılda değil, cüz'î bir zamanda temamen münkarız olub giderlerdi. Erzı mukaddese dühul mes'elesine gelince: Beyti makdis mevkıine ve erzı Şama dühul, Hazreti Yuşa' zamanında olmakla beraber ilk hareket ve cebbarîni ilk mağlûb eden darbe ile bâbe dühul Hazreti Musânın hayatında vaki' olmuş olduğu anlaşılıyor.

Binaenaleyh ﴿فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ﴾ ya Musâ böyle fasık kavme, fasıklar güruhuna esef etme, bunlar cezaya müstehiktırlar.» -Rivayet olunur ki Musâ aleyhisselâm duasına nedamet etmiş, bunun üzerine böyle buyurulmuştur.

İşte ya Muhammed, sen onlara bu kıssayı tezkir et, yine mütenebbih olmazlarsa sen de böyle fasıklara esef etme ve sonraki cinayetlerin hukmüne bir temhid olmak üzere:

﴿٢٧﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَىْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا

فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ؕ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ؕ قَالَ
اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۲۸﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَیَّ يَدَكَ
لِتَقْتُلَنِیْ مَاۤ اَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِیَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ ۚ اِنِّیْۤ اَخَافُ اللّٰهَ
رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۹﴾ اِنِّیْۤ اُرِيْدُ اَنْ تَبُوْۤاَ بِاِثْمِیْ وَاِثْمِكَ
فَتَكُوْنَ مِنْ اَصْحٰبِ النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِيْنَ ﴿﴾

sh:»1652

﴿۳۰﴾ فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ
الْخٰسِرِيْنَ ﴿۳۱﴾ فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبْحَثُ فِی الْاَرْضِ لِيُرِيَهٗ
كَيْفَ يُوَارِیْ سَوْاَةَ اَخِيْهِ ؕ قَالَ يٰوَيْلَتٰۤی اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ
هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِیَ سَوْاَةَ اَخِیْ ۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem onlara Âdemin iki oğlunun kıssasını hakkıyle oku, hani ikisi birer yakınlık takdim ettiler de birinden

kabul edildi diğerinden edilmedi "seni mutlak öldürürüm" dedi, obiri yok dedi: Allah ancak müttekılerden kabul buyurur 27 Kasem ederim ki sen beni öldürmek için bana el uzatsan da ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim, ben rabbülâlemîn olan Allahdan korkarım 28 Ben isterim ki sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenüb varasın da o ateşe lâyıklardan olasın, zalimlerin cezası işte budur 29 Bunun üzerine nefsi kendine kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi, tuttu onu öldürdü, artık husrana düşenlerden olmuştu 30 Derken Allah bir karga gönderdi, yeri deşiyordu ki ona kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstersin, eyvah, dedi: şu karga kadar olub da kardeşimin cesedini örtemedim ha! Artık peşimanlığa düşenlerden olmuştu 31

_____

27. ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَىْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ﴾ Bunlara karşı Âdemin iki oğlunun veya iki Âdem oğlunun kıssası da bihakkın oku.» -Çünkü onlar bu kıssanın tam mâsadakıdırlar. Ekser müfessirîn bu iki Âdem oğlu Hazreti Âdemin sulbî oğulları olan Kabil ve Habil olduğunu söylemişler, Hasen ve Dahhâk ise kıssanın âhirinde

ki « مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ » âyeti karinesile bunların beni İsraîlden iki şahs olduğuna kail olmuşlardır.

Her halde dikkat edilmek lâzım gelir ki kıssadan istifade için eşhasın ta'yini hüviyyetleri lâzım olmadığından alel'ıtlak « اَبْنَىْ اٰدَمَ » buyurulmuş, « بِالْحَقِّ » kaydile de efsanelere değil, zati vak'anın hakıkatine celbi dikkat edilmiştir. Çünkü Kabil ve Habil kıssası namıyle de acaib-ü garaib bir çok şeyler söylenmiştir. Ya'ni bu kıssa bir vakıadır. Bilfarz bunun muhayyel olduğu tasavvur edilse bile beni İsraîlin ahvali bunun hakıkî bir masadıkını teşkil eder, bu onlara bihakkın okunur. Binaenaleyh hata olmak ihtimalinden kurtulmıyacak olan türlü türlü rivayetlerden ve tafsılâttan kat'ı nazarla yalnız nassı Kur'anı ta'kib etmelidir. Bir hadîsi şerifte varid olmuştur ki «Allah tealâ size iki Âdem oğlu ile bir mesel darb etti, bunun hayrını tutun, şerrini bırakın». Şöyleki:

﴿اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا﴾ Bir vakit iki Âdem oğlu birer kurban takdim etmişlerdi de ﴿فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ﴾ her nedense birininki kabul edilmiş diğerininki edilmemiş idi.» -Kurban orfümüzde tekarrüb için kesilen zebihaya ıtlak olunursa da asıl ma'nâsı Allaha tekarrüb için arz-u takdim edilen her hangi bir şey demektir ki gerek zebiha ve gerek diğer sadakalardan eamdır. Her hangi bir delil ile birinin kurbanının kabulü, diğerinin ise ademi kabulü anlaşılınca ﴿قَالَ﴾ kurbanı kabul edilmeyen obirine hased ederek ﴿لَاَقْتُلَنَّكَ﴾ ahdim

olsun seni katl edeceğim dedi ﴿قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ obiri de

dedi ki «Allah ancak müttekılerden kabul eder.»- Binaenaleyh Allahdan kork, niyyetini tashih et 28.

﴿لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِى﴾ eğer sen beni öldürmek için elini uzatırsan

﴿مَآ اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِىَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ﴾ ben

sh:»1654

seni öldürmek için elimi uzatıcı değilim ﴿اِنِّى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾

çünkü ben, rabbülâlemîn olan Allahdan her halde korkarım 29.

﴿اِنِّى اُرِيدُ اَنْ تَبُوأَ بِاِثْمِى وَاِثْمِكَ﴾ ben bu suretle şunu isterim ki beni

günaha sokmayasın da hem benim günahım hem de kendi günahınla dönüb gidesin, bu iki günahı

yüklenerek can verüb huzurı hakka varasın da ﴿فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ﴾ eshabı

nardan olasın, zira ﴿وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَ﴾ zalimlerin cezası budur.».

Burada iki sual vardır. Birincisi « وَلَاتَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى » olduğu halde katil,

maktulün günahını nasıl yüklenir? Bu nokta bir kaç vechile izah edilmiştir. Bir hadîsi şerifte «

اَلْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِى مَا لَمْ يَعْتَدَّ الْمَظْلُومُ =

söküşenlerin bütün söyledikleri badîye aittir. Ya'ni ibtida başlayan hem aynen kendisinin günahını, hem de

sebeb olduğundan dolayı arkadaşının günahının bir mislini yüklenir. Fakat mazlûm, tecavüz edib daha ileri gitmedikçe» buyurulduğu gibi burada da « بِـاِثْمِى » demek şayet sana karşı mukabeleten el uzatırsam gireceğim günahın bir misli demektir. Binaenaleyh biri tecavüz eder diğeri de mukabele eyler de ikisi de maktul düşecek olursa badi olan iki cinayet, obiri de bir cinayet yapmış olur. Beriki mukabele etmiyecek oluras bu bir cinayetten de kurtulur. Fakat katil yine iki cinayet yapmış ve iki günah yüklenmiş bulunur ki birisi mazlûmü katl etmek, diğeri kendini ukubete müstehık kılıb ateşe atmak cinayetidir. Bundan başka « اِثْمِى » demek hazfi muzaf ile « اِثْمِ قَتْلِى » ya'ni beni öldürmek günahı « اِثْمُكَ » de bundan evvelki günahın, ezcümle kurbanının kabul edilmemesine sebeb olan günahın demek de olabilir ki bu ma'nâ İbni Abbas, İbni mes'ud, Hasen ve Katade hazaratından nakıl de edilmiştir.

İkincisi, bir insan için kendinin Allaha ısyan etmesini

istemek câiz olmadığı gibi başkasının ısyanını istemek de câiz değildir. O halde böyle bir müttekının diğeri hakkında iki ism istemesi nasıl caiz olur? Buna da iki cevab vardır. Birisi, bu sözden asıl maksad obirinin günâha girmesini istemek, günahtan tahzir edecek bir nasıhat vermektir. İkincisi, ısyan istemek câiz değil ise de asînin ıkab ve tecziyesini istemek câizdir. Bu i'tibar ile ma'nâ: Ben günaha girmek istemem, sen ısrar

edersen ben de senin Allahtan cezanı isterim demek de olabilir. Fakat evvelki daha muvafıktır.

Bu takvâ, bu fikri müsalemet, bu hayırhahlık, bu nasıhat, bu hissi uhuvvet üzerine 30. ﴿فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ﴾ kurbanı kabul edilmiyen zalimin nefsi, nefsaniyyeti kendisine kardeşinin katlini tatvi' etti, ya'ni vaz geçirmek şöyle dursun böyle büyük bir cinayeti gûya bir taat sevkıyle endişesiz yapılabilecek, mani'den azâde, arzusuna mutı' ve amâde bir şey gibi gösterdi, teshil ve hattâ teşci' etti.» -« طَاعَ لَهُ الْمُرْتَعُ » derler ki «istediği gibi otlamak için otlak önüne bol bol seriliverdi» demektir. Burada tatvi' bu ma'nâca tav'dan tef'ıldir. Bu suretle nefsi ona bu cinayeti bir otlak gibi önüne serilmiş pek mutı' ve hoş bir şey gösterdi veya ısyanı bir tâat gibi lâzımül'icira addettirdi de ﴿فَقَتَلَهُ﴾ kardeşini katletti ﴿فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ve binaenaleyh hasirînden oldu. Bununla kendisine bir faide temin etmek ıhtimali olmadıktan başka dininde de dünyasında da ziyan etti, husranlar içinde kaldı.

Evvel emirde öldürdüğü cesedi ne yapacağını şaşırdı 31. ﴿فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى الْاَرْضِ﴾ sonra Allah bir karga gönderdi ki yerde deşiniyordu, bu gönderiş veya bu deşiniş

﴿لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِى سَوْاَةَ اَخِيهِ﴾ ona kardeşinin sev'esini, ya'ni ortada görünmesi çirkin bir hal alan lâşesini nasıl örtüb gizliyeceğini göstermek içindi. Katil, karganın bu hareketinden mülhem olarak ﴿قَالَ يَا وَيْلَتٰى﴾ eyvahlar olsun, vay bana ﴿اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوْاَةَ اَخِى﴾ ben şu karga kadar olub da kardeşimin lâşesini gömüb gizlemekten âciz oldum ha!... Dedi ve binaenaleyh ﴿فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ﴾ nadimîn güruhundan oldu, nedametler içinde kaldı.

İşte:

﴿٣٢﴾ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِى اِسْرَآئِيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ﴾

Meali Şerifi

Bu ecilden Beni İsraîle kitabda bildirmiştik ki her kim bir nefsi bir nefis mukabili veya yer yüzünde bir fesadı olmaksızın öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur, kim de bir adamın hayatını kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur; Celâlim hakkı için Resullerimiz onlara

beyyinelerle geldiler de sonra içlerinden bir çoğu bütün bunların arkasından hâlâ yer yüzünde fesad ve cinayette israf etmekte bulunuyorlar 32

---

32. ﴿مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ۬ۚ﴾ Sırf bundan dolayı, ya'ni Adam oğlunun kardeşini hem de salih ve müttekı ve hayrıhah bir kardeşini bile bigayri hakkın öldürmesi bir emri vakı' ve bu kıssa mazmununun Beni İsraîle bihakkın müntabık olmasından nâşidir ki ﴿كَتَبْنَا عَلٰى بَنِۤى اِسْرَآئِيلَ﴾ Beni İsraîl üzerine şöyle yazdık: ya'ni onlara indirilmiş olan kitablarda emrimizle şu hukümler yazılıb farz ve kanun kılındı ki

﴿اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ﴾ her kim

nüfusi insaniyyeden bir nefsi ne kısas icab eden bir katli nefis, ne de Yer yüzünde kanını heder edecek bir fesad mukabili olmıyarak, ya'ni bu iki sebebden biri bulunmıyarak katlederse ﴿فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا﴾ bunun kendisi de dahil olduğu halde -bütün nâsı katletmiş gibi olduğu muhakkak»- Çünkü bigayri hakkın birini katl eden katil, umumiyyet üzere hakkı hayatı tanımamış, kanların hurmetini, nefislerin ısmetini hetketmiş, katli nefse yol açmış, sairlerine de cür'et vermiş olur. Binaenaleyh bir kimseyi öldüren herkesi öldürmüş gibi Allahın gazabına ve azabı azîmine müstehık olur da hakkı hayatı kalmaz, demi heder ve katli vacib ölur. İşte bigayrı hakkın katli nefs böyle bir zararı ammdır, Bu gibi katillere bâis ve zararı âmmı müstelzim olacak ve asayişi umumîyi ıhlâl edecek fesad, şekavet ıhtilâl de böyledir. Bunun için böyle bir katil veya müfsidi katleden herkesi kalt etmiş gibi değil, belki ıhkakı hakketmiş veya bir tahlıs yapmış olur. ﴿وَمَنْ اَحْيَاهَا﴾ her kim de bir nefsi ihya eder ya'ni afvetmek veya katline mani' olmak veya her hangi

bir sebebi helâkten kurtarmak suretile bakai hayatına sebeb olursa ﴿فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾ sanki insanların cemi'sini ihya etmiş, birine yaptığını -kendisi de dahil olduğu halde- hepsine yapmış gibi olur.».

Ma'lûmdur ki her hangi bir teşbih, muşebebeh ile müşebbehünbihin her cihette ve cemi'ı ahkâmda müsavi olmalarını ıktıza etmez. Binaenaleyh bundan umuma müteallık olan katil veya ihyanın bir kişiye müteallık katl-ü ihyadan hiç bir veçhile farkı yoktur demek anlaşılmamalıdır. Her iki fıkradeki teşbihlerden maksad, katli nefsin zararı, ihyai nefsin de menfaati âmm olduğunu vazıhan anlatmak ve binaenaleyh katle karşı kısasan ve yer yüzünde fesad cürmüne karşı cezaen katl-ü i'damın meşruiyyetini tesbit ile katle taarruzdan terhib ve muhafazai hayata tergibdir.

Fakat burada iki sual vardır: Evvelâ Beni İsraîle bu ahkâmın yazılıb vacib olması niçin « مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ » olsun? Vaktile Kabilin Habili o suretle öldürmüş olması Beni İsraîle bu ahkâmın vücubı için ne münasebetle sebeb-ü ıllet olabiliyor? Bunu Beni İsraîle tahsısın vechi nedir? « عَلٰى بَنِى اٰدَمَ » veya « مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ كَتَبْنَا عَلٰى النَّاسِ » buyurulmak lâzım gelmez mi idi? İşte bundan dolayı Hasen ve Dahhâk mezkûr kıssadaki katlin bizzat Hazreti Âdemin iki sulbî oğulları arasında değil, Beni İsraîlde vuku' bulduğuna ve iki Âdem oğlundan murad Beni İsrâilden iki kişi demek olduğuna ve Beni İsraîlde böyle bir katil vak'asının vukuu bu ahkâmın nüzulü için bir sebebi mahsus teşkil ettiğine zahib olmuştu. Fakat Cumhurın beyanına göre kıssa böyle değildir. O halde bunu şöyle anlamak lâzım gelir: « مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ ۚ » kıssaya değil, kıssanın manzumunundaki maanii

müessireye raci'dir. Şöyle ki: insan öldürmek haddi zatında büyük bir zulüm ve netaici husran-ü nedametten başka bir şey olmıyan büyük bir cinayettir. İnsan olanların bundan son derece sakınmaları icab eder.

sh:»1659

Halbuki beşeriyyetle bu zulüm emri vakı'dir. Hattâ iki Âdem oğlunun biri iyi bir kardeşine bu zulmü pek hazîn bir surette yapmış ve felâketi dillere destan olmuştur. Bu evvelâ bir kasdi menfaatten değil, mücerred bir kasdi ızrardan, bir hased-ü nefsaniyyetten neş'et etmiş, hem de ihtirasın galeyanına müsaid bir hal içinde değil. Allaha arzedilen bir ibadetin, bir kurban takdim etmenin kabul edilib edilmemesinden ve Allahın iradesine razı olmamak dıayesinden neş'et eden bir hased, bir hased ki buna karşı en yüksek bir hissi takvâ ile ibraz edilen hayırhahlık, müsalemetperverlik ve insanlığın her türlü hissiyyatı necibesini gıcıklamaya kâfi gelecek olan en ahlâkî, en akılâne nasayıh ve tahziratı ma'neviyye asla müfid olmuyor. Bil'âkis bütün bunları cinayetin esbabı müşevvikası yerine koyuyor. Kendine karşı elini kaldırmiyan, kaldırmak istemiyen ve iyi bir kardeş olmaktan başka bir arzu beslemeyen o güzel kardeşine, «seni öldürmek ne kolay, ne tatlı şeymiş» diyerek saldırıb kıydırıyor. Sonra da husranlara, nedametlere düşürüyor ve öyle bir hali felâkete getiriyor ki mukaddema o yüksek kardeşinin sarıh ve vazıh nasayih-ü irşadatını dinlemiyen o kafa emri İlâhî ile en sonunda ciyfeler arkasında dolaşan bir karganın harekâtından eyvahlar

çekerek dersi intibah almağa ve ona gıbtalar ederek nedametler çekmeğe mecbur oluyor. İşte beşeriyyette katli nefis cinayetinin bir emri vakı' olmasından naşı buna karşı mukavemet ve kısas sureti umumiyyede bir hakkı meşru' olduğu gibi bilhassa bu vak'a veya bu kıssada cinayete saik olan ve icrasını teshil eden haleti ruhiyye, ezcümle hased-ü nefsaniyyet ve mukavemeti fi'liyye olmadığı zaman tatvi'ı cinayet hasleti Beni İsraîlde pek bariz ve kıssanın mazmunu bunların ahvaline temamen mutabık olduğundan dolayı bunlar hakkında daha ziyade ahkâmı şedîde inzal buyurulmuş, hem kısas hem de

sh:»1660

« فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ » cürmüne karşı i'dam cezası farz kılınmış, ferdin hakkı hayatı, umumun hakkı hayatına müsavi ve ferdi tahlıs umumu tahlıs ma'nâsında olduğu anlatılmıştır.

Acaba bunlarda hâlâ bu haleti ruhiyye mevcud mudur? Binaenaleyh bu şiddete hâlâ lüzum var mıdır? Ve bu huküm elyevm cari olmalı mıdır? Yoksa mücerred nasıhat kâfi midir?

﴿وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ﴾ alimallah bunlara bizim nice Resullerimiz beyyinat ile geldiler, bu babda açık ve kat'î bürhanlarla beyanatta bulundular

﴿ثُمَّ اِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ﴾ ba'dehu bunların bir çoğu bundan sonra da ﴿فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ﴾ yer yüzünde hâlâ israf etmekte, fursat bulundukça katl-ü

fesadda bîpervâ ifrat eylemektedirler.»- Hattâ bundan sonradır ki Peygamberleri öldürmeğe kalkıştılar ve nice nice ıhtilâller çıkardılar. Binaenaleyh Arz üzerinde bunlar ve bu gibi müsrifler mevcud oldukça bunlara karşı yalnız beyyinatı kavliyye ve Uhreviyye ile iktifa olunmayıb beyyinatı fi'liyye olan ahkâmı şedîde tatbikı umum insanların hakkı hayatın sıyanet ve yer yüzünde icrayı fesada mümanaat etmek için her zaman bir kanunı haktır.

Filvakı':

﴿٣٣﴾ اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوٓا اَوْ يُصَلَّبُوٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴿﴾

sh:»1661

﴿٣٤﴾ اِلَّاالَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Fakat Allaha ve Resulüne harbetmeğe kalkışan ve Yer yüzünde fesada çalışanların cezası, taktil olunmalarından veya asılmalarından veya ellerinin ayaklarının çapraz kesilmesinden veya bulundukları yerden nefyedilmelerinden başka bir şey olmaz. Bu onlara Dünyada çekecekleri bir zillettir, Âhırette ise kendilerine azîm bir azâb vardır 33 Ancak elinize geçirmezden evvel tevbe edenleri olursa biliniz ki Allah gafur, rahîmdir 34

_____

Bu âyetin sebebi nüzulü hakkındaki rivayetler şunlardır:

1- Ehli kitâbdan bir kavm hakkında nâzil olmuştur ki Hazreti Peygamber ile beyinlerinde ahd-ü misak akdetmişlerdi, nakzı ahdettiler ve yol kesib yer yüzünde fesad yapmağa kalkıştılar. [İbni Abbastan bir rivayet]

2- Müşrikîn hakkında nâzil olmuştur. (İkrimeden ve Hasenî basrîden ve Atadan rivayet).

3- Vak'aları meşhur olan Ureyneliler hakkında nâzil olmuştur ki Ukül, Ureyne ve Beciyleden bir kısım halk yoksulluk ve hastalık içinde oldukları halde Medineye gelmişler, izharı islâm eylemişler, Resulullah kendilerini zekâttan toplanan beytülmal develerinin ra'y olundukları mahalle gönderek bunların sütlerinden içib geçinmelerini

sh:»1662

ve marazlarını da bu develerin siydikleriyle tedavi etmelerini emretmiş, varmışlar. Bir müddet sonra temamen kesbi sıhhat edib iyileştikten sonra irtidad etmişler, çobanları öldürüb develeri sürmüşler ve yolları kesib ırza da tecavuz ederek kaçmışlar, fakat ta'kıb olunub yakalanmışlardı (Enes ibni Malik, Urve İbnizzübeyr ve daha ba'zı zevattan rivayet).

4- Ebûbürde dahi denilen Hilâl ibni Uveymiri eslemînin kavmı hakkında nâzil olmuştur ki Resulullah bu Hilâl ile «ne lehine ne aleyhine muavenet etmemek, ona gelen müslimanlar emanlı olub heyecana düşürülmemek, kezalik her kim Resulullaha gitmek üzere Hilâla uğrarsa emanlı olub heyecana düşürülmemek» üzere akdi müvadea etmiş idi. Bir gün Beni kinaneden bir kısım halk müsliman olmak maksadile gelirken Hilâlın kavmine uğramış, o gün de Hilâl orada yokmuş, kavmi tutmuşlar bunların

yollarını kesmişler ve kendilerini katledib mallarını almışlardı.

Bu rivayetlerin mecmuundan anlaşıldığı üzere âyetin nuzulü her halde kat'ı tarık şekavetile alâkadardır. Fakat ba'zıları bu hukmün küffara mahsus olduğuna, ba'zıları da füssakı müslimîne dahi şamil bulunduğuna kail olmuşlardır ki ekser Fukahanın kavli de budur.

Resulullaha muharebe aklen ve adeten mümkin olabilirse de Allah ile muharebe ne aklen ne de şer'an mümkin olmadığından her halde mecazdır. Halbuki bir lâfzın hem hakıkat hem mecaz olması caiz olamaz. Binaenaleyh burada muharebe hem Allaha ve hem Resulüne taallûku i'tibariyle mecaz olmak lâzım gelir. Şu halde muharebe lâfzı ya Allah ve resulünün evamir-ü ahkâmına muhalefetten mecazdır. Veya o evamir-ü ahkâmı tatbik ve icra eden İbadullaha muharebeden mecazdır. Sonra bu muharebenin ma'nâyı ma'rufile açık muharebe olmadığı da

sh:»1663

gerek siyaktan ve gerekse esbabı nüzulden anlaşılmaktadır. Zira görülüyor ki bunda esaret ve cizye gibi ahkâm yoktur. Ekser Müfessirîn ve Fukaha harbin aslı bir selb ma'nâsını mütezammın olmak i'tibariyle bu muharebeden murad kat'ı tarık demek olduğunu beyan etmişler ve buna sirkati kübrâ namını vermişlerdir.

Ba'Zıları da gerek şehir haricinde ve gerek dahilinde olsun « مَكَابَرَةَ بِاللُّصُوصِيَّةِ » ya'ni açıktan hırsızlığa cür'et demişlerdir. Bu ma'nâlar ise harbîi Mehız, müste'min muahid, zimmî, küffardan vakı' olabileceği gibi fesekai müslimîn tarafından da olabilir. Velhasıl bunlar, yekdiğerini himaye ederek toplanıb bir kuvvei mânia teşkil eyliyen ve bu suretle gerek müslimanların ve gerek islâm tabi'ıyyet veya ahdında bulunanların canlarına veya mallarına veya ırzlarına kasd ve asayişlerini ıhlâl eyliyen şekaveti ictimaiyye ve siyasiyye erbabıdır. Ve bu âyette bunların cezası olan haddi şer'î beyan olunmuştur. Şöyle ki:

33. ﴿اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ﴾ Allaha ve Resulüne muharebe eden -ya'ni Allahın ve Resulünün evamir-ü ahkâmına fi'len muhalefet ile Allaha ve Resulullaha harb vaz'ıyyeti alan ﴿وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا﴾ ve Yer yüzünde fesad için sa'yeyleyen- cana veya mala veya ırza tesallut veya hars-ü nesli ihlâke teşebbüs ve tesebbüb ile nizamı hakkı ve asayişi halkı ıhlâl ve ifsad için çalışan kimselerin cürümlerinin derecelerine göre cezaları şundan ıbarettir:

﴿اَنْ يُقَتَّلُوٓا﴾ Taktil edilmeleri -Ya'ni katil yapmışlar ise kısasan değil, afvi caiz olmamak üzer hadden katledilmeleri ﴿اَوْ يُصَلَّبُوٓا﴾ veya taslib olunmaları- ya'ni hem katil yapmışlar, hem de

mal almış veya ırza tecavüz etmişlerse hayyen salbedilib süngü ile katlolunarak, yahud katlolunduktan sonra meyyiten salbedilerek teşhir

sh:»1664

edilmeleri ﴿اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ﴾ veya ellerinin ve ayaklarını çapraz kesilmesi -ya'ni katl yapmamışlar da yalnız mal almışlar ise biri sağdan biri soldan olmak üzere birer ellerile birer ayaklarının kesilmesi ﴿اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ﴾ veya Arzdan nefyedilmeleri- ya'ni bunların hiç birini yapmış olmayıb yalnız yolu tehdid etmişler ise yer yüzünden nefyolunmaları- habsedilmeleri veya bulundukları yerden diğer bir yere sürülmeleri.».

İşte Allaha ve Resulüne harb vaz'ıyeti alarak teşhiri silâh edib sâıy bil'fesad olanların derecelerine göre muayyen olan cezaları, ya'ni haddi şer'îleri bu suretle taktil veya taslib veya taktı' veya nefiyden ibarettir. Ma'lûmdur ki Her hangi bir harbin mahiyyeti bu dördün birinden hâli kalmaz ve bu cezalar bunların iltizam ettikleri ef'alin lâzımı mahiyyeti olarak bihakkın mukabilleridir. Atâdan, Katadeden, Hasenden buradaki terdidlerin, ya'ni « او » harfi atfinin tahyir için olduğuna dair ba'zı rivayetler vardır. Buna nazaran veliyyülemir bunlara bu dört cezadan birini tatbika mecbur, fakat ıktızayı maslâhata göre bunlardan birinin ta'yininde muhayyerdir demek olur. Lâkin Cumhur bunun gerek rivayeten ve gerek dirayeten doğru

olmadığını ve terdidin tahyir için değil, balâda gösterildiği üzere derecati cürme göre tevzi-ü taksim için olduğunu ve binaenaleyh veliyyülemrin bu babda hakkı hıyarı olmayıb cürmün derecesine göre ikame haddile mükellef bulunduğunu, meselâ habsi lâzım geleni katı', kat'ı lâzım geleni katil ve yalnız katli lâzım geleni salb edemeyeceği gibi bunun aksini de yapamayacağını ve hiç bir vechle hakkı afvi olmadığını beyan etmişlerdir. Filvakı' katili habs ile iktifa ve katil olmıyanı salb edebilmek gibi rivayeten ve dirayeten gayrı ma'kul bir tahyir ma'nâsının butlanı aşikârdır. Fakat biz burada şunu söyliye

sh:»1665

biliriz ki: « او » haddi zatında tahyîre ve taksime muhtemildir. Gerçi burada taksim ve tevzi' rivayeten ve dirayeten müreccah ve muhtardır. Fakat bununla tahyîr ıhtimalinin alel'ıtlak bâtıl ve sakıt olması da lâzım gelmez. Çünkü nefyi kat'a, kat'ı katle, katli salbe çıkarabilecek vechile teşdidi ceza suretinde bir tahyir aslâ câiz olamamakla beraber bil'akis salbi katle, katli kat'a kat'ı habse tenzil edebilecek veçhile tahfifi ceza suretinde bir hayır ve bir salâhiyyet mülâhaza edilmesi ma'kul ve mümkindir. Tahyir ıhtimali haddi zatında mevcud ve ba'zı rivayetle de merviy olduğu halde bu imkân büsbütün inkâr edilemez ve edilmeyince de zaten « اَلْحُدُوده تَنْدَرِئُ بِالشُّبُهَاتِ » olduğu cihetle ıhtilâfı hal-ü zemana göre muhaffifi ceza olmak üzere ladelıktıza bu ıhtimali dahi ı'mal etmek sahih olabilecektir. Bu ma'nâ bir lâfzı ayni zemanda hem tahyir hem de tenvîa hamlederek iki ma'nayı bir delâlette cem' etmek değil, muhtalif ahval ve

muhtelif zamanlara göre iki ma'nayı bilmünavebe mülâhaza ederek bir nevi' tahyire muhtemil taksim ile « عَمَلًا بِالِاحْتِمَالَيْنِ » her şüpheden âri bir ma'nâ ahzetmektir ki hem haddin ma'nâsına hem o kavaidi umumiyyeden olan tahfif ahkâmına pek muvafıktır.

Malûmdur ki salbin asıl ma'nası kollarından bir yere germektir. Netekim Salib bundan me'huzdur. İmamı Şafiî Hazretlerinin salbin meyten yapılmasını, ya'ni evvelâ katledilib müsliman ise namazı da kılındıktan sonra salb-ü teşhir olunmasını tercih eylemiştir ki erfak olduğunda şüphe yoktur. Arzdan nefye gelince: esasen nefiy, ı'dam ma'nasına olmadığı zahirdir. O halde berhayat olan bir kimsenin bütün Arzdan nefyi ancak habs demek olabilir ki lisanı Arabda nefiy bu ma'nâya da müsta'mel olduğunda ıhtilâf yoktur. İmamı a'zam Ebû Hanife Hazretleri ve ekser ehli luğat bu ma'nayı ıhtiyar etmişlerdir. Gerçi bulunduğu

beldeden diğer bir beldeye çıkarmaya veya darı islâmdan çıkarmaya dahi nefiy denilebilirse de bunun ikisi de mahzurdan salim olmadığı için tecviz olunmamıştır. Çünkü maksad def'ı şerdir. Halbuki bir şekıyyi diğer bir beldeye sevketmek orada bulunan ıbadullahı ızrardan hali olmaz, büs bütün dari islâmdan dari harbe çıkarmak ise harbîlere bir şahsın ilhakını tervic eylemek demek olduğundan hiç câiz olmaz demişlerdir. Maamafih eşhas ve mevakıın ıhtilâfına göre mahzurı mezkûrun vârid olmıyacağı anlaşılırsa diğer bir

beldeye nefyin câiz olduğuna kail olanlar da vardır. Ezcümle Ömer ibni Abdül'azîz Hazretlerinden bu ma'nâ mervîdir. Mukaddemâ, Tihamenin aksasında «Dehlek», Habeşte «Nâsı'» birer menfâ idi denilmiştir. Lisanımızda da nefiy bu ma'nâya müsta'meldir. Birisi eğer bunlar katl yapmış ve mal almış ve tutulmuş iseler hadleri ikame olunur ve eğer tutulmamış iseler ilel'ebed ta'kıb olunurlar. İşte bu surette nefiyden murad bunların hukûmetten korkarak bir beldeden bir beldeye mütemadiyen kaçıb gitmeleridir. İkincisi mücerred ıhafe ile kalmış ve katil yapmamış ve mal almamış olanlar dahi mütemadiyen ta'kıb olunur. Fakat tutuldukları zaman ta'zir ve hapsedilirler, bunlar hakkında da nefiyden murad yalnız hapistir. İmamı Şafiînin nefyi böyle iki hale göre i'mal etmesi bizim tahyir ve taksim mes'elesindeki ıhtarımıza şebihtir. Bir de Şafiînin bu ifadesi hapsin had değil, ta'zir mahiyyetinde olduğunu göstermektedir. Filvakı' mıkdarı habis, muayyen olmadığına göre böyle olmak lâzım gelir. Şu halde bunun haddolması aslı habse nazarandır.

İşte Allaha ve Resulüne muharebe eden ve yer yüzünde fesad için sa'yedenlerin cezaları başka bir şey değil, ya katlolunmak, ya salbolunmak, ya elleri ayakları «min hılâfin» kesilmek veya arzdan nefyolunmaktadır. Fakat bu

kasrı ceza mutlak değil, izafîdir. Zira ﴿ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى الدُّنْيَا﴾ bu ceza

bunların sıfr Dünyadaki zillet-ü rezaletleridir. Bundan başka ﴿وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ bunlar için Âhırette pek büyük bir azab daha vardır. -Ki o bunların hiç biriyle kabili kıyas değildir.

34. ﴿اِلَّاالَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ﴾ Ancak sizin kudretiniz kendilerini istilâ etmeden, derdestleri tahakkuk eylemeden evvel tevbe etmiş olanlar müstesnadırlar ﴿فَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ o vakıt bilinizki Allah şübhesiz gafur, rahîmdir.- Binaenaleyh bu suretle tevbekâr olanlar hakkında hukukullah da'vası ta'kıb edilmez ve zikrolunan hududdan hiç birisi ikame olunmaz. Ancak hukukı şahsıyye da'vası kalır. Katl yapmışlar ise veresei maktul diler afvederler, diler bilmuhakeme sabit olduktan sonra kısas ettirebilirler. Tevbe ile sakıt olan huküm, katlin hadden vücubı istifasıdır. Cevazı değildir. Kezalik mal almışlar ise mal sahibleri mallarının istirdad veya tazminini taleb ve da'vada muhtardırlar. Sonra gerek böyle ve gerekse harb vaz'ıyyeti almadan sâî bilfesad olanlar hakkında gerek hukukullah ve gerek hukukı ıbad dolayısiyle ülül'emrin bir te ta'zir salâhiyyeti vardır ki haddi icab edecek dereceye baliğ olmıyan münkerâtta tatbık edilir. Tafsılâtı Fıkha aittir. Kaidei umumiyyesi şudur: « وَيُعَزَّرُ كُلُّ مُرْتَكِبِ مُنْكَرٍ = bir münker irtikâb eden her şahıs ta'zir olunabilir».

Şimdi:

﴿٣٥﴾ يَـٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُوٓا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِى سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴿﴾

sh:»1668

﴿٣٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٣٧﴾ يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allahdan korkun ve ona yaklaşmağa vesile arayın ve onun yolunda

mücahede edin ki felâha irebilesiniz 35 Şübhesiz o küfredenler bütün Arzdaki ve daha bir o kadarı onların

olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye verecek olsalar kendilerinden kabul edilmez,

onlara elîm bir azab vardır 36 Ateşten çıkmak istiyecekler, fakat ondan çıkacak değillerdir, onlara boyuna gidecek bir azab vardır 37

_____

35. ﴿يَـٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey Allaha ve Resulüne iyman edenler! siz o nakzı misak edenlere, o kâfirlere o fasıklara, o sâ'ı bilfesad olanlara benzemeyiniz de ﴿اتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Allaha ittika ediniz -Allahın cezasından, azabından korkunuz, çirkinliklerden sakınınız, şayed bir günâha düşdünüzse hemen tevbe ediniz- zira anladınız ki gafur rahîm olan Allahın azab-ü ıkabı da pek büyüktür. Fakat takvayı yalnız fenalık yapmamaktan ve mücerred kaçınmaktan ıbaret menfi bir haslet telakkı etmeyiniz. Kıssada dinlediniz ki müttekı Âdem oğlunun kardeşinin tasmim ettiği cinayete karşı bile Allah korkusile elini uzatmak istememesi

ve mücerred nasıhat ile iktifa etmesi, kendisini katlden kurtarmağa kâfi gelmedi. Binaenaleyh seyyiattan kaçınmakla iktifa etmeyib tam ma'nasile ittika ediniz de Allahın vikayesine girmek ve mağfiret-ü rahmetine irmek için ﴿وَابْتَغُوٓا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ﴾ Allaha vesile de taleb ediniz -boş durmayıb ve mücerred iyman ve havf ile iktifa etmeyib Allaha yakınlık için vesile de teharri ediniz. En münasib esbaba teşebbüs ile mahabbeti İlâhiyyeye şayan güzel ameller yapmağa iradenizi sarf eyleyiniz de ﴿وَجَاهِدُوا فِى سَبِيلِهِ﴾ ve Allah yolunda, dini islâm uğurunda, tarikı müstakım üzerinde

bezli vus' ile mücahede ediniz- enfüsî, afakî mevani-u müşkilâta göğüs gerib hak düşmanlarını yeniniz».

Lisanımızda ma'ruf olduğu üzere «vesile» kendisiyle bir maksuda tevessül olunan, ya'ni tekarrub edilen sebeb, sebebi kurbet demektir ki «mabihittekarrüb» ma'nâsına sadece kurbet dahi ta'bir olunur. Netekim Hasen, Mücahid, Ata, Abdullah ibni Kesir gibi bir çok müfessirîni eslâf» « اَیِ الْقُرْبَةَ » diye tefsir etmişlerdir. Katade Allaha tâat ve razı olacağı amel ile tekarrüb ediniz diye anlatmış, Suddî de « فَهِیَ الْمَسْأَلَةُ وَالْقُرْبَةُ = ya'ni istemek ve kurbet» diye ifade etmiştir ki hem ibtigayi hem vesileyi beyandır. İbni zeyd de «mahabbet, Allaha kendinizi sevdirmeğe çalışınız» demiş ve « اُولٰئِكَ الَّذِینَ یَدْعُونَ یَبْتَغُونَ اِلٰی رَبِّهِمُ الْوَسِیلَةَ قص » âyetini okumuştur. Binaenaleyh hasıli ma'nâ: «Biz mü'miniz Allah bizi mücerred iyman ile sever deyib de lâübaliy olmayınız, Allahdan korkunuz, fena ahlâktan ve fena amelden sakınınız, sonra yalnız korkmak ve sakınmakla da kalmayınız iradenizi sarf edib esbaba da teşebbüs ediniz, Allahın emirlerini iyfa eyleyiniz ve bununla da kalmayıb Allaha yaklaşmak için daima vesile arayınız, her fursattan bilistifade kendi gönlünüz ve hüsni ârzunuzla feraız ve

vacibat haricinde güzel güzel işler, rızayı ilâhîye muvafık ameller yaparak kendi tarafınızdan da kendinizi

Allaha sevdirmek isteyiniz, isteyerek, yalvararak çalışınız ve uğraşınız» demek olur. Ve bunda « لَا يَزَالُ عَبْدِى الْمُؤْمِنُ يَتَقَرَّبُ اِلَىَّ بِالنَّوَافِلِ » hadîsi kudsîsi mazmununun münderic olduğu zahirdir. «Vesile Cennetde bir menziledir = الوسيلة منزلة فى الجنة » hadîsi şerifi de vesilenin ehemmiyeti Uhreviyyesini nâtıktır. Hasıli vesile lâzımdır. Ve onu bulmak için isteyüb aramak ve tevessül etmek de lâzımdır. Çünkü vesilenin vesilesi de iyman ve ittika ile taleb-ü iradedir. Ve şu halde asıl vesile Allaha kasdı tekarrüb ve ârzuyi tehabbüddür. Ve işte « وَابْتَغُوآ اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ » bu kasd-ü niyyet ile teharri esbabı ve ahlâkı hamîde ve a'mali saliha gibi rızaullaha muvafık vesaili hasene istihzarile ubudiyyet için sayi âmirdir. Ve bunun içindir ki buna mücahede emri terfık edilmiştir. İyman, ittika ile, ittika, ibtigai vesile ile, ibtigai vesile mücahede ile tekemmül eder.

İmdi iymandan sonra bu üç emri iyfa ediniz ve bunlara da inanıb icra eyleyiniz ki ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ felâh bulmayı ümid edesiniz.»- Zira:

36. ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Hiç şübhe yok ki o küfredenler

﴿لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ

﴿عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ﴾ kıyamet gününün azabından fidye verib nefislerini kurtarmak için bilfarz

bütün Arzdaki şeylerin mecmuu daha bir misliyle beraber kendilerinin olsa -hepsini feda etmek isterler

amma ﴿مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ﴾ Kendilerinden kabul olunmaz ﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾

ve onlara mahsus elîm bir azab vardır. 37. ﴿يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ﴾

ateşten çıkmak isterler ﴿وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا﴾

sh:»1671

halbuki onlar ondan çıkamazlar- çıkmak istedikçe küfrün muktezası olarak yine içine atılırlar.

﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ﴾ ve bunların hakkı köklü ve ebedî bir azabdır. -Binaenaleyh siz

bunlara asla benzemeyin ve bunlardan korkub çekinmeyin de ancak Allahdan korkun ve Allaha takarrüb

için vesile isteyin, esbabı istihzar edin de bunlarla mücahede eyleyin ve yer yüzünde fesad için çalışanların

da Dünyadaki cezasını verin. Ve bu cümleden olmak üzere:

﴿٣٨﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءً بِمَا كَسَبَا
نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٩﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ
ظُلْمِهِ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴿﴾

Meali Şerifi

Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadın sâbit oldu mu ellerini kesin, kazandıklarına cezaen Allahdan kelepçek, çünkü Allah azîzdir, hakîmdir 38 Böyle iken her kim de işlediği zulmün arkasından tevbe edib salâha dönerse Allah elbette tevbesini kabul buyuruyor. Çünkü Allah gafurdur, rahîmdir 39

———————

SİRKAT, lugatte «gayrin malini hufyeten almak»tır ki lisanımızda hırsızlık ta'bir olunur. Hırsızlık alel'ekser göz diktiği, çalmak istediği mal, emvali mergube olur.

sh:»1672

Yoksa alınması adeten müsamaha edilen şeylerin alınıvermesini urf, tam ma'nâsiyle bir sirkat addetmez. Sirkatin mahiyetinde mal sahibinin hıfz-u nazarını çalmağa kalkışmak ma'nası vardır. Bunun için sirkat fi'linin haddi icab edecek derecede tam ma'nâsiyle tahakkuku iki şarta mütevakkıftır ki birisi alman malin az çok mergub denebilecek bir nısaba baliğ olması, diğeri de hırzi mekânî veya hırzî hıfzî ile muhrez bulunmasıdır. Ancak İbni Abbas, İbni Zübeyr, Haseni basrî ne mıkdarın ne de hırzin şart olmadığına ve azın çoğun sirkat olub had lâzım geleceğine kail olmuşlardır ki Zâhiriyyeden Davudı Isfahanînin ve Havaricin kavilleri de budur. Gerçi az veya bekçisiz açıktaki bir mali alıvermek dahi sirkat kabilinden ise de bu ıtlakın tam bir hakıkat olduğu şübhelidir. Zira urfün müsamaha ettiği mıkdarı alıvermek bir terbiyesizlik olmakla

beraber ne açığına gasb ne de habersiz alınmasına hırsızlık denilivermediği de ma'lûmdur. Halbuki hudud her veçhile kat'î ve yakınî ve şübhe ile sakıt olduğundan eli kesilecek hırsıza tam ma'nasiyle ve şübhesiz olarak sarık veya sârika denilebilmek için nısab ve hırz her halde şart olmalıdır. Ve bunu isbat için rivayet olunan haberler hiç nazarı i'tibara alınmasa bile sirkat kelimesinin tam mefhumi urfîsi bunu muktazıdır. Ve cumhurı Fukaha bunda müttefıktırlar. Ancak nısabın mıkdarında ıhtilâf etmişlerdir. Bir kerre rubu' dinar veya üç dirhemden aşağısına i'tibar eden olmamış ve imamı a'zam Ebu Hanife Hazretleri madrub olmak üzere on dirhem gümüş akça kıymetine baliğ olmayana i'tibar edilmiyeceğini ya'ni bunun madununda ta'zir yapılırsa da had lâzım gelmiyeceğini göstermiştir ki bir dinâra muadil demektir. Filvaki' gayrin bir habbesini çalmak dahi luğaten ve urfen bir sirkat olsa bile kat'iyyet demek olan hududda şübhenin mu'teber bulunduğunda söz olmadığından fi'li sirkatin ceza ve nekâl olan haddi icab edecek

bir cürm olması şübhei ibahadan, şübhei hakdan, şübhei ıztırardan dahi hali olmasını ıktıza eder. Halbuki bir malın hıfz edilmemesi bir müsemeha ve binaenaleyh bir şübhei ibaha teşkil edeceği gibi bir şahsın cüz'î mıkdarda bir mali sirkati tenezzül etmesi de her halde bir şübhei ıztırardan hali değildir. Evvel emirde zekât, sadakat gibi infakt ahkâmiyle def'i ıztırar esbabı te'min olunduktan «

وَفِىٓ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُومِ » buyurulduktan ve muharremattan ahvali

ıztırar istisna edildikten sonradır ki Hak tealâ cezai sirkati emr etmiştir. Bu şeraitı umumiyye altında ise sirkate ictisar eden bir elin hey'eti ictimaiyyei islâmiyye içinde kangıran olmuş bir uzuv gibi kat'î lâbüdd olur. Fakat fukaranın hakkını vermeyen, erbabı ıztırarın ıztırarını düşünmeyen ve bil'akis o ıztırarı günden güne teşdid eyleyen bir hey'eti ictimaiyyenin şebih olmaktan kurtulamaz. Binaenaleyh ıztırar veya şübhei ıztırar ile kat'î bir ceza ve nekâle istihkak sabit olamaz. Netekim Hazreti Ömer bir kahıt senesinde haddi sirkati tatbik etmemiştir. Çünkü umumun zaruret ve ihtiyaca ma'ruz bulunduğu böyle bir zamanda vazifei infakın gereği gibi yapılamıyacağı zahir bulunduğundan her ferd haddi zatinde muztarr olmasa bile şübhei ıztırar içindedir. Şu halde malın açıkta bırakılması bir şübhei ibaha olacağı gibi alel'âde ahvalde çalınan malın bir muztarrın el uzatabileceği mıkdarı kalilden fazla bir nisabda bulunmaması da şübhei ıztırardan salim olamıyacağından fi'li sirkatin bihakkın ceza ve nekâl olan haddi mucib bir cürm olması için hem hisabın hem hırzin şart olması lâzım gelir. Ve bu şartlar sirkat mefhumi luğavîsinden olmasa bile bihakkın ceza ve nekâl mefhumlarından bilişare sabit, bundan başka hem kitabın kavaidi umumiyyesi hem de sünneti seniyye ile müeyyeddir ki tafsılâtı fıkha aiddir.

Velhasıl, sarika bir şübhei uzür bırakmamak için her

halde bir nisabın da şart olduğu kat'îdir. Ancak bu nisabın mıkdarı müctehedün fihtir. Ve Fukaha süneni nebeviyyeye nazaran bunun rubu' dinar ile bir dinar veya on dirhem beyninde deveran ettiğinde de ittifak etmişler, Şafiî gibi kimisi asgarîyi, imamı A'zam gibi kimisi de a'zamîyi ıhtıyar eylemişlerdir ki şübheden tamamen salim olan da budur. Aceba on dirhemden ziyade bir mıkdar kabulüne imkân yokmudur? Biz buna vardır cevabını vermek istiyoruz ve mıkdarı nisabın bu iki hadd arasında deveranı mücmeun aleyh olduğuna kail olmuyoruz. Mademki aslı mıkdar mes'elesi müctehedün fihtir. Ve mademki bu babda şübhe mes'elesinin büyük bir ehemmiyyeti vardır. O halde bunun mahiyyeti ictihadiyesini muhafaza eden bir zaman mes'elesi olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Eğer böyle olmasa idi mücdehidîne a'zamî ve asgarî fikirlerini veren misaller haberler sabit olmazdı. Bir dinar, bir miskal altun demektir ki o zaman on dört kırat olan vezni sebı' dirhemiyle on dirhem gümüş kıymetçe buna muadil idi. On iki dirhem addedildiği dahi varsa da bu daha küçük bir dirhem mıkyasıdır. Ve buna nazaran rubu dinar üç dirhem denir. Netekim bugün bizde mütearef olan on altı kıratlık dirhem ile sekiz dirhem on iki kırat tutar ki mecidiyeden bir az fazladır. Demek ki o zamanlar altun sekiz on dirhem değil, kırk elli dirhem gümüş muadiline çıkmıştır. Altun gümüş farkı böyle olduğu gibi eşya ile nukud arasında da bu tefavüt zahirdir. Bir zaman bir miskal altuna muadil olub şübhei ıztırarı kat' eden on dirhem gümüş bu gün için o zamanın üç dirhem gümüşünden daha mâdun bir kıymette bulunduğunda şübhe olmadığı gibi bu günün bir miskal altunu da böyledir.

Binaenaleyh mıkdarı nisab, şübhei ıztırarın def'i noktai nazarından ihtilâfı zaman ile mütehavvildir.

sh:»1675

Bu misallerden bilistifade zamanına göre şübheye mahal bırakmıyacak vechile bir mıkdar ta'yini caiz ve

hattâ lâzımdır. Zira «

فَمَنِ اضْطُرَّ فِى مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

» hukmünün hududda dahi mu'teber olduğunda söz olmadığı gibi bunun şübhesinin de mu'teber

olduğunda şübhe yoktur. Ve işte mıkdarı nisab o ismi ve ona karşı ceza ve nekâle istihkakı tayin edecek

olan bir mi'yardır.

Ey mü'minler 38. ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ﴾ sârık ve sârıkanın da -ya'ni şübhe ve

ma'zeretten azâde olarak sirkati tahakkuk eden gerek erkek ve gerek dişi hırsızların da

﴿فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ﴾ kesbettikleri

amele bir ceza, Allahdan bir nekâl- ya'ni bir daha yapmamaları için bihakkın bir bağ, bir tuşak, bir kelepçe

-olmak üzere ellerini kesiniz. İbni Mes'ud musafında « فَاقْطَعُوا اَيْمَانَهُمَا » olduğundan dolayı-

ibtida sağını, tekrar ederse solunu da kesiniz. Çünkü ﴿وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ Allah hem azîz

hem hakîmdir. Emrine karşı gelinmez, hukmünü hıkmetle verir. Hak onun himayei ızzetinde, ceza onun

cümlei hıkmetindendir. Zulm-ü fesada razı olmayan, hayr-ü hakka çalışmak için el ve kudret ihsan eden, ittikayı, ibtigai vesileyi, mücahedeyi emreyleyen, fakırları korumak, muztarları gözetmek, düşkünlere yardım etmek için bu kadar âyât-ü ahkâm indiren, infak, zekât, sadakat, teavün ahkâmiyle istitaati olanlara vazifeler farz kılan, zenginlerin mallarından saillere mahrumlara bir hakkı ma'lûm veren Allah tealânın bu emirlerini, bu ahkâmını icra ve tatbık eden hey'eti içtimaıyyei islâmiyye içinde Allahdan korkmıyarak, Allaha takarrüb için vesilei hasene talebinde bulunmıyarak ve Allah yolunda mücahede etmek için nefsinin, şehvetinin tekazasına sabredemiyerek gayrın hukukuna gizlice el uzatmak kendisinin ne hakkı, ne de

şübhei hakkı taallûk etmeyen bir mali Allah görmiyormuş gibi sirkate cür'et etmek elbette Allahın ızzetine bir tecavüz ve gizliden gizliye bir harbdir. Ve böyle bir elin cezası da kesilmektir. Binaenaleyh cürm ile ceza beyninde muadele yok zannedilmesin. Zira bu ceza yalnız malin mukabili değil, gizli bir hıyanet ve ızzeti İlâhiyyeye bir tecavüz olan fi'li sirkatin cezasıdır. Bu el kendini ateşe sokmuş veya kılıca uzatmıştır. Bu, gerek ona ve gerek ona uyub azacak olanlara Allah tarafından öyle sabit bir kelepçedir. Bununla hem sârık, fesaddan temizlenir, hem de diğerleri. Sonra Allah tealânın ızzetine bu veçhie tecavüz edenleri bu cezaya müstehık kılması ve böyle daimî bir kelepçeye koyub haddini bildirmesi mücerred bir eseri gazab değil, mahzı hikmettir. Bu ceza tatbık edilen hey'eti içtimaiyyede sirkatin kökü kesilir. Kesilmeğe lâyık el

bulunmaz olur. O şart ile ki bihakkın tatbık edilsin ve her şübheden sâlim olarka tatbık edilsin de hiç bir haksızlığa meydan verilmesin. Aksi halde ızzet ve hıkmeti İlâhiyye de ma'kûs surette tecelli eder. Bigayri hakkın bir mal sirkat eden elin cezası kesilmek olursa bigayri hakkın bir el sirkat eden ellerin cezası ne olmak lâzım geleceği tasavvur olunsun.

39.

﴿فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهٖ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ya'ni sirkat yapıp kendi elinin kesilmesine sebebiyyet vererek kendine zulm etmiş olan sârık veya sârıkadan her hangi birisi eli kesildikten sonra tevbe edib ıslahi hal ederse Allah gafurı rahîm olduğu için tevbesini her halde kabul eder. Ve Âhırette ona başka azab yapmaz, rahmet-ü mağfiret eyler. Binaenaleyh eli kesilmiş ve tevbekâr olmuş olanlara mukaddema hırsızlık etmiş diye fena nazarla bakmamalı, merhamed edib muavenette bulunmalıdır.».

Bu tevbe haddin icrasından evvel olursa had sakıt

olur mu olmaz mı? Cumhur ve Hanefiyye mal sahibi afvetmedikçe olmaz, İmamı şafiî ise bir kavlinde olur demiştir. Filvakı' zulümden murad nefsine değil, âhare olan sirkat olduğu takdirde bu âyet, bunu ifade etmiş

olacağı ve balâdaki sirkati kübrâ erbabının tevbeleri mes'elesi de bir i'tibar ile bunu te'yid edeceği cihetle biz de bu ma'nâyı tercih eyliyeceğiz. Ancak bu surette « وَاَصْلَحَ » kaydi mucebince salâhi halinin tebeyyünü için ta'ziren bir müddeti münasibe habis ve çalınan mal istihlâk edilmiş ise tazmini lâzım geleceğinden zühul olunmamalıdır. Haddi icra edildiği takdirde ise; « جَزَآءً بِمَا كَسَبَا » medlûlünce fi'lin tam cezası verilmiş ve istihlâk dahi kesib mefhumunda dahil bulunmuş olacağından zâman lâzım gelmez. Fakat aynen mevcud ise istirdad olunur. Çünkü meksûb değildir.

Şimdi bu ahkâm ve evamiri İlâhiyyenin şiddeti ve âlemi beşeriyette bu gibi cezalara müstahık erbabı fesadın mevcudiyyeti rahmeten lil'âlemîn olan kalbi Resulullahta bir haşyet-ü hayrete, bir hüzn-ü teessüre bais olabileceğinden bundan nehy ile ahkâmı ma'diletin icrasına sevk için buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

﴿٤٠﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴿

﴿٤١﴾ يَآ اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى
الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ
الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ ۙ لَمْ يَاْتُوكَ ؕ
يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهٖ ۚ يَقُولُونَ اِنْ اُوتِيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ
وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ؕ وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ
اللّٰهِ شَيْـًٔا ؕ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ؕ لَهُمْ
فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤٢﴾
سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ ؕ فَاِنْ جَآءُوكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ
اَعْرِضْ عَنْهُمْ ۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا ؕ وَاِنْ حَكَمْتَ
فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٣﴾
وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ
يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ؕ وَمَآ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ۘ﴿﴾

﴿٤٤﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا
النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا
اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا
النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًا ۭ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ
بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
فِيهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ
وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ ۙ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ ۭ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ
فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗ ۭ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الظّٰلِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا
لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ ۚ وَاٰتَيْنٰهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ ۙ
وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ
﴿٤٧﴾ وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ ۭ وَمَنْ لَّمْ
يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿﴾

﴿٤٨﴾ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ
مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا
تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ هُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ ؕ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً
وَمِنْهَاجًا ؕ وَلَوْ شَآءَاللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِى
مَآاٰتٰيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ؕ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۙ ﴿٤٩﴾ وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ
اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ هُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَآ
اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ
بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ؕ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٥٠﴾ اَفَحُكْمَ
الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ؕ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿ ﴾

sh:»1681

Meali Şerifi

Bilmezmisin ki Allah, bütün Semavat-ü Arz mülkü onun, dilediğini azaba çeker, dilediğinin günâhını örter

olduğunu? Allah her şey'e kadîrdir 40 Ey o şanlı Resul, seni mahzun etmesin o küfürde yarış edenler:

gerek o ağızlariyle « آمنـا » deyib de kalbleri mü'min olmıyanlardan olsun ve gerek Yehudî olanlardan, onlar yalancılık etmek için dinlerler, sana gelmiyen diğer bir kavm için dinlerler, yerli yerinde söylenen kelimeleri sonradan tahrif ederler, size böyle fetva verilirse tutun verilmezse sakının derler, kim ki Allah onun fitneye düşmesini murad etmiştir sen, ihtimali yok, onun lehine Allahdan zerrece bir şey'e malik olamazsın; onlar öyle kimselerdir ki Allah kalblerini tahtir etmek murad etmemiştir, onların Dünyada hakları bir zillet, Âhırette de hakları azîm bir azabdır 41 Boyuna yalancılık için dinlerler, boyuna haram yerler, artık sana gelirlerse ister aralarında hukmet, ister kendilerinden yüz çevir, eğer yüz çevirirsen sana hiç bir zarar edemezler, şayed hukmedersen aralarında adaletle hukmet, çünkü Allah adalet edenleri sever 42 Yanlarında Tevrat onda hukmullah dururken seni nasıl hakem yapıyorlar? Sonra arkasından ne diye dönüyorlar? Öylelerin mü'minlerle alâkası yok 43 Filvakı' biz Tevratı indirdik, onda bir hidayet, bir nur vardı, müslim olan nebiyyûn, Yehudîlere onunla hukmederlerdi, rabbaniyyun ve ahbar da, kitabullahın muhafazâsına me'mur edilmiş olmaları ve üzerine nâzır ve murakıb bulunmaları hasebile hukmederlerdi, artık insanlardan korkmayın benden korkun, benim âyetlerimi bir kaç paraya değişmeyin, ey hâkimler! Her kim Allahın indirdiği ahkâm ile hukmetmezse onlar hep kâfirlerdir 44 Hem ondan üzerlerine şöyle yazdık: cana can, göze göz, buruna burun, dişe diş, carhler birbirine kısastır, kim de bu hakkını sadakasına sayarsa o, ona keffaret olur ve her kim Allahın indirdiği ahkam ile hukmetmezse onlar hep zalimlerdir 45

Arkadan da o Peygamberlerin izleri üzerinde

sh:»1682

Meryemin oğlu Isâyı gönderdik: bir tasdıkçı olmak üzere önündeki Tevrat için, ve ona İncili verdik, içinde bir hidayet ve nur, ve önündeki Tevratı musaddık, ve bir irşad ve mev'ıza olarak müttekiler için 46 Ehli İncil de onun içinde Allahın indirdiğiyle hukm etsin ve kim Allahın indirdiğile hukmetmezse hep onlar -dinden çıkmış- fasıklardır 47 Sana da bu hak kitabı indirdik, kitab cinsinden önünde olanı musaddık ve üzerine nigâhban hâkim olmak üzere, onun için sen de aralarında Allahın indirdiğiyle hukmet, bu sana gelen haktan ayrılıb da onların arzuları arkasından gitme, her biriniz için bir şir'a yaptık, bir de minhac, Allah dilese idi hepinizi bir tek ümmet kılardı, lâkin sizi her birinize verdiği şeyde imtihan edecek, o halde durmayın, hayırlara nelerde ıhtılâf ediyoridiğinizi haber verecektir 48 Ve şu emri indirdik: aralarında sırf Allahın indirdiği ile hukmet, keyiflerine tabi' olma ve onlardan sakın Allahın indirdiği ahkâmın birinden seni şaşırtmasınlar, yine yüz çevirirlerse bil ki Allah onların ba'zı günâhları sebebile başlarına bir çoğu fasıktırlar 49 Durmuşlar da cahiliyyet devrinin hukmünümü istiyorlar? Kimmiş Allahdan daha güzel huküm verecek; fakat bunu yakın şanından olan bir kavm anlar 50

———————

SEBEBİ NÜZUL - Ebû Hüreyre, Bera ibni Âzib, İbni Abbas ve daha bir çoklarından varid olan rivayetlerin

hasılına göre Tevratta Beni İsraîlden zina edenlere recm emredilmişti ve bunu tatbık ediyorlardı, nihayet bir gün büyüklerinden birisi zina etmiş, recm için toplanmışlar, fakat ileri gelen havass ve eşraf kalkmışlar, menetmişler, sonra zuafâdan birisi zina etmiş, bunu recmetmek için toplanmışlar, bu defa da zuafâ güruhu kalkmış «akradaşınızı recmetmedikce bunu da etmeyin, ikisini de recmedin» demişler, bunun üzerine «mes'ele müşkilleşti, geliniz bir çeresine bakalım» demişler. Recmi bırakıb tahmime

sh:»1683

karar vermişler ki elyaftan örülmüş, zifte bulanmış bir kamçı ile kırk kamçı vururlar, yüzünü karalarlar, ters yüzüne bir merkebe bindirib dolaştırır teşhir ederlermiş, Resulullah Medineyi teşrif edinceye kadar böyle yapıyorlarmış. Bera ibni Âzib radiyallahüanhdan merviy olduğu üzere bir gün Resulullah Medinede böyle bir Yehudînin dolaştırıldığına bizzat tesadüf etmiş, ulemalarından birini çağırmış «siz de zanînin haddi böylemidir?» diye sormuş, «evet» demiş ve kıssayı nakl eylemiştir اهـ . Sonra eşrafı Yehuddan Yüsre namında bir kadın Hayber eşrafından bir Yehudî ile zina etmiş, tutmuşlar, Beni kureyzadan bir takımlarını Resulullaha göndermişler, «sorunuz bakalım zina hakkında ona inzal olunan huküm nedir? Korkarız ki bizi rüsva eder, şayed celd derse tutunuz, recim derse sakınınız» demişler, gelmişler sormuşlar, Ebû hüreyre radiallahüanhın rivayetine göre «şu adem ihsanından sonra bir muhsane ile zina etti» seni hakem yapıyoruz hukm et demişler» Bunun üzerine Resulullah kalkmış Yehudîlerin dershanelerine gitmiş «ey

ma'şeri Yehud, bana en aliminizi çıkarınız» buyurmuş, onlar da Abdullah ibni Sûriyayı çıkarmışlar, Beni kureyzaden ba'zılarının rivayetine göre o gün İbni Sûriya ile beraber Ebû yasır ibni Ahtabi ve Vehb ibni Yehudâyı da çıkarmışlar ve «işte bunlar bizim ulemamız» demişler, Resulullah biraz konuşmuş, nihayet» kalanlar içinde Tevrate a'lem olan budur» diye İbni Sûriyayı göstermişler ki henüz genc ve yaşca diğerlerinden küçür ve a'ver imiş, Resulullah bununla tenha kalmış ve mes'eleyi açmış «ey İbni Sûriya Allaha ve Allahın Beni İsraîle olan ni'metlerine and vererek söylüyorum ihsanından sonra zina eden kimse hakkında Allahın Tevratta recm ile hukm ettiğini biliyormusun?»

sh:»1684

buyurmuş o da «Allah için evet, ya Ebelkasim bunlar senin Nebiyyi mursel olduğunu katıyyen bilirler ve lâkin hased ediyorlar» demiş, Resulullah da oradan çıkmış, gelib hukmünü vermiş, zânî ve zâniye ikisinin de recmini emr etmiş, Beni Osman ibni Galib ibninacar mescidinin kapısı önünde recm edilmişler. Fakat İbni Suriya böyle dediği halde sonradan sefelei Yehudun hücumiyle küfr etmiş ve işte « وَلَايَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ » âyeti ve tahrif vak'ası bunları ıhtar ederek nâzil olmuştur. Bir de Ikrime ve katade ve daha ba'zılarının rivayetine göre beni nadîr Yehudîleri Beni kureyzadan daha haysiyyetli ve eşref imiş. Bunun için Beni Kureyzadan biri, Beni nadîrdan birini katl ederse katl edilir, fakat Beni kureyzadan birini katl ederse yüz vesak hurma diyet alınırmış. ibni zeydin

rivayetine göre Huyey ibin Ahteb nadarî için iki diyet, kurezî için bir diyet hukm edermiş, sonra Benî nadîrdan biri Benî kureyzadan birini katl etmiş, Benî kureyza da Resulullahın hukmüne müracaat etmişler «وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ» buna işareten nâzil olmuştur. Hasılı bu âyetler gayri müslimlerin hukmi islâma müracaatı hakkında nâzil olmuştur. Ve bu miyanda onların ahlâkı ve müracaattan maksadları da iş'ar edilmiştir. Fakat bu âyetlerin siyakında zinaya dair sarahat bulunmadığına nazaran asıl sebebi nüzul olan hâdise ikinci rivayet veçhile bir katil vak'ası olmak daha muvafık görünüyor. Binaenaleyh evvelki vak'a sebebi nüzul olmaktan ziyade âyetin bilistitrad işaret ettiği vekayii mütekaddime cümlesinden olabilir. Bir de İbni Atıyye rivayeti sahihaya göre recm meselesini asıl meydana koyub ulemai Yehudi rüsvay eden Abdullah İbni Selâm olduğunu söylemiştir.

41. ﴿يَآ اَيُّهَا الرَّسُولُ﴾ - Unvanı risaletle nida, tefhımi şan ve takviyei kalb ile ifayı vazifeye sevk ve ﴿لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ﴾

tesellisine husni ihzar içindir. Zira küfre müsaraat edenler seni mahzun etmesin demek zâhiren kâfirleri Peygambere huzün verecek harekâttan nehyolmakla beraber hakıkatte «sen bunlardan mahzun olma» diye Peygamberi nehiydir. Huzün ise ef'ali ıhtiyariyyeden olmadığı için bundan murad, nehiy değil, tesliye

ve izalei huzündür. Ve bunda adl-ü hakkı tanımıyanlara karşı tefhimi hak ve icrayı hukm etmenin adeten bâısi huzn olduğuna da işaret vardır.

﴿مِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا﴾ küfre müsareat edenleri beyandır. Ya'ni bunlar ağızlarile « آمنا » diyen ve fakat kalblerinde iyman olmıyan Münafıklarla Yehudîlerden imiş, huküm, sebebi nüzule ve eşhası ma'dudeye münhasır olmayıb âmm olmak için evsafı mümeyyizleriyle ta'rif olunarak buyuruluyor ki: bunlar:

1- ﴿سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ﴾ dirler, ya'ni pek ziyade yalan dinleyicilerdir.- Doğru söz bunların zevkına gitmez, onu dinlemekten içleri sıkılır, fakat yalana gelince seve seve dinlerler, memnun olurlar. Yalanlar, romanlar, masallar, propagandalar, eracif, iftira, tezvirat meddahlık bunların pek mahzuz olarak dinledikleri şeylerdir. Ve bu hal onlarda bir meleke olmuştur. Bunun için daima yalancılara mahkûm olurlar. Bundan dolayı:

2- ﴿سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ ۙ لَمْ يَاْتُوكَ ۖ﴾ dirler. Ya'ni sana gelmeyen ve geriden geriye iğfalât yapan diğer bir kavmi dinlerler ki asıl küfrün yalanın menbaı bunlardır. Bunlar öyle tezvirat

yaparlar ki ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهٖ﴾ yerli yerine mevzı'larına konduktan sonra kelimatı hakkı tahrif ederler, vaz'ı aslîsinden çıkarırlar.» -Gûya bunların nazarında kelâm doğruyu anlatmak, hakk-u hakıkati beyan etmek için değil,

hakıkati setretmek, aldatmak için vaz' olunmuştur. Kendileri hep eğri söyledikten başka ma'lûm ve mukarrer olan kelâmları hattâ kelâmı İlâhîyi ve kitabları da tahrif ederler. Baksanızâ recm âyetine ne yaptılar. Bu gelmeyenlerin Felek Yehudîleri olduğu da söylenmiştir. Bu fırka bunların yalnız dahilde perde arkasında tahrikât yapanlarına mahsus olmayıb vaz'ıyeti siyasiyyelerine ve ecnebi telkınatına tâbi' bulunduklarına dahi işareti muhtevidir. Ya'ni küfre müsareat edenler en ziyade ecnebî telkınatına tâbi' bulunduklarına dahi işareti muhtevidir. Ya'ni küfre müsareat edenler en ziyade ecnebî telkınâtına kulak verenlerdir.

Böyle perde arkasından tahrifi kelâm ve tezviri meram ederek yalan dinleyicileri tahrik edenler sana ve senin mahkemene gelenlere

﴿يَقُولُونَ اِنْ اُوتِيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا﴾

şöyle huküm verilirse tutun, verilmezse sakın yanaşmayın derler küfre müsaraat ederler

﴿وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا﴾ ve her kim ki

Allah onun fitneye düşmesini murad eder artık sen onun için Allahdan hiç bir şey kurtarmağa malik olamazsın. Binaenaleyh bunlar seni mahzun etmesin. Çünkü ﴿اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ﴾ bunlar öyle kimselerdir ki Allah bunların kalblerinin tathirini murad etmemiştir.» -Kalblerini bu suretle tab-u hatm etmiştir. Şübhe yok ki Allah bu kalblerin de tathirini murad etse idi bunlar da kabili salah olurlardı, fakt etmemiştir, buna niçin etmemiştir denemez. Zira iradei İlâhiyye mebdeül'ıleldir. (Bu sûrenin başına, kezalik sûrei Bakareye « اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا الخ » bak). Bu her iki kısmın hakkı ﴿لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ dir.

Bunlar:

3- ﴿سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ﴾ yalan dinleyici, haram yeyicidirler.» - Rişvet

alırlar, yalan olduğunu bildikleri bir da'vayı dinler hukm ederler veya ettirmeğe çalışırlar. Hasis bir menfaat için yalanı tervic ederler, tezvir-ü iğfal peşinde koşarlar, rişvet ile bile bile yalancı şahid dinlerler, yalan yere şahidlik ederler, para alır haksızların, yalancıların yalanlarını neşrederler, yalanlar uydurub para

çekerler.

SUHT, « س » سحت nin zammı ve « ح » nın sükûnile ve (دح رجع يع) kıraetlerinde « ح » nın da zammı ile haram mal demektir ki bir şey'in kökünü kazımak ma'nasına sahtten me'huzdur. Haram da bereketi olmadığı ve hânümanlar yıktığı için suht tesmiye edilmiştir. Bir hadîsi şerifte « كُلُّ لَحْمٍ اَنْبَتَهُ السُّحْتُ فَالنَّارُ اَوْلٰى بِهِ = suhtun bitirdiği her ete en lâyık olan şey ateştir.» Diye varid olmuştur. Suht her nevi' harama şamildir. Maamafih alel'ekser sahibinin gizlemek mecburiyyetini hiss ettiği bir ayb, bir ar olan, hasis ve alçak menfaatlerde isti'mal edilir. Netekim Hazreti Ömer, Osman, Ali, İbni Abbas, Ebi hüreyre ve Mücahidden rivayet olarak suht, «rişvet, mehribegıyy, usbi fahl, semeni hamr, semeni meyte, hulvanı kâhin, ma'sıyete isti'car» dır diye tafsıl olunmuş. Ba'zıları biraz daha tezyid, ba'zıları da tenkıs etmiş. İbni Mes'ud hediyyei şefaati de tasrih eylemiştir.

﴿فَاِنْ جَآؤُكَ﴾ İmdi ya Muhammed, bunlar sana hukm için gelirlerse ﴿فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ diler muhakemelerine bak, beyinlerinde, hukm et, münazaayı kes, diler bakma, yüzünü çevir, kendi kendilerine ne halleri varsa görsünler. Ya'ni muhayyersin. ﴿وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا﴾ Şayed sen onlardan

başını çevirirsen sana hiç bir zarar edemezler.

﴿وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ﴾ Ve şayed hukm edersen beyinlerinde adalet ve ıhtıyat ile hukm et ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾

sh:»1688

Allah adalet yapanları elbette sever.» -Ata, Nehaî, Şa'bî, Katade, İbni cerir, Esamm, Ebû müslim, Ebû sevr demişlerdirki hukkâmı müslimîn için de bu hukmi tahyir bâkıdir, diler hukm ederler, diler i'raz eder. Lâkin İbni Abbas, Mücahid, İkrime, Hasen, Atai hurasanî, Ömer ibni Abdül'azîz ve Zührî «bu hukmi tahyir gelecek olan «وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ» emrile mensuhtur. Binaenaleyh müracaat ettikleri zaman bunları kendi hâkimlerine reddetmek caiz değildir» demişlerdir. Halbuki bir iki nokta da daha nesh sözü geçmiş idi. Meşayihi Hanefiyy dahi red, caiz olmadığına kail olmuşlardır. Ba'zı ulema da tahyirin muahidlere mahsus olduğuna kaildirler. Bu cümleden imamı Şafiî ehli zimmet muhakemeye talib oldukları zaman müsliman hakimlerine huküm vacıbdır, fakat müslimanlarla bir müddete kadar muahede akdetmiş olan muahidler beyninde huküm vacıb değil, muhayyerdir demiştir. Tahyir hukmü bir tarafın müracaatı, vucub hukmü de tarafeynin birrıza müracaatları haline haml edilirse nesha hacet kalmaksızın tevfik-u te'lif mümkin görünür.

Şimdi bunların hakeme müracaatleri fikri haktan ve hüsni niyyetten neşet etmeyüb mahza havalarına bir çare aramak maksadıyle olduğunu beyan için buyuruluyor ki:

43. ﴿وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ﴾ Yanlarında Tevrat, Tevratta hukmullah varken onlar seni nasıl tahkim ediyorlar? ne diye hakem yapıyorlar? ﴿ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ﴾ Sonra da nasıl dönüyorlar! Hiç şübhe yok ki Allahın hukmüne ve kendilerinin iyman iddia ettikleri kitabe iymanları yok da ondan. O halde ﴿وَمَآ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ۘ﴾ bunlar asla mü'min değillerdir. Ne Tevrata iyman ederler, ne Kur'ana, ancak hevaları, şehvetleri arkasında koşarlar. -Bunun için sen bunların küfre mesareatlarına mahzun olma.

sh:»1689

İyi amma! Tevrat ile halâ amel caiz olabilir mi? Ba'zı şerait altında evet. Çünkü 44. ﴿اِنَّآ اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ﴾ hiç şübhesiz biz Tevratı bir hidayet ve nuru mütezammın olarak indirdik ﴿يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا﴾ bütün müslim olan, dinleri Allaha islâm ve inkıyaddan ıbaret bulunan Enbiya bununla Yehudîler hakkında hukm ederler.-

Enbiyanın islâm ile tavsıfleri şerefi islâmı ibraz için bir sıfatı külliyyei mâdihadır ki Enbiya içinde « اِنَّ الدّٖينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ » olan islâm ile mütedeyyin olmadık hiç bir ferd bulunmadığını iş'ar ile Yehudîlere ta'riz ifade eder. Nazmın zâhiri bütün Enbiyaya şamildir ki hangisi olsa Yehudîler hakkında bununla hukm eder, binaenaleyh Muhammed de.... demek olur. Maamafih bu hukmün Yehudîler hakkında olması karinesiyle murad, Musâdan Isâya kadar olan Peygamberlerdir denilmiş. Ba'zıları da « اَلَّذٖينَ اَسْلَمُوا » dan murad, dini İbrahim üzere olan Enbiyadır demişler. İkrime «Muhammed ve andan evvelki Enbiya» diye tasrih etmiş, Hasen ve Suddî de «Yehudîlere hukmü haysiyyetiyle bilhassa Muhammed aleyhisselâm muraddır» demişler. Zira aslı masikaleh Muhammedîyi isbattır. Şu halde hasılı ma'nâ; Yehudîlere hakem mevkiinde bulunan her Peygamber bununla onlara hukm eder. Binaenaleyh Muhammed aleyhisselâm da.... Bunlardan maada ﴿وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ﴾ bütün Rabbaniyyun ve Ahbar da.»- Rabbanî ve Rabbî kelimelerinin ma'nâsı sûrei Âli Imranda « وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثٖيرٌ » âyetinde geçmiş idi ki İlmi Abbastan rivayete göre «rabbanî, nâs üzerinde ilm ile icrayı siyaset eden ve büyük ilimden evvel küçük ma'lûmat ile terbiye eyleyen» erbabı ilim ve velâyet demek oluyordu. Ahbar da « حبر » in cemi'dir ki tahbir ve tahsin ma'nâsına hıbirden me'huz ve mürekkeb demek olan hıbr ile de münasebetdar olarak

ilmi tahbir, ya'ni tahriren veya takriren tahsin ve tezyin-ü te'lif ederek tesbît ve idameye çalışan, yahud güzel kalem sahibi olan yüksek âlimler demektir. Esasında bu ma'nâ ile ulemai Yehuda ahbar denilmiştir. Fakat burada murad müstakîm ve tam ma'nâsile ahbar olan Fukahai Yehuddur. Zemahşerî der ki «Rabbaniyyun ve Ahbar, Harun aleyhisselâmın evladlarından tarikatı Enbiyayı iltizam eden zühhad ve ulemadırlar. İlh.»

Hulâsa yalnız Enbiya değil, vârisleri olan hakıkî rabbaniyyun ve ahbar, eimme ve fukaha dahi bununla hukmederler.

﴿بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَآءَ﴾ Çünkü bütün bu Enbiya ve rabbaniyyun ve ahbar kitabullahı: Hakıkaten kitabullahtan olanı muhafazaya me'mur edilmiş ve bunun üzerine şahid olmuş bulunduklarından bu sebeb ve bu haysiyyetle öyle hukmederler.» -Ki bu muhafaza iki vechiledir: Birisi kalblerinde hıfz ve dilleriyle ta'lim-ü tedris ve beyan etmek, birisi de ahkâmına ittiba' edib mucebince amel ederek hıfzeylemektir. Binaenaleyh

﴿فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًا﴾

﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ çünkü

her kim Allahın indirdiği kitab ile hukmetmez, onun hâkimiyyetini tanımazsa işte bunlar o kâfirlerdir. -Ki

bunlar için azabı elîm, azabı mukîm vardır. Bunlar ateşten çıkmak isterler de çıkamazlar.

Biz Tevratı indirdirdik 45. ﴿وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ﴾ ve onda bu Yehudîlerin üzerine şöyle

yazdık, şöyle farz kıldık ki

﴿اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّۙ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌۚ﴾ elbette cana can, göze göz,

buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve alesseviyye cerhler birbirine

kısastırlar.- Yahud can cana mukabildir, göz göze mukabildir, burun buruna mukabildir, kulak kulağa

mukabildir, diş dişe mukabildir ve ilâ âhırih bunlar gibi mümaselet mümkin olan cerhler birbirine kısastır.

Kisaî kıraetinde « وَالْعَيْنَ وَالْاَنْفَ وَالْاُذُنَ وَالسِّنَّ وَالْجُرُوحَ » hepsi ref'ile

okunmuştur ki her biri birer cümle olarak « اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِۙ » cümlesine bihasebilma'nâ

atfile «şunu da yazdık şunu da şunu da ilâ âhırih» diye ketbin mef'ulü olur. İbni kesîr, Ebû Amr, Ebî Âmir

kıraetlerinde « وَالْجُرُوحَ » ref'ile okunur ki tafsılden sonra hukmün ta'mim ve icmalı olur. Nâfi', Asım,

Hamze kıraetlerinde ise hepsi nefse atfile mensub okunur ve kısas mecmuunun haberi olabilir.

Gösterdiğimiz iki meal bunları ıhtardır. Maamafih huküm ıhtilâf etmez. Ya'ni hakkı hayatına amden taaddi edilib bigayri hakkın öldürülen insanın katlinden dolayı katilinde tam hakkı bir candır. İtlâf edilen bir hakkın tam icabı da misliyle ödenmektir. Bir can da bir cana temamen mümasil ve mukabildir. Ve hakkı hayat müsavîdir. Binaenaleyh maktulün esası hakkı katilin canıyle kısas olunmaktır. Bir can yerine bir candan fazla almak veya noksan vermek haksızdır, zulümdür. Meğer ki hak sahibi noksanı almaya razı olsun, Kezalik bir göz kör edenin tam borcu bir gözdür. Derecei ru'yetleri velevse müsavî olmasın. Hakkı hayat noktai nazarından bir göz de bir gözün mislidir. Binaenaleyh göz kör edenin tam vecibesi de nihayet gözünü verib kör olmaktır. Çünkü bir göz bir gözün dengi, körlük körlüğün kısasıdır. Fazlası fazla noksanı noksandır. Burun, kulak, diş ilh.. hepsinde de aynı mümaselet caridir. Ve bu minval üzere müsavat ve mümaseletin muhafazası kat'ıyyetle mümkin olan her kat'ı uzvun, her cerihanın kısası kendi mislidir. Bir mafsılinden parmak veya el ve ayak veya dibinden zeker ve ünseyeyn kesilmek veya eti ezmeden veya kemiği kırmadan baş yarmak gibi

0sh:»1692

mümaseletin muhafazası mümkin olan cerihalar mislini misline takas olur. Fâkat et parçalanmak, kemik kırılmak veya dahile nufuz etmiş olmak gibi muhafazai mumaselet ve müsavat mümkin olmıyan veya telefi nefis tehlükesi bulunan cerhler böyle değildir. Kısas, tam misli misline tekabül ve tekas demek olduğundan

mümaselet bulunmıyan veya mümaseletin muhafaza edilmemesi ıhtimali bulunan cerhlere kısas yapılamaz. Binaenaleyh bunlar tam ma'nâsile ödenemeyib bizzarure tam bir misli ma'kul olmıyan maliyyet i'tibariyle, ya'ni erş veya hukûmeti adl ile istifa olunabilir. Kısas tam bir istifa olduğu için bunda hukukı abdin istifası zımnında hukukullah ve hukukı umumiyye dahi istifa edilmiş olur. Ve başka hiç bir ceza lâzım gelmez. Lâkin kısas edilemeyince diğer suretle istifa nâkıs demek olacağından erş ile tazminattan başka ta'ziren bir ceza istihkakı sakıt olamaz.

Sonra şunu da unutmamak lâzım gelir ki kısas nazarı şari'de icrası evvelen ve bizzat maksud olmak üzere meşru' kılınmış bir huküm değil, tecavüz edilen itlâf olunan bir hakkın icabı olmak ve hakkı hayatın masuniyyetini te'min etmek için meşru' kılınmıştır. Ya'ni cana can, göze göz yazılmak, can almak göz çıkarmak için değil, cana dokundurmamak, göz çıkartmamak içindir. Binaenaleyh: ﴿فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُۥ﴾ her kim kısas hakkını tasadduk eder, afveylerse bu kendisine bir keffarettir.»- Ya'ni kısas evvel emirde bir hakkı abiddir. Bunun hukukullâhdan bir vazife ve farıza olması hukukı şahsıyye zımnında tahakkuk eder. Sahibi hakk ise hakkının istifasına da iskatına da maliktir. O halde sahibi hak tarafından taleb ve da'va olunmadıkça kısas yapılamaz. Ancak taleb ettiği zaman icrası farz olursada bu taleb kendisine farz değil, hattâ afvetmesi mendubdur. Şarı' tealâ talebi

kısas emretmek şöyle dursun bil'akis afve terğib ve teşvık için tasadduk ve keffaret

sh:»1693

ta'bir buyurmuştur. Bu hakkını afveden bütün günâhlarını mağfirete vesile olacak büyük bir sadaka yapmış olacaktır. Çünkü bu afiv bir insana bir hayat kazandırmaktır. Buna da bütün insanları ihya etmiş kadar bir sevab va'd olunmuştur. Demek ki kısas nazarı şarı'da icrası matlûb olduğu için değil «

وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَآ اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»

medlûlü üzere hakkı hayata taaddi ve tecavüz vahşetlerinden, cinayetllerinden hayatı beşeri vikaye için meşru' kılınmıştır. Gerçi kısas da bir itlâfı mutazammındır ve bir zarara zarar ile mukabele gibi tevehhüm olunabilir. Fakat bu itlâf hakkı hayatı ref'eden bir cinayet ve vahşeti itlâftır. Bu ise hakkı hayatın yaşaması demektir. Bunun için Dünyada adalet ve müsavata kısastan daha büyük bir misal gösterilemez ve zaten kısasın ma'nâsı müsavat ve muadelei tamme demektir. Hakkı hayatı ifna eden bir caninin hakkı hayatı olmadığını re'yel'ayn görmesi ne büyük bir manzarai adalettir. Sonra hakk-u adlin bu manzarai hâkimiyyeti altında hakkı hayatın kendi kesbile insilâbını gören bir kimseyi afvedib de kendisine yeniden bir hakkı hayat bahşetmekte de öyle yüksek, öyle kudsî bir manzarai ihsan vardır ki âlemi beşeriyyette bundan daha güzel, daha yüksek bir ihsan misali gösterilemez, «

وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا». İşte bu hukümi İlâhî bir tarafında

böyle bir manzarai adelet, bir tafında da böyle bir manzarai ıhsan tecelli eden bir hidayet ve nurdur.

Yehudîler ise kitablarında yazılan bu ahkâmı İlâhiyye ile de hukm etmez oldular

﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰالِمُونَ﴾ ve her

kim ki Allahın inzal buyurduğu ahkâm ile hukmetmezse işte bunlar da o zalimlerdir, o haksızlar

güruhundan başka birşey değillerdir.- Çünkü zulüm her hangi bir şey'in hakkını vermemek, onu Allahın

ta'yin ettiği mevzıı lâyıkının gayriye komaktır. Allahın hukm edilmek için indirdiği, bildirdiği, yazdırdığı ahkâm

ile hukmetmemek de evvelâ

sh:»1694

kanunı hakkın hakkını vermemektir, bu da hiç bir şeyin hakkını vermemek, ya ifrat veya tefrıt etmektir.

Zulmün zulüm, zalimin zalim olmasını ta'yin eden huküm ve bu hukme mi'yar ittihaz edilen delil de Allah

tealânın inzal buyurduğu ahkâm ve kavaidi haktır. Binaenaleyh bununla hukmetmemek zulm ile adli, zalim

ile mazlumu ve bunlar beynindeki nisbeti hakkı tefrık ve temyiz etmemektir. Zulüm ve zalimi tefrık etmiyen,

tefrık etmek istemiyen, nisbeti hakkı görmeyin ve görmek istemiyenler ise zalimlerin başlarıdırlar ve asıl

zalim bunlardır. Ve bunlar Beni nadır ve Beni kureyza hadisatında olduğu gibi Yehudîlere Yehudîlik

vecibesini tatbik etmiyen zalimler guruhundandırlar. Fakat şunu da bilmek lâzım gelir ki Allahın indirdiği

huküm, Tevrattan ve Tevrattakilerden ıbaret değildir. Tevratı indirdikten başka 46.

﴿وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

﴿مِنَ التَّوْرٰيةِ﴾ bir de biz o Peygamberlerin izleri üzere arkalarından Isâ ibni meryemi, önündeki Tevratı musaddık olarak göndendik - Binaenaleyh Tevratın hukmiyle amel onun tasdiki ile meşrut olmak üzere bir daha teeyyüd etti, bu veçhile Isâyı gönderdik ﴿وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ﴾ ona da İncili ﴿فِيهِ هُدًى وَنُورٌ﴾ bir hidayet ve nuru mutazammın ﴿وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ﴾ ve önündeki Tevratı musaddık ve müeyyid ﴿وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ﴾ ve müttekılere bir hidayet ve mev'ıza olarak verdik 47. ﴿وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ﴾ Ehli İncil de Allahın bunda inzal buyurduğu tasdik, hidayet ve mev'ıza ile hukmetsin Hamze kıraetinde « وَلْيَحْكُمْ » « لام » ın kesri « ميم » in fethiyle okunur ve mef'ulün leh olmak üzere « هُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ » e atfolur ki «müttekılere hidayet ve mev'ıza olmak üzere ve ehli İncilin bundaki tasdık, hidayet ve mev'ızai İlâhiyye ile hukm

etmeleri için verdik» demektir. Demek ki Isâ Enbiyai salifenin izinde olmakla beraber müstekillen bir şeri' ile baas buyurulmuş bir Resuldür. Ve Yehudîlik bununla hitam bulmuş ya'ni neshedilmiştir. Bundan böyle Isâ ve İncilin tasdıkını nazarı mülâhazaya almadan Tevrat ile doğrudan doğru ve alel'ıtlak amel caiz değildir. Isâ ve İncili tanımayıb Yehudîlik iddia edenler haddi zatında kâfir ve zalimdirler. Fakat bunlar kendi dava ve

i'tikadlarına nazaran İncil Ahkâmı ile sureti mutlakada ilzam olunmazlarsa da Tevrat ahkâmiyle alelıtlak ilzam olunurlar. Halâ ıtlakı üzere vacibül'amel kitabullah olduğuna iymanın lüzumunu iddia eden Yehudîler Tevrat ile hukmetmedikleri veya Tevrat mucebince aleyhlerine verilen hukme i'tiraz eyledikleri takdirde kendi da'valarını nakız ve küfür ve zulümlerini i'tiraf ve kendilerinin kendi nazarlarında da kâfir ve zalim olduklarını isbat eylemiş olurlar. Binaenaleyh Tevrat ile Yehudîler aleyhine huküm ile ilzam böyle olduğu gibi Nesarâ hakkında da İncil böyledir. O halde ehli İncil ya'ni Nesarânın hakkı da İncil ile mutlak, Tevrat ile de İncilin tasdıkı dairesinde mukayyed olarak hukmetmek ve bu suretle verilen hukümleri bilâ kayd-ü şartın kabul eylemektir.

﴿وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ve her kim Allahın inzal buyurduğu ahkâm iel hukm etmezse işte bunlar da o fasıklardır. Ya'ni Allahın hukmünden veya iymandan çıkmış kimselerdir. Meselâ Tevrattaki ahkâmı kısastan sonra İncilde mukabele bilmisil yapmayıb her halde afvetmeyi emr eden bir huküm nazil olmuş ise ehli İncil kısas taleb edememeli değil fakat sübutundan sonra afvetmelidir. Etmediği takdirde kendi nazarında dahi bizzarure fasıktır. Ya Allahın hukmüne iyman ettiği halde o hukümden harice çıkmış âsı bir fasıktır. Veya o gün onu kalben de tanımamak veya istıhlaf etmekle iymandan çıkmış kâfir bir fasıktır. Ve her iki halde fasık cezasına müstehıktır. Binaenaleyh Tevrata mutabık hukmü kabul etmiyen Yehudîler, İncile mutabık

hukmü kabul etmiyen Hıristiyanlar kendi nazarlarında ve i'tikadlarında dahi kâfir veya zalim veya fasıktırlar veya hepsidirler. Kezalik bunlara benziyenlerde bunlar gibidirler. Küfürleri hukmi İlâhîyi inkâr veya istihkar etmelerinden zulümleri, mi'yarı hakkolan hukmi ilâhîyi atıb başka ahkâm ile hukmettiklerinden, fısıkları da hukmi haktan huruç eylediklerinden dolayıdır. Şu halde ya bu üç vasfın hepsi birliktedir veya her biri hukümden imtinaa münzammolan bir hale göre müstakıl sıfatlardandır.

Tevrat ve İncil böyle, fakat Allahın inzal ettiği bunlardan ıbaret de değil. Ya Muhammed 48. ﴿وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ asıl kitabı, o kitabı kâmil olan Kur'anı da hakkile hakka mülâbis olarak ya'ni mazmunu hak, vasıtai hak, inzali hakkile sana indirdik ﴿مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ﴾ kitab cinsinden, kütübi münzele cümlesinden önünde bulunanı musaddık ﴿وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ﴾ ve onun üzerine müheymin, ya'ni sair kitablar üzerine emin bir nazır ve şahid, mürakıb ve hâkim olmak üzere hakkıyle indirdik -ki bu kitab hem müheymin olan Allah tealânın bizzat tahti hıfzında olarak tağyir-ü tafriften masun kalacak hem diğer kitabların vacibül'amel olarak muhtevi oldukları ahkâmı hakkı tayzi' ve tahriften mahfuz tutacak, şehadetiyle hakayıkı tashih ve tahrifati ibtal edecek ve bunun tasdikından geçmiyen yahud buna muhalif olan kütübi

saire ve şerayi'ı mütekaddime ahkâmiyle amel caiz olmıyacaktır. Bu kitab onlar üzerinde tasdık ve te'yidine müracaat olunacak emîn bir merci', bir muhafız ve mürakıb, bir şahidi hakkolacaktır. Ve artık Tevrat veya İncil ile hukmün ıtlakı da bununla mukayyed bulunacaktır.

MÜHEYMİN, « هَيْمَنَ » den ismi fail olarak bir şey üzerine rakıb ve hafız olan şahid ve emin demektir. Diyorlar

ki bu vezinde « هَيْمَنَ ، سَيْطَرَ ، بَيْطَرَ ، حَمْيَرَ ، كَيْقَرَ » beş lâfızdan başka yoktur, ba'zı lugaviyyîn bunun « اَرَاقَ » yerine « هَرَاقَ », « اِيَّاكَ » yerine « هَيَّاكَ » kabilinden olarak korkudan emîn kılmak ma'nâsına « اٰمَنَ » den bir ismi fail olduğuna zâhib olmuşlar ise de zikrolunan nazirler mevcud iken böyle bir tasavvurun lüzumsuz bir tekellüf olduğu beyan olunmuştur. İbni Kuteybe bunu « مُؤْمِنٌ » lâfzının ismi tasgıri zannetmiş ise de Ebül'abbas Mübberred bundan tahzir etmiştir. Zira müheymin esmai İlâhiyyedendir de.

﴿فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ Binaenaleyh sen onlar, o sana gelenler beynin de her kim olursa olsun Allahın bihakkın inzal eylediği kitab ile hukmet

﴿وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ هُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ﴾ sana gelen haktan inhiraf

ederek onların hevalarına, eğri arzularına uyma. Zira hevaya uyulmamak için

﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾ sizden her birine ya'ni siz ümmeti

islâmiyyeden yahud siz ümmetlerden her birinize- biz bir şir'a, maksudı hakka götürür hususî birer yol ve

bir minhac, ya'ni bütün o şir'aları ıhtîva eden umumî bir cadde, bir tarikı vazıh ta'yin ettik.».

ŞİR'A, ŞERİA, MEŞREA aslı lugatte bir ırmak veya her hangi bir su menbından su içmek veya almak için

girilen yol demektir. Bunda insanların hayatı ebediyye ve saadeti hakıkıyyeye vusulü için Allah tealânın

vaz'u teklif ettiği ahkâmı mahsusaya ve mezhebi müstekıme bil'istiare ıtlak edilmiştir ki din demektir. Ya

kapalı bir şeyi yarıb açmak ve beyan-ü tavzih etmek ma'nâsına « شرع » masdarından veya bir şeye

duhul ma'nâsına «şuru'» dan me'huzdur. Evvelkisi şâria, ikincisi sâlike nazaran münasebeti demek olur.

MİNHAC, da vazıh, açık yol demektir. Şir'a, Fransızca «procédé» minhac da «méthode» kelimeleriyle

terceme

olunabilir. Ba'zıları şir'a ile minhacın bir ma'nâdan ıbaret olub te'kid için tekrar edildiğine ve her ikisinden de

murad «din» demek olduğuna kail olmuşlardır. Diğerleri ise tefrık etmişler ve demişler ki: şir'a mutlak şeriattan, tarikat da mekârimi şeriattan ibarettir. Minhacdan murad budur. Binaenaleyh şeriat evvel ve tarikat âhirdir demişler. Müberred, şir'a tarikın ibtidası, minhac da tarikı müstemirdir demiş. İbni Enbarî de şir'a o tarıktır ki ba'zan vazıh ve ba'zan gayri vazıh olabilir, minhac ise her halde vazıh olur demiştir. Tahkıkı budur ki âyette şir'a ve minhac da daima sabit ve vazıh ve müstemirrolan usuli dinidir ki şir'a bunun teşa'ubat ve tenevvuatı demektir. Her milletin mensub olduğu Peygambere indirilen ahkâmı mahsusa birer şir'a, Allaha Peygamberlere, Âhırete iyman gibi bunların hepsinin müşterek ve müttefık oldukları usulde minhacdır. Bu iki haysiyetledir ki ba'zı Enbiya ve şerayi'in noktai ıhtilâfını, ba'zan da «

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوحًا وَالَّذِٓى اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهٖٓ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسٰٓى اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ

» gibi noktai ittifakını gösteren âyetler görürüz. Netekim burada da evvelâ biribirlerinin izlerinden gönderilen Enbiyanın ve kitabların sonrakileri öndekilerini tasdık ettikleri, saniyen bu tevali ve tasdık içinde şerayi' ve ümemin muhtelif oldukları beyan olunmuştur. Bunun birisi «

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ

» birisi de «

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ

» haysiyyetidir. İncilin önündeki Tevratı, Kur'anın önündeki Tevrat ve İncil bütün cinsi kitabı müsaddık ve yekdiğerinden aledderecat mütemayiz

olarak nâzil olduklarını beyandan sonra bu âyet bize gösteriyor ki ümemi maziye ve hazıradan muhtelif ümmetlere hevâya uymamaları için evvelâ hallerine münasib birer şir'a ve bir minhac verilmiştir. Meselâ Hazreti Musâdan ba'si Isâya kadar olan ümmetin şir'ası Tevratta ve bı'seti

sh:»1699

Isâdan bı'seti Muhammediyyeye kadar olan ümmetin şir'ası İncilde, bı'seti Muhammediyyeden i'tibaren mevcud olan ümmetin şir'ası da Kur'andadır. Ve bütün bu şir'aların müttefık ve müntehi oldukları bir minhacı küllî vardır ki bunda hepsi müşterektir ve bu kur'andadır. Bu suretle Kur'an, dini islâm, şeriati Muhammediyye her kitabın, her şeriatin künhünü ihtiva eden ve mevcud olan her ümmetin harekâtına hâkim ve rehber olacak şir'asını cami' bulunan bir minhacı haktır «

وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ » binaenaleyh huküm herkesin keyf-ü hevasına tebe'ıyyetle değil, Allahın indirdiği şıra'a ve minhac ile olmak vacibdir. Mâdem ki Allah muhtelif zamanlarda muhtelif ümmetlere bir silsilei ıstıfa ve tekâmül ile birer şir'a ve minhac göndermiş ve muahharı mukaddeme musaddık ve hâkim kılmıştır. O halde muahhar olan şeriatin vürudundan i'tibaren mukaddem olan şariat ümmetinin de şeriati olduğunda, ya'ni Yehûdîlerin nasrâniyyeti ve her ikisinin islâmı tanımaları lâzım geldiğinde şüphe yok ise de mukaddem olan şeriat, muahhar olan ümmetin de şeriati midir değilmidir? Ulema, ilmi usulde ve bu âyetin tefsirinde bunun mevzuıbahs etmişlerdir. Bir kısmı mâdem ki bu minval

üzere her ümmete bir şir'a tahsıs olunmuştur. O halde mukaddem olan şeriat, muahhar olan ümmetin şeriati değildir. Ve binaenaleyh « شَرِيعَةُ مَنْ قَبْلَنَا شَرِيعَةٌ لَنَا » değildir demişler. Diğer bir kısmı ise « شَرِيعَةُ مَنْ قَبْلَنَا شَرِيعَةٌ لَنَا مَا لَمْ تُنْسَخْ » ya'ni bizden evvelki ümmetin şeriati bizim de şeriatimizdir, fakat mutlaka değil, mensuh olmamak şartiyle demişlerdir. Buna göre İncil veya sünneti Isâ ile nesh edilmemiş olan ahkâmı Tevrat nesârânın da şeriatı olduğu gibi Kur'an veya sünneti Muhammediyye ile neshedilmemiş olan Tevrat ve İncil ahkâmı müslimanların da şeriati demektir. Ve binaenaleyh mensuh olmıyan, ya'ni nususı islâmiyyeye muhalif bulunmıyan ahkâmı Yehud ve Nesârâ ile müslimanların amel etmesi caiz olacaktır. Lâkin

tahkıkı şudur ki « شَرِيعَةُ مَنْ قَبْلَنَا شَرِيعَةٌ لَنَا اِذَا قَصَّهَا اللّٰهُ وَ رَسُولُهُ = ya'ni bizden evvelki ümmetlerin şeriati bizim de şeriatimizdir, lâkin alel'ıtlak değil, Allah kitabında ve Resulü sünnette nakletmiş olmak şartile». Binaenaleyh neshedilmemiş olmak muhalif bulunmamak kâfi değil, Kur'anın veya Peygamberin tasdıkından geçmiş olması da şarttır. Bu suretledir ki şerayıı salife bizim şeriatimizden cüzdür ve bizim şeriatimiz hepsini muhıttir. Bunun için Kur'anın umemi salife ve Tevrat ve İncil hakkında naklettiği kısas-u ahkâmı onlardaki tafsılâta göre değil, Kur'anın ifadesine ve Resulullahın beyanına göre anlamak

lâzım olduğu gibi «Kur'anda fülân huküm, Yehud veya Nesârâ veya diğerleri hakkındadır, meselâ «

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا» Yehuda aiddir, binaenaleyh biz müslimanların şeriati değildir» demekle

de kalmamalıdır. İşte Allah böyle her ümmete bir şir'a vermiş ve onların hepsini de ümmeti Muhammede

tahsıs ettiği şir'ade «مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَ مُهَيْمِنًا عَلَيْهِ» olarak nâzil bilhak

olan bu kitabı ekmel ile, minhacı islâmda cem'eylemiştir.

Ey insanlar, ey ümemi muhtelife ﴿وَلَوْ شَآءَاللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً﴾ Allah

dilese idi sizin evvel âhir hepinizi -ibtidai beşeriyyette olduğu gibi- bir ümmet kılardı» -de silsilei tarihi

beşerde muhtelif ümmetler yaratmaz, müteaddid Peygamberler, müteaddid şeriatler göndermezdi. Bütün

insanlar envaı hayvanattan her birinde olduğu gibi muttarid, yeknesak bir hayat içinde geçer giderdi

﴿وَلٰكِنْ﴾ böyle yapmadı ve öyle dilemedi de müteaddid ümmetler ve zamanlarına, hallerine göre

mütenevvi' şeriatler yaptı, yapdı da evvel yokken Musâ ile ehli Tevratı ve ondan sonra Isâ ile ehli İncili ve

nihayet Muhammed ile ehli Kur'anı vücude getirdi ve her birinize bir şir'a ve minhac verdi ki

﴿لِيَبْلُوَكُمْ فِى مَآاٰتٰيكُمْ﴾ her birinizi size vermiş olduğu

şeriatler da imtihan etsin, tarikı tecribeden geçirsin de o minhac üzerinde müsabaka ettirsin. Binaenaleyh

﴿فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ﴾ siz de hep hayır işlere, akıbeti en güzel olan şeylere koşunuz,

yarış ediniz- de hevalarınıza, keyiflerinize uyub kalmayınız ve bu minhacı hakta ihtilâf etmeyiniz. Zira bu gün ederseniz yarın

﴿اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾

dir.

Ya Muhammed, sana bu kitabı hakkı ﴿و﴾ bir de şu emri inzal ettik ki 49.

﴿وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ هُمْ﴾.

rivayet olunduğuna göre Yehuddan bir cemaat toplanmışlar «haydi kalkalım Muhammede gidelim belki bir fitneye düşürür dininden şaşırırız» demişler, varmışlar «ya Ebelkasım, demişler bilirsin ki biz Yehudun Ahbar ve eşrafıyız, biz sana tâbi' olursak bütün Yehudun Ahbar ve eşrafıyız, biz sana tâbi' olursak bütün Yehudîler de tâbi' olurlar. Şimdi bizimle hasımlarımız arasında bir da'va var, sana muhakeme olalım, sen de bizim lehimize huküm ver de biz de iyman edelim, seni tasdik eyleyelim», Resulullah iba etmiş ve bu âyet nâzil olmuştur. Şu halde ma'nâ: Muhakemeden imtina' etme fakat hukme gelince Allahın bildirdiği hakk ile hukm et de onların hevalarına haksız arzularına uyma

﴿وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ﴾ ve iyi sakın ki onlar seni Allahın sana inzal ettiği şir'a ve minhacın bildirdiği ahkâmı hakkın tamamından şöyle

dursun birisinden bile aldanıb şaşıramasınlar, hiç bir vechile fitneye düşüremesinler, hukmünde küfürden, zulümden fısktan hiç bir eser bulunmasın. ﴿فَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ şayed onlar bunu kabul etmeyib başkasını isterlerse

﴿فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ﴾

sh:»1702

o zaman bil ki her halde Allah onlara başka bir sebeble değil, günahlarının ba'zısı sebebiyle bir musıbet vermek istiyor.» -ki Allahın iradesine karşı gelmenin ihtimali olmadığı ma'lûmdur. Bu ba'zı zünub Allahın hukmünü kabul etmemek, hilâfı hak huküm istemek günahıdır. Bunun bu suretle ifadesi şu ma'nâları iş'ar eder: Evvelâ, ibhame nazaran bu günah sarahaten yad edilmesi lâyik görülmeyen pek büyük bir günahtır. Haksızlar bile sureti haktan görünerek haksızlık peşinde dolaşırlar. Binaenaleyh açıktan haksızlık istemenin ve hukmullahı kabul etmemenin ne büyük bir günah olduğu tasavvur edilsin. Saniyen bu sevdada bulunanların pek çok günahları vardır. Ve bu büyük günah onlardan biridir. Salisen Allah Dünyada her günah ile muahaze etmez, te'cil eder. «

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى» veya afveyler, fakat hakk olduğu kat'iyyen ma'lûm bulunan bu hukmü kabul etmemek günahı vâkı' oldumu? Bunun her halde muahaze

olunacağını ve bunların haksızlıkla behemehal bir musıbete ma'ruz olacakları bilinmek lâzım gelir. Böyle olmakla beraber ﴿وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ﴾ insanların bir çoğu fasıkdırlar, ma'lûm ve muayyen bulunan hududı haktan çıkmakta musırdırlar.»- Ve işte bundan dolayıdır ki ahkâmı hâkkı tebliğten sonra hukm-ü hükûmete lüzum vardır. Ve hakimlerin hakk ile hukm etmeleri ve bu fasıklar güruhundan olmamaları vacıbdır. Yoksa haksız hukm-ü hükûmet musıbeti tâ'cilden başka bir şey yapmaz.

Bu böyle iken 50. ﴿اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ﴾ o ilm-ü din iddiasında bulunanların Allahın hukmüne razı olmayıb da -meyl-ü müdahene, garazkârlık, müsavatsızlık gibi haksız da'vaya tâbi'- cahiliyyet hükmü, cahiliyyet kanunumu istiyorlar?

sh:»1703

﴿وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا﴾ halbuki hukm-ü hakimiyyeti Allahdan daha güzel kim vardır?»- Allahın hukmünden daha güzel hangi huküm, Allah hukmiyle hukm eden hâkimden daha güzel hukm edecek hangi hâkim tasavvur olunur? Fakat bu istifham herkese değil ﴿لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ iykan sahibi olan kimseler, cemaatler içindir. Bunu ancak ehli iykan takdir eder. Yoksa küfr-ü reyb içinde bulunanlar, kalblerinde maraz olanlar, bir zalimin haksız hukmüne daha

güzeldir demekten çekinmezler.»

Rivayete göre bu âyet, Benî Nadır ile Benî Kureyza Yehudîleri beynindeki katl vak'asından dolayı aleyhissalâtü vesselâmdan huküm taleb etmeleri ve tarafı risaletten müsavat ile hukmedilmesi üzerine benî Nadırın bu müsavat hukmüne razı olmıyarak cahiliyye adeti vechile tefadul sevdasında bulunmaları sebebiyle nâzil olmuştur. Bu sebebe nazaran Yehudîlerin şira'i islâma, hukmi Muhammedîye iyman ve ittiba' etmemekle yalnız Kur'ana ve Muhammed aleyhisselâma değil, kendi dinleri ve kitabları olduğunu iddia ettikleri Tevratı ve şeriati Musâyı dahi tanımayıb alel'ıtlak hukmi İlâhîye küfrederek cahiliyye ahkâmı peşinde koşmak istediklerini beyan ve isbat ile hem iyman iddialarına rağmen küfür, hem ilm-ü şerafet iddialarına rağmen cehalet ve fısk ve istihkakı azıb ile muhazae eylemiş ve sebebin hususıyetiyle beraber mefhumun umumuna nazaran da bu hukmün yalnız Yehuda mahsus olmayıb Nesârâ vesaire hakkında da böyle olduğunu ve binaenaleyh şir'ai islâmın şeriatı âmme ve minhacı küll olub bunu tanımıyan Yehud ve Nesârânın kendi din-ü şeriatlerini de tanımamış olacaklarını anlatmış ve bu suretle Müslimanların beynel'ümem vazifelerindeki şümulün ehemmiyetini göstermiştir.

O halde:

﴿٥١﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى
اَوْلِيَآءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ منْكُمْ فَاِنَّهُ منْهُمْ اِنَّ
اللّٰهَ لَا يَهْدى الْقَوْمَ الظّٰلمينَ ﴿٥٢﴾ فَتَرَى الَّذينَ فى
قُلُوبهمْ مَرَضٌ يُسَارعُونَ فيهمْ يَقُولُونَ نَخْشٰى اَنْ تُصيبَنَا دَآئرَةٌ
فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَاْتىَ بالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ منْ عنْده فَيُصْبحُوا عَلٰى
مَآ اَسَرُّوا فى اَنْفُسهمْ نَادمينَ ﴿٥٣﴾ وَيَقُولُ الَّذينَ اٰمَنُوا
اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذينَ اَقْسَمُوا باللّٰه جَهْدَ اَيْمَانهمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبطَتْ
اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا خَاسرينَ ﴿٥٤﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا مَنْ
يَرْتَدَّ منْكُمْ عَنْ دينه فَسَوْفَ يَاْتى اللّٰهُ بقَوْمٍ يُحبُّهُمْ وَيُحبُّونَهٗ
اَذلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمنينَ اَعزَّةٍ عَلَى الْكَافرينَ يُجَاهدُونَ فى سَبيلِ
اللّٰه وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئمٍ ذٰلكَ فَضْلُ اللّٰه يُؤْتيه مَنْ يَشَآءُ
وَاللّٰهُ وَاسعٌ عَليمٌ ﴿٥٥﴾ اِنَّمَا وَليُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذينَ
اٰمَنُوا الَّذينَ يُقيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكعُونَ﴿

sh:»1705

﴿٥٦﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ
هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٧﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ
اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٨﴾ وَاِذَا
نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا
يَعْقِلُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ
اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ
فَاسِقُونَ ﴿٦٠﴾ قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ
مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ
الطَّاغُوتَ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ عَنْ سَوَآءِ السَّبِيلِ ﴿٦١﴾
وَاِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا اٰمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ﴿﴾

sh:»1706

﴿٦٢﴾ وَتَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٣﴾ لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ
الرَّبّٰنِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ؕ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٤﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ ؕ غُلَّتْ
اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ ۙ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ ؕ
وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ؕ
وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ؕ كُلَّمَآ اَوْقَدُوا
نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ ۙ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا ؕ وَاللّٰهُ لَا
يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا
لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ جَنّٰتِ النَّعِيمِ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ
اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ
لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ ؕ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ ؕ وَكَثِيرٌ
مِنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿﴾

﴿٦٧﴾ يَآ اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ؕ وَاِنْ لَمْ
تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ؕ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ
عَلٰى شَىْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ
رَبِّكُمْ ؕ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا
وَكُفْرًا ۚ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِـُٔونَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٧٠﴾
لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًا ؕ كُلَّمَا
جَآءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْ ۙ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا
يَقْتُلُونَ﴿﴾

sh:»1708

﴿٧١﴾ وَحَسِبُوٓا اَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ

عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ ۟ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ
﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۟
وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِىٓ اِسْرَٰٓئِيلَ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۟ اِنَّهُ
مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَاْوٰيهُ النَّارُ ۟ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٧٣﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ
ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ اِلٰهٌ وَاحِدٌ ۟ وَاِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا
يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٧٤﴾ اَفَلَا
يَتُوبُونَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۟ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٥﴾
مَاالْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُولٌ ۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۟ وَاُمُّهُ
صِدِّيقَةٌ ۟ كَانَا يَاْكُلَانِ الطَّعَامَ ۟ اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ
انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿﴾

sh:»1709

Ey o bütün iyman edenler! Yehud ile Nesârâyı yar tutmayın, onlar ancak birbirlerinin yaranıdırlar, içinizden her kim onlara yardaklık ederse muhakkak onlardan ma'duddur, Allah ise zulm edenleri doğru yola çıkarmaz 51 Onun için yüreklerinde nifak ılleti olanları görürsün ki onların içine koşar dururlar ne yapalım tersine bir devrin başımıza dönmesinden korkuyoruz derler, me'mul ki Allah yakında o fethi vey anezdi İlâhîsinden bir emir ihsan ediverir de nefislerinde gizlediklerine pişman olurlar 52 Mü'minler de hâ, derler: Şunlar mı o, sizinle beraber olduklarına olanca yeminleriyle Allaha yemin edenler?, bütün çabaladıkları boşuna gitti de husran içinde kaldılar 53 Ey o bütün iyman edenler! İçinizden kim dininden dönerse duysun: Allah onun yerine öyle bir kavm getirecek ki Allah onları sever, onlar Allahı severler, mü'minlere karşı boyunları aşağıda, kâfirlere karşı başları yukarıda, Allah yolunda mücahede ederler, dil uzatanın levminden korkmazlar, işte o Allahın fazlıdır, onu dilediğine verir, ve Allah vasi'dir, alîmdir 54 Sizin veliniz evvel Allah, sonra Resulü, sonra o iyman etmiş olanlardır ki namaza devam ederler ve rükû' halinde zekât verirler 55 Ve her kim Allah ve Resulüne iyman edenlere yar olursa şübhe yok ki Allah hizbidir ancak galib olacaklar 56 Ey o bütün iyman edenler! Ne o sizden evvel kitab verilenlerden dininize eğlence ve oyunmak yerine tutanları ne de diğer kâfirleri dost tutmayın, Allahdan korkun eğer mü'minlerseniz 57 Namaza ezan okuduğunuz zaman onu bir eğlence ve oyun yerine koyuyorlar, bu işte onların akılları ermez bir güruh olmalarından 58 De ki ey Ehli kitâb siz sırf şunun için bizden hoşlanmıyorsunuz: Biz Allaha iyman

ettiğimiz gibi hem kendimize indirilene hem daha evvel indirilmiş

sh:»1710

olana iyman etmekteyiz, sizin ise ekseriniz fâıksınız 59 Deki: Size Allah yanında cezaca ondan daha fenasını haber vereyimmi? O kimseler ki Allah kendilerine lâ'net etmiş, gadabına uğratmış, onlardan maymunlar, hınzirler ve taguta tapanlar yapmış, işte bunlar mevkı'ce daha fena ve düz yoldan daha sapgındırlar 60 Size geldiklerinde de "amennâ" derler, halbuki kâfir girmişler kâfir çıkmışlardır, neler ketmediyor idiklerini ise Allah kendilerinden daha iyi bilir 61 Onlardan bir çoğunu görürsün ki günâha girmek, zulmetmek ve haram yemekte sür'at yarışı yaparlar, her halde ne fena yaparlar 62 Bari Rabbaniyyun ve Ahbar bunları günâh söylemekten ve haram yemekten nehyetseler! Ne fena san'ate alışmışlar 63 Bir de Yehudîler "Allahın eli bağlı" dediler, ve dedikleriyle dilediği gibi bahşediyor, celâlim hakkı için sana rabbından indirilen onlardan bir çoğunun tuğyanını ve küfrünü arttıracaktır, maamafih biz onların arasına kıyamete kadar sürecek buğz ve adavet bıraktık, her ne zaman harb için bir yangın tutuşturdularsa Allah onu söndürdü, hep yer yüzünde fesad için koşarlar, Allah ise müfsidleri sevmez 64 eğer onlar Tevratı ve İncili ve Rabları tarafından kendilerine sair indirileni doğru tutsalardı elbette hem üstlerinden yerlerdi hem ayaklarının altından, içlerinden mu'tedil bir ümmet yok değil, lâkin çoğu ne kötü işler yapıyorlar 66 Ey şanlı Resul sana rabbından her indirileni tebliği et, etmezsen onun risaletini eda

etmiş olmazsın, Allah seni insanlardan koruyacak, emin ol Allah kâfirleri muradlarına erdirmiyecek 67 De ki: Ey Ehli kitab! Siz Tevratı ve İncili ve daha size rabbınızdan indirileni tutub icra etmedikçe hiç bir şey değilsiniz, Celâlim hakkı için sana rabbından indirilen -bu Kur'an- onlardan bir çoğunun tuğyanını ve küfrünü artıracak, o halde kâfirlere acıyacağın tutmasın 68 Şübhe yok ki iyman edenler ve Yehudîler, Sâbiîler, Nasrânîler: Bunlar içinden her kim Allaha ve Âhıret gününe iyman edib de salih olarak çalışırsa artık

onlara korku yoktur ve onlar mahzun olacak değllerdir 69 Celâlim hakkı için Benî İsraîlin misakını aldık ve kendilerine Resuller gönderdik, canlarının istemediği bir hukmîle bir Resul geldikçe onlara bir takımına yalancı dediler, bir takımını da öldürüyorlardı 70 Hem başlarına bir fitne kopmayacak sandılar da kör ve sağır kesildiler, sonra Allah tevbelerini kabul buyurdu, sonra içlerinden bir çoğu yine kör ve sağır kesildiler, şimdi de Allah görüyor ne yapıyorlar 71 Elbette küfretti şunlar: "Allah üçün üçüncüsü" diyenler, halbuki bir tek ilâhdan başka ilâh yok, eğer bu dediklerinden vaz geçmezlerse elbette işlerinden kâfir kalanlarına şübhesiz ki bir elîm azab dokunacaktır, daha Allaha tevbe edib istiğfar etmiyecekler mi? Allah gafur, rahîmdir 73 Meryemin oğlu Mesîh başka bir şey değil, sade bir Resuldür, kendisinden evvel de bir çok Resuller geçti, anası da gayet doğru bir kadın, ikisi de yemek yerlerdi, bak biz âyetlerimizi onlara nasıl açık

anlatıyoruz? Sonra da bak onlar nasıl çeviriliyorlar? 74

_____

51. ﴿لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى اَوْلِيَآءَ﴾ Yehud ve Nesârâyı Evliya ittihaz etmeyiniz.»- Onlara veliy olmayınız değil, onları veliy tutmayınız, i'timad edib de yar tanımayınız, yardaklık etmeyiniz, velâyetlerine, hukümlerine, muavenetlerine müracaat etmek, Evliyaı umur yapmak şöyle dursun onlara hakıkî bir ahbab gibi kemali safvetle i'timad edib de kendinizi kaptırmayınız velhasıl onları yar olur zannedib de yaranınız gibi sıkı fıkı muaşeretlerine dalmayınız, tuzaklarına düşmeyiniz, hevalarına iştirak etmeyiniz [sûrei Âli Imran sahife 2 bak]. Görülüyor ki «

لَا تَكُونُوآ اَوْلِيَآءَ لِلْيَهُودِ وَالنَّصَارَى » buyurulmamış «

لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى «

sh:»1712

buyurulmuştur. Çünkü «

لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِى الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا اِلَيْهِمْ » dir. Binaenaleyh mü'minler Yehud ve Nesârâya iyilik etmekten, dostluk yapmaktan, onlara veliyyülemr olmaktan nehy-ü men' edilmiş değil, onları veliy ittihaz eylemekten, yardaklık etmekten nehy edilmişlerdir. Çünkü onlar

mü'minlere yar olmazlar ﴿بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ﴾ nihayet ba'zıları ba'zılarının dostları, birbir.erinin yaranıdırlar.» -Ya'ni Yehud biribirinin, Nesârâ da biribirinin yaranıdırlar. Ne Yehud kendilerinden olmıyana yar olur, ne de Nesârâ, bunların dostlukları kendilerine munhasırdır. Bu da hepsi arasında değil, ba'zısı beynindedir. ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ﴾ ve siz mü'minlerden her kim onları yar tanır veliy tutarsa şübhe yok ki o da onlardandır.»- Onlara temessül etmiş, onların huyunu kapmıştır. O artık hakka değil, onlara ve hevasına hizmet eder. Netice ı'tibariyle onlardan sayılır. Âhırette onlarla beraber haşorulunur. Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ Allah zalimler güruhunun her halde doğru yola çıkarmaz. Binaenaleyh Yehud ve Nesârâyı veliy ittihaz edenler de onlardan olur, başlarını kurtaramazlar.

İmdi ya Muhammed, 52. ﴿فَتَرَى الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ kalblerinde maraz olanları -sûrei « بقره » nin başına bak- İbni Übeyy ve emsali münafıkları görürsün ki ﴿يُسَارِعُونَ فِيهِمْ﴾ Yehud ve Nesârâ içinde onların müvalât ve muavenetleri bâbında hızla koşuşurlar ﴿يَقُولُونَ نَخْشٰى اَنْ تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ﴾ korkarız ki devir aleyhimize döner, başımıza bir musıbet erer, derler.»-

DAİRE, Dünyanın baş ucunda dönüb dolaşan musıbet ve inkılâbı demektir. Bunlar Âhıreti hısaba almaz, hakkın

galebesine, islâmın teâlisine bel bağlamaz, tersine bir inkılâb oluverib Devletin küffara geçmesini düşünür ve öyle bir halde onlardan istifade edebileceğini de ümid eder ve bu ümid ile uzürleri kabahatlerinden büyük olmak üzere bu suretle ı'tiraz ederler. Ve bununla gûya bir darlık zamanında müslimanlara bir hizmet etmek fikriyle âkılâne bir ıhtiyatta bulunuyorlarmış gibi görünmek isterler. Halbuki hakıkatte Resulullahın muvaffakıyyetinden ve diyni islâmın hakkıyyetinden şübhe ederler. Ve ıhtilâl-ü inkılâb peşinde dolaşırlar. Rivayet olunuyor ki bu sözü reisi münafikîn Abdullah ibni Übeyy söylemiştir. Beni Kaynuka' Yehudîleri Resulullaha muharib bir vaziyet aldıkları zaman Ubabe ibni Samit radıyallahü anh «benim bu Yehudîlerden pek çok dostum var fakat ben bunların dostluklarından Allaha ve Resulüne teberri ediyor, Allah ve Resulüne arzı müvalât eyliyorum» demişti Abdullah ibni Übey de «ben öyle bir adamım ki devairden korkarım, dostlarımdan vaz geçemem» demiş ve bu âyetler nâzil olmuştur.

Öyle amma devrin bu gibi ihtimalâtı içinde kendilerinden başka kimseye yar olmıyanlardan ümid

beklemekten ise ﴿فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَاْتِىَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِه﴾

Allahın Resulullaha ve müslimanlara futuhat veya sair suretle bir küşayiş ıhsan edivermesi ve yahud tarafı

rabbanîsinden bir emr ile o dost dediklerine hatır-ü hayale gelmez bir felâket verivermesi ve binaenaleyh

﴿فَيُصْبِحُوا عَلٰى مَآ اَسَرُّوا فِى اَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ﴾ bu münafıkların

gönüllerinde gizledikleri şeylere nadim olmaları pek yakın ve Allahdan daha ziyade me'mul bir ıhtimaldir»

-Ki bu bir va'di İlâhîdir. Allahın kudretiyle Yehud ve Nesârânın kudret ve ahlâkları karşılaştırılınca

haddizatında akreb olan bu va'di İlâhî ile de kesbi

kat'iyyet eden bu ıhtimal tahakkuk ettiği zaman bunların bu hallerini gören mü'minler ne der bilir

misiniz?

53. ﴿وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ O zaman da mü'minler bu münafıklara işareten ve bunları

ümid bekledikleri o mağlûb ve perişan dostlarına hıtaben yüzlerine karşı veya kendi aralarında derler ki

﴿اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ اَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ﴾

acaib her halde sizinle beraber olduklarına -« لَئِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ » diye- güclerinin

yetebildiği yeminlerle Allaha kasem edenler şunlar mıydılar? «-Bakınız ne oldular:

﴿حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا خَاسِرِينَ﴾ bütün amalleri, bütün mesaıyleri boşa

gitti de hepsi haib-ü hâsir oldular.-» Netekim sûrenin yukarısında «

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

» buyurulmuş idi.

Âsım, Hamze, Kisaî, halefi âşir kıraetlerinde vavı istinafiyye ve « لا » mın ref'ıyle « وَيَقُولُ » Nâfi' İbni Kesîr, İbni Âmir, Ebû Ca'fer kıraetlerinde vavsız « يَقُولُ » okunur ki ikisi de suali mukaddere cevab cümlei istinafiyyedir. Ve manâ birdir. Ebû Amr, Ya'kûb kıraetlerinde ise vavı atf ve « لا » mın nasbiyle « وَيَقُولُ » okunur ki bu da « يُصْبِحُوا » üzerine atıftır. Sonundaki « حَبِطَتْ » fıkrasının « هٰٓؤُلَآءِ » den bir haber ve istifhamı taaccübî mazmununda dahil olarak mü'minlerin mekulünden olması da muhtemildir. Ve bu takdir de manâ «Onlar bunlarmıdırlar! Allahın kudretine bakın ki bütün mesaileri ne kadar boşa gitti de ne büyük hüsrana düştüler?» demek olur. Fakat gösterdiğimiz vechile bunun âkıbeti hali telhıs eden re'sen bir kelâmı ilâhî, bir cümlei müste'nefe olması daha zahirdir. İşte Yehûd ve Nesârâyı evliya ittihaz etmek böyle nifak gibi bir marazı kalbîden neş'et eder ve irtidada daî olur. Bunun da âkıbeti hatbı amel ile hüsranı küllîden başka bir şey olmaz. Çünkü irtidadın cezası budur. Görülüyor ki « فَرَاَيْتَ »

sh:»1715

buyurulmamış « فَتَرَى » buyurulmuştur. Bu ise istikbal ve istimrar fi'liydir. Demek ki bunlar mazıye aid

değil müstakbele aid ve emsali bir çok defalar görülecek vukuattır. Bunun için şimdi de alel'ıtlak mürtedlerin hallerine geçilerek 54. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ﴾ -Nâfi', İbni Âmir, Ebû Ca'fer kıraetlerinde « مَنْ يَرْتَدِدْ » ﴿مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ﴾ - buyuruluyor ki bütün bunlar Kur'anın kablel'vuku haber verdiği vakıat cümlesindendir. İbni kâ'b, Dahhâk, Hasen, Katade, İbni Cüreyc ve saire demişlerdirki bu âyet kıyamete kadar bütün mü'minlere hıtaben nâzil olmuştur. Ya'ni bu âyet sebebi hass hukmü âmm olan diğer ba'zıları gibi bir sebebi mahsus ve bir vakıai mahsusa üzerine değil doğrudan doğruya umum mü'minlere alel'ıtlak irtidadın bir hukmünü tefhim için nâzil olmuştur. Müfessirîn burada bu âyetin ıhbarına müntabık olmak üzere bil'ahare muhtelif zamanlarda vukua gelen on bir irtidad vak'asından bahs etmişlerdir ki üçü Resulullahın irtihalinden evvel vakı' olmuştur.

1- Beni Müdlic irtidadıdır ki reisleri zuhımar denilen Evsedi ansîdir. Bu bir kâhin idi, Yemende nübüvvet iddia ve ba'zı beldeleri istilâ edib Resulullahın me'murlarını çıkarmış idi, aleyhıssalâtü vesselâm da Yemen valisi Muaz ibni cebele ve sadatı Yemene yazdı, Allah tealâ da onu feyruzi deylemînin elile helâk etti, geceleyin basılıp katl edildi, o gece Resulullah bunu haber verdi müslimanlar, mesrur oldular ve ertesi gün idi ki vefatı Peygamberî vuku buldu. Sonra Rebiy'ülevvelin ahırında da Yemenden haber geldi.

2- Müseylimetülkezzabın kavmı olan Beni Hanife irtadadıdır. Bu kezzab da nübüvvet iddia etmiş,

Resulullaha şöyle yazmıştı: «

مِنْ مُسَيْلَمَةَ رَسُولِ اللّٰهِ اِلٰى مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللّٰهِ اَمَّا بَعْدُ فَاِنَّ

اَلْاَرْضَ نِصْفُهَا لِى وَ نِصْفُهَا لَكَ = Arzın nısfı benim nısfı senin». Aleyhıssalâtü

sh:»1716

vesselâm da şöyle cevab vermişti: Muhammed Resulullahdan müseylimetülkezzaba «

اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

» Sonra buna Hazreti Ebi Bekr hılâfetinde asker gönderib harb etti ve Hazreti Ebi Bekr hılâfetinde asker gönderib harb etti ve Hazreti Hamzanın katili Vahşî yediyle katl olundu. Vahşî «ben cahiliyyetimde hayrünnası islâmımda da şerrünnası katl ettim» der idi.

3- Tuleyha ibni Huveylidin kavmı olan Beni Esedin irtidadı ki Tuleyhada vefati Peygamberî sıralarında nübüvvet idida etmiş idi. Buna da Hazreti Ebu Bekr Halid ibni Veliydi sevk etti, Ba'delharb Tuleyha münhezim olub Şama kaçtı, ba'dehu islâma geldi ve pek güzel müsliman oldu ki İran muharebatı gibi büyük muharebelerde en güzel hızmet eden eazımdandır. Diğer yedi fırka da Peygamberin vefatından sonra Hazerti Ebî Bekr zamanında irtidad etmiş idi ki bunlar:

4- 1 Uyeyne ibni Hısnin kavmi Fezare,

5- 2 Kurre ibni Selemetelkuşeyrînin kavmi Gatafan,

6- 3 Füca'e ibni Abdi Yâleylin kavmi benu selim,

7- 4 Malik ibni Nüveyrenin kavmi benu yerbu',

8- 5 Secah binti Münzirin kavmi olan Temimin bir kısmı ki bu Secah nefsini Müseylimetülkezzabâ tezvic etmişti, ve kıssası meşhurdur. Ebül'alâilmaarrî. « استغفر واستغفرى » unvanlı kitabında şöyle demiştir:

آمت سجاح و والا ها مسيلمة كذابة فى بنى الدنيا و كذاب

9- 6 Eş'as ibni Kaysin kavmi Kinde,

10- 7 Hutam ibni Zeydin kavmi Benî Bekr ibni vâil. Allah tealâ Hazreti Ebi Bekrin eliyle bütün bu yedi fırka mürteddînin de işlerini bitirdi, gailelerini def'etti.

11- Cebele ibni Eyhemin kavmi olan Gassan ki bu Cebele de Hazreti Ömer zamanında islâma gelmişti. Bir

fakıre vurduğu bir tokattan dolayı kısasan bir tokat yiyeceğini anlayınca kibrine yediremeyib irtidad edib bilâdı Ruma kaçmış idi ki kıssası meşhurdur. Görülüyor ki bu vak'alar sadece ferdî bir irtidâd halinde kalmamıştır.

Hasılı, ey ehli iyman, sizden ferd veya cemaat her kim dininden döner irtidad ederse bilmiş olsun ki ﴿فَسَوْفَ يَاْتِى اللّٰهُ بِقَوْمٍ﴾ Allah onların belâlarını verib yerlerine diğer bir kavm getirecektir. Öyle bir kavm ki ﴿يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهٗٓ﴾ hem Allah onları sever, Dünya ve Âhıret hayırlarını murad eder, hem de onlar Allahı severler taatine koşar, ısyandan kaçarlar. Öyle bir kavm ki ﴿اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ Mü'minlere karşı mütezellil ya'ni mütevazı', refık ve merhametli ﴿اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ kâfirlere karşı ızzetli, satvetli ﴿يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ fî sebilillâh mücahede ederler

ederler hem de dinlerinde pek salâbetlidirler. İfayı vazife etmek lâzım geldiğini gördüler mi Münafıklar gibi

şunun bunun hatırına gönlüne bakmaz, dedikodudan sakınmaz, vazifelerini yaparlar.

﴿ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ﴾ bu hal, bu evsaf ise mahzâ Allahın fadl-ü ihsanıdır.

﴿يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَآءُ﴾ o, bunu kime dilerse verir, dileyene de verir.»- Binaenaleyh hiç biriniz

ümidsizliğe düşmeyiniz, düşüb de kâfirler peşinde koşmayınız, Allahdan böyle evsafa malik bir kavm

olmayı isteyiniz dileyiniz, fakat bunu cebren alınır bir istihkak da zannetmeyiniz, inhisar fikrine sapmayınız

﴿وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ Allah hem vasi'dir hem

alîm. Eltaf ve ihsanı çok, ihsanına mani'-u müzahim yoktur. Onu hiç bir şey takyid edemez, en ümitsiz

zamanda en umulmadık yerden, en umulmaz kimselerde neler neler halkeder. Nasıl halkeder bunu o bilir.

Zira o her şeyi bilir, binaenaleyh lûtf-u ihsanını kimlere ve ne suretle vereceğini de bilir. Bu şereflere bu

hurriyyete, bu ızzet-ü istiklâle irmek istiyenler başkalarının değil ancak Allahın velâyetine koşmalı, Allahın

sevgili Peygamberine, mü'minlere baş tutmamalı, mahabbet ve nusrat etmelidir «

«اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ الخ...

Anlaşılıyor ki irtidad bir vak'aya münhasır olmadığı gibi bu kavm de muayyen bir kavmden ibaret değil.

Mürtedlerin zararlarına mukabil olmak ve onların terk ettikleri mevkıı saadeti işgal eylemek üzere kıyamete kadar zaman zaman nevbetle gelecek ve i'lâi kelimetullah kadar zaman zaman nevbetle gelecek ve i'lâi kelimetullah ile İslâma hızmet edecek müteaddid akvama işarettir ki zikr olunan evsaf bunların evsafı mümeyyizelerini ve ciheti vahdetlerini teşkil eder. Binaenaleyh bunların hey'eti mecmuasını ancak alîm olan Allâh tealâ bilir, Fakat gerek zuhurundan sonra ve gerek ba'zı âsara nazaran zuhurundan evvel ba'zılarını ta'yin ve tasavvur mümkin olabileceğinden müfessirîn bunları kaydetmişlerdir:

1- Hazreti Hasen, Katade, Dahhak, İbni Cüreyc demişlerdir ki bunlar Ebu Bekir ve ashabıdırlar, çünkü mürteddîne bunlar harb ettiler.

2- Ebu Bekr, Ömer ve ashabıdırlar. Zira devri Resulullahtan sonra mücahedat bunların hılâfetlerinde vakı' oldu.

3- Süddî demiştir ki bu âyet evvelâ Ensar hakkındadır. Zira evvelâ küffara karşı Resulullaha nusrat ve ızharı dine muavenet eden bunlardır.

4- Ehli Yemendir. Zira Hâkimin Müstedrikinde senedi sahih ile rivayet olunduğu üzere bu âyet nâzil

sh:»1719

olduğu zaman Aleyhissalâtü vesselâm Ebu Musel'eş'arî radıyallahü anhe işaret buyurarak « قَوْمٌ هٰذَا = bunun kavmi» buyurmuştur. Ve filvakı' bunlar Resulullah zamanında çok mücahedeler ve hizmetler etmişler ve Hazreti Ömer fütuhatının kısmı a'zamı da bunların yedile olmuştur.

5- Kavmi Fürsdür. Çünkü yine rivayeti sahihada varid olduğu üzere aleyhıssalâtü vesselâmından sual olunmuş, yedi seadetlerinle Selmanı Farisî radıyallahü anhin omuzuna vurup « هٰذَا وَ ذُوهُ = bu ve bunun sahibleri» buyurmuş, sonra da iyman, Süreyyaya muallak olsa ebnai Faristen bir takım rical her halde uzanır alırlardı «

لَوْ كَانَ الْاِيمَانُ مُعَلَّقًا بِالثُّرَيَّا لَنَا لَهُ رِجَالٌ مِنْ اَبْنَاءِ فَارِسَ

» buyurmuştur ki bu hadîsi şerifte İmamı a'zam Ebu Hanife Hazretlerinin menakıbına da delâlet vardır.

6- Denilmiş ki bunlar Neha'den iki bin, Kindeden beş bin ve ebnai nastan üç bin kişi idiler ki Kadisiyye günü cihad ettiler.

Velhasıl bu kavmi bir zamana munhasır münferid bir kavmden ibaret telâkki etmemeli, iymandan sonra her hangi bir suretle islâmdan yüz çevirenlerin kendilerine terki mevkı' etmeğe mecbur oldukları ve olacakları her hangi bir kavm olarak anlamalıdır. Ve burada yalnız irtidadı ı'tikadî değil irtidadı amelî de mevzuı bahistir. Vaktiyle Yehudun Nesârâya, Nesârânın müslimanlara terki mevki ettikleri gibi ni'meti islâmın kadrini bilmiyen nankörler de onun kadrini bilecek, şükrünü eda edecek yeni bir kavmi müslime terki mevki etmeğe mecbur olacaklardır. Tarihı beşer, tarihı islâm bunun büyük küçük misalleriyle mâlâmâldir. Ferdleri, akvamı sağireyi bırakalım da en büyük misallerini alalım. Evvelâ Arablar, kavmden kavme bu hizmeti yapmışlar, ba'dehu Emeviyyenin son zamanlarında olduğu gibi bu hizmet, Arabdan Aceme doğru geçmiş, hadîsi şerifin de delâlet ettiği üzere kavmi Fürs ma'nen ve maddeten islâma pek büyük hizmetler eylemiş,

sh:»1720

sonra bunlar da aynı hale gelmiş bu daf'a da Allah Türkleri göndermiş, Arabların, Fürslerin kadrini bilemeyib zayi' ettikleri devleti islâmı ele alarak İstanbula ve oradan kıtaatı Arzın her tarafına yaymışlar binaenaleyh ebnai Faris hadîsinin delâleti ve fethi Kostantıniyye hâdîsinin sarahati ve «

فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَاْتِىَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِه» va'di ilâhîsinin ıtlak ve

İşareti ile Türkler de «

بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهٗٓ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ

يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ» tebşirine dahil olmuşlardır. Demek ki onlar da bu ni'metin kaderini bilmez küfr-ü küfrana doğru giderlerse mevkı'lerini Allahın göndereceği diğer bir kavme terketmeğe mecbur olacaklardır. Ve kim bilir vasi' ve alîm olan Allah kıyamete kadar daha ne kavmler gönderecektir. İşte tâ yukarıdan « اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ » tezkirinden beri gelen ve daha devam edecek olan beyanatın siyak-u sibakına nazaran hasılı meal bu noktada toplanmaktadır.

Binaenaleyh ey mü'minler, dininizin kadrini biliniz, hiç bir kavme inhısar kabul etmiyen bu vası' feyzi hakkı, bu fadlı ilâhîyi, bu yüksek hurriyyeti bırakıb da başkalarının muvalâtı arkasına düşmeyiniz 55. ﴿اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ sizin her ma'nâsiyle veliniz, veliyyül'emriniz, muhibbiniz, nasırınız başkası değil ancak Allah ve Allaha tebean Resulü, ve Allaha ve Resulüne tebean mü'minlerdir ﴿الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾ öyle mü'minler ki Allaha ve Allahın emirlerine boyun eğerek rek'atlerile güzelce namaz kılarlar ve Allahın emrine inkıyad ederek hüsni rızalariyle zekâtlarını verirler yahud rüku'da oldukları halde zekât verirler.»

Bu âyetin sebebi nüzülü hakkında bir kaç rivayet vardır: Evvelkisi Ubade bini Samit Hazretlerinin balâde nakl edilen sözü ve mü'minlerden murad umumdur. İkincisi

sh:»1721

Ikrimenin rivayetine göre Hazreti Ebi Bekirdir. Üçüncüsü Atanın İbni Abbastan rivayetine göre de Hazreti Alidir. Ebu Zerden de «bir gün mescidde öyle namazını kılmıştık bir sail yarabbi şahid ol Resulullahın mescidine geldim dilendim kimse bana bir şey vermedi» diye şikâyet etti Hazreti Ali daha namaz kılıyordu ve rukû'da idi saile serçe parmağındaki bir yüzüğü iyma etti o da gitti aldı, Resulullah bakıyordu «Allahım, kardeşim Musâ senden «

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِی صَدْرِیۙ ۰۰الی ۰۰وَاَشْرِكْهُ فِی اَمْرِیۙ » diye niyaz etti, sende « سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِاَخِیكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا » diye Tevratı inzal buyurdun, Allahım, ben de Peygamberin Muhammedim benim de sineme genişlik ver, işimi kolaylaştır, bana da ehlimden Aliyi vezir yap ve bununla arkama kuvvet ver» dedi henüz bu kelimatı itmam etmeden Cibril nâzil oldu» ya Muhammed ıkre' « اِنَّمَا وَلِیُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ الخ » dedi diye bir rivayet vardır. Bu iki rivayete nazaran « وَالَّذِینَ اٰمَنُوا » den murad şahsı muayyendir deyenler olmuş ve bundan dolayıdır ki Şiy'a Hazreti Alinin imameti mes'elesinde bu âyet ile istidlâl etmek istemişlerdir. Şüphe yok ki Ebu Bekir ve Ali « وَالَّذِینَ اٰمَنُوا الَّذِینَ » cümlesindendirler fakat yalnız değil.

56.

﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ﴾ -HIZB luğatte bir zatın reyine tâbi' olub kendisiyle beraber bulunan eshabıdır -ki kendilerini tazyık eden bir iş için toplanmış kimseler demektir. « حِزْبُ اللّٰه » Unvanını müfessirîn « جُنْدُاللّٰهِ ». ﴿اَوْلِيَاءُ اللّٰهِ﴾. ﴿اَنْصَارُ اللّٰهِ﴾. ﴿شِيعَةُ اللّٰهِ﴾ » diye muhtelif ta'birlerle tefsir etmişlerdir. Ya'ni hakıkatte galib olanlar ancak Allah ordusu veya Allah dostları veya Allah yardımcıları veya Allah tarafdarları, Allah fırkasıdır. Asıl velâyet Allahındır. Diğerlerinin galebesi surî veya muvakkattir. Bunun için 57.

﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ﴾

- Görülüyor ki evvelki nehiy sureti ummuiyyede yalnız Yehud ve Nesarâya

mahsus idi. Burada ise nehiy alel'umum küffara dahi ta'mim edilmiştir. Ve aynı zamanda bu nehiy ehli kitabın dini islâmı istihza' ve istıhfaf edenlerine tahsıs olunmuştur. Bunun sebebi nüzulünde deniliyor ki Rifaa bini Zeyd ile Süveyd ibni Hâris zahiren müsliman olmuşlar, müsliman olmuş gibi görünmüşler, sonra

Münafıklığa girişmişler, müslimanlardan bir takım kimselerin de bunalra meveddeti varmış, bu âyet bunlar hakkında nâzil olmuştur. Şu halde zahiren müsliman görünüb batınen küfr-ü nifak ve oyuncak yerine koymaktır ve bununla evvelâ izharı islâm ederek müslimanlara içlerinden fesad saçmak istiyen dönme kâfirlere nazarı dikkat celbedilmiştir. Maamafih istihzaya şamildir. Bunun için bu ıtlaktan sonra istihzanın bir nev'i mahsusunu beyan ile şöyle buyuruluyor:

58. ﴿وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا﴾ O kâfirleri de dost ittihaz etmeyiniz ki namaza nida ettiğiniz, ya'ni ezan okuduğunuz vakit o ezan veya namazı eğlence ve oyun yerine tutar istihza ederler ﴿ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ﴾ bu da bunların akılsız bir kavm olmalarından neş'et eyler.»- Bu akılsızlıkları cümlesindendirki ma'nâsız çanları hoşlanırlar dinlerler de tevhide, salât-ü felâha çağıran yüksek ma'nâlı güzel ezanlardan hoşlanmazlar.

Bu âyet evvelâ ezanın meşru'ıyyetine saniyen onunla istihza ve istihfafın küfrolduğuna delâlet etmektedir. Bunun için ezana icabet vacibdir. Bu âyetin sebebi nüzulünde de şu iki rivayet vardır: Ezan okununca müslimanlar namaza kalktıklarında Yehudîler gülüb istihza ederek «

قَامُوا لَا قَامُوا. صَلُّوا لَا صَلُّوا. رَكَعُوا لَا رَكَعُوا = kalktılar

kalkmaz olsunlar, kıldılar kılmaz olsunlar, rukû' ettiler etmez olsunlar» derlermiş. Süddînin rivayetine göre medinede bir Nasrânî varmış

müezzinin « اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ » dediğini işittiği zaman « اَحْرَقَ اللّٰهُ الْكَاذِبَ = Allah yalancıyı yaksın» dermiş. Bir gece hizmetçisi elinde bir ateş ile odasına giderken bir şirare sıçramış, hane halkı da uykuda imiş, derken bir yangın çıkmış nasranî de bütün ailesi ile beraber yanmış gitmiş, bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur.

Şimdi ehli kitabın müslimanlar hakkında besledikleri fikri fesad ile dini istihza ve istihfaf etmelerine karşı cevab ve itab ve nush-u irşad olmak üzere buyuruluyor ki 59.

﴿قُلْ يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّآ الخ﴾

NAKM, bir şeyi hoşlanmamaktır ki ni'metin zıddı ve azab demek olan nıkmet bundan veya bu ma'nâ ondan me'huzdur. Bu âyette pek güzel bir kıyası mukassem vardır. Ya'ni ey ehli kitab, sizin bizden hoşlanmamanız bizi ta'yıb etmeniz, dinimizi beğenmemeniz hiç başka bir şeyden değil ancak iki sebebden dolayıdır: Birisi bizim Allaha ve Allah tarafından bize, bizim Peygamberimiz Muhammed Mustafaya

endirilen şir'a ve minhace, kitab ve sünnete ve bundan evvel geçen Peygamberlere inzal edilmiş olan kitablara ve bu miyanda Tevrat ve İncile de iyman etmemiz, diğeri de sizin ekserinizin fasık olmasıdır. İşte bizi beğenmemenize ve bize kızmanıza bu iki şeyden başka sebeb yoktur. Bizim iymanımız sizden geniş ve sizin esaslarınızı da cami'. Sizin ise hem sâhai iyman ve vicdanınız dar, hem de ekseriyetiniz fasık ve vicdansız. Şübhe yok ki birincisi olan vüs'ati iyman ve vicdan ayıblanacak bir şey değil takdir edilmesi lâzım gelen bir haktır. Şu halde sizin bizi hoşlanmamanızın yegâne sebebi fiskınız vicdansızlığınızdır. Filvakı' dar kafalılar yüksek kafalıları, vicdansızlar vicdanlıları fasıklar sulehayı sevmezler ve onları iz'aç etmek için ellerinden geleni yaparlar. Ellerinden gelirse bir yudum suda boğmak isterler. Ekâbirin kıymeti de bunlara tahammül

etmek ve mücahede eylemektir. Demek oluyor ki bu âyet ehli kitaba cevab verirken evvel emirde müslimanlara bir derstir. Çünkü müslimanlar an cemaatin bu cevabı verebilmek için bu geniş ve kuvvetli iymana sahib olmak ve ekseriyet, fasık olmamak lâzım gelir. Yoksa Yehud ve Nesarânın fiskına iştirak edib de onlara kendini beğendirmeğe çalışmak veya onlara galebe ümidini beslemek hem hakka iftira ve hem kendini terzil etmektir.

60. ﴿قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ﴾ - NEBE', haberi mühim demektir. Buradaki « ذٰلِكَ » ismi işaretinin müşarünileyhi hakkında ve şerriyet hususunda söz edilmiştir. Bir rivayete göre Yehudîlerden bir kısmı gelmişler. Resulullaha dinini sormuşlar, Resulullah « اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ اِلٰى اِبْرٰهِيمَ ... وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ » diye cevab vermiş. Isâyı işittikleri zaman «biz sizin dininizden daha şerir din bilmiyoruz» demişler, bu âyet bunun üzerine nâzil olmuş. Binaenaleyh bunlar dine şer ta'bir ettiklerinden dolayı «sizin şer dediğinizden daha şerrini size haber vereyim ki o sizin din namını verdiğiniz kendi halinizdir» ma'nâsına mücarat tarıkıle şer ta'bir olunmuş ve « ذٰلِكَ » de ta'yib edilen dine işarettir denilmiş ise de biz bu sebebi nüzule i'tiraz etmemekle berâber şu ma'nâyı daha zahir buluyoruz: Ya Muhammed, o Ehli kitâba şöyle de: Daha fenasını kemali ehemmiyyetle haber vereyim mi? İşte ﴿مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ﴾ Allahın lâ'netlediği -« فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ » bak- ve üzerine gazab ettiği ﴿وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ﴾ ve kendilerinden maymunlar ve hınzirler yaptığı ﴿وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ﴾ ve bir de Taguta tapan -Tagota kulluk eden kimseler ﴿اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ عَنْ سَوَآءِ السَّبِيلِ﴾ işte bunlar mevkı'ce daha

fena ve tarıkı müstakımden daha ziyade sapmış kimselerdir.».

sh:»1725

Kırede ve hanazir yapılanların ya'ni sureten ve ma'nen mesh denilen bu hale getirilenlerin Ashabı sebt olduğu, bunların gençleri maymun, ıhtiyarları da hınzir kılığına konulmuş bulunduğu zikr ediliyor ki ümemi salifede ve ezcümle Beni İsrailde böyle mesihler ma'ruftur. Nesârâda da mâidei Isâ ashabı hakkında mesih mervidir. Bunun için ba'zı müfessırîn kırede ashabı sebt, hanazir mâidei Isâ ashabıdır demişlerdir ki sûrei «بقره» de Eshabı sebt hakkında yalnız «كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ» buyurulduğuna nazaran bu daha muvafık olsa gerektir. İnsanlın böyle hayvan haline konulmasına mesih ta'bir olunur ki ya yalnız ma'nevî ve yahud hem surî ve hem ma'nevî olmak üzere iki türlüdür. Meshi ma'nenî; sefaleti ahlâkıyye intac eden tahavvül, meshi surî ve ma'nevî de sefaleti ahlâkıyye ile beraber sefaleti hayatiyeyi intac ede tahavvüldür ki buna meshi hakikî dahi ta'bir olunur. Memsuh olanlar da tenasül olmaz, binaenaleyh maymun ve hınzir tenasülü yapar bir nevi' oldular demek değil, sefaleti külliyye içinde ınkıraz ve akamete mahkûm oldular demektir. Maamafih insanın maymundan jenerasyon tarikile tekâmül ettiğini iddia edenlerin yine insanın da jenerasyon tarikile maymuna inkılâb edeceğini bir kanun gibi mülâhaza etmeleri ıktiza eder. Ve bu âyet bunlara da bir cevab ve inzarı tazammun eyler. Âyette lâ'netten gadaba, gadabdan mesha, mesihten ubudiyyeti Taguta doğru giden silsilei beyan gösteriyor ki bunların hey'eti mecmuası

değil her biri bir şerdir. Ve bunlar içinde ednası lâ'net, aksası Taguta ubudiyyettir. Demek ki Taguta ubudiyyet bunların cümlesini istilzam eden bir mebdei şerdir. Bunlar evvelâ mel'un olur, rahmeti ilâhiyyeden teb'id edilir, saniyen tebıd ile kalmaz gazabı ilâhî başlarına çöker, alâm-ü masaib içinde kıvranırlar. Salisen maymun gibi bir insan mukallidi, kararsız, mütelevvin, sahtekâr, bir bakışa zeki: insanın

her yaptığını derhal taklid eder, fakat hakikatte ne yaptığını bilmez, taklid derdile her felâkete atılır, sevk edilir. Gayet çirkin, suratsız bir masharalık timsali veya hınzir gibi canavar, boynu bükülmez, kafası tuttuğuna gider, her habaseti yapar, her pisliği yer derisi bile debağat kabul etmez, müstekreh, menfur, makhur bir cinayet ve denaet timsali olur gider. (Tagutun ma'nâsı için surei « لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّيـنِ » de « بقره » âyetine bak). « وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ » «abede» fi'li mazıolarak « لَعَنَ » veya « غَضِبَ » ye ma'tuf olub « وَمَنْ عَبَدَ » demektir. Fakat Hamze kıraetinde « بـا » nın zammı ve « تـا » nın cerriyle terkibi izafî olarak « وَعَبُدَ الطَّاغُوتِ » okunur ki bu surette de kırede ve hanazire ma'tuftur. « عَبُدَ » yekuz vezninde sıfattır.

Bunlar 61. ﴿وَاِذَا جَآؤُكُمْ ... يَكْتُمُونَ﴾ ey mü'minler size geldikleri vakit de « آمنـا » derler, mü'min görünürler, halbuki kâfir girer kâfir çıkarlar, gönüllerinde ne küfürler ne fesadlar

gizlerler ve düşünmezler ki bu gizledikleri küfr ve nifaktan Allah gafil değil, onları kendilerinden daha ziyade bilir. Ya Muhammed, veya ey muhatab 62. ﴿وَتَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ﴾ bunların hepsi değil fakat çoğunu görürsün ki ﴿يُسَارِعُونَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾ ism, udvan, haram yemek, bu üçüne mütemadiyen koşarlar, atılırlar. -Ki yalancılık, küfürbazlık etmek, zulm etmek udvanın, rişvette suhtün en barız misallerindendir. (« سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ » bak).

﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ bu yaptıkları amel!... 63.

﴿لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ﴾ rabbanîler ya'ni başlarında rabbanilik iddiasında bulunan evliyayı umurları siyasiyûnu ve ahbar denilen ulemaları bunları yalan söylemekten ve haram yemekten nehy etseler a... Fakat etmiyorlar

lâekal sükût ile olsun tervic ediyorlar ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ﴾ her halde bu işledikleri pek fena bir san'at.»- Demek ki bunlar bunu sa'nat ittihaz etmişler, pek çirkin bir siyaset san'atine düşmüşlerdir. Ve bütün mes'uliyetin esası bunlardadır. Ve halkın ahlâkını dinini bozan bunlardır. Tagut bunlar içindedir. Ve anlaşılıyorki rabbaniyyûnun mesuliyeti ahbardan daha mukaddemdir. Ulema

demişlerdir ki Kur'anda ulemayı tevbih eden âyetler içinde en şiddetlisi, en korkuncu budur. İbni Mubarek Hazretleri de bu âyetin mazmununu şu beytiyle ifade etmiştir:

وهل افسد الدين الا الملو ك واحبار سوء ورهبانها

64. ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ﴾ Yehudîler ﴿يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ﴾ Allahın eli bağlıdır, sıkıdır dediler -bu söz mahcurdur, mukayyeddir, dilediği gibi tasarrufa kadir değildir, her istediğini yapamaz ve binaenaleyh istediği gibi infak ve ihsan da edemez, dardır, bol rızk veremez demek olduğu gibi eli sıkıdır, tabiatinde buhl ve imsak vardır. Vermek istemez, isteyemez demek de olabilir. Ya'ni ya doğrudan doğru nefyi cûddan veya nefyi kudret ile beraber nefyi cûddan kinâyedir. Lisanı Arabda gulliyed ta'biri buhl ve imsaktan, bastı yedde el açıklığı gibi cûd ve keremden kinaye olur. Ve onun için hakikaten el bulunmayan mevki'de de isti'mal olunur. Lisanımızda eli bağlı demekle eli sıkı demek arasında fark vardır. Eli bağlılık el darlığı gibi bir müzayeka, fakr veya acz ve mania ifade eder. El sıklığı demek arasında fark vardır. Eli bağlılık el darlığı gibi bir müzayeka, fakr veya acz ve mania ifade eder. El sıkılığı ise esasen yine darlıktan me'huz olmakla beraber bu ma'nâ mülâhaza olunmaksızın servet ve kudreti de varken doğrudan doğru buhl ve imsaki cibilli ifade eder. Zira kinâyeler ya bimertebetin veya bimeratib levazımda ist'mal demektir. Arabca gulliyed ise her iki ma'nâya müsaiddir. Netekim «

غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ » de el sıkığılı « وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ » de de

el

sh:»1728

bağlılığı zaruret ve muzayeka ma'nâsınadır. Yehud « يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ » derken eli hem bağlı hem sıkı ma'nâsını kasd etmişler ki cevabda « بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ » buyurulmuş, hem kudret ve hem meşiyyeti tamme ile cûd isbat olunmuştur. Binaenaleyh Yehudun bu sözü «Allah her istediğini yapamaz ve her istediğini veremez, onun için bol bol rızk da veremez yoksa Yehudîlere hiç darlık çektirmez, her şeyi ihsan ediyordu» mealinde olduğu anlaşılıyor.

İbni Abbas, Ikrime ve Dahhâk demişlerdir ki mukaddema bolluk ve ucuzluk içinde bulunan ve hattâ bulundukları yerlerde halkın en zengini olan Yehudîler bil'ahare Allaha ısyanları yüzünden darlığa ve sıkıntıya düşmüş olmalarından dolayı bu sözü Finhas ibni Azura söylemiş ve bu âyet bu sebeble nâzil olmuştur. Mukatil ise İbni Suriya ve Azir ibni Ebi Azırın dahi Finhas ile beraber olduklarını ve hattâ istikraz âyetlerine karşı « اِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَآءُ » dedikleri gibi buhtü nassar ve Nesârâ tarafından beyti makdisin tahribi hadiselerine de «eğer Allahın eli bağlı olmasa idi bunları bizden men' ederdi» dediklerini rivayet eylemiştir. Yehudun bu sözü eshabı Resulullahın şiddetli fakr-u ihtiyac içinde bulundukları sırada «Muhammedin ilâhî fakır, eli bağlıdır, onun için onları zaruretten kurtaramıyor» tarzında

Müslimanlarla istihza etmek için söylemiş olmaları ihtimali de söylenmiştir. Âyette bunun edilmiş olması hasabiyle siyakı bize şunu iş'ar ediyor ki bu söz Yehudîlerin ahbarı tarafından söylenmiş olmak i'tibariyle umumuna nisbet edilmiştir. Ve demek oluyor ki bu söz Yehudîlerin ahbarı tarafından söylenmiş olmak i'tibariyle umumuna nisbet edilmiştir. Ve demek oluyor ki bu söz Yehudîlerin akide ve ahlâklarına müteallik bir düstur mahiyyetinde fezleke edilmiş ve umumun anlayabileceği bir ifade ile ifade olunmuştur.

Binaenaleyh bunda başlıca iki mes'ele vardır. Birisi sonraki Yehudîlerin kudreti İlâhiyye hakkındaki felsefî nazariyyeleri, diğeri de buna müteferri' olarak ahlâk ve iktısadda tutturdukları buhl

ve imsak düsturları ki bunlar balâda zikr olunan seyyiâtın esbabından en mühimmini teşkil eder. Demek oluyor ki ulemai Yehud sonradan tabiat ve icab nazariyyesine saparak Allah tealânın tam ma'nasiyle faili muhtar olmadığı ve kudret ve iradei İlâhiyyenin kavanini tabi'ıyye ile mukayyed ve mahdud olub onun fevkine geçemiyeceği, tabiri âharle Allah kâinatı halk ettikten sonra artık istirahate çekilib huküm ve kudretini «نَحْنُ اَبْنَآءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ» dedikleri gibi mahlûkatına tevdi' etmiş olmakla onlara dilediği gibi sevab ve ıkab yapamıyacağı ve bu suretle eli bağlanmış, cud-ü ihsanı gayet daralmış olduğu ve binaenaleyh Yehudîlerin bunu böyle bilib mucebince her hususta buhl-ü imsaki düsturi iktisad ittihaz etmeleri lâzım geldiği fikrine düşmüşler ve bu fikir altında Allahın hem rahmetinden me'yus ve hem

gazabından emin olarak o fena san'ate sülûk etmişler velhasıl « يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ » demişler ﴿غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا﴾ kendi elleri bağlanmış öyle söylenmişler ve söyledikleriyle mel'un olmuşlardır. Elleri bağlansın ve sözleriyle mel'un olsunlar.»- Bu fıkra, ya bu sözlerinin sebeb ve müsebbebini ıhbar veya bu sebeble aleyhlerine duayı ta'lim ve telkın eden bir inşadır.

﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ Hayır Allahın iki eli de açıktır. Yedi cemali de açık yedi celâli de. Hâşâ o behîl değil cevadı mutlaktır, âciz değil kadiri mutlaktır. ﴿يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ﴾ nasıl dilerse öyle infak eder, isterse verir, isterse vermez, isterse az verir isterse çok, isterse hisab ile verir, isterse hisabsız, isterse sebbe ile verir isterse sebebsiz -hem ganiyyi kerîm, hem kadiri mutlak hem faili muhtar, hem rezzakı alel'ıtlaktır. Ne vermeğe mecburdur ne vermemeğe, Ne vermekle gınası tükenir, ne vermemekle buhlü lâzım gelir. Ne kudretini tahdid edecek bir kudret vardır, ne de iradesini men'edecek bir kanun. Kudretleri takyid eden kayitler, iradeleri tazyık eyliyen

kanunlar Allah üzerinde değil, ancak ve ancak mahlûkat üzerinde hâkimdir. Onların hududundan çıkmıya yol bulamıyacak olanlar hâlık değil, mahlûk olanlardır. «

﴿يَرْزُقُ مَنْ يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾. ﴿يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ

وَيَقْدِرُ﴾. ﴿وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِه لَبَغَوْا فِى الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَايَشَآءُ﴾. ﴿قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِى الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾. ﴿تُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾. ﴿اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ﴾»

TENBİH - Ânifen işaret ettiğimiz veçhile lisanımızda «fulânın elı açık» denildiği zaman ma'lûmdur ki bu ta'birlerde el kelimesinin müfred olarak bir ma'nâsı kasd edilmez ve eli açık terkibi hey'eti mecmuasiyle bir kelime gibi « سخى » ma'nâsından me'caz, daha doğrusu kinaye olur. Ma'nâyı hakıkî mümkin olsa bile düşünülmez. Sahıy civanmerd olan kimsenin ihsan ve i'tâ sırasında daima elini uzatıb açmakta ve herkes ondan alacağını almakta olması gibi esasi isti'male sebeb olan mülâzeme kimsenin hatırına gelmez, hattâ o derecede ki ba'zan ma'nâyı hakikî mümkin bile olmaz. Meselâ iki kolu dibinden kesilmiş olan bir kimse bile haddi zatında sahıy olursa ona eli açık denilir. İşte Arabcada « يده مبسوطة » dahi tıbkı böyledir. « يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ » ise bunun te'kid ile bir mubalâgasıdır ki kendisinde buhulden aslâ

eser olmayıb mütemadiyen ve son derece vergili olduğunu ifade eder. Ve bunlarda yed kelimesinin ne müfred ne tesniyesinde bir ma'nâyı mahsus aslâ maksud veya mütesavver değildir. Ve bunun lisanı Arabda bir çok misalleri vardır. Meselâ:

جاد الحمى بسط اليدين بوابل شكرت ندآء تلاعه و وهاده

Diyen şairin derelerinin tepelerinin feryadını meşkûr kılan kuvvetli bir yağmuru koruya ihsan eden « بَسْطَ يَدَيْن » ta'birinde aslâ el tasavvur etmeyib mahzâ bezli ni'met kasdettiği şübhesizdir. Kezalik Lebîd:

و غداة ريح قد شهدت و قرة اذ اصبحت بيد الشمال زمامها

sh:»1731

Diye soğuğun yularını poyrazın elinde gördüğü rüzgâr sabahı mücerred bir istiarei temsiliyye ile poyrazın te'sirini ve soğuğun şiddetini anlatmıştır. Demek ki rüzgâr gibi el tasavvuru mümkin olmıyan şeylere bile lisanda el isnadı ve hattâ bir ma'nâyı müfred kasdedilmiyerek isnadı pek çoktur. İşte « بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ » nazmı celîlinde de « يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ » ma'nâsiyle cudı

müekked kudreti baliğa ve iradei kâmile maksud olduğundan yedin ne hakıkî ne gayri hakıkî hiç bir ma'nâsı

melhuz olmıyarak terkibin mecmuundan bir ma'nâyı kinaî murad edildiğinde tereddüde mahal yoktur.

Ancak bundan yedin ma'nâyı ma'rufu mülâhaza olunmaksızın « يَدُ اللّٰهِ » ıtlakının memnu' olmayıb

caiz ve meşru' olduğu anlaşılır. Filvakı' Allah yed nisbet eden bir çok âyât ve ehâdis vardır ki bunların

ba'zısı aded beyan olunmaksızın « يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ » âyeti ve «

يَدُ اللّٰهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ » hadîsi gibi mutlaktır. Bu âyet, kezalik «

مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ » âyeti, ve « كِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ

» hadîsi gibi bazısında iki yed zikredilmiştir. Ba'zısında da cemı' varid olmuştur «

اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْدِينَآ اَنْعَامًا » gibi. Bunlardan ise bir akaid

mes'elesi hasıl olmuştur. Selef demişlerdir ki «Kur'anda Allaha yed isbat edilmiş olduğu ve «

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ » mucebince yedullahın bizim bildiğimiz cismi mahsus olamıyacağı da aklen

ve naklen ma'lûm bulunduğu cihetle biz Allahın yedi vardır diye iyman eder ve hakıkatini ilmi ilâhîye tafvız

eyleriz, tefsirine kalkışmayız ilh.». Ya'ni bunu müteşabihattan tanımışlar ve «

مَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُ اِلَّا اللّٰهُ » demişlerdir. Fakat sonradan ba'zı Mücessime zuhur ettiği

cihetle mütekellimîn bunları muhkemata tevfikan her birinde makamına münasib bir ma'na ile te'vil ve izahı

tecviz eylemişlerdir. Lugati Arabda « يد » kelimesi vücuhi muhtelife üzere isti'mal olunagelmiştir:

1- Ma'lûm olan uzvı mahsusun ismi ki kâh bileğe ve kâh koltuğa kadar ıtlak edilir.

2- Ni'met ma'nâsınadır ki cem'inde « ایـادی » kullanılır.

sh:»1732

«

﴿كثرت ايـادى فلان عندى﴾. ﴿لفلان عندى يداشكره عليـهـا﴾ denilir. Lisanımızda bu ma'nâ pek mütearef değildir. Fakat «efendim elinizin altında yaşıyayım» denildiği zaman da ni'metiniz ve ınayetiniz sayesinde demek olur.

3- Kuvvet-ü kudret ma'nâsınadır. Netekim « أُولِى ٱلْاَيْدِى وَٱلْاَبْصَارِ » zevilkuvâ vel'ukul diye tefsir edilmiştir. Siybeveyhin naklettiği üzere Arablar « لَا يَدَلَكَ بِهٰذَا » derler ki maksad kemali kudreti nefiydir. Ya'ni «senin buna pek kudretin yoktur» demektir. Lisanımızda da bu ma'na çok müteareftir. Meselâ «el elden üstündür arşa varıncaya kadar» denilir ki «kudret kudretten üstündür. Ancak Allahın kudretinin üstünde hiç bir kudret yoktur» demektir. Kezalik «fülânın bunda eli var yahud parmağı var» denildiği zaman da te'siri, sun'-u dahli var demektir ki bu da kudret ma'nâsına müteferri'dir. Bu

cümleden olmak üzere lisanımızda el âlet ve vasıtai icraiyye ma'nasına da kullanılır. «bu işte fülânın eli fülândır, fülân, fülânın eli ayağıdır» denildiği zaman bu ma'nâ kasdedilir. Bu isti'mal Arabcada da yok değildir.

4- Milk ma'nâsıdır. Şu erazı fülânın yedindedir» denilir ki tahtı milkinde veya tasarrufundadır demek olur. Netekim « الَّذِى بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ » demek nikâhı akdetmek salâhiyyetine malik olan demektir.

5- Şiddeti ınayet ve ıhtısas ma'nâsınadır ki «ben bunu elimle yaptım» demek kendim yaptım demek olduğu gibi ı'tina ettim, pek hususî surette ehemmiyyet verdim, binaenaleyh bence büyük bir kıymeti vardır demek de olur. Âdem hakkında « لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ » buyurulması bu veçhle bir şerefi mahsusu beyandır.

İşte Allah tealâya nisbet olan yedde evvelki ma'nâdan başka hepsi kabili mülâhazadır.

Ebülhasenil'eş'arî rahmetullahi aleyh ba'zı akvalinde demiştir ki «yedullah zatullah ile kaim bir sıfattır ki kudretten başkadır. Ve ıstıfa

tarikıle tekvin bunun şanındandır.» Ilh... Fakat Eş'arînin tekvin sıfatını kudret sıfatına irca' ettiğine nazaran böyle demesi yed, mutlak kudret değil, bir kudreti hassadır ma'nâsına telakkı edilebilir. Ekser ulema da Allah tealâ hakkında yed, kudretten veya ni'metten ıbaret olduğuna kail olmuşlardır. Lâkin «بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ» de bu mebahısin cereyanına hiç de lüzum yoktur. Zira bu, Yehudun kinayesine yine kinaye ile bervechi ma'ruf bir cevab olduğu cihetle bunun te'vili bilinemiyecek olan müteşabihattan olmadığı ve binaenaleyh buradaki yedden bu ma'naların hiç biri mülahaza olunmıyarak cud-ü kudretin doğrudan doğruya terkibden ma'nayi kinâî olmak üzere anlaşıldığı unutulmamalıdır. Ve bundan dolayı bunda Allahın iki kudreti ne demektir? diye bir suale de mahal yoktur. Zira tesniye balâda ıhtar edildiği üzere ma'nayi terkibe nazaran mahzı mübalega ve te'kid içindir. Maamafih «كِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ» hadîsinde olduğu gibi burada da «yed» in kinayeden kat'ı nazarla bir ma'nasını mülâhaza etmek lâzım gelirse iki «yed» in biri yedi bast biri de yedi kabz olmak üzere kudreti ilâhiyyenin cemâl ve celâli haysiyyetlerini anlamak ıktıza eder. Netekim eseri celâli göstermek üzere buyuruluyor ki:

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا

﴿وَكُفْرًا﴾ Ve her halde rabbından sana indirilen bu âyâti Kur'aniyye o Yehudîlerden bir çoğunun tuğyanını ve küfrünü artıracaktır.- Ba'dema bunlar tagutlukta daha ileri gideceklerdir. Zira lâ'nete kesbi istihkak etmiş olanlar « ﴿لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ﴾ » hukmüne mahkûm olmuş zalimlerdir. Kur'anın hidayeti fi'liyyesi ise müttekıler, mü'minler içindir. « ﴿هُدًى لِلْمُتَّقِينَ﴾. ﴿يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِى بِهِ كَثِيرًا﴾. ﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظّٰلِمِينَ اِلَّا خَسَارًا﴾ » Fakat bunların küfr-ü tuğyanından endişeye de mahal yoktur. Çünkü ﴿وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ﴾ dir. Bunun için ﴿كُلَّمَآ اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ﴾

dir. -Binaenaleyh bunlar hiç bir zaman hakıkî bir kuvvet ve ızzet bulamazlar.

﴿وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا﴾ yer yüzünde daima fesada çalışır durular. ﴿وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ Allah sie müfsidleri sevmez, sâıy bilfesad olanların cezasını verir. Ve vermek için yedi kudreti bağlı değildir. Onları tel'in, tazyık, tazib eder de eder. Bununla beraber yedi rahmeti de bağlı değildir. Bunun için 65.

﴿وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ Ehli kitâb fesada sayetmekten

tevbekâr olub iyman ve ittika etseler, fesaddan sakınıb yedi rahmete talib olsalardı- bütün kötülüklerini istedikleri gibi taraflarından muhakkak örter, onları ni'meti ebediyye Cennetlerine koyar mes'ud ederdik. 66. ﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجيلَ﴾ iyman edib Tevrat ve İncili ﴿وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ﴾ ve rablarından kendilerine inzal edilen diğer kitabları ve âyâti ikame etseler, ya'ni her türlü tahriften âzade olarak gözlerinin önüne dikib hiç birinden hazlarını unutmaksızın bunların mütezammın olduğu uhudı İlâhiyyeyi iyfa eyleseler ve bu suretle müttekı olsalardı ki o zaman risaleti Muhammediyyeye iyman etmiş bulunacaklardı. Bu takdirde ﴿لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ﴾ hem üstlerinden ve hem ayaklarının altından yiyecekler, her taraflarından ni'meti İlâhiyyeye müstağrak olacaklardı da sıkıntılar içinde kalıb buhl-ü imsak derdiyle « يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ » dimeyecek, lânet-ü gadaba müstehık olmıyacaklar hem Âhıret ve hem Dünya saadetine ireceklerdi.» -Bunlara Tevrat ve İncilden maada « وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ »

sh:»1735

den murad, sair Enbiyaya nâzil olan kitâbı Şa'ya, kitâbı Habbuk, kitâbı Dâniyal gibi bı'seti Muhammediyye tebşiratiyle memlû bulunan kitâblar ve Kur'anda bu âyetler gibi Ehli kitâba hitaben inzal buyurulan âyâttır. « لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ » müteaddid ma'nâlara muhtemildir:

Evvelâ: Yalnız alt üst değil, her cihetten yoksulluk görmiyecek, başdan ayağa ni'mete müstagrak olarak mütemadiyen mütene'ım olacaklardı demek olur. Saniyen, yukarıdan yimek yağmur vesaire gibi varidatı semaviyyeden istifade etmek, ayak altından yemek mahsulatı arzıyyeden intifa' etmektir. Salisen yukarıdan yemek ağaçların meyvelerine, aşağıdan yemek de mezruata işaret olabilir. Rabian yukarıdan yemek bilâ kesbin ihsan olunacak mevahibi rabbaniyyeyi, ayaklarının altından yemek de sa'y-ü amel ile kazanılacak ni'metleri ifade eder. Hamisen mâfevkten yemek Devletin istıhsal ve tevzi' eylediği menafi'ı âmmeye mâtahtten yemek de teşebbüsi şahsî ile olan istihsalâtı ferdiyyeye delâlet edebilir. Sadisen « اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » emrini iyfa edib « وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى » hıtabiyle ve « وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ » tezkirine muhatab olan müslimanların o zaman zaruretten kurtularak nâil oldukları saadeti hale işaretle bu saâdetten mahrum kalanların gibtalerini tahrik ma'nası melhuzdur. Sabian bunlardan başka Âhıretteki Cennatı Neîmin tarzı tene'umümün de bir tasvirdir.

Lâkin bunlar böyle iyman ve ittika ile bunları ikame etmediler ﴿مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ﴾ içlerinde muktesıd, ya'ni mu'tedil bir ümmet, bir taife var. Fakat az, halbuki ﴿وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ﴾ çoğu -balâda gördüğünüz vechile- ﴿سَآءَ مَا يَعْمَلُونَ﴾ ne fena şeyler, ne çirkin ameller yapıyorlar!... -Binaenaleyh kavmin hey'eti umumiyyesine ekalliyyetin celbedebileceği

sh:»1736

saadeti ekseriyyetin celbettiği felâket ifna ediyor. «

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَاتُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَآصَّةً» zâhir oluyor.

Umumunda bast yerine kabz vuku' buluyor.»- O halde bu ekalliyyet o ekseriyyetten her veçhile kat'ı alâka etmelidir ki bu iştirâkten kurtulmuş olsunlar. Hasılı Allahın yedi rahmeti de açıktır, yedi gadabı da ve bütün bu ahkâmı rahmet-ü gadab başka hiç bir kaydi mecburiyyet olmaksızın mahzâ Allahın iradei sübhaniyyesidir. Ve bunlara mahkûm olan Allah değil, kullardır. Bununla beraber kullar da talebde muhtardır. Binaenaleyh kullar bunun hangisini ister ve hangisinin yoluna koşarsa ona vasıl olur. Yedi rahmete koşan onu daima açık, dilediği gibi rahmet saçıyor bulur, yedi gadaba koşan da onun daima açık dilediği gibi gadab saçıyor bulur. İkisi de sağ ikisi de kavîdir.

IKTISAD lugatte «amelde i'tidal» demektir ki kasıddan me'huzdur. Çünkü matlûbunu iyi tanıyan bir kimse oun hiç eğilib büğülmeden istikamet üzere kasdeder. Maksudunun mevzı-ü mekvıını bilemiyen ise tahayyür içinde kalır. Ifrat veya tefrıt ile kâh sağa kâh sola bucalar çabalar durur. İşte bu sebeble ıktısad maksada müeddi olan amel demek olmuştur. Umurı maliyyedeki ıktısadın da esası budur. Buradaki ümmeti muktesıde hakkında müfessirîn iki kavil nakleyliyorlar. Birine göre murad Yehudîlerden Abdullah ibni

Selâm, Nesârâdan Necaşî gibi Ehli kitâb miyanından Resulullaha iyman edenlerdir. Diğerine göre de « وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَ » medlûlü üzere

Ehli kitab içinde kendi dinlerinde adl-ü müstekım olan ve Resulullaha iyman etmiş olmamakla beraber

şiddetli ınad ve gılzati bulunmayıb mu'tedil ve bîtaraf bulunan kimselerdir ki evvelkiler de bu gibilerden

zuhur eder. Bizce de zâhir olan ikincisidir. Zira evvelkine göre « منهم » kevni sabıkla mecaza mahmûl

olmak lâzım gelecektir.

Şimdi 67. ﴿يٰٓاَيُّهَا الرَّسُوْلُ﴾ Ey o Ehli kitâbın kitablarında tebşir

edilmiş olan ve onların iyman etmeleri lâzım gelen Resulüm Muhammed! Sen onlar içinde muktesıdlerin

azlığına ve fasıkların çokluğuna bakma ve o ekseriyyeti fasıka ve müfsidenin sana bir zarar

yapabileceklerinden korkma da ﴿بَلِّغْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ rabbından sana

inzal olunanın -acı tatlı- hepsini tebliğ et.» -Rivayet olunuyor ki Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem bir

hadîsi şerifinde şöyle buyurmuştur: Allah tealâ beni risaletiyle ba's buyurdu, binaenaleyh pek sıkıldım ve

görüyorum ki nâs beni tekzib ediyorlar, Yehud, Nesârâ, Kureyş tahvif eyliyorlar. Vaktâki Allah risalâtımı

temamen tebliğ etmezsen seni ta'zib ederim dedi havf de bilkülliyye zail oldu.».

﴿وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهٗ﴾ eğer böyle yamazsan, ya'ni sana tebliğ

edilmek için indirilen münzelâtı tebliğ etmezsen Allahın risâletini, elçiliğini ifa etmemiş olursun.».- Nafi' kıraetinde « رسالاته » okunduğuna göre -Allahın risaletlerini temamen ifa etmemiş, vazifein yapmamış olursun. ﴿وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ Allah ise seni nâsten temamen muhafaza edecek. Zira ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ maksadlarına muvaffak etmiyecek, sana karşı her hangi bir sui kasda yol vermiyecektir. Sana zarar vermeğe, suikasd yapmağa kalkışacak olanların her halde kâfirlerden olacağında şübhe yoktur, Binaenaleyh Allah seni her halde nâstan sıyanet ve muhafaza eder. Fakat hiç bir kimseyi Allahın azabından sıyanet edecek bir muhafız yoktur. Onun için vazifei risaletini temamen iyfa et ve hiç kimseden perva etmiyerek 68. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَىْءٍ﴾ ey Ehli kitab, siz hiç bir şey üzerinde değilsiniz, ya'ni diyanetiniz yok, din namını verdiğiniz, gittiğiniz yol hiç

bir şey değildir.

﴿حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾

tâ ki Tevratı ve İncili ve rabbınızdan size inzal olunanların hepsini ki Kur'an ve Kur'anın bu âyeti de bu cümledendir- ikame edesiniz, bunlara hakkıyle riayet edesiniz. Mukaddemi muahharın tasdikından geçirerek mecmuunun hasılına göre Allahın uhûd ve ukudunu tanıyıb iyfa edesiniz. İşte o zaman bir şey

üzerinde bulunmuş, bir dine sahib olmuş olursunuz. Yoksa bu gidişiniz dinsizlikten, yoksulluktan başka hiç bir şey değildir. Ya Muhammed bunu hiç sakınmadan söyle

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًاۚ﴾ ve maamafih emin ol ki rabbından sana inzal olunan ve hakk olduğunda hiç şübhe bulunmıyan bu âyet de onların çocuğun -ezcümle ulema ve rüesalarının- tuğyan-ü küfrünü artıracaktır. Fakat bundan dolayı ﴿فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ kâfirler güruhuna karşı gam yeme. -Ve bu tebliği hak, içlerinde bir ekaliyyet de olsa hakkı tanımak kabiliyyetinde bulunan ümmeti muktesıdeye müfid olabilir. Zira:

69. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Şunda şübhe yoktur ki alel'umum iyman edenler, ya'ni münafıklar dahi dahil olmak üzere zahiren iyman etmiş olan, müsliman namını taşıyanlar ﴿وَالَّذِينَ هَادُوا﴾ Yehudî olanlar ﴿وَالصَّابِـُٔونَ﴾ kezalik sabiîler ﴿وَالنَّصَارٰى﴾ Nesrânîler, bütün bunlardan ﴿مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾ her kim Allaha ve Âhıret gününe hakıkaten iyman edib iymanın muktezasına yaraşır ameli salih yapar ise ﴿فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ bunlara ne bir korku vardır ne de bunlar

mahzun olurlar.»- Görülüyor ki bir

sh:»1739

nazîri sûrei bakarede geçen bu âyette evvelâ iyman edenler ve Yehudîler, Nesârâ, sabiûn diye dört sınıf zikr edilmiş ve bu suretle Yehud, Nesârâ, sabiîn mü'minlere mukabil ve binaenaleyh gayri mü'min olarak gösterilmiş ve sonra Allaha ve Âhırete iyman edib ameli salih yapanların havf ve huzünden kat'iyyen azade olacakları da tebşir edilmişdir. Bundan ise bu va'd ve tebşirin bu dört sınıftan ancak mü'minlere mahsus olduğu ve Yehud, Nesarâ, sabiîn bu üçünün bu tebşirden haric bulundukları ve maamafih bunlar da iyman ederlerse mü'minler sınıfına dahil olub aynı va'd ve tebşir ile bekâm olacakları ve binaenaleyh bunların da me'yus olmayıb hemen tevbekâr olarak iyman ve ameli saliha mübaderet eylemeleri lüzumu anlaşılacağı derkârdır. Zira «mü'min ve gayri mü'min her kim mü'min ise bahtiyardır» denilince bu bahtiyarlık mü'mine kasr olunmuş ve gayrı mü'min istisna edilmiş olur. Ve «mü'min ve gayri mü'min her kim mü'min olur ise bahtiyor olur» denildiği zaman da gayri mü'mine iyman teklif edilmiş ve bu şart ile ona dahi bahtiyarlık va'd olunmuş olur. İşte bu âyetin gayet sarılı ve aşikâr olan ma'nâsı ve masika lehi budur. Ve bunun içindir ki balâda olduğu gibi bundan sonraki âyetlerde de bu üç sınıfın küfürleri ve kabiliyyeti iymaniyyeleri tafsıl olunmuştur. Bundan başka mü'minlerin evvelâ Yehud ve Nesârâ ve sabiîn ile bir nesakta zikr-ü cem olunub da sonradan hepsine bir « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ الخ » diye bir kazıyyei şartıyye ile hukm

olunmasında diğer nükteler dahi vardır: EVVELÂ, mü'minlere dahi gösteriliyor ki Âhırette havfsız huzünsüz felâhı kat'î yalnız iymanı zahirî ile hasıl olmaz. Müslimanlık zahiren mü'min görünmekten ibaret değildir. Zahirî bir müslimanlığın Yehud, Nesârâ ve sabiînden büyük bir farkı yoktur. Havfsız, huzünsüz felâhı kat'î zahir ve batından müekked ve muzaaf bir iymanı hakıkîye ve bununla beraber ameli saliha mütevakkıftır. İymanı hakıkî olmadan ameli salih

sh:»1740

Dünya için müfid olsa bile Âhıret için müfid olmaz. Sonra ameli salih olmadan sadece iymanı hakıkî mümkin ise de kâmil olmaz, azabı ebedîden tahlıs etse bile alel'ıtlak havfu huzünden tahlis etmez. Çünkü usatı mü'minîne de azab vardır. Ve lâekal muhtemildir. Binaenaleyh dinin bişareti kat'iyyesi iymanı hakıkî ile ameli salihin ictimaındadır. İyman hakıkînin rükni evveli Allaha ve Âhıret mes'uliyyetine hakıkaten ve bütün mevcudiyyetiyle cidden inanmaktır. Ve yukarıdan beri anlaşıldığı üzere Allaha hakıkaten inanmak da Allah tealânın zat ve sıfatına ve evvel ve âhır inzâl ve irsal buyurduğu her şeye, her hakka, her hukme irsal ve inzal ettiği vechile inanmakla mümkin olur ki bu münzelât zaman zaman tezayüd ve inkişaf eder ve Allaha cidden inanan hepsine inanır. Âhırette iyman ise sonunda mes'uliyyete, iyman ve amel edib edilmediğine göre sevab ve ıkabe, bir gün gelib iyman ve amel edenlerle etmeyenlerin hisabı görülüb mükâfat ve mücazatları verileceğine cidden inanmaktır. Netekim sûrei Bakarenin başında «

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ

وَبِالْاٰخِرَةِهُمْ يُوقِنُونَ» ve Sûrei Nisade «

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا» buyurulmuştur. Ameli saliha gelince: bu da Allaha ve Âhırete imanın muktezasına göre ve Allahın inzal ve irsal buyurduğu delâil ve ahkâma ve ıhbar ve inşaya tevfikan kemali ıhlas ve hüsni niyyetle Allahın razı olacağı güzel ameller yapmaktır. Bunun içindir ki bundan evvelki âyette «

يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ» buyurulmuş ve yalnız Tevrat ve İncilin ikamesi bile bu babda kâfi olmadığı ve bütün münzelâtın ikamesi matlûb bulunduğu anlatılmıştı.

Binaenaleyh «

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» mazmununun hasılı «

بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهٗٓ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهٖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» mazmunun aynıdır. Ve ne tekim sûrei Bakare ayeti bu ma'nâ ile fezleke edilmiştir.

SANİYEN, gösteriliyor ki ahkâmı İlâhiyyede Dünyevî

ve Uhrevî iki haysiyyet ve bunlar da biri zahirî ve siyasî, biri de hakıkî ve tam ma'nâsiyle dinî iki manzara vardır ki birisi « اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا » diğeri de « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ » ile ifade kılınmıştır. Zâhirî ve siyasî noktai nazardan hukmi islâm altında müslim ve gayri müslim içtima' ederler. Bu cihetle zâhirî mü'minlerin Yehud, Nesârâ, Sabiînden büyük bir farkları yoktur. Siyaseti islâmiyyede her biri mensub oldukları diyanetleriyle tanınır, hurriyyeti diniyyelerine riayet edilir, o dairede mevcudiyeti mahsusaları gözetilir, islâma cebr olunmaz, akıdelerine karışılmaz, kendi dıyanetleriyle ilzam olunurlar. Diyanet noktai nazarından her biri akidlerine göre Ehli Tevrat Tevrata, Ehli İncil İncile, obirleri de ı'tikadlarına bırakılır, müsliman da müslimanlığına sevkedilir. Ahkâm ve muamelâtı Dünyeviyye noktai nazarından ise hepsi « لَهُمْ مَا لَنَا وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَيْنَا » medlûlü üzere hukuk ve vezaifte müsavi ve aynı kanunı esasîye tabi' tutulur. Bu cihetle vazifesine riayet eden bir gayri mü'min bir mü'min gibi veya ondan daha ziyade hazzı Dünyevî alabilir. Binaenaleyh islâmın va'dettiği saadeti mutlaka yalnız bu cihetten değil, Âhıret ve akıbet i'tibariledir. Çünkü sonunda kendini temamen kurtaracak ve havf-ü hüzünden kurtulacak olanlar zahir ve batını mükemmel hakıkî mü'min ve müsliman olanlardır. Ve işte zâhire nazaran müsavat, hakıkat ve akıbete nazaran tefavüt ifade eden bu nokta hukmi islâm altında bulunan Yehud, Nesarâ ve Sabiîne Dünyada müslimanlara da bir tebşiri mutlakı muhtevidir. Ve binaenaleyh âyetin birinci kısmı şeriati

islâmiyyenin ahkâmı Dünyeviyyesini telhıs eden siyasî ve içtimaî bir haysiyyeti, ikinci «

مَنْ اٰمَنَ الخ » kısmı da tam ma'nâsiyle hukmi dinîyi icmal eden mutlak bir haysiyyeti irae etmekte

ve o siyaseti böyle hakıkî bir iymanın idame edeceğini göstermektedir. Sûrei Bakarede devleti islâmın

temamii sh:»1742

teessüsünden evvel « وَاَوْفُوا بِعَهْدِىٓ اُوفِ بِعَهْدِكُمْ » emrine tevfikan yapılan bu

va'd-ü tebşir fethi Mekke ile devleti islâmın takarrüründen sonra işbu sûrei Maide âyetiyle «

اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » emrine müteferri' olarak kavlen ve fi'len te'kid ve tesbit olunmuştur. Ve bu te'kid

ve takarrürden başka iki âyet beyninde esas itibariyle hiç bir fark yoktur. Gerçi sûrei Bakare âyetindeki «

فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ » fıkrası burada zikredilmemiştir. Lâkin «

لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » bunu müstelzim bulunduğundan evvelkindeki

tasriha binaen burada îcaz olunması ayrı bir ma'nâ ifade etmez. Bir de orada atfi müfred kabilinden «

وَالصَّابِئُونَ » yâ ile mansub ve Nesarâdan muahhar olduğu halde burada « وَالصَّابِئِينَ »

kezalik mealinde atfı cümle takdirinde vav ile merfu', nesârâdan mukaddem zikr olunmuştur. Bu da «

كَافِرِينَ ۰ كَافِرُونَ » gibi bir ı'rab farkından ibarettir ki kelimenin esas ma'nâsında bir farkı

muktezı değildir. Binaenaleyh Sabiîn ne ise sabiûn da odur. İkisi de sabiîler demektir. Bundan nihayet

sabiîlerin Yehud ve Nesârâ arasında mütelevvin bir halde bulunduklarına veya Nesâradada bir nevi

Sabiîlik bulunduğuna bir iyma olabilir. Fakat bundan dolayı bu iki cümlenin veya âyetin ma'nâlarında ve hukümlerinde bir fark da lâzım gelmez.

Bu tafsıl ve ıhtara sebeb şudur:

Kur'anın Fransızca tercemesinde Kazımireski bu i'rab farkı yerine bir nisbet farkı ikame ederek sûrei «Bakare» âyetindeki « الصَّابِئِينَ » cem'ini «sabeinler = les sabeites» diye ve işbu «Maide» âyetindeki « الصَّابِئُونَ » cem'ini de «sabeenler = les sabéens» diye terceme ederek iki âyeti farklı gibi ifade etmiş ve sonra hamişinde «sabeinler müteassıb müşrik olan sabeenlerli karıştırmamak icab eder» diye bir de ıhtar yapmıştır. Gerçi ileride göreceğimiz veçhile sabiîn namı altında biri Ehli kitab biri müşrik iki sınıf bulunduğu dahi zikredilmiş olduğuna göre bu ıhtar pek esassız değil ise de bununla sabiîni sabiûndan başka

sh:»1743

göstermek ve âyetlerden her birini birine tahsıs ederek tefrık ve terceme etmek doğru değildir. Evvelkindeki Yehud ve Nesârâ ile ikincisindeki Yehud ve Nesârâda fark aramak doğru olmadığı gibi sabiîn ile sabiûn da öyledir. Nikâh, zebiha mesaili gibi ahkâmı fer'iyyeye nazaran Ehli kitâb ve müşrik tefrikının bir hukmü, bir

faidesi olabilirse de asıl iymana da'vet eden ve şeraitı iymana müteallık bulunan bu gibi âyetlerde bu farkın ve bu ıhtarın hukmü yoktur. Çünkü Ehli kitâb olanlar iyman edince kabul edilecek de müşrikler iyman ederse reddolunacak değildir. Zira «her kim Allaha ve Âhırete hakikaten iyman eder ve salâh ile çalışırsa onlara havf-ü huzün yoktur» cümlei hukmiyyesi öyle bir ta'mimdir ki zikrolunan dört sınıftan hariç olmak üzere tasavvur olunabilecek dinli dinsiz, Mecus, zındık vesaire her hangi bir sınıf ve her hangi bir ferdin iyman ettikleri ve ameli salih yaptıkları takdirde aynı hukümde dahil olacaklarını beyan etmiştir. Maamafih tefrikı mezkûr büsbütün esassız olmadığı gibi iki sınıf yine bir hukümde birleşmiş olmak i'tibariyle iki âyeti birbirine tearuz ettirecek fahiş bir hata da değildir. Nihayet her âyetten müstakıllen ve birbirini te'kid-ü takrir olmak üzere anlaşılacak olan bir ma'nâyı iki âyet mecmuundan müştereken ve bilâ te'kid anlatmak istemiştir. «Zeyd ve Amir okurlarsa mes'ud olurlar, evet Zeyd ve Amir okurlarsa mes'ud olurlar» demek arasında bir tearuz bulunmadığı gibi hukümde bir fark da yoktur, Fakat Frenkler bakınız bunu nasıl suiisti'mal etmişlerdir.

Fransızca «Kuran analize -tahlil edilmiş Kur'an» namında bir eser vardır ki bunda Fransızlar tarafından Kur'anın Kazımireski tercemesi esas ittihaz edilerek sûreler, âyetler muhtelif ve müteaddid mevzu'lara göre tahlil ve taksim olunub parçalanmış ve altlarına ara sıra

sh:»1744

Müşterıklar tarafından bir takım notlar da konulmuş ve mukaddimesinde bu kitabı tertibden maksad müslimanlar üzerine me'mur olacak Fransızlara müslimanları kitâblariyle kandırabilmeleri için Kur'anın mündericatını öğretmek ve bilhassa Cezai müslimanları üzerinde Fransız siyasetinde bir hizmet etmek olduğu da tasrih kılınmıştır. Bu eserde bu iki âyet «tolerans» ya'ni müsamaha mevzuu altında cem'edilmiş ve ziyrine şöyle bir tahşiye ilâve olunarak denilmiştir ki:

«Eski müsliman müctehidleri bu sûrei «Bakare» âyetinin beşince sûre olan «Maide» âyeti ile neshedilmiş olmasını istiyorlar. Bu ise mezheb teassubunu her mıkyasın haricine çıkarmaktır. Obirisi -ya'ni sûrei «Bakare» âyeti- gibi diğer âyet de müsamahakârlık hususunda daha yüksek bir ruh ile isbat ediyorlar ki lâekal dinî olduğu kadar siyasî bir zat olan Hazreti Muhammed zurufun, ezmine-ü emkine ve ahvalin muktazayatına ittiba' ediyordu. Onun hadîsini şerh-ü tafsıl ettikerini iddia eden ilk müctehidler ise mü'minlerin askerî muzafferiyyetlerile müteheyyic olarak Kur'anın insanî olan dönnelerini, mebadîi mevhubesini unuttular. Fakat hayli müddetten beri Garbın her şeyde iktisab etmiş olduğu tefevvuk, islâmın en büyük mehafili siyasiyyesindeki gururları mahsus bir surette teskin etti şüphesiz ki diğer imamlar, ya'ni kanun babaları gelecek bu işi itmam edecektir...» böyle demiş ve nihayet «şimdi Fransada yeni bir mazheb

teşkiline girişilmiştir ki mevcud olan esaslı üç mezhebden daha az ortodoks olmıyacaktır» diye bir fıkra da ilâve kılınmıştır.

Müslimanları cehd-ü ictihada sevkeden fakat müslimanlık için değil, yeni Fransız mezhebine simsarlık etmek için sevketmek istiyen ve ağrazı siyasiyye ile kaynaşan bu sözler Fren eserlerile meşgul olan heveskâr ve gafil gençler üzerinde yanlış intıba'lar bırakmış olduğu için

sh:»1745

biz burada tefsir noktai nazarından bir az daha bahsi uzatmak mecburiyyetinde bulunuyoruz.

Evvelâ şunu ıhtar edelim ki ne eski ne yeni, ne müctehid ne de gayrı müctehid islâm uleması miyanında bu iki âyetten birinin birisile veya diğer bir âyette mensuh olmasını istiyen veya tasavvur eden hiç kimse yoktur ve olmak ihtimali de yoktur. Müteaddid yerlerde iyzah ettiğimiz veçhile bütün eimmei müctehidîn ve evvel-ü âhir bütün ulemai müslimîn şunda müttefıktirler ki iyman ve ı'tikad mesaili gibi usuli dinde ve ıhbarlarda nesih mümkin ve mütesavver değildir. Bu noktada islâm ve Kur'an mâkablini nâsih değil, musaddık, müeyyid, müsahhihtir. Evet, nesıh de bir hakıkat, bir kanundur. Neshı inkâr etmek, hılkatteki tagayyüratı inkâr etmek veya âlemde tagayyüratın kanunsuzluğunu iddia etmek gibi bir cehaletten başka

bir şey değildir. Neshı inkâr etmek istiyenler şunu dünümelidir ki eğer Allah tealânın halk-u emrinde bir nesıh kanunu olmasa idi alemde ne bir tahavvül olur ne de ukud-ü mukavelâtta ve kavanini mevzuada beynelbeşer fesh-u ilga muamelâtına imkân bulunurdu. Fakat şunu da bilmeli ki neshın mevzuu, muteallakı ancak ıhtilâfı zeman-ü mekân ve tefavüti ahval-ü masalifh ile alâkadar olan ahkâmı fer'ıye olabilir. Edyanı salifede ve bidayeti islâmda mensuh olduğu beyan olunan ahkâm da hep bu cümleden olanlardır. Yoksa hakaikı ezeliyyede ve ameli değil, mücerred ilmi matlub olan ve hattâ zemanî bulunan ıhbaratı sadıka da nesholamaz. Her zaman hak ve sabit olan usuli din-ü iyman bütün edyanı münzelede müttehid olmak üzere mahfuz tutulur. Gerek cehaletten ve gerek şeytanetten münba'is olarak tafrih suretile girmiş olan akaidi batıla ve efkâri faside ise usulde olsun, füru'da olsun daima redd-ü ibtal edilir. Mevzuı bahsimiz olan iki âyet ise furuattan değil, en yüksek usuli iymandandır. «

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ»

sh:»1746

düsturu bir hakikati ezeliyyedir. Ve bunu kabul ve tatbık etmiyen hiç bir din, dîni hak değildir. Muhammed aleyhiselâmın tebliğ ettiği bu hakikat. Musânın da İsanın da ve bütün Enbiyanın da tebliğ ettikleri bir hakıkattir. Gerek ümemi salifede ve gerek ümemi lâhıkada hakikî mü'minler bu düstura münkad olanlardır.

Hakıkaten müslim ve akıbette mes'ûd olacak olanlar da bunlardır. Yehud, Nesârâ, Sâbie bu hakıkate cidden iyman ile münkad olmadıkları ve bunu tatbık etmedikleri anden i'tibaren gayri mü'min olmuşlardır ve alel'umum Münafıklar da böyledir. Kezalik buna iymnı olub da tatbık etmiyen fasıklar dahi havf-ü huzünden sureti mutlakada âzâde kalamıyacaklardır. Ba'demâ da her kim bu hakıkate cidden iyman eder sonuna kadar munkad olursa hiç şüphesiz mü'mini hakikî olur. Mazirdeki bütün seyyiatı silinir, o mes'udlar zümresine lâhık olur. Binaenaleyh en yüksek usuli iymandan bulunan böyle hakikatlar nesıh mevzuundan alel'ıtlak haricdir. Ve bunlarda mensuhıyyete kail olan veya arzu eden müsliman tasavvur olunamaz. Eski yeni bütün ulemai islâm bu noktada müttefık bulundukları halde Frenklerin «eski müsliman müctehidleri evvelki âyetin bu âyet ile neshedilmiş olmasını istiyorlar» sözü sarih bir yalan ve açıktan açığa bir iftiradır. Ve bütün esası böyle bir iftiradan ibaret olan diğer sözlerin mahiyyeti de bundan bellidir. Hem bu iftira, an kasdın değilse pek cahilânedir. Çünkü nesıh nefy-ü isbat ile mütearrız iki kanunun mukaddemine muahharile hıtam veren bir beyanı tebdildir. Bu âyetler ise ta'dad olunan sınıflar, ezcümle sabiîn ve sabiun gerek biribirinin aynı olsun ve gerek Kazımireskinin zannetiği gibi farklı bulunsun hukme gelince ikisinde de biribirinin ayni olan «

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

» kazıyyesinden ibarettir. Burada nesıh mümkin farzedilse bile ortada iki

huküm yoktur ki nesıhten bahsedilsin. Ne, neyi neshedecek? « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ » yine

sh:»1747

« مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ » ile mi neshedilmiş olacak? Binaenaleyh bu suretle bir nesıh iftirasına kalkışmak aynı zamanda bir cehalet i'lân eylemektir. Fakat bunu yapan müsliman müctehidleri değil, onlara hücum etmek için iftiradan başka bir çare bulamıyan ve yeni Fransız mezhebine da'vete çalışan o Frenk doktorlarının kendileri olmuştur. Bu ise siyaset taassubunu her mıkyasın haricine çıkarmaktır. Garbın son zamanlardaki galebei ıhtilâlile müteheyyic olarak i'lânı gurur edenlerin « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا » gibi İlâhî mebadiye sarılan ve haktan başka bir şey düşünmiyen ilk müsliman müctehidlerini «mü'minlerin zaferlerile müteheyyic olarak insanî mebadiyi unuttular» diye kıyası nefs eyliyerek gayrı insanî bir hiss ile tasavvur etmeleri de garib bir i'tiraftır. Mü'minlerin zaferlerile müteheyyic olmak insanlığı unutmak ise, gayrı mü'minlerin tefevvuklerile mağrur olmak da insanî bir şey olmıyacaktır.

Saniyen, Hazreti Peygamberin kavlen ve fi'len ahkâmı rububiyyeti tebliğ ederken âleme en yüksek bir dersi siyaset ta'lim etmiş olduğu ve zurufun, ezmine ve emkine ve ahvalin muktezayatına muvafık ahkâmı ameliyyeyi dahi tebliğ ve icra buyurduğu şübhesizdir. Ve zaten nesıh mesali de bu gibi ahkâmdadır. Bu da

dini islâmın her zeman-ü mekânda umum için mebadi veren bir dini hakkolması esbabından biridir. Fakat bu gibi ahkâmı mütehavvile fer'îdir. Bunların başında usul denilen ahkâmı sabite vardır. Ve bunların ikisi de kanunı haktır. Bu suretledir ki dini islâm hem tahaffuz hem tahavvül kanunu cami'dir. Neshı inkâr edenler dini yalnız bir kanunı tahaffuz olmak üzere mülâhaza ederler. Ve bunun için tahavvül ve inkılâb noktalarında dinsiz kalırlar. Din ile siyasetin ictima' etmiyeceğini zannederler. Dini inkâr edenler de kanunı tahaffuzu ve ahkâmı sabiteyi inkâr ederler. Her noktai nazardan nesh-ü tahavvül içinde yürümek ve sabit bir fikri hak duymamak isterler. Halbuki sûrei

«Enam» da geleceği üzere cereyanı âlem ve alel'husus hayatı beşer «فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ» düsturu mucebince bir taraftan istikra ve tahaffuz, bir taraftan istida' ve tahavvül nizamları içinde yürür. Bunların biri bakayı illetle sebat ve devama, biri de terakki ve ıstıfa ile tekemmüle nâzırdır. Bunun için kanunı tahaffuza istinad etmiyen din, din değildir. Kanunı tahavvülü ihtiva etmiyen din de kâmil ve umumî değildir. Ve dini islâm her ikisini cami'dir. Ve şübhe yok ki tahaffuz-u sebat aslın, ve tehavvül-ü inkılâb fer'ın vasfıdır. İnanacağım, iyman-ü i'tikad edeceğim, dayanacağım mebde' her halde sabit olmalıdır. Muhtelif zaman ve mekânda ve muhtelif şerait-ü ahval tahtindeki tahavvülâtıma göre icra ve tatbık edeceğim mıkyaslar da kabili tahavvül olmalıdır. Binaenaleyh şunu asla unutmamak lâzım gelir ki siyaseti

Muhammediyye dinde ve ahkâmı hakta hâkim değil, din ve ahkâmı hak siyaseti Muhammediyye ile beraber bütün mevcudiyyeti Muhammediyye hâkimdir. Bunun için Hazreti Muhammed dinî olduğu kadar siyasî değil, siyasetiyle, hayatiyle ve bütün mevcudiyyet ve insaniyetiyle emri hakka nasbı nazar etmiş dinî bir zat, bir Resulullah idi. Zurufun muktezayatına mutabık ahkâm ile hareket ettiği zaman da o, zuruf-ü muhıta değil, onları ona emreden Allah tealânın evamir v eahkâmı sabitesine ittiba' ediyordu ki mevzuı bahsımız olan iki âyet de işte bu ahkâmı sabiteden ve bu usulden umuma karşı Allaha iyman ve inkıyad lüzumunu haber veren « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ الخ » hukmünde zuruf-ü ahvalin muktezayatına ittiba' cihetini isbat edecek hiç bir delâlet yoktur. Bil'âkis yalnız hakka ittiba' ile ta'dad olunan sunufa muhalefet vardır. Kuran analize mürettibleri bu âyetleri parçalamayıb da Kur'andaki tertiblerine göre alt ve üstleriyle göstermiş olsalardı belki bu kadar mugaletaya cür'et edemezlerdi. Ezcümle bu âyetin üstündeki «

﴿بَلِّغْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ؕ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهٗ ؕ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۰ قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لَسْتُمْ عَلٰى شَىْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ؕ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۚ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ «

âyetler o kadar açık bedahetle isbat eder ki Peygamber bu âyetleri muhitındaki insanların kesreti muhalefet ve tuğyanlarına rağmen yalnız Allahın emrine ittiba' ve mahzâ Allahın ısmetine istinad ederek tebliğ etmiştir. Gerek sûrei «Bakare» âyetinin üst tarafı okunur ve gerek «

يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذينَ اتَّخَذُوا دينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ»

âyetinden buraya kadar gelen ve daha gelecek olan âyetlere dikkat olunursa Kur'anın bunlara ne güzel cevablar vermiş ve ne vazıh irşadlarda bulunmuş olduğu görülür: «

﴿وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾. ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِه﴾. ﴿هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰه﴾. ﴿يُسَارِعُونَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾. ﴿لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ﴾. ﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾. ﴿وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾. ﴿مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ «

Maamafih biz bu satırları bigayri hakkın islâm aleyhine çalışan ve fakat çalışan Fransızlara karşı değil islâm için bihakkın çalışmıyan, Allahını, peygamberini, dinini, diyanetini, kitabını Âhıretini unutub vazifesini yapmıyan, kendinden geçmiş, cehalet ve sukut içinde şeytanlara kul olmak vaz'ıyyetine düşmüş müsliman ankazına akıbetlerini göstermek için yazıyoruz. Anlaşıldı ki Allah tealâ Kur'anında zahirî mü'minleri Yehud ve Nesârâ, Sabiîn gibi mukabilleriyle bir siyakta ta'dad etmiş ve va'di kat'îsini Allaha ve Âhırete hakıkaten iyman edib ameli salih yapan hakıkî mü'minlere tahsıs eylemiştir. Garb-ü Şark değişir, bu kanun değişmez. Demek iş mü'min görünmekte değil mü'mini kâmil olmakta ve bu iyman ile çalışıb son zaferi kazanmaktadır. İyman ve islâm hiç bir zaman mağlûb olmaz, bürhan onundur. Fakat nakıs ve fasık mü'minlerdir ki ona mağlûbiyyet şaibesi sürerler.

Şimdi bu münakaşaya sebebiyyet veren «sabiîn» kelimesine gelelim:

sh:»1750

ESSABİÎN, ESSABİÛN: Kıraetlerin ekserîsinde «hemze» ile, Nafi' ve Ebû Ca'fer kıraetlerinde de «hemze»siz «essabîn, essabûn» okunur ki bunda ya «hemze»nin yaye kalbile veya aslında «hemze»siz olarak «sâbi»nin cem'i olmak üzere iki vecih mülâhaza olunmuştur.

Arabca hemze ile « قَارِئٌ » vezninde (صَابِئٌ) meşhur bir dinden diğer bir dine çıkana denilir. Kamusta der ki « صَبَأَ يَصْبَأُ صَبَأً وَصَبُوأً » dininden başka bir dine çıktı. « صَبَأَتِ النُّجُومُ » nücum matlaından çıktı demektir. İbni Esir de Minhacında der ki «bir kimse dininden başka bir dine çıktığı zaman « صَبَأَ فَلَانٌ » denilir. Kureyş dini islâma dahil olanlara « مَصْبُوء » makamında «masbu» ve müslimanlara «subat» derlerdi ki kazı kuzat gibi sâbinin cem'idir. İlh. Sabi ise gençlik cehalet sevdasiyle bir şey'e meyl-ü mahabbet etmek ma'nâsına «sabv» ve «sabve» den ismi faildir ki hevaî ve aşüfte demek gibidir. Bundan başka «sâbiin» muhaffefi de olur. Fahruddîni Razî demiştir ki «hemze ile kıraet ma'nâyı tefsire akrebdir. Zira ehli ilim « هُوَ الْخَارِجُ مِنْ دِينٍ اِلَى دِينٍ اٰخَرَ » demişlerdir.». Ebu Hayyanın ifadesine göre de « هُوَ الْخَارِجُ مِنْ دِينٍ مَشْهُورٍ اِلٰى دِينٍ اٰخَرَ » dır. İşte bu ma'nâ kelimenin tam Arabî olan ma'nâsıdır. Tam Arabî olan bu mefhuma nazaran sâbiîn ve sâbiûn «İslâm, Yehudî ve Nesârâ dinlerinden haric olanlar» ma'nâsına bir ta'mimi ifade etmiş olur ki Mü'minler, Yehudîler, Hıristiyanlar vesaire demek gibidir.

Sonra: Sabie, sâbiîn, sâbiûn veya sâbîn ve sâbûn eski bir din veya mezhebi mahsusa mensub bir

taifeye, bir millete ism olarak ıtlak edilir ki bu ma'nâca kelimenin aslı Arabî olub olmadığı muhtelefün fihtir. Arabî olduğuna göre zikrolunan صابئ veya sâbi ma'nâlarının birinden me'huzdur. Arabî olmayıb Süryanî gibi diğer bir lisandan me'huz olduğuna göre ise aslı sâbidir. Şit aleyhisselâmın ikinci oğlu veya İdris aleyhisselâmın oğlu olduğu iddia edilmiştir. Bu ıhtilâfın hasılına göre anlaşılıyor ki

sh:»1751

bunlar kendilerine sabiy demişlerdir. Arab da gerek bunlara ve gerek müşabihlerine sapık veya nücum perest ma'nâsına sabiî veya sabi ıtlak etmişlerdir.

Bunlar kimlerdir? Ve bu nasıl bir mezheb veya dindir? Kamusta: «sabiûn Nuh aleyhisselâmın dini üzere bulunduklarını zu'mederler ve kıbleleri nısfı nehar sırasında Şimal rüzgârının estiği yerdir» diyor. Tehzibde ise «sabiûn bir kavmdir ki dinleri Nesârâ dinine benzer. Ancak kıbleleri Cenub rüzgârının estiği yerdir. Ve Nuh aleyhisselâmın dininde olduklarını söylerler. Ilh.». Müfsesirînin hulâsai beyanlarına göre bunlar Yehud ve Nesârâ veya Yehud ile Mecus veya Nesârâ ile Mecus beyininde bir taifedir ki hem Ehli kitab denebilecek cihetleri veya sınfı , hem de müşrik veya putperest denecek cihetleri veya sınfı vardır. Diyanetlerinin aslı, İdris veya Nuh aleyhisselâm dini olduğu da söylenmiş, esasında Melâike veya nücuma teabbüd ettikleri ve abedei evsan oldukları da söylenmiştir. Anlaşılıyor ki sâbilik esas itibariyle münzel

olması melhuz ve fakat mürurı zaman ile felsefî ve siyasî te'sirat altında bir çok inhırafat ve tahavvülâta ma'ruz olarak bir siriyyet veya batınîlik iktisab etmiş eski bir mezhebdir. Ve lâekal bunları sabiei ûlâ ve sabiei ahire olmak üzere mülâhaza ederek yerine göre aralarındaki müşterek ve mütemayiz cihetleri bulunabilecektir, Tarihî noktai nazarla sabiei ûlâ Hindde ve eski Mısrîlerde Süryanî ve Gildanîlerde az çok bir tefavüt ile câri olmuş bir mezhebdir. Ve maamafih bu mezhebi en ziyade temsil edenler Süryanî ve Gıldanîlerdir. Eski Yunan ve Rum dinleri de bunların bir inikâsıdır. Sâbiei ahire dahi Beni İsraîl, İran, Yunan, Roma ve saire gibi muhtelif harsler altında kalmış olan Süryanî ve Gildanî enkazıdır ki bakıyyeleri Elcezire ve Musul taraflarındaki Nabatîler olmuştur. Abbasiyye devrinde Yunan asârını Arabcaya terceme eden Sabit ibni Kurre gibi feylesof ve mütercimler

sh:»1752

bunlardan idi.» « عُيُونُ ٱلاَنْبَا فِى طَبَقَاتِ ٱلاَطِبَّا » da: «Ebülhasen Sabit ibni Kurretelharranî Harranda ikamet eden Sabieden idi. Mezhebine müteallık olarak rüsum ve furuz ve sünene dair, mevtanın tekfin-ü defnine dair ve sabiîlerin itikadına dair, taharet-ü necasete dair risaleleri vardır. Oğlu Sinan ibni Sabit Hürmüsün nevamisini Arabîye nakletmiştir. Ve deniliyor ki sabiûnun nisbeti « صاب » adır. Bu da İdris aleyhisselâmın oğlu « طاط » tır. İlh. diye mezkûrdur.

Şihabüddin Ahmed ibni Fazlullahilomerî Mesalikülebsarında (1) ve Ebülfida tarihinde

Ebülısâlmağribînin kitabında nakledildiğine göre «ümmeti Süryan akademülümemdir. Ve bunların milletleri sabiîn milletidir. Bunlar dinlerini Şit ve İdris aleyhisselâmdan ahzettiklerini söylerler. Şite azveyledikleri bir kitabları vardır. Buna suhufı Şit derler. Bunda kerem, şecaat, sıdk, garibe tarafdarlık gibi mekârim ve mehasini ahlâk zikr-ü emredilmiş ve rezail zikrolunub ictinabı emrolunmuştur. Sabiînin bir takım ıbadetleri de vardır. Ezcümle yedi vakit namazları vardır ki beş vakti müslimanlarınkine tevafuk eder. Altıncısı kuşluk yedincisi de geçenin tam altıncı saatindedir. Namazları niyyet ve bir de başka bir şey karıştırılmamak i'tibariyle müsliman namazına benzer. Rükû'suz ve sücudsuz cenaze namazları da vardır. Otuz veya yirmi dokuz gün oruc da tutarlar ve savm ve fıtırlarında hilâle riayet ederlerdi o suretle ki fıtırlarında Şems, hamel burcuna dahil olmuş bulunurdu ve gecenin rub'ı ahirinden kursı Şemsin gurubuna kadar oruc tutarlardı ve hamsei mütehavyire denilen kevakibin büyuti şereflerine nüzullerinde bir takım bayramları vardır. Ve hamsei mütehayyire: Zuhal, Müşterî, Mirrih, Zühre, Utariddir. Beyti Mekkeye ta'zim dahi ederler. Fakat Harran zahirinde bir yerleri vardır ki oraya haccederler ve Mısır Eharmına da ta'zim

ederler. Ve bunlardan biri Şit ibni Âdemin kabri, diğer biri Uhnuhun (İdrisin) kabri, biri de nisbet olundukları Sabi bini İdrisin kabri olduğu zu'mündedirler. Ve Şemsin burcu şerefine duhulü gününe ta'zım ederler. İbni

Hazm demiştir ki sabilerin mensub oldukları din, edyanın en eskisi ve bir zamana kadar Dünyada galib olanıdır. Nihayet bir takım muhdesat ihdas ettiler ve bunun üzerine Cenabı Allah bunlara Hazreti İbrahimi ba's buyurdu. ilh..».

Şehristanî Milel-ü Nihalinde tarihi edyan noktai nazarından der ki İbrahim aleyhisselâm zamanında bütün firakı beşer iki sınfa raci' bulunuyordu: Sabie, Hunefa, Sabie, biz ma'rifetullahda ve Allaha taati ve evamir-ü ahkâmını tanımakda bir mütevassıta muhtacız. Lâkin o mütevassıt Ruhanî olmak lâzımdır. Çünkü ruhanîler mukaddes ve tahir ve rabbül'erbaba karibdirler. Cismanîler ise bizim gibi yerler içerler ve bizim gibi beşere itaat ederseniz husranda kalırsınız derlerdi. Hunefa da biz beşer, ma'rifetullahda ve Allaha taati ve evamir-ü ahkâmını tanımakda bir mütevassıta muhtacız. Lâkin o mütevassıt Ruhanî olmak lâzımdır. Çünkü ruhanîler mukaddes ve tahir ve rabbül'erbaba karibdirler. Cismanîler ise bizim gibi yerler içerler ve bizim gibi beşere itaat ederseniz husranda kalırsınız derlerdi. Hunefa da biz beşer, ma'rifet-ü taatte cinsi Beşerden bir mütevassıta muhtacız, bir Beşer ki taharet-ü ısmette, te'yid-ü hikmette derecesi mücerred ruhaniyyattan daha yüksek olsun. Beşeriyeti haysiyyetiyle bize mümasil, ruhaniyyeti cihetiyle bizden mümtaz bulunsun da ruhaniyyeti tarafiyle vahiy telâkki etsin, beşeriyyeti tarafiyle de nev'i insana telkin eylesin derlerdi ki: Kur'anda «

﴿قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَىَّ﴾ ۰ ﴿قُلْ سُبْحَانَ رَبّى

فُصِّلَتْ

﴿هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولاً﴾ » Bu ma'nâya işarettir. Fakat yalnız ruhanî tevassutu iltizam etmek isteyen Sabie, sırf ruhaniyyata iktısar etmeğe, doğrudan doğru ayınlarına tekarrub ederek onlardan bizzat telâkkıyyatta bulunmağa da çare bulamadılar. Binaenaleyh bir kısmı tutdular ruhaniyyatın heykellerine iltica ederek bunlardan istimdada kalktılar ki bu heyakil seyyaratı seb'a ve ba'zı sevabittir. Bu suretle Rum sabiesinin penahiy seyyarat, Hind sabiesinin Penahi de sevabit oldu. Bir çoğu da heyakilden eşhasa ya'ni o nücumun

sh:»1754

Rumda tabiatleri, Hindde havasları nazarı i'tibara alınarak eşkâli hey'iyelerine göre yapılan müşahhas timsallerine tenezzül ettiler -mücerred ruhaniyyet taassubu böyle zıddına münkalib olub ziruh olan beşerin kendini unutarak ruhsuz cisimler önünde tezellülüne müncerr oldu ve bu, temsili ruhaniyyet sayıldı. Bunlar düşünemiyorlardı ki bu temsillerin dolayısiyle delâlet ettiği ruhaniyyet, ruhaniyyeti mücerrede değil, nihayet ruhaniyeti beşeriyenin bir temsili oluyordu. Fark edemiyorlardı ki bu temsiller kevakibden ve onların ruhanîlerinden evvel bir ruhi Beşerînin yanlış tasavvurat ve temayülâtını dalâlini ifade ederler.- İşte bunlardan eshabı heyakil denilen evvelki fırka Abedei kevakib, eshabı eşhas olan ikinci fırka da abedei asnamdırlar. İbrahim aleyhisselâm her iki fırkayı kavlen ve fi'len kırarak semahat ve sühuletiyle bir milleti kübrâ ve şeriati uzmâ olan ve bir dini kayyim ve sıratı müstakim bulunan hanifiyyeti takrir-ü ta'mim etti.

Onun evlâdından bulunan Enbiyanın hepsi de bunu takrir ediyorlardı. Alelhusus sahibi şeriatimiz Muhammed Mustafa sallalahü aleyhi ve aleyhim bir takrirde nihayeti kusvaye ve maksadı a'lâya irdi. Burada en şayanı dikkat nokta şudur ki; tevhid, hanifliğin ehassı erkânıdır. Bunun için Kur'anda zikr olunduğu her mevzı'de hanifiyyet nefyi şirke mukarin olarak zikredilmiştir: «

﴿حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ، ﴿حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ﴾ »

Sâbilik evvel zamanda müstekillen hevâ ve hayvaniyyetleri ve tahakkümati indiyye ve temayülâtı hissiyeleri peşinde koyan Haşîşiyye, Tabi'iyye ve Dehiriyyenin sefaleti ruhiyyelerini görerek beşeriyyet ve cismaniyyetten tiksinib bir takım hudud ve ahkâmı akliyye kabul etmiş ve bunun esaslarını vahy ile müeyyed kavaninden ahzetmekle beraber nazarlarını mücerredatı akliyyeye kasreylemiş ve aradıklarını Yerde ve insanlıkta değil, Semada ve ecramı semaviyyede bulmak istemiş bir mezheb dini gibi zuhur sh:»1755

etmiştir ki bunlar Âzimûn ve Hürmüsî muallimi evvel telâkki eden sabiei ulâdırlar. Şehristani burada alel'umum sabieyi anlatmak için tarihi felsefe noktai nazarından şöyle bir taksimi zabıt yaparak ve sabiei ahire felsefelerini tedkık ve münakaşa ederek der ki: İnsanların bir kısmı ne mahsuse ne ma'kule kail

olmaz, bunlar, Sufestaiyyedirler. Bir kısmı mahsuse kail olur ma'kule de kail olur. Hudud-ü ahkâma kail olmaz, bunlar felâsifei dehiryyedirler. Bir kısmı mahsus ve ma'kule ve hudud-ü ahkâma da kail olur, münzel bir şeriat ve islâma kail olmaz, bunlar sâbiedirler. Bir kısmı bunların hepsine nev'amma bir şeriat ve islâma da kail olur. Fakat şeriati Mustafa sallâllahü aleyhi veselleme kail olmaz, bunlar Yehud ve Nesârâdırlar. Bir kısmı da hepsine kail olur. Bunlar da Müslimîndir. -Sâbie, Sufestaiyye, Tabiyye ve Felâsifei dehriyye dini dinsizlere mukabil olan alel'umum eshabı edyan içinde tekabüli evvelî ile Hunefaya tekabül eder. Sabie ve Hunefa. İşte bütün edyanın bizzat mütekabil olan iki şu'bei asliyyesi.- Sabve, evvelen ve bizzat mütekabil olan iki şu'bei asliyyesi. -Sabve, evvelen ve bizzat hanifiyyet mukabilidir. Sabie- din taharri ederke -hak yolundan meylettikleri ve nehci Enbiyadan saptıkları içindir ki sabie namını almışlardır. Fakat kendileri -aşk-u hevâ ma'nâsiyle -sabve, kaydi ricalden inhilâldir derler. Çünkü Hunefa mezhebi, risaleti beşeriyye ile beşeri cismanîye taraftarlık esası üzerinde deveran ettiği gibi Sabie mezhebi de beşeri cismanîyi istihkar ile ruhniyyuna taraftarlık esası üzerine deveran eder. -Ve bunun için Sabie beşerin Resuli beşerîye ıktida ve ittiba' ile doğrudan doğru Allaha ibadet etmesini emri hak değil kaydi rical gibi göstererek harici beşerden Allaha takarrub için vesaıt ve münasebat taharri eder. Ve bunu evvelâ ruhaniyyatı mahzada arar. Ve kendilerinin ruhanîi mahz olabileceklerini zannederek cismaniyyeti ezmek ve beşeri

cismaniden alel'ıtlak kat'ı alâka etmek isterler.- Ve bu suretle sabie, mezheblerinin iktisab olduğunu iddia eder. Hududı fıtratten hariç iktisaba davet ederler. Bunlara mukabil Hunefa da mezheblerinin fıtrat olduğunu dava eder. Ve fıtrate da'vet eylerler. -Hunefaya göre mahsüs ve ma'kul, cismanî ve ruhanî ikisinin de kıymeti mahsusaları vardır. Fakat bu kıymetler hiç birinde mutlak değil, ızafîdir. Bir ma'kul mahsûsatta misali bulununcaya kadar muhayyel ve mevhumdur. Bir mahsûs de ma'kulâtta misali bulunmadıkça mahsûs değil bir serabı ma'dumdur. Zatı hak ne ma'kuli mahız, ne de mahsûsi mahızdır. Ne mahsûs temamen ma'kule irca' olunur, ne de ma'kul temamen mahsûse irca' olunur. Her ikisi de biribirin mütekabilen temsil eylemek üzere hakka irca' olunur. Kezalik te'siri mutlak ne ruhaniyyeti mahzaya münhasırdır ne de cismaniyyeti mahzaya, cisim ruhdan müteessir olduğu gibi, ruh da cisimden müteessir olur. Ruh ile cisim arasında mütekabilen bir te'sir ve teessür vardır. Lemhai hak bu ikisinin arasında bulunur. Faili hakıkî ne ruh ne cisimdir. Ne ruh cismin eseri ne de cisim, ruhun eseridir. İkisi de Allahın eseri ve Allahın âyâtıdır. Allah yalnız maddesiz olanların değil maddenin ve maddeden olanların da halık ve münşi'idir. Kezalik hayr-ü kemal, fazılet-ü selâmet ruhaniyyeti mücerredeye münhasır değildir. Şerr-ü noksan fesad-ü rezile ruhaniyyata da vardır. Öyle olmasa idi ruhaniyyatın meratibinde ıhtilaf bulunmaz ve melekiyyet mukabilinde şeytanet olmazdı. Cismaniyyet, haddi zatında ve fıtratına nazaran mebdei şer değildir. Cismaniyyette öyle fazıletler vardır ki onlar ruhanîlerde bulunamaz. Binaenaleyh ruhaniyyet ve

cismaniyyeti cami' olan nev'i beşerde delâili hak ve Allaha kurbiyyet ruhaniyyeti mücerrededen daha fazladır. Nev'i beşer ruhanî mücerredden belki daha efdal ve ekmeldir. Hattâ beşer Melekin ma'iyyetinde değil, Melek beşerin ma'iyyetindedir. Beşerin

sh:»1757

Allaha tekarrübü için ruhaniyyeti mücerredenin tevassutu zarurî değildir. Allahdan beşere ve beşerden Allaha doğru bir yol vardır. Halk Allahın olduğu gibi emir de Allahındır. Hudud-ü ahkâm da Allahındır. Allahın ta'yin ettiği, Allahın inzal ettiğidir. Beşer ne hadsiz ne mühmeldir, ne de fıtratin müsaid olmadığı hududu iktisab edebilir. Fıtrati bozmağa çalışmamalı ve cismaniyyeti istihkar edib ezmeğe uğraşmamalıdır. Fakat sabie bu noktai i'tidalden çıkmış, kurbi hak mücerred ruhaniyyettedir zu'miyle mahsûsü ma'kule, cismanîyi ruhanîye irca' etmeğe, Beşerden Melek yapmağa kalkışmış sühuleti suubete, semahati tazyıka, tecerrüdü içtimaa, inkıyadı inhılâle tercih etmeğe çalışmış ve binaenaleyh ruhaniyyet taassubu etrafında dolaşmak isterken gayrı ruhanî cismaniyyetlerden istimdada kadar tenezzül etmiş, vahdet ve tecerrüd ararken kesret ve şirk içinde kalmıştır. Bunun için Sâbiei ûlâ da Hunefadan ba'zı esasaslar alarak Eshabı ruhaniyyat, yahud Abedei Melâike olmak üzere başlamış Eshabı heyakil, yahud Abedei kevakib, Eshabı eşhas yahud Abedei asnam olmakta karar etmiş ve bu iki fırkadan her biri de biri Hızbaniyye biri de Hıribbaniyye namiyle iki mezhebi esasîye ayrılmıştır.-.

Eshabı ruhaniyyat: Ruh bir cevher, fethile revh de onun haleti mahsusasıdır. Buna göre ruhaniyyet ve revhaniyyet diye iki ta'bir vardır. Bunların mezhebi şudur: âlemin hakîm ve şevaibi hudustan mukaddes bir sani'ı âlemin hakîm ve şevaibi hudustan mukaddes bir sani'ı fatırı vardır. Ve bizim vecibemiz onun huzurı celâline vusulden aczimizi bilmektir. Ona ancak yanında mukarrebîni olan mutavassıtları vasıtasiyle takarrub olunur. Bunlar ise cevheren ve fi'len ve hâleten mutahher ve mukaddes olan ruhaniyyundur. Cevher noktai nazarından ruhaniyyun, mevaddı cismaniyyeden mukaddes, kuvayı cesedaniyyeden müberra, harekâtı mekâniyye ve tağayyüratı zemaniyyeden münezzehtirler. Cibilletleri taharet, fıtratleri

takdis-ü tesbih üzerinedir. «

لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ » dirler. Bizi buna muallimi evvelimiz Azimun ve Hürmüs irşad ettiler. Biz bunlara tekarrüb ederiz ve bunlara tevekkül eder dayanırız. Bizim rablerimiz, İlahlarımız, ındallah vesilelerimiz, şefi'lerimiz bunlardır. Allah da rabbül'erbab ve ilâhülâlihedir. Binaenaleyh bizim vazıfemiz nefislerimizi şehevatı tabi'ıyye kirlerinden tathir etmek ve ahlâkımızı kuvayı şehevaniyye ve gazabiyye alâkalarından tehzib eylemektir ki bu sayede bizimle ruhaniyyat arasında bir münasebet hasıl olsun da onlardan hacetlerimizi istiyelelim ve ahvalimizi

kendilerine arz edelim ve bütün umurumuzda onlara âşık ve sabi olalım ki onlar da bizim ve kendilerinin halik ve razikımıza şefaat etsinler. Bu tathir-ü tehzib ise ancak bizim kesbimizle ve kendimize hâkimiyyetimizle nefislerimizi şehevat denaetlerinden keserek ruhaniyyat cihetinden istimdad etmemizle olur. İstimdad dahi dualarla, namazlarla, bezli sadakat, mat'umat ve meşrubattan imsak ve takribi karabîn ve zebaih ve tebhıri buhurat ve tazimi azâim ile tazarru' ve niyazdır. Bu suretle nefislerimizde bilavasıta bir istimdad isti'dadı hasıl olur ki o zaman biz de tıbkı vahiy iddia edenlerin hukmünü iktisab ederiz. Ve hattâ Ruhanîi mahz olur, ilâhlar sırasına geçeriz. Enbiya bizim nevi'de emsalimiz surette eşkâlimiz, maddede müşariklerimizdirler. Yediğimizden yerler, içtiğimizden içerler, surette bize benzerler biz onlara niçin itaat edelim derler, Kur'anda «وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ» bunların bu sözlerini natıktır.

Fiil noktai nazarından ruhaniyyun ıhtira' ve icadda, bir halden bir hale tahvili ümurda ve mahlûkatı bir mebde'de kemale tevcihte avamili mutevassıtadırlar. Hazreti ilâhiyyei kudsiyyeden kuvvet istimdad eder ve mevcudatı süfliyyeye ifazai feyz eylerler. Ve bunların meratibi müterettibesi vardır.

EVVELÂ, müdebbiratı nücum, ezcümle kevakibi

sh:»1759

seyyareyi feleklerinde tedbir ve idare eden ruhanîler vardır ki yedi kevbebi seyyare bunların heykelleridir. Her ruhanînin bir heykeli mahsusu ve her heykelin bir feleki vardır. Ve o ruhanînin o heykele nisbeti, ruhun cesede nisbeti gibidir. O, o heykelin rabbi müdebbir ve müdiridir. Sabie o ruhanîlere âlihe ve heyakile erbab derler ve maamafih ekseriyya âlihe ve heyakile erbab derler ve maamafih ekseriyya heyakile âba ve anasıra ümmehat tesmiye ederler. Ruhaniyyatın fi'l-ü te'siri o heyakili tebayi' ve anasırda bir takım infialât husule getirecek veçhle bir mikdarı mahsusta tahrik etmektir. Bundan mürekkebatın terkibat ve imtizacatı husul bulur da buna tebean kuvayı cismaniyye gelir. Ve bu kuvayı cismaniyye üzerine de envaı nebatat ve envaı hayvanatta olduğu gibi nüfusı ruhaniyye biner ve bu te'sirat, kâh bir ruhanîi küllîden küllî olarak ve kâh bir ruhanîi cüz'îden cüz'î olarak sâdır olur. Meselâ cinsi matarla beraber bir Melek, beher katresile de bir Melek vardır. Bu suretle:

SANİYEN, cevde zuhura gelen âsârı ulviyyenin müdebbirleri olan ruhaniyyun vardır ki yağmur, kar tolu, rüzgâr gibi Arzdan çıkıb inen âsâr, saıkalar, şihablar, ra'd-ü berk, kuyruklu yıldızlar gibi Semadan nüzul ile cevde tahaddüs eden asâr, kezalik zelzeleler, sular buharlar, ve saire gibi Arzda tehaddüs eden asâr bunlarla tedbir-ü idare olunur.

SALİSEN, bütün mevcudata sarî olan kuvayı mutevassıta vardır ki kâinatın hepsindeki hidayeti şayia bunlarla tedbir-ü idare olunur. Öyle ki kabiliyyeti bulununca kuvvet ve hidayetten hâli hiç bır mevcud görmeyiz. İşte ruhaniyyûn böyle faili müssirdirler.

Hâl noktai nazarından, ruhaniyyatın ahvali; rabbül'erbabın civarında revh-u reyhan, ni'met-ü lezzet, rahat-ü behcet, ve sürur olduğu da hafiy değildir. Ta'am ve şarabları tesbih-u takdis, temcid-ü tehlildir. Bütün ünsiyyetleri

zikrullah ve tâatullah ile dir. Kimi kaim, kimi raki' kimi sacid, kimi kaid, behcet-ü lezzetinden hiç biri halini tebdil etmez, kimi huşuundan gözünü açmaz, kımi nazarından gözünü kırpmaz, kimi sakin gayri müteharrik, kimi müteharrik gayri sakin, kimi âlemi kabzda Kerûbî, kimi âlemi bastta Ruhanî « لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ » durlar. - Hunefa ise bunların müdebbir ve müdir avamili müessire olmayıb, melekûtı ilâhînin delâili ve Allahın gerek tekvin ve gerek teşri' i'tibarile evamir-ü ahkâmını mübelliğ olan Resulleri olduğunu ve bütün bunların bir fıtratı mümtaze ile yaratılmış efradı beşerin aldığı vahıy ve ma'rifetle bilindiğini ve o fıtratı mümtazede

bulunmıyanların bunları esas i'tibariyle o beşeriyyeti mümtazenin tevassutu ve ta'lim-ü telkını ile öğrendiklerini ve her halde beşeriyyette zuhur eden ve edebilecek olan ef'al-ü asârın daha yüksek olduğunu ve cismani olan ruhaniyyeti beşeriyyenin kabili sukut olmakla beraber kemalden kemale kabili terakki de olduğunu ve binaenaleyh her ferdi beşer, her ruhanîye nazaran değil ise de nev'i ruhanîye nazaran nev'i beşerin daha yüksek bir fazılete ve kurbi hakda daha ziyade şayânı gıbta behcet-ü sürure, hem ruhanî hem cismanî bir Cenneti ne'ıyme ve rıdvanı ekbere namzed bulunduğunu ve fakat Allaha şerik bulunmak muhal olduğundan bu terakki ve tekammülâtın hiç bir zaman ülûhiyyete irtika ve iştirak mertebesine varamıyacağını ve bu terakki ve tekemmülün ancak Allaha tevekkül ve istinad ile mümkin olabileceğini, hem aslı fıtratte, hem her lemhai terakkide halk-u emr ancak bir Allahın olduğundan her hangi bir şirkin sukut olacağını ve binaenaleyh zat-ü sıfat ve te'sir-ü emr, her veçhile tevhidi ülûhiyyet ederek beşerin bütün noktai istinadını ruhaniyyet ve cismaniyyetin müttefık iki şâhid olarak delâlet ettikleri merci'ı kül, halıkı âlem, ve rabbül'âlemîn olan hak tealâya iyman ve şehadette tanıyıb

sh:»1761

bütün mevcudiyyetleriyle ona teveccüh etmeleri ve en yüksek vasıta ve rehberlerini de ruhaniyyet ve cismaniyyeti cami' bulunan nev'i beşer içinde fıtratı mümtaze ile yaradılmış Enbiya ve mürselîn ve onların varislerinde aramaları ve Allahın beşeriyyete ihsan buyurduğu bu ni'mete, bu sıratı müstekıme şükredib

nankörlük etmemeleri lâzım geleceğini anlatmışlardır.

Şehristanı evvelâ Sabieyi ruhaniyyet taassubu ile hareket eden Eshabı ruhaniyyatta icmal ve Sabiei ahîre felsefelerine nazaran Hunefa ile Sabienin bu babda bir çok münazarat ve münakaşalarını bastederek muhakeme ettikten sonra en esaslı fırkalarını tafsıl ederek der ki:

Eshabı heyakil: İnsan bir mutevassıta muhtac olunca ona teveccüh ve tekârrüb mümkin olmak ve kendisinden istifade edilebilmek için bu mütevassıtın görülür bir şey olması lâzım geleceğini hisseden eshabi ruhaniyyat evvel emirde seb'ai seyyareden ibaret olan heyakile iltica etmişler ve binaenaleyh evvela bunların büyut ve menazımı, saniyen metali' ve megaribini, salisen tabiatlarına müterettib muvafık ve muhalif şekillerde ittisalâtını, rabian buna göre gecelerin, gündüzlerin, saatlerin taksimatını, hamisen yine bunun gibi suver-u eşhasın, ekalim-ü emsarın takdirini öğrenmeğe çalışmışlar ve bunun üzerine havatim (mühürler) yapmışlar, azaim namiyle bir takım havass, efsun, dua bellemişler ve her kevkebe -meselâ Zuhale cum'a ertesi gibi- bir gün tayin etmişler ve ilk saatine riayet etmişler ve onun suretine ve hey'etine göre yapılmış hatemini kullanmışlar, ona mahsus elbise giymişler, ona mahsus buhurlar yakmışlar ve ona mahsus dualarla ondan istenecek hacetlarini istemişler ve her birine böyle gün ve saat

ta'yin etmişler ve bunlara Erbab, âlihe, Allah tealâya da rabbül'erbah ve ilâhül'âlihe demişler, içlerinden bir takımları da güneşi ilâhül'alihe ve rabbül'erbab addeylemişler ve bu suretle heyakile,

sh:»1762

ruhaniyyata tekarrub için, ruhaniyyata da bârî tealâya takarrub için taabbüd etmişler. Çünkü heyakilin ebdanı ruhaniyyat olduğuna i'tikad eylemişlerdir. Ve sonra kevakibin amel-ü te'siratı esası üzerine müretteb bir takım acaibi hiyel ve sanayi' istihrac etmişler ki bunlara «tılsım» namı verilir. Kitablarında mezkûr olan o tılsımlar ve sihir, kehanet ve tancim, tahtim, ta'zim, suver bunların hepsi onların ulûmundandır. İşte bunlara Eshabı heyakil ve abedei kevakib denilir.

Eshabı eşhâsa gelince: Bunlar da eshabı heyâkil gibi mütevassıtın lüzumuna ve ruhâniyyatin bu vesaili mütevassıta olduğuna ve fakat onların gözle görülemedikleri ve lisanlarla hitab edilemedikleri cihetle kendilerine tekarrüb ancak heykellerine tekarrüble tahakkuk edebileceğine kail olmakla beraber heyâkilin dahi ba'zı vakit görünüb ba'zı vakit de görünmediklerine binaen onlara tekarrübün de safi ve daimî olamıyacağına ve binaenaleyh heyakile tekarrüb için de göz önüne dikilmiş bir takım suver ve eşhas lâzım olduğuna hukm ederek heyakili seb'adan her birinin heykelî misalinde bir takım esnamı müşahhasa ittihaz etmişler ve her birinde o heykelin cevheri mahsusuna riayet ederek yine nücum esası üzere bunlara

teabbüd etmeğe ve bunlarla kevakibe ve onlarla rûhâniyyat ve onlarla Allaha tekarrüb edeceklerine i'tikad eylemişlerdi ve bunlara âlihei Semaviyye mukabilinde âlihe demişlerdir ki işte bu eshabı eşhas abedei esnam cümlesindendirler. Balâda gösterildiği üzere İbrahim aleyhisselâm ba's olunduğu zaman Sabie böyle Eshabı heyakil ve Eshabı esnam olmak üzere iki sınıf bulunuyorlardı. Hazreti İbrahim hakkolan hanîfiyyete da'vet etti «

اِنّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنيفًا وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكينَ

» diye mezhebi hunefayı takrir ve mezhebi Sabieyi ibtal eyledi. Fıtratın hanîfiyyetten ibaret ve taharetin bunda bulunduğunu ve fıtratten maksud tevhide şehadet, necat ve halâsın buna mütevakkıf olduğunu,

sh:»1763

şerayi'-ü ahkâmın bu şehadete birer şir'a ve minhac olub Enbiya ve rusulün bunları takrir ve takdir için gönderildiğini, fatiha ve hatimenin ve mebde-ü kemalin bu şerayi' ve menahici telhıs ve tahrire menut ve dini kayyimin, sıratı müstekimin bundan ibaret olduğunu beyan etmişdir. Ve Allah tealâ Peygamberi Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi vesselleme de «

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّينِ حَنيفًا فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَاتَبْديلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ذٰلِكَ الدّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ

لَايَعْلَمُونَۙ. مُنيبينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَقيمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكينَۙ. مِنَ الَّذينَ فَرَّقُوا دينَهُمْ وَكَانُوا شيَعًاۜ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

» buyurmuştur.

Hızbaniyye, Sabieden bir cemaattır ki sani'i ma'budun hem vâhid hem kesîr olduğuna kaildirler. Derler ki: zatında evvelinde, aslında, ezelde vâhiddir. Fakat eşhas ile re'yel'ayn tekessür eder ve bu eşhas müdebbirati seb'a, bir de âlim, fadıl olan eşhası arzıyyei hayriyyedir ki vâhidi evvel bunlarla zuhur ve şahıslariyle teşahhus eyler. Ve bu tekessür onun zatındaki vahdetini ibtal etmez. O, feleki ve felekteki cemi'i ecram-ü kevakibi ibda' etmiş ve onları bu âlemin müdebbiratı kılmıştır. Bunlar aba, anasırı ümmehat, mürekkebatı mevalid dirler. Aba, hay ve natıktırlar. Eserlerini anasıra te'diye ederler. Anasır da o âsârı rahimlerine kabul edenler ve bundan mevahıd olur. Ve sonra mevalidden ba'zan öyle safi ve isti'dadı kâmil, küduretsiz bir mizac ile bir şahsı mürekkeb tesadüf ediverir ki ilâh bununla âlemde teşahhus eder. Sonra tabiatı kül ekalimi meskûneden her birinde her otuz altı bin dört yüz yirmi beş sene başında insan ve sair ecnâsı hayvanatın her nev'inden erkek dişi bir çift ihdas eder ve o nevi' o müddette bâkı kalır. O devir tamam olunca o nevaın nesli ve tevalüdü kesilir, yeni bir devir, insanı, hayvanatı, nebatatiyle yeni bir karn

başlar. Ve dehir ebeden böyle gider. Ve İşte Enbiya lisanındaki kıyameti mev'ude budur. Yoksa bu darı

Dünyadan başka darı Âhıret yoktur. Ölen dirilmez, kabre giden ba'solunmaz derler. «

﴿اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا اَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ﴾

»

sh:»1764

bunların sözüdür. Tenasuh, hulûl da'vaları bunlardan çıkmıştır. Tenasuh ilâ gayrinnihaye tekerrüri edvar, hulûl de zikrolunduğu üzere ilâhın bir şahısta teşahhusudur ki şahsın isti'dadı mizacına göre ba'zan tam zatının hulûlile, ba'zan da zatinden bir cüz'ün hulûlie olduğunu söylerler. Ve ekseriyya demişlerdir ki bu teşahhus heyakili Semaviyyenin hepsiyle birdendir. O vâhiddir. Ancak yegân yegân her birinde fi'li ondaki âsârı ve onunla teşahhusu kadar zâhir olur. Binaenaleyh heyakili seb'a onun a'zayı seb'ası ve bizim a'zayı seb'amız onun heyakili seb'asıdır ki o bunlarla zâhir olur da bizim lisanımızla söyler, gözlerimizle görür, kulaklarımızla işidir, ellerimizle kabz-ü bast eder, ayaklarımızla gider gelir ve cevarıhımızla fi'l-ü te'sir yapar. Ve bunların zu'munca şürur-ü kabayihı, gübreleri, pis böcekleri, yılanları akrebleri halk etmek Allahın şanına yaraşmaz. Bunların hepsi kevakibin saadet-ü nuhusetle ittisalâtinden ve anasırın safvet-u küduretle içtimaatından bizzarure veya tesadüfen vakı' olur.

Hırıbbaniyyeye gelince: bunlar sözlerini «Azimun, Hürmüs, Ayanâ, Evazi» namile dört Peygambere nisbet ederler ve içlerinde Eflâtunun anası tarafından Dedesi Solüne de nisbet eden ve bunun Peygamber olduğunu zu'meyliyenler de vardır. «Evazi bize soğanı, cirris balığını, baklayı tahrim etti» derler. Alelumum sâbie üç namaz kılarlar, cenabetten ve bir de meyyite dokunmaktan dolayı yıkanırlar. Hınzir, deve, kelb ve mıhlebi bulunan kuşlar ve güvercin eklini haram tanırlar. Hıtandan, içkide sarhoşluktan nehyederler. Tezvicde veliy ve şuhud ile emrederler. Hukmi hâkim olmaksızın talâkı tecviz etmezler. İki kadını cem'etmeğe de cevaz vermezler.

Sabienin cevahiri akliyyei rûhâniyye namlarına ve kevakihin eşkâli semaviyyesi üzerine bina ettikleri heykellere

sh:»1765

gelince: Ezcümle ılleti ûlâ heykeli, bunun dununda akıl heykeli, zaruret heykeli, nefis heykeli, bunlar müdevver şekildendirler. Zuhal heykeli müseddes, Müşteri heykeli müselles, Mirrih heykeli murabbaın cevfinde müselles, Utarid heykeli murabba'ı mustetılin cevfinde müselles, Kamer heykeli müsemmendir. Ilh.»

Balâda işaret edildiği üzere sevabiti esas ittihaz eden ve ahkâmı nücumu onların havassına istinad ettiren sabie de vardır ki Hind ve Arab sabieleri bunlardandır. Sâbie felâsifesi Âzimundan şunu nakletmişlerdir ki «mebadii üvvel beştir: Bâri tealâ, akl, nefs, mekân, ve halâdır. Ve mürekkebatın vücudu bunlardan sonradır.» Fakat Hürmüsten nakledilen böyle değildir. Hürmüs demiştir ki «tab'an Fâdıl, mayası Mahmud, âdeti Merzıy, akıbeti ümidli kişinin ilk vecibesi Allah tealâya ta'zîm ve onu ma'rifetine şükretmeketir. Bundan sonra da üzerinde namusun menzilesini ı'tiraf ile tâatı hakkı ve sultanın münasaha ve inkıyad hakkı, ve nefsinin ictihad ve babı saadeti fethte de'b-ü ı'tiyad hakkı ve hulesâsının kendilerine meveddet ve bezle müsaraatle tahlil hakkı vardır ki bu esasları muhkemleştirdikten sonra âmmeden def'i eza ve suhuleti hulk ile hüsni muşaeretten başka bir şey kalmaz.». Ve görülüyor ki Hürmüs temamen Hunefâ esasını takrir etmiş, Allaha ta'zîmden sonra namus ta'birile risaleti ifade etmiş ve Resule tâati ve menzilesinin ı'tırafını ma'rifetullaha velyettirmiş ve burada ruhaniyyata ta'zîmi zikretmiş, nihayette de suhuleti hulku göstermiştir. Ve Hürmüsten Hunefâ mezhebini takrir eden daha diğer hıkemiyyat da nakletmişlerdir.

Demek ki sâbienin evsafı mümeyyizesi şu dörtte hulâsa olunur:

1- Aslında bir dini münzelden ıktibas ve inhıraf.

sh:»1766

2- Ruhaniyyet taassubu, ta'biri âharle taabbüdi Melaike.

3- Taabbüdi nücum.

4- Taabbüdi asnam.

Bu dörtten taassubı ruhaniyyet, taabbüdi Melâike en esasî ve buna müteferri' olarak taabbüdi kevakib en bariz vasıfları olduğu ve taabbüdi asnam bu iki hâleti ruhiyyeden neş'et ettiği anlaşılıyor. Şu evsaf altında mutlak sâbiei Hindin Budâlarını, Çinin Konfuçiüslerini, son zamanların «espirtizm» ve «espiritüalizm», «idealizm» dedikleri mezheblerin ve Nesârânın Entüzyast fırkalarının aslını ıhtiva eder. Bilhassa Hizbaniyye ise «panteizm», «panteist» kelimelerinin mukabili demektir. Hulül, Allahın canı cihan, ruhı âlem olması akıdesi eski Yunan ve Roma dinleri, ilâhların tevellüd ve tevalüdü fikirleri sabienin bu hızbaniye mezhebine raci'dir. Nesârânın da ruhaniyyetcilikte ve ülûhiyyeti Mesîh da'vasında bunlara müşabeheti

vardır. Şer mes'elesinde de Hızbaniyye Mecus ile münasebetdardır. Hırıbbaniye ise Hızbaniyye kadar ileri gitmemiş, az çok ba'zı Enbiya izini ta'kıb etmiştir. Âzimunun Hazreti Şit, Hürmüsün Hazreti İdris olduğunu söylemişler, Hazreti Nuhu da dermiyan etmişlerdir ki « اعيانا » dedikleri de bu olsa gerektir. Ve bu kısım Sâbiede bir Ehli kitab haysiyyeti de yok değildir. Bu noktada Fahrüddini Razî de demiştir ki: nücum hakkındaki nazarları iki veçhle mülâhaza olunabilir. Birisi nücuma hiç bir te'sir isnad etmiyerek yalnız Allaha ibadet için birer kıble ı'tikadiyle teveccüh etmeleridir ki bu surette müşrik değillerdir. Diğeri de Allah tealânın âlemi halk ettikten sonra onun tebdir ve idaresini nücuma tafvız etmiş olduğu ve binaenaleyh Allahın nücum üzerinde, nücumun da bu âlemi süflîde müessir birer rabboldukları ı'tikadile taabbüd etmeleridir ki bu Gıldanîlere nisbet edilen kavildir. Ve bunlar müşriktirler. Ilh. İşte mutlak Sabie bir taraftan

alel'ıtlak müşrik, bir taraftan da bir Ehli kitab manzarası arz ettiklerinden tabiîn ve Fukaha da Sabiei ahireye şer'an Yehud ve Nasârâ gibi Ehli kitab nazarile mi yoksa müşrik nazarile mi muamele edileceğinden bahsetmişler, ba'zısı Ehli kitab gibidir, kesdikleri yenir, kadınları tezevvüc de edilmez demişlerdir. İmamı A'zamdan Ehli kitab oldukları, imameynden de Ehli kitab olmadıkları merviydir. Ebûlhasenilkerhî demiştir ki: İmamı A'zam ındinde Ehli kitabdan olan Sâbiûn dini Mesihı intihal etmiş olan bir kavmdir ki İncil okurlar, lâkin kevakibe teabbüd eden Sabiûn ya'ni Harran nahiyesindekiler ne İmamı A'zam ne imameyn hiç birinin

ındinde Ehli kitab değillerdir. Ebûbekri Razî Ahkâmı Kur'anında bunu naklettikten sonra der ki: şu zamanda Sâbiûn ismile ma'ruf olanlarda Ehli kitab yoktur. Ya'ni Harran nevahisinde bulunanların, gerekse Vasıt sevadinde Betaih nevahisinde bulunanların filasıl milletleri birdir. Hepsinin de ı'tikadlarının aslı kevakibi seb'aya ta'zîm ve ibadet ve onları ilâh ittihaz etmektir. Bunlar fil'asıl abedei evsândırlar. Fakat Fürsün Irak ıklimine galebe ettiği ve Sabiîn hükûmeti ki Nabat idiler izale eylediği vakittenberi bunlar açıktan ibadeti evsane cesaret edemez oldular. Çünkü Fûrsler onları bundan men'etmişlerdir. Kezalik Rum ve Ehli Şam ve Cezire sabiîn idiler. Konstantin tanassur edince bunları seyf ile Nasraniyyete sevketti. Ve o vakitten itibaren ibadeti evsan battı ve bunlar zâhirde Nesârâ içine karıştılar ve lâkin çoğu evsane ıbadetlerini gizliyerek eski nıhlelerinde kaldılar. İslâm zuhur edince de Nesârâ cümlesinden olarak ahdi islâma dahil oldular. Müslimanlar bunlarla Nesârâ arasını temyiz etmediler, çünkü bunlara evsane ibadetlerini gizliyorlar ve asıl ı'tikadlarını ketmediyorlardı ve filvakı' bunlar ı'tikadlarını ketmetmekte en mâhir kimselerdir.

sh:»1768

Çocuklarının akılları ermeğe başladığından ı'tibaren dinlerini ketmetmeleri hususunda da bir çok işleri ve hiyleleri vardır. İsmailiyye mezheb kitmanını bunlardan ahz etmiştir. Ve da'vetlerinin müntehası da bunların mezhebine dayanır. Hepsinin aslı kevakibi seb'ayı âlihe ittihaz edib teabbüd etmek ve onların isimlerine göre esnam edinmektir. Bu hususta aralarında hılâf yoktur. Hrran nahiyesinde bulunanlarla Bataih

nahiyesinde bulunanlar arasındaki hılâf ancak şeriatlerinden ba'zı şeylerdedir. Ve bunlarda Ehli kitab yoktur. Ebûbekri Razî surei «Maide» de bu izahatı verdikten ve ikisi arasında bir aslı müşterek gösterdikten sonra sûrei «Berae»de de demiştir ki: Sâbiîn iki kısımdır. Birisi Kesker ve Bataih nevahisinde bulunanlardır. Bize baliğ olduğuna göre bunlar diyanetlerin pek çoğunda Nesârâya muhalif olmakla beraber Nesârâdan bir sınıftırlar. Zira Nesârânın Merkuniyye Aryosiyye, Mâruniyye gibi böyle bir çok fırkaları vardır ki Nasturiyye, Melkiyye, Ya'kubiyye namındaki üç fıkranın üçü de onlardan teberri ederler ve onları tahrim eylerler. Bu fırka da Yahya ibni Zekeriyyaya ve Şite intisab eyliyorlar. Allah tealânın Şit ibni Âdeme ve Yahya ibni Zekeriyyaya inzal eylediği kitablardır diye ba'zı kitablara da intihal ediyorlar. Ve Nesârâ bunlara Yuhannasiyye -Senjan Hıristiyanları, ya'ni Yahyeviyye- namını veriyorlar. Ve işte imamı A'zamın Ehli kitabdan saydığı, zebîhalarının eklini ve kadınlarının münahâkasını mubah gördüğü sâbiîn bu fırkadır. Kendilerine Sâbiîn tesmiye eden bir fırka daha vardır ki Enbiyadan hiç birine intisab etmezler ve kütübi İlâhiyyeden hiç biriyle intihalleri yoktur. Bunlar Ehli kitab değildirler. Ve böyle bir nıhlenin zebîhaları yenmiyeceğinde ve kadınları nikâh edilmiyeceğinde ise ıhtilâf yoktur. İlh.

sh:»1769

Her iki âyette Kur'an Sâbîleri Yehud ve Nesârâ gibi mü'minlere mukabil zikretmekle bunların da gayri mü'min olduklarına işaret etmiştir. Fakat Ehli kitab olub olmadıklarına gelince Ehli kitab siyakında

zikredilmiş olmalarına ve Yehud ve Nesârâ beyninde deveran ettirilmelerine göre Ehli kitab değilse de Mecus gibi ve hattâ onlara da şamil olabilecek bir vechile beyne beyne bir Ehli kitab şübhesinde bulunduklarına bir iyma yapmış olmakla beraber « اِنَّمَآ اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا » âyetinin delâlet ettiği vechile Kur'anda müslimanlardan evvel Ehli kitab ıtlakı Yehud ve Nesârâya münhasır olduğundan ve her iki âyette Sâbiîn ve Sâbiûn Yehud ve Nesârâdan ayrı olarak zikredilmiş bulunduğundan âyetlerin zahiri bunların Ehli kitab olmadığını göstermektedir. Ulemanın zikrolunan ıhtilâfı da vakı'de bu namı taşıyanlar içinde Yehud veya Nesârâdan ma'dud olanlar bulunub bulunmadığını ta'yin ve tetkık mes'elesinden münbaistir.

Şunu ıhtıra hacet yoktur ki, Nesârâ ismi bütün firakı Nesârâya şamil olduğundan Nesârânın Yuhannasiyye, Senjan Hıristiyanları dedikleri fırkai Sâbiîn, Nesârâdan ma'dud bir fırka olunca elbet bunlar da Nesârâ ismi altında dahildirler. Ve şu halde Yehud ve Nesârâdan başkaca zikrolunan Sâbiîn bunlardan maada olan Sabiûna masruf olmak lâzım gelir. Binaenaleyh Kazımireski madem bunların müteassıb Hıristiyanlar olduğunu kabul ve ıhtar etmiştir o halde bu ıhtarı yaparken bunları her iki âyette Nesârâ ismi altında mülâhaza etmek ve Nesârâ denildikten sonra Sâbeit denilmesinin ma'nâsı kalmıyacağını düşünmek ve Nesârâdan sonra zikredilen Sâbiîni de Sabiûn gibi «sabeen» diye terceme etmek ve

Frenkleri teşvişe düşürmemek ıktıza ederdi. Frenkler de bu bariz hatayı anlamak ve bundan dolayı müctehidîni islâma gayri insanî bir hissile zebandirazlıkta bulunmamak lâzım

sh:»1770

gelirdi. Ve izah olunduğu üzere Sabieye mukabil ruhaniyyet ve cismaniyyetin noktai içtimaında yürüyen ve bu suretle insanî kıymeti, insanî fıtrati Allahdan sonra her şeyin fevkında kabili terakkî ve kemal gören hanifiyyetin en yüksek, en mütekâmil tezahürü olan dini islâmı hak ve insaniyyet namına bütün beşeriyyete tavsıye edecek yerde agrazı siyasiyye ile onun aleyhinde idarei kelâm etmemek icab eylerdi.

Velhasıl hakıkat şudur ki: Müsliman, Yehud, Nesârâ ve Sabiîn bu dört sınıf içinde ve hattâ bunların haricinde her kim gerek devam ve sebat ve gerek bundan böyle tevbe ve salâh ile «مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا» şartını haiz ve bu vasfa cidden ve tam ma'nâsiyle sahib olursa bunlara havf-ü huzün yoktur. Her şaibeden azâde bir felâhı hakıkî muhakkaktır. Ve bu suretle rahmeti İlâhiyye yolu herkese açıktır.

Şübhe yok ki Allaha iyman, Allahtan gelen her hakkı tanıyıb kabul ve tasdık etmektir. Bunun lâzımı olan Âhırete iyman ise istikbalde behemehal bir mes'uliyyet gününün geleceğini ve her amelin iyi veya kötü

cezası verileceğini i'tiraf ve tasdık etmektir. Bu iymana yaraşan amel de yaşadığı zamana kadar Allahdan gelmiş olan münzelâtı hakkıyle ikame edib mucebince haddi zatında güzel ve nafi' işler yapmak, kötülükten kacıb hasenata koşmaktır. Ve işte böyle olanların o mes'uliyyet günü her nevi' havf-ü huzünden kurtulacakları, felâh ve saadeti hakıkıyyeye irecekleri muhakkaktır. Bu kanun her zaman için haktır. Dün de hak bugün de hak, yarın da haktır. Hem herkes ve her kavm için de haktır. Müsliman için de hak, Yehud için de hak, Nesârâ için de hak, hattâ Sâbiîler için bile haktır. Evvel-ü âhir hiç bir din, hiçbir şir'a tasavvur olunamaz ki bunu bir minhac olarak kabul etmesin ve bunun hılâfını iddia edebilsin. Yehud ve

sh:»1771

Nesârânın bu kanunı hakka evvel-ü âhır ne derece mutabık olduklarına ve olabileceklerine gelince:

70. ﴿لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِيٓ اِسْرَٰٓئِيلَ﴾ kasem olsun ki biz bu iyman esası üzere Beni İsrailin misakını aldık ﴿وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًاۖ﴾ ve onlara bir çok Resuller gönderdik. Fakat ﴿كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ اَنْفُسُهُمْۖ﴾ onlara nefislerin hoşlanmıyacağı bir emri hakk ile her ne zaman bir Resul geldiyes ﴿فَرِيقًا كَذَّبُوا﴾ o gelen Resullerden bir kısmını -verdikleri iyman misakına rağmen- tekzib ettiler ﴿وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ﴾ bir kısmını da katlediyorlardı» -verdikleri söz mucebince Allaha iyman edib

ameli salih şöyle dursun, bil'akis Allahın gönderdiği Peygamberleri tekzib ve hattâ katlediyorlardı 71.

﴿وَحَسِبُوٓا اَنْ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ﴾ ve bu tekzib veya katilde bir fitne ya'ni kendileri için bir belâ ve musıbet olmıyacağını zannettiler. Yahud- Ebû Amr, Hamze, Kisaî, Ya'kub, Halefi Âşir kıraetlerinde ref' ile « اَنْ لَا تَكُونَ » okunduğuna göre -ve zannettiler ki kat'iyyen bir fitne olmaz.- eğer bunların Âhırete, mes'uliyete iymanları olsa idi böyle zannetmeyeceklerdi. Halbuki böyle zannettiler de ﴿فَعَمُوا وَصَمُّوا﴾ kör ve sağır oldular: delâili hakkı görmez, hak sözü işitmez oldular. ﴿ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ﴾ sonra Allah kendilerine tevbe nasıb etti, tevbe ettiler. Allah da kabul eyledi ﴿ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا﴾ sonra yine kör, sağır oldular, fakat hepsi değil ﴿كَثِيرٌ مِنْهُمْ﴾ içlerinden bir çoğu böyle oldular ve öyle yaptılar. -Binaenaleyh mazıde bunların çoğunun « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا »

sh:»1772

olmadıkları muhakkak ﴿وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ﴾ Allah ise sade mazıdeki amellerini değil, bundan böyle ne yapacaklarına da agâhtır. Ve amellerine göre cezalarını verecektir. Bunun için « وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ » buyurmuştur.

Nesârâya gelince: balâda dahi sebkettiği veçhile 72.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِيٓ اِسْرَٰٓئِيلَ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۖ اِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَاْوٰيهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ﴾ Mesih kendisi «Ey Beni İsrail rabbim ve rabbiniz olan Allaha ibadet ediniz, ancak onu ma'bud tanıyınız. Zira her kim Allaha şirk ederse Allah onu Cennetinden mahrum eder, me'vâsı ateş olur, zalimlere yardımcı da yoktur» demiş olduğu halde «Allah Mesih ibni Meryemden ibarettir» diyenler kasem olsun ki muhakkak küfr ettiler.- Yukarıda bu iddianın haddi zatında küfr olduğu gösterilmiş idi. Burada ise bilhassa Hazreti Isaya iyman ve ta'zım namına söylenmiş olan bu sözün onu tekzib ve da'vetine muhalefet olduğu da anlatılmıştır. Nesârânın ellerindeki incillerde bile Hazreti Mesihin bu sözü mezkûrdur. «Ey ma'şeri benilma'mudiyye yahud ey ma'şeri şüub bizimle kalkınız, babama ve babanıza, ilâhım ve ilâhınıza, halâskarım ve halaskarınıza..» (sûrei Âli İmranda kelimei Isaya bak).

Evet 73.

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ اِلٰهٌ وَاحِدٌ ۭ﴾ vahid, ya'ni vahdaniyyetle mevsuf ve kabuli şirketten münezzeh bir ilâhdan başa

hakikatte ıbadete müstahık olabilecek hiç bir ilâh, hiç bir ma'bud mevcud olmadığı halde üç ilâh farz edib de «Allah üçün üçüncüsüdür.» diyenler kasem olsun ki muhakkak küfrettiler.» -Bir hayli

sh:»1773

müfessirîn «salisü selâse: ehadü selâseti alihe» ya'ni üç ilahın biri demek olduğunu söylemişler ve ba'zıları bilhassa üçüncü ma'nasına tertib maksud olmadığını da tasrih etmişlerdir. Zira lisanı Arabda sani, salis, rabi' ilh... diye ismi fail vezninde olan ismi adedler, bir ismi aded, bir de şibih fiil olan ismi fail olmak üzere isti'mal olunur. İsmi fail olunca, sanî vahid; salisü isneyn, rabiu selâse gibi bir mertebe aşağısına muzaf kılınarak onun haricindeki mertebeyi gösterir ki tasyir ifade eder. «Biri ikileyen, ikiyi üçleyen, üçü dörtleyen» demek olur. Diğerinde ise mücerred kendi hali kasdedilir. « ثَـالِـثُ ثَلَاثَةٍ » gibi aynı adede muzaf kılınır ve «üçün biri demek olur» diye kütübi Nahıvde musarrahtır. Şu halde «Allah salisü selâsedir» diyenler «ilâh üçtür. Lâkin Allah birdir, bu üçün biridir» demiş oluyorlar. Bu takdirde ekanimi selâse namiyle eb, ruhulküdüs, ibin, yahud ba'zı kavle göre: Eb, üm, ibin diye üç ilâh ta'dad eden Nesârâ Allah dedikleri zaman bu üç beyninde hiç bir tertib i'tibar etmiyerek mübhem surette alel'ıtlak birini kasdederler demek olur. Bu ise ruhulkudüse ve ibine dahi muhtemil olmakla beraber daha ziyade ebde mütebadir zannedilir. Ve bu surette « ثَـالِـثُ ثَلَاثَةٍ » diyenler « اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ » diyenlerden başka olmak lâzım gelir. Bunun içindir

ki evvelki âyet Ya'kubiyye, bu da Melkâni ve Nesturiyye fırkaları hakkında olduğunu söylemişlerdir. Filvaki' küfr olmak için « اَحَدُ ثَلَاثَة » demek de kâfidir. Ve Nesârâdan hikâye olmayan « مَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ اِلٰهٌ وَاحِدٌ » kavli ilâhîsi de bilhassa bu noktayı müş'irdir. Sonra Nesârânın ekanimi selâsede müsavat iddiasına da mutabıktır. Fakat biz «salisü selâse» ta'birinin «ehadü selâse» ta'birine alel'ıtlak müradif olduğunu kabul edemiyeceğiz. Salisü selâse üçün içinde üçüncü mertebede bulunan biri ma'nâsına «ehadü selâse» demektir ki ehasstır. Bunda da her halde mertebe mu'teberdir. Şu kadar ki bu mertebe sabit olmak şart olmayıb

i'tibarî de olabilir. Evvel her hangi birinden i'tibar edilebilirse salis yine ikinciden sonra gelir salisü selâse diyen sade üçün biri dememiş üçün üçüncüsü demiştir. Gerçi bir tertibi sabit kasdedilmediğine göre bu üçüncü her birine muhtemil dahi olabilirse de üçüncü üçüncüdür. Binaenaleyh «ehadü selâse» denilmeyib de «salisü selâse» denilmesi her halde calibi dikkattir. Ve doğrusu bu kavl teslise kail olan umum Nesârâ fırkalarının akıdesidir. Burada teslisi Nesârânın bütün mahiyyeti münderiçtir: Salisü selâse. Bu bize gösteriyor ki Nesârâ teslisi ile Allah üçtür demiyor ilâh üçtür diyor ve Allahı bu üçün üçüncüsü addediyor. Ya'ni üç ilâhın üçünü de saymadan «Allah» demiş olmuyor. Nazarında cevher veya tabiati ülûhiyyet birdir. Lâkin şahıs üçtür. Ekanimi selâsenin her biri bir ilâhtır. Eb ilâh, ruhulkudüs ilâh, ibin ilâhtır. Ve bu cihetle

üçü müsavidir. Maamafih hiç bir tertib de yok değildir. Beyinlerinde i'tibarî olsun bir tertib vardır. Daha doğrusu eb, ibin kelimeleri haddi zatında birer mertebe iş'ar ve bir tertibi tabiîye delâhet ederler. Gerçi her hangi birinden ta'dada başlanabilir. Fakat umumiyyetle ebden başlanır. Netekim ilk İznık konsilinin akıdesinde Yesu' Mesih hakkında «babasının cevherinden ilâhı haktan bir ilahı hakk olan «ibni vahid» denilmiş olması bir tertibi tabiî ifadesidir. Münferiden mülahaza olunan eb bir ilâh, ruhulkudüs bir ilâh, ibin bir ilâh addedilir. Ancak üçü birden mülahaza olundukları mertebededir ki Allah denilmiş olur. Bununla üç basit, bir de mürekkep olmak üzere dört ilâh farzettikleri de zannolunmamalıdır. Zira üçün her halde üçüncüsü olan birinde birleştiğini tasavvur ederler ki rabiu selâse demezler de salisü selâse derler. Netekim bir iki üç diye sayıldığı zaman bir birinci, iki ikinci, üç üçüncüdür ve aynı zamanda bir adeddir ki birle iki bunda birleşmiştir. Bu üçüncü aded ikiyi üçleyen bir değildir. Birinci olan bir, ikinci olan ve bir aded

teşkil

sh:»1775

eden iki de değildir hepsidir. Ve aynı zamanda üçüncüdür. Yoksa bir iki üçün yekûnu olan altı adedi gibi dördüncü bir aded değildir. İşte teslisi Nesârâ da hem üç, hem birdir. Ve bu bir rabiu selase değil, salisü selâsedir. Üç ilâhı üçüncüsü olan birinde birleştirirler. Bu salisten murad «ibin» olduğu da ifadelerinden zahirdir. Fakat umumiyyetle bunu tasrih etmiyor görünürler de rabiu selâse demezler, salisü selâse derler,

fakat üçü sayıb birleştirmeden kelimenin ibinde tecessüdünü i'tibar etmeden evvel Allah demiş olmazlar. Binaenaleyh bunların nazarında «eb» ba'zı ta'bire göre «vücud» haddi zatında bir ilâhtır. Lâkin Allah değil Allahın babasıdır. Kezalik ruhulkudüs ve ba'zı ta'bire göre hayat, haddi zatında bir ilâhtır. Lâkin Allah değil Allahın kelimesi veya ruhudur. Kezalik ibin veya kelime ve ba'zı ta'bire göre ilim de kendi zatinde bir ilâhtır. Ve babasının cevherinden, ruhundan oğludur. Babadan ve ruhtan ayrı gibi mülâhaza edildiği mertebede henüz Allah değil ibnullah veya kelimedir. Ancak ebin cevheriyle, ruhiyle, kelimesiyle olan ibinde tecessüdü mülâhaza edildiği andadır ki üçü bir Mesih olmuş ve Allah mülâhaza edilmiş olur. Netekim İznık konsili «bir vakit var idi ki Allahın oğlu yoktu» diyenleri tekfir etmiş idi. Çünkü nazarlarında oğuldan evvel ilâh varsa bile henüz Allah yok idi. Demek ki teslisi Nesârâ açıktan açığa « اَللّٰهُ ثَلَاثَة » demek olmadığı gibi alel'ıtlak « اَحَدُ ثَلَاثَةٍ » demek de değildir. «ilâhlar üçtür, Allah ise bunların içinde salisü selâsedir» demektir. Bu da Allah Mesih demektir. Bunun içindir ki Nesârâ ilâh üçtür dedikleri halde « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » da derler ve bunu « لَآ اِلٰهَ اِلَّا الْمَسِيحُ » demeğe müsavi tutarlar. İlâh üçtür demekle beraber Mesihin haricinde hiç bir ilâh tanımazlar. Binaenaleyh « ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ » bihasebilmefhum Mesih ibni Meryemden eam gibi görünürse de Nesârâ ı'tikadında bihasebit tahakkuk müsavîdirler. « اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلَاثَة » demek « اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ » demenin diğer bir ifadesidir. Bunu iyi mülahaza

edebilmek için ilâh kelimesiyle Allah kelimesinin ma'nalarındaki mazmun ve şumulü iyi gözetmek lâzım gelir. Fatiha da tafsıl ettiğimiz veçhile « اِلٰهٌ » ismi cins olduğundan mefhumuna nazaran müteaddid farz olunabilir. Lâkin « اَللّٰهُ » ismi hass olduğundan ancak vahid olarak mülahaza edilebilir. « اَللّٰهُ » haddi zatında bihakkın ma'bud olan ve mafevkı kabili tasavvur olmıyan « احد اكمل » dir. Ve binaenaleyh hakikatte ilâh ancak odur. Lâkin ilâh ve ma'bud kelimeleri izafî olarak da mülâhaza edilir. Ve bunun için Allahtan maadasına da ıtlak edilir. Ve her hangi bir kimsenin en çok ta'zım ettiği, arzı ubudiyyet eylediği ne ise o onun ilâhıdır. Fakat bu bâtıl ve fanî de olabilir. O zaman ona onun ilâhı denilir de Allahı denemez. Hatta izafetle fülanın Allahı demek lisanen bile caiz değildir. Allah muzaf olmaz, muzafünileyh olur. «Benim Allahım demek benim ilâhım» demek olabilir. «Allah» ismini bilmiyen veya anlamıyan ve kullanmıyan ve ancak «Ma'bud, Rab, Tanrı, diyö ılâh» gibi ilâh ma'nasına olan ismi cins kelimeler istimal eden lisanlarla bu farkı anlatabilmek mümkin değildir. Meselâ Fransızca «Diyö üçtür, Diyö birdir» denilmekle bu ma'na ifade edilemez. Bu noktada Nesârâ «Allah» ismi yerine Isa ibni Meryemin lakabı olan «Mesih» vasfını «ve ehadi ekmelin bir ifadesi olmak üzere ahzetmişlerdir. Bunun için nazarlarında «ilâh üçtür fakat Mesih birdir» her biri bir ilâh farzedilen ekanimi selâse de Yesu' yalnız ibindir. Lâkin « يسوع مسيح » hepsidir. Eb ve kelime ve ibin kendi zatlerinde mütemayiz oldukları halde « يسوع مسيح » de mütesadıktırlar ve ahadi ekmel bu addedilir. Bundan dolayıdır ki Nesârâ Yesu'

Mesihten evvel avalimin kelime ile halkedilmiş olduğunu ve her şey'in halik-u maliki bir eb ilâh bulunduğunu kabul etmekle beraber henüz avalimin itkansız olub bu itkanın tecessüdi kelime üzerine Yesuı Mesih yedile vukua geldiğini ilk İznık konsilinden beri akıdelerinin başına yazmışlardır.

sh:»1777

Demek ki bunlara göre akanimi selâse evvel ve sanisiyle değil, salisle ekmeldir. Üçünün teşkil ettiği ilâhi vâhid ve vâhidi ekmel, eb değil, ruhulkudüs değil, hepsi olan Yesuı Mesîhdir, salisü selâsedir. Binaenaleyh bunların nazarında bir olan Allah alel'ıtlak ahadi selâse değil, salisi selâsedir, kelimenin tecessüd ettiği Mesîhtir.

« اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ » demek hem selâse kelimesi hem de salis kelimesi ı'tibarile olmak üzere iki veçhile küfürdür. Birisi hakıkatte bir ilâhtan başka ilâh olmadığı halde üç ilâh farzetmek ve bunların her birine ilâhi hak demektir ki şirki mahızdır. Birin hakkı olan ülûhiyyeti onunla beraber ikiye daha vermektir yalandır, zulümdür. Allahın hakkını inkardır. Allah üç demek gibi bir tenakuzdur. Birisi de bu şirk-ü taaddüd içinde yalan bir tevhid da'vasile Allahı bu selâsenin salisi farzetmek, Allahdan başkasına Allah demektir ki bu da Allahı ve Allahın evveliyyetini inkâr eylemektir. Halbuki Allah tealâ yok demekle yok olmıyacağı ve yalan ı'tikad ile hak ve hakıkat değişmiyeceği için bu da haddi zatında diğer bir şirktir. Ve

filhakıka teslisi Nesârânın böyle biri şirk, biri tevhid görünen iki yüzü vardır ki hakıkatte ikisi de şirktir. Ve bu şirk haddi zatında Allahın evveliyyetini inkâr etmeyen ve maamafih açıktan şirk iddia eden sarih müşriklerin şirkinden daha ileri gitmiş olmakla beraber onlarınki kadar sarıh değil kaçamaklıdır. Hakıkati ise her şüpheden azade olarak yakîni kat'î ile söylemek lâzım olduğundan bu Nesârânın müşrikliği şüpheli olursa da bu teslis da'vasiyle kâfir olduklarında aslâ şüphe yoktur. Ve işte Allah tealâ işbu «

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّآ اِلٰهٌ وَاحِدٌ﴾

» âyetiyle teslise kail olan alel'umum Nesârânın iddia ettikleri teslisin bütün künhünü «sâlisü selâse» diye iki kelimede telhıs ile her iki cihetten küfürlerini kasem ve te'kid ile beyan eylemiştir. Gerçi Allah tealâ bunların Hazreti Isâya Ensar olmadıklarını temamen

anlatmak üzere böyle diyenlerin Nesârâ olduklarını zikretmemiştir. Lâkin «salisü selase» diyenler ta'birinin de ekanimi selâseye kail olan firakı Nesârânın hepsine şamil olduğu zâhirdir. Bunda yalnız melkanî denilen Katolik ve Ortodokslarla Nasturîler değil, Ya'kubîler ta'biri âharla Monofizitler dahi dahildirler. Hatta bir vakitler mevcut olub sonradan temamen münkarız olan ve akanimi selâseyi eb, üm, ibin diye sayan Berberanîler dahi dahildirler. Balâda dahi tafsıl olunduğu üzere «

اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ

» diyenler de Ya'kubîyyeye munhasır değildir. Hasılı

hakıkatte « ثَـالِـثُ ثَلَاثَةٍ » demek de « هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ » demenin diğer bir

ta'biridir. Bu iki ta'bir, biri tevhid suretinde şirk, biri de şirk içinde tevhid iddia eden teslisi Nasârânın her iki

veçhile künhünü ve küfr olduğunu natıktır. Binaenaleyh bunlar da dini hakkın birinci rüknü olan «

مَنْ اٰمَنَ بِـاللّٰهِ » şartını haiz değildir.

﴿وَاِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ﴾ ve eğer bu söyledikleri sözlerden vaz

geçmezler, vaz geçib şaibei şirkten ariy bir tevhid ve Allaha iyman etmezlerse

﴿لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ içlerinden böyle kafir kalanlara

elbette ve elbette elîm bir azab dokunacaktır. 74.

﴿اَفَلَا يَتُوبُونَ اِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ﴾ binaenaleyh bunlar bundan böyle bu

küfürlerden vaz geçib Allaha etvbe ve istiğfar etmezler mi? ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ halbuki

Allah gafûr, rahîmdir, tevbe ve istiğfar ederlerse mağfiret eder ve kendilerini fazl-ü rahmetile mes'ud eyler.»

-Anlaşılıyor ki Nesârâ Yehud kadar cehud değildir. İçlerinde tevbe ve istiğfar ve iymana gelmek

kabiliyyetinde bulunanlar onlardan ziyadedir. Filvakı' bir sahife sonra bu cüz'ün nihayetile yedinci cüz'ün

başında bu ma'na tasrıh edilecektir. Bunun için bunlar

tevbe ve istiğfara teşvikten sonra tarikı bürhanîde tahkıkı hakk ile tenvirleri zımnında buyuruluyor ki:

75. ﴿مَاالْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ اِلَّا رَسُولٌ﴾ Mesîh ibni Meryem başka bir şey değil, ancak bir Resuldür. İlâh değil, ancak Allahın bürhan-ü ferman ile gönderdiği bir elçi, bir mübelliğ, bir Peygamberdir. Hem ilk olarak gelmiş bir Resul de değil ﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ﴾ ondan evvel bir çok Resuller gelib geçmiştir.»- Ki Allah tealâ Mesîha bahşettiği delâil-ü hasâisı mümtazenin emsalini daha evvel onlara bahşetmiş ve onlar bu hasâıs ve delâili mümtaze ile ancak risâletlerini isbat eylemişler ve sonra da geldikleri gibi durmayıb geçmiş gitmişlerdir. Meselâ Allah Mesîhin elile mevtaya hayat verdiyse ondan evvel Musânın elinde asâya hayat vermiş ve onu koşar bir ejder yapmıştı ki bu daha acibdir. Allah Mesîhi babasız halketmiş ise daha evvel Âdemi babasız ve anasız halkettiği bu daha garibdir.

İşte Mesîh ibni Meryem mâzîde kendisinin kemalâtına iştirak etmiş bu kadar emsal ve nazıri geçen ve onlar gibi gelib geçeceği derkâr bulunan bir Resul ﴿وَاُمُّهُ صِدِّيقَةٌ﴾ anası da bir sıddıka, ya'ni sıdk-u sadakatten ayrılmıyan Allahı ve Resullerini tasdık eden sair kadınlar gibi özünde, sözünde, işinde gayet sadıka bir kadındır. Bundan başka ﴿كَانَا يَاْكُلَانِ الطَّعَامَ﴾ ana oğul ikisi de

yemek yerlerdi.» -Kendi nefislerinde yokluk, eksiklik içinde kalır, hariçten gıda almağa muhtac olurlar. Teneffüs etmek, dolub boşalmak ıztırarından kurtulamazlardı ki hayvanatın mahkûm olduğu bir ihtiyac ve ıstırardır. Her hangi bir ihtiyac ile muhtac olanlara ilâh demek ise muhtac değil demektir, Yalandır, tenakuzdur. Binaenaleyh sade yemek yediklerinden belli ki ne Mesîh ilâhtır, ne de anası. Görülüyor ki burada ilâhiyyetin bir muktezısi bir de

münafisi i'tibarile gayet vâzıh iki bürhan gösterilmiştir ki hem istintacî hem istikraî haysiyyetleri hâizdir.

EVVELÂ, Ülûhiyyeti muktezı olan kemal noktai nazarından bakıldığı zaman Mesîhin ve anasının aksayı kemalleri kabili iştirak olan ve hattâ bil'fiil emsal ve nazîrleri sebketmiş bulunan bir kemaldir. Böyle bir kemal ise kemali bînazîri ıktıza eden hakkı ülûhiyyeti icab etmez, ancak emsal ve nazîrlerinin hukmünü bahşeder ki o da Mesîh hakkında risalet, anası hakkında sahabîliktir. Diğer taraftan ülûhiyyete münafi olan noksan noktai nazarından bakıldığı zaman Mesîhin ve anasının kemalleri imkânı fena ve zevali selb değil, emsali sabıkalariyle onu te'yid ve isbat eden ve binaenaleyh bir noksan ile müterafık bulunan bir kemaldir. Bu ise vücudı vücuba ve bekaya mütevakkıf olan hakkı ülûhiyyete münafidir.

SANİYEN, Mazıdeki Resuller geçmemiş, Mesîh ile Resul ve anası ilk Sıddika olmuş olsa idi bihakkın ilâh mefhumunu idrak eden her sahibi akıl Mesîhı ve anasını kendi şahıslariyle mülâhaza eder ve ilâh olamıyacaklarını yakînen anlardır. Zira anası da oğlu da yiyorlar içiyorlar, alel'umum hayvanatta bulunan bir ihtiyacdan azâde kalamıyorlardı ve elbette bunun levazımından bulunan ifrazata da mecbur bulunuyorlardı. Binaenaleyh başka hiç bir delil aramağa lüzum kalmadan her akli selim bizzarure anlar ki diğer kemalâtına rağmen böyle bir ihtiyacı beşerî ve hayvanî ile muhtac bizatihi olan her hangi bir mevcud ilâhi hakk olamaz. Çünkü ilâhı hak haddi zatında her türlü ümid-ü mehafete merci', her kemale bütün kemaliyle malik, her türlü ihtiyac-ü noksandan müberra ganiyyi mutlak, muhtacün ileyh alel'ıtlak demektir.

Ya Muhamed ﴿اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ﴾ bak biz onlara âyât ve delâili hakkı nasıl ne güzel, ne açık beyan ediyoruz.

sh:»1781

﴿ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ﴾ sonra da bak onlar nasıl veya nereden çevriliyorlar: Bu açık hakıkatlerden ne fena saptırılıyor da asl-ü esası yok batıl sevdalar peşinde dolaştırıyorlar?» -Hemzenin fethiyle « افك » kalb ve sarf: ya'ni, dönderib çevirmek demektir.-

Ya Muhammed:

﴿٧٦﴾ قُلْ اَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللّٰهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

Meali Şerifi

De ki; ya daha siz Allahı bırakıyorsunuz da siz kendiliklerinden ne bir zarara, 75 ne bir faideye malik olmiyan şeylere mi tapıyorsunuz, halbuki Allah işiden, bilen ancak o 76

Yukarıki âyetteki istidlâller «şerik ve nazari bulunan ilâh olamaz, kabili fena olan ilâh olamaz, muhtac olan ilâh olamaz» diye birer kübraya merbut bulunuyordu ki bu kübralar «ilâhı hak» mefhumunun kendisinde münderic ve kazayayı riyazıyye gibi mücerred bir tahlil ile ma'lûm, kazayayı tahliliyyei evveliyyeden oldukları için tayyedilmişlerdi ve gösterildiği veçhile takriri mantıkîsinin hulâsaları şu

oluyordu:

1- Mesîh ve anası şerik ve nazıri bulunan zevattırlar « صُغْرَى » belli ki şerik ve nazıri bulunanlar ilâh olamazlar « كُبْرَى » binaenaleyh ne Mesîh ne anası ilâh olamazlar.

2- Mesîh ve anası emsalleri delâletile kabili fenadırlar. Belli ki kabili fena olanlar ilâh olamazlar. Binaenaleyh ne Mesîh, ne anası ilâh olamazlar.

sh:»1782

3- Mesîh ve anası yemek yer birer muhtac idiler. Belli ki muhtac olan ilâh olamaz. Binaenaleyh ne Mesîh ne anası ilâh olamazlar.

İşte bu âyet evvel emirde ma'budun en bariz bir hâssasını göstererek «âciz olan ma'bud olamaz» diye bir kazıyyei külliyye ile o üç kübraya sarahaten bir tenbih yapmış ve onların bedahetini idrak edemiyecek olanlara daha umumî ve daha celî bir kübra ile beyanı hakıkat edivermiştir. Ya'ni şerik-ü nazıri bulunan her hangi bir şey onun hısasına malik olamıyacağından haddi zatında bir âcizdir. Kezalik kabili fena olan haddi

zatında bir âcizdir, muhtac olan haddi zatında bir âcizdir. Âciz olan ise ma'bud olamaz, çünkü ma'bud hiç bir veçhile acz-ü noksanı mümkin ve mutesavver olmıyan kadiri kül ve ekberi mutlak demektir. Bir de «yemek yerlerdi» buyurulmasına karşı Sabiîler, ve Putperestler tarafından o halde yemek içmek ihtiyacı bulunmıyan Melâikeye ve heyakili camideye tapmak ma'kul olacaktır diye bir tevehhüm dermiyan edilebilir. Bu cihetle de bu âyet bu tevehhüm ve mügalatının da kökünü kesmek için mes'elenin acz-ü kudret, menfaat-ü mazarrat mes'elesi olduğunu ve bu ma'nanın esas itibarile hepsinde müsavi bulunduğunu anlatmış ve bununla beraber Sabiîliğin ve evsana perestişin daha mâdun bir mahiyyette olduğun da ifham ederek onlara ta'rız ve Nesârâya inzar ile demiştir ki «ey Nesârâ siz -Sabiîler ve Putperestler gibi- Allahı bırakıb da ona karşı size ne zarar, ne menfaat hiç bir şey yapmayacak olan âcizlere ma'bud der ıbadet mi edersiniz? Halbuki Allah size her menfaat-ü mazarratı yapmağa kadir olduğu gibi semî-u alîmdir de, gizli açık her sözü işitir, zâhirdeki fiiller şöyle dursun kalblerdeki ı'tikadları, niyyetleri bile bilir, Bu kudreti baliğa karşısında şirk etmenin, o âcizlere ma'bud demenin, ıbadet etmenin ne büyük küfran ne kadar tehlükeli olduğunu düşünmez misiniz?.

sh:»1783

İşte sizin Mesîha ilâh ve ma'bud demenizin bundan hiç farkı yoktur. Çünkü Mesîh her ne mazarrat, her ne menfaat yapabilirse kendi zâtinden malik olarak değil, Allahın ihsan ve temlikiyle yapabilir. Sonra ne

Allahın verebileceği belâyâ ve masâib kadar zarara ne de Allahın ihsan edebileceği sıhhat ve vüs'at, hayr-ü saadet kadar menfaate hiç bir zaman malik olamaz. Çünkü Allah ganiy bizzat, kadir bizzattır. Mesîh ise fakır bizzat, âciz bizzattır. Her neye malik ise hepsi Allahtan ve Allahındır. Allahın karşısında Mesîh bir lokmaya muhtac âcizi mutlak, Mesîhin karşısında Allah her şey'i veren kadiri mutlak. Allahın bütün kemali kendinden, Mesîhin ise nesi varsa Allahdan. Bu böyle iken Allahın kemalini Mesîha, Mesîhin aczini Allaha isnad edib de Allah yerine Mesîha ıbadet etmek ne cür'et, ne cehalet, ne idrâksizliktir?!.. Ne kadar zıddına bir tağyiri hak, ne büyük bir ifk-ü hamakattır?!...

﴿۷۷﴾ قُلْ يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓا اَهْوَٓاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَٓاءِ السَّبِيلِ ﴿۷۸﴾ لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِىٓ اِسْرَٓائِيلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿۷۹﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

﴿٨٠﴾ تَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِى الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِىِّ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ اَوْلِيَآءَ وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾

Meali Şerifi

De ki: ey ehli kitâb! dininizde haksız ifrata dalmayın, bundan evvel şaşmış, bir çoklarını da şaşırtmış ve yolun doğrusundan sapmış bir kavmin hevaları ardından gitmeyin 77 Benî Israîlden o küfr edenler hem Davudun hem Meryemin oğlu Isânın lisaniyle tel'ın edildiler, bu onların ısyan etmeleri ve hakkın hududunu tecavüz eder olmaları sebebiyle idi 78 işledikleri bir münkeden vaz geçmezlerdi, filhakıka ne fena yapıyorlardı 79 onlardan bir çoğunu görürsün ki Allahı tanımayanlara yardaklık ederler, elbette nefislerinin kendileri için takdim ettiği hediyye ne çirkin: Allah onlara gadab etti ve azabda muhalleddir onlar 80 Eğer Allah ve Peygambere ve ona indirilene iymanları olsa idi o kâfirleri yâr tutmazlardı, lâkin onların çoğu iymandan uzak fasıklard

_____

Ya Muhammed 77. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ﴾ ey Ehli kitab ve alel'husus ey Nesârâ ﴿لَا تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ﴾ dininizde haksız gulüvv etmeyiniz.»-

Gulüvv, esasında oku ileriye atmaktır. Bundan her hangi bir şeyin kadr-ü menzilesini geçmek ve haddini tecavüz edib ileriye gitmek ma'nasına

tefri' ve tevsi' olunmuştur. Buradan anlaşılıyor ki dinin haddi haktır. Ve Ehli kitabın bulundukları dinde hakda vardır batıl da. Kezalik dinde gulüvv iki türlüdür. Birisi haklı gulüvv diğeri haksız gulüvvdür. Haklı gulüvv, dinin hâkaikını tefahhus ve dekaikını teftiş-ü tetkık etmek ve delâil-ü berahinini tahsıl ile ahkâmını kemali dikkatle tatbik eylemelidir ki buna salâbet, ittika, vera', ictihad mücahede, gayret ve hamiyyeti diniyye dahi ta'bir olunur. Âyet bunu nehyetmemiş belki tervic eylemiştir. Hakk olan hususatta ne kadar ileri gidilse ifrat ve taassub sayılmaz. Diğeri ise bâtıl ve haksız olan gulüvvdür ki bu da edilleye göz yumub şübheler arkasına düşerek ifrat veya tefrıt ile hakkı tecavüz etmek ve zâhir olan hakkı teslim etmeyib hılâfını iltizam eylemektir ki buna da taassub ve hamiyyeti cahiliyye ta'bir olunur. Âyet « غَيْرَ الْحَقِّ » diye işte bu nevi' gulüvvü nehyetmiştir. Ya'ni dinde hedefiniz daima hakk olsun, kör bir taklid, kuru bir taassub ile ifrat veya tefrıta sapıb hakkı tecavüz etmeyiniz. Haksızlık yapmayınız, nâhak şeylerde ısrar etmeyiniz. Ey Nesârâ siz Mesîhin hakk olan risaletini ileri geçib de onu ma'budluk mertebesine çıkarmayınız, ey Yehud siz de

onun risalet-ü nübüvvetini inkâr ve kadr-ü menzilesini tenzil edib de Allahın bahşettiği hakkına tecavüz etmeyiniz.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوٓا اَهْوَٓاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَاَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَٓاءِ السَّبِيلِ﴾ ve bundan evvel, ya'ni bi'seti Muhammediyyeden mukaddem dininizden muhakkak sapmış dalâlete düşmüş, bir çoklarını da ıdlâl etmiş sapıtmış ve sonra bi'seti Muhammediyye ile gösterilmiş olan doğru yoldan yan çizmiş bir kavmin, ya'ni seleflerinizin hevalarına tabi' olmayınız. Onları taklid edib arkalarından gitmeyiniz.» -Görülüyor ki bu âyette bunların « ثُمَّ انْظُرْ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ » medlûlünce nasıl ve nereden çevrilib âyâtı haktan saptırıldıklarının bir beyanı vardır:

sh:»1786

1- Esasen dinlerinde hakkı hedef ittihaz etmemeleri,

2- Bu sebeble haksız gulüvv-ü taassüb etmeleri,

3- Seleflerini kör körüne taklid etmeleri,

4- Hevâ ve temayülâtı nefsaniyyeye ittiba' etmeleri ki birincinin de sebebini teşkil eyler. Ve işte iyman ile küfrün, dini hakk ile dini bâtılin mebdei farikı budur. İlâhı hakka ubudiyyet, hevayı nefse ubudiyyet ki zamanımızda hissiyatına tabi' olmak ta'bir olunur. Demek ki Mesîha ilâh diyenlerin ledettahkık Mesîha değil, mücerred kendi hevalarına taabbüd edenlerdir. Buna mukabil Mesîha tecavüz edenler de yine kendi hevalarına teabbüd edenlerdir. Binaenaleyh Mesîha ilâh diyen Nesârâ Yehudun zıddına gitmiş görünmekle beraber hevaya ittiba' etmek, hissiyyat-ü taassub arkasında koşmak i'tibariyle Yehudun yoluna gitmişler ve onlara tabi' olmuşlardır.

İşte böyle dall-ü mudıl kimselerin hevalarına ittiba' etmeyiniz ve bu hıtaba karşı da haksız gulüvv edib bizim seleflerimizde böyle kimseler yoktur demeyiniz. Zira 78.

﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾ Beni İsraîlden küfredenlere hem Davudun lisanı hem de Isa ibni Meryemin lisanı ile lâ'net edildi.» -Ekser müfessirîn demişlerdir ki lisanı Davud ile la'net Eshabı sebte, lisanı Isa ile la'net Eshabı Mâideye olmuştu. Eyle Ehalisi Sebt günü taaddi ettikleri zaman, Dâvûd aleyhisselâm onlara la'net etmiş, Maymunlara dönmüşler (sûrei A'rafa bak), Eshabı Mâide de bu sûrenin nihayetine doğru geleceği üzere «Mâide» nin nüzulünden ve onunla mütena'im olduktan sonra nankörlük etmişler, Isa aleyhisselâm

da bed dua ve la'net etmiş hınzirlere dönmüşler ﴿ذٰلِكَ﴾ bu la'net

﴿بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾ bu nankörlüklerin ısyan etmeleri

sh:»1787

ve tecavüz eder olmaları sebebile idi. Ya'ni 79.

﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ﴾ yaptıkları bir münkerden biribirlerine

nehyetmezlerdi ﴿لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ vallahi ne fena yapıyorlardı!»- Madem ki

la'netin sebebi ısyanları ve hakka tecavüzü ı'tiyad etmeleri idi demek oluyor ki bunlardan sonra ısyan ve

tecavüz ve haksız gulüvvedenler dahi tıbkı onlar gibi lisanı Davud ve Isâ ile mel'undurlar.

Ey muhatab! Şimdi 80. ﴿تَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ din-ü

iyman iddiasında bulunan bu Ehli kitabdan bir çoğunu görürsün ki -Resulullaha ve mü'minlere

buğuzlarından nâşi- kâfirlere ya'ni müşriklere pek sıkı dostluk ediyorlar -müşriklerden tarafa oluyorlar,

onların velâyeti arkasına düşüyorlar ﴿لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ اَنْفُسُهُمْ﴾ vallahi

nefisleri kendileri için kıyamet gününe ne fena şey takdim ettiler ki şudur:

﴿اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِى الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ﴾ Allah

kendilerine hışmetti ve azabda muhalleddirler.»- Çünkü Allaha da iymanları yok o Peygambere de 81.

﴿وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالنَّبِيِّ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ﴾ eğer bunlar

Allaha ve o Peygambere ve ona inzal olunana iyman eder olsalardı

﴿مَا اتَّخَذُوهُمْ اَوْلِيَآءَ﴾ Allahın ve Peygamberin düşmanı olan o kafirleri dost tutmazlar, evliya tanımazlardı ﴿وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ ve lâkin bunların bir çoğu dinden çıkmış fasıklardır.» -Mâzîde « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا » olmadıkları gibi bugün de değildirler, badema olmaları da müsteb'addir. Bil'akis tuğyan ve teaddilerini artıracaklardır. Mü'minleri hoşlanmamaları, dîni islâm ile istihza etmeleri de

bundardı. Bunun için mü'minler bunları dost bilmemeli ve bunlar gibi olmamalıdırlar. Allahın bahşettiği ni'meti islâmı unutmamalı, nankörlük etmemeli, misaklarını bozmamalı, ahidlerini, akidlerini ifa etmeli, ameli salih yapmalı. « قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ » olmamalıdırlar.

Görülüyor ki bu âyetin mazmunu evvelâ bunlarda « مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا » şartının halen dahi intifasını tasrih ve fasılasile tâ yukarıdaki « وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ » fasılasını te'kid ve o âyeti ıhtar ve oradan daha mâkabline doğru bir ircaı nazar ettirmiştir. Demek ki burada Sûrenin başına kadar girisin geri bir mülâhaza daha yapılacak ve tekrar dönülüb mâba'dine devam edilecektir. Şayanı dikkattir ki yukarıda

ekserinin fasık olduğu söylendiği halde buradada kesîr ta'bir buyurulmuş, ya'ni bir çoğu denilmiştir. Gerçi eksere dahi kesîr denilebilirse de « كَثِيرُهُمْ » ile « كَثِيرًا مِنْهُمْ » ya'ni çoğu ile bir çoğu ta'birleri arasında fark da vardır. Bu fark bize şu iki ma'nadan birini ıhtar eder:

1- Demek ki ikinci fisk evvelkinden eşeddir. Ekserin fiskı taatsizlik ma'nasına fisıktı ki i'tikadsız olub olmamaktan eamdır, ekseriyyetin Ehli kitab olmaktan çıkmasını istilzam etmez. Bir çoğunun fıskı ise bütün bütün küfr-ü tugyan ile Ehli kitab olmaktan huruç ve irtidad ma'nasına bir fisktır ki obirinden eşedd bir şerdir.

2- Her ikisinde fisk aynı ma'naya olmakla beraber demek ki dini islâmın intişarı ve bu hıtabatı Kur'aniyyenin feyzi te'siri ile Ehli kitabın ekseriyyeti fasikası azalmış « وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ » kalmışlar, fakat bu kesîrin fiskı « وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا » medlûlünce keyfiyyet i'tibariyle eski ekseriyyetin fiskından çok ziyade, çok şiddetli olmuştur. Filvakı' dini islâmın intişarı evvel emirde bütün kitabları ve edyanı cami' yeni bir kitab etrafında toplanan salih ve müstakım yeni bir ümmet, yeni bir Ehli

kitab teşkil etmiştir. Saniyen umumiyyetle Ehli kitab üzerinde bir hissi salâh uyandırmış, salisen Ehli kitabın ekaliyyeti mü'mine ve salihası islâma iltihak etmiş, diğer taraftan ekseriyyeti fasika kalmıştır. Sonra bu ekseriyyeti fasikanın bir çoğu da müsliman olmamakla beraber az çok bir intibahı salah ile islâm tabi'iyyetine girmiş, zimmeti islâmı kabul eylemiş, ve bu suretle eski fisıklarının bir çoğundan vaz geçmiştir. Bu suretle o ekseriyyeti fasika azalmış, fakat buna mukabil bir çoğu da hakkı büsbütün unutmuş, gayz-u taassuba sarılmış, küfr-ü tuğyanını artırdıkça artırmış, her münkeri terviç etmiş, islâma husumette müşriklerle beraber olmuş ve hatta daha ileri gitmiş, lisanı Davud ve Isa ile tel'in edilen mel'unlar menzilesine düşmüştür. Binaenaleyh mukaddema « وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ » hıtabına lâyık olan Ehli kitab, kemmiyyet noktai nazarından eski haline nazaran « وَلٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ » kalmış ve fakat keyfiyyet noktai nazarından « شَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ ۜ ﴿اَنْ سَخِطَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَفِى الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ﴾ » olmuşlardır. Demek ki Ehli islâm misakı iyman ve salâha gereği gibi riayette devam ve hayratta müsabaka ile mücahedeye ıkdam ettikçe fisk azalacak, salâhı âlem tezayüd edecek, herkes « لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ » sirrine mazhariyyetle mes'ud olacak ve aksi halde müslimanların hali de Ehli kitabın haline dönecek fasıklara mahkûm olub

onların sürüklediği azaba düşeceklerdir.

Bu tafsılâttan ve fiskın azalmasından anlaşıldı ki Ehli kitab içinden evvelâ ekseri fasikîne, sonra da kesîri fasikîne tekabül eden birer kısım vardır ki haksız gulüvv-ü taassubdan sakınır mu'tedil bir ümmeti muktasıdedirler. Bunların bir kısmı ekseriyyeti fasikaya iştirak etmemiş, evvel-ü âhir iyman-ü salâhlarını muhafaza etmişler, Musaya olduğu gibi Isâya, Isâya olduğu gibi Hâtemül'enbiyaya da iyman eylemişlerdir. Bunların hallerinde bir fark varsa mukaddema o Peygamber, o ruhı hak gelecek diye

iyman ederken gelince de geldi diye iyman etmiş ve münzelâtı sabıka ile beraber münzelâtı lâhıkayı da ikame eylemiş olmalarından ıbarettir. Diğer kısmı ise mukaddema ekseriyyeti fasikadan olduğu halde bil'ahare intibah hasıl etmiş, tevbekâr olmuş ve obirlerine iltihak ederek kesîri fasikîne mukabil ahzı mevkı' etmişlerdir veya edeceklerdir ki işte bunlar «مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا» dırlar.

Acabâ bunlar içinde Yehud ve Nesârâ da aynı nisbette midirler? Yoksa farklı mıdırlar? Bu noktai nazardan Yehud ile Nesârâyı mukayeseye gelince: Filvakı' bunların ikisinin de çoğu fasıktır, fasıklar da

mü'minleri sevmezler, adavet ederler. Maamafih hepsinin derecei adavetleri ve kabiliyyeti meveddetleri de

müsavi değildir. Ya Muhammed!.

﴿٨٢﴾ لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ
وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا۟ وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ
قَالُوٓا انَّا نَصَارٰى ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَاَنَّهُمْ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَاِذَا سَمِعُوا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرٰٓى
اَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَآ
اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴿﴾

sh:»1791

﴿٨٤﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ
اَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ
بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَآ
اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴿﴾

Meali Şerifi

Nâsın mü'minlere adavetçe en şiddetlisini her halde Yehudîlerle müşrikler bulacaksın, mü'minlere meveddetçe en yakınlarını da her halde "biz Nesârâyız" diyenler bulacaksın, sebebi: çünkü bunların içinde âlim keşişler ve târiki Dünya rahibler vardır ve bunlar kibr etmezler 82 Peygambere indirileni dinledikleri zaman da gözlerini görürsün ki aşîna çıktıkları haktan yaşlar dolub boşanarak "ya Rabbenâ derler: inandık iyman getirdik, şimdi sen bizi şehadet getirenlerle beraber yaz 83 hem biz neye iyman etmiyelim Allaha ve bu bize gelen hakka: bütün emelimiz, Rabbimizin bizi salihîn zümresinin maıyyetine koyması iken 84 Böyle demelerine mukabil Allah da kendilerine sevab olarak altından ırmaklar akan Cennetleri verdi, içlerinde muhalled kalmak üzere onlar ki işte muhsinlere mükâfat odur 85 küfredib âyetlerimizi tekzib eyliyenler ise onlar hep eshabı cahımdirler 86

_____

82.

﴿لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا۟﴾ Gerek Yehud

sh:»1792

ve Nesârâ Ehli kitâb, gerekse bunların gayrı alel'umum kâfir olan nâs içinde mü'minlere adavetce en şiddetlisini kasem olsun ki Yehudîler ve müşrikler bulacaksın -Ehli iymana şiddeti adavet noktai nazarından Yehudîleri müşriklerin de önünde göreceksin.»- Demek ki bunlar iymandan uzaktırlar, kesîri fasikun bunlarda daha ziyadedir. Çünkü bunların Dünyaya hırsı hepsinden çoktur. «

وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا الخ

» Ve çünkü bunların kalbleri kasvetlidir « وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ». Hevaya inhimakleri, fesada meyilleri, hakka karşı kibr-ü inadları pek kuvvetlidir. Enbiyayı tekzib ve katilde, ısyan-ü ihtilâlde mümareseleri pek ziyadedir.

﴿وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّا نَصَارٰى﴾ Ve yine kasem olsunki bütün bu nâsın mü'minlere meveddetçe en yakınını «biz Nesârâyız» deyenler bulacaksın -Gerçi bunlar da umumiyyetle mü'min değildir. Ve müminlere adavet bunlarda da vardır. Fakat cins cinse mülâhaza edildiği zaman o birlerinin adavette şiddeti ziyade, bunların da mü'minleri sevebilmek kabiliyyeti ziyadedir. Ya'ni onların meveddetleri ihtimali büsbütün yok değil, lâkin

bunların meveddeti daha ziyade melhuz ve daha ziyade yakın bir ihtimaldir. Bunlardan iyman kabiliyyeti, ehli iyman mahabbeti o birlerinden fazla bulunur. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bunların akreb bulunması şu sebebledir ki ﴿بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ﴾ bunlardan Kıssisler, ya'ni ilm-ü ıbadetle meşgul keşişler ﴿وَرُهْبَانًا﴾ ve Rahibler, ya'ni Âhıret korkusile manastırlarda nefislerini ezen taabbüdat ile meşgul tariki Dünyalar vardır. ﴿وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ Bir de bunlar mütekebbir değildirler. -Mütevazı' ve munisdirler. Bu iki sebeble mü'minleri sevebilmeleri daha ziyade melhuzdur. Ve binaenaleyh kulaklarına söz girmek

ve anladıkları zaman hakkı kabul etmek ihtimalleri fazladır.

KISSİS: Gece bir şeyi taleb ve tetebbu' etmek ma'nasına «kasse» den mubalâga sıygasıdır. Ilm-ü dini tetebbu'leri i'tibariyle Nesârâ rüessasından âlim ve âbid olanlara da «kass» ve «kıssis» denilmiştir. İbni Zeydin beyanına göre Kıssis Ruhbanın reisi demektir. İbni Atıyye aslı arabî olmayıb muarreb bulunduğunu, Kurtub da aslı Rumca olub âlim demek olduğunu söylemişlerdir ki Kamus mütercimi de «keşiş olacaktır» diyor. Ragıbın Müfredatında dahi beyan olunduğu üzere ruhban; rehbetten rahibin cem'idir. Su'ban gibi müfred olarak isti'mal edildiği de zikredilmiştir ki o zaman cem'i rehabîn ve rehabine gelir. Rehbet ıztırab ile

korkub çekinmektir. Terehhüb manastırda taabbüd etmektir ki isti'mali rehbet demektir. Rehbaniyyet de fartı rehbetten taabbüde tahammülde gulüvv-ü ifrat etmektir. İlh. Eski Nesârâda et yememek, savmi visal tutmak, nefislerine eziyet için boyunlarına zencir takmak ve hatta kendilerini iğdiş etmek derecesine varanlar olmuştur ki bunlar nefs ile mücahede ederek ıhtirasatını kal'etmek, nefsi sabr-ü tahammül ile taâte alıştırmak ve Nesârâ ta'birince zenbi fıtrî ile alûde olan nefsi tathir-ü takdis ederek rızayı İlâhîyi isticlâb etmek gibi makasıdı tazammun eden bir hareket ise de haddi zatında « لَا تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ » hukmünde dahil olan gayri fıtrî gulüvv ve teşdidat cümlesindendir. Nesârâ gûya Hazreti Yahya ve Isâ aleyhimesselâmın hayatı tecerrüdlerini ileri götürmek ve bu suretle rızaullaha ermek maksadiyle bu tarzı rehbaniyyeti rüesayı din hakkında bir fariza olmak üzere ibda' eylemiş iseler de sûrei «Hadid» de « وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِى قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَاْفَةً وَرَحْمَةً ۟ وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَآءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ ۖ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۚ » âyetinde ıhtar olunduğu üzere bunu hakkıyle riayet edememişler ve meşru'dan kaçarken gayri meşru' halâta düşmüşlerdir. Ve bunun için « لَا رُهْبَانِيَةَ فِى الْاِسْلَامِ » dır. Ve böyle olduğu bu

âyetleri müteakıb anlatılacaktır. Fakat her nevi ahlâkı zemimenin başı olan hırsı dünya ve ittibaı şehevat tuğyanı ile bunun temamen zıddı demek olan rehbaniyyet mukayese edildiği zaman her halde Dünya ıhtirasatına karşı rehbaniyyet mücehedesinin bir fazilet olduğu da inkâr edilemez. Zira hubbi Dünya re'si külli hatıedir. Bir millet içinde böyle ciddî bir rehbet ile son derece zahidâne ve müteabbidâne bir tecerrüd ve sabr-ü tahammül hayatı ta'kıb edebilenler o millette bir hissi i'tidal uyandırabilecek bir nümunei tehzib olmaktan halî kalmazlar. İşte bu haysiyetledir ki sahihan ilm-ü amele ihtimam eden kıssisînin ve şehevatı Dünyeviyeden tecerrüde çalışan ruhbanın mevcudiyyetleri Nesârânın kibirlerini kıran ve mü'minlere kurbi meveddetlerine sebeb olan menakıblarından sayılmıştır. Yoksa rehbaniyyet namı altında Dünya peşinde koşanların, halâlı men'edib harama göz yumanların din-ü Dünyaya muzır « كَثِيرٌ فَاسِقُونَ » den olduklarında şübhe yoktur. Netekim sûrei «Hadid» de «

«فَاٰتَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

buyurulmuştur. Velhasıl âyet bize gösteriyor ki ılim ve ulemaya mahabbet, Âhıret düşüncesi, akıbet endişesi, kezalik kibirsizlik velevse kafir de olsun haddi zatında mahmud, en nafi' en güzel esbabı tekarrüb cümlesindendir. Ve bu sebebledir ki Nesârâ ehli iymana meveddet noktai nazarından daha yakın bir vaz'ıyyetidir. Ve binaenaleyh bu ahlâkıyyet mevcud oldukça Nesârâda kabiliyyeti iyman daha fazladır. Ve bunlardan cidden iymana gelenler Yehudîlerden daha çok olmuştur.

Bu suretle bunlar kibirsiz ve ehli iymana meveddetçe diğerlerinden akreb bulunduğu gibi içlerinde bilfi'ıl iyman eden ve edecek olan ince kalbli, hakk -aşina mü'minler dahi bulunduğunu isbat ile ehli iymana nakli hıtab için şöyle buyuruluyor:

sh:»1795

83. ﴿وَاِذَا سَمِعُوا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ﴾ Peygambere indirilen Kur'anı dinledikleri vakıt te ﴿تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ﴾ gözlerini görürsün ki ﴿تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ﴾ tanıdıkları ve bir kısmına aşına oldukları haktan mütehassis ve müteessir olarak coşar, göz yaşlarından dolar dolar taşar, gözleri dolarak ﴿يَقُولُونَ﴾ derler ki ﴿رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ﴾ ey rabbimiz biz -bu indirdiğin hakka ve gönderdiğin Resule bilâ kayd-ü şart- iyman ettik. Sen bizi de onun ümmeti olan şahidîn ile beraber yaz. -ya'ni bunlar kitablarında ruhulhakk olan o âhır zaman peygamberinin geleceğini bilirler. Ve «iyman ederiz gelecektir.» Diye ı'tikad ederler. Ve onun bi'setine iştiyak besler, intizar ederler. Kur'anı dinledikleri zaman da hakka karşı kibirleri olmadığı ve kalblerinde rıkkat-ü ıhlas ve o şevk-u intizar mevcud bulunduğunu cihetle hakkı tanırlar, feyzı te'sirini duyarlar. Gözlerine yaşlar dolar, o Resuli hakkın

ba'sedilmiş gelmiş olduğunu anlarlar. Gıyabî olan iymanları şuhuda münkalib olur. Mukaddema «iyman ederiz gelecektir» derken bu kerre «geldi iyman ettik» derler. Ehli şuhud-ü şehadet olan ümmeti Muhammed defterine yazılmalarını niyaz ederler. Kendi nefislerine, yahud ı'tiraz edenlere karşı bu iyman ve ı'tikadlarını te'yid-ü isbat için şunu da söylerler: 84.

﴿وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ﴾ biz Allah ve bize hakk olarak her ne gelmişse ona niçin, ne sebeb, ne hak, ne ma'zeretle iyman etmeyeceğiz

﴿وَنَطْمَعُ اَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ﴾ halbuki rabbimizin bizi de sulehâ zümresiyle beraber ayni medhale idhal etmesini arzu eder ve buna tama'-u iştiyak besleriz»-

Binaenaleyh iyman etmemeğe

hiç bir sebeb olmadıktan başka sulehâ zümresinin akıbet ve mukadderatına iştirak etmek tama' ve arzusu gibi iymanı muktazı olan yüksek bir sebeb ve dâi de var.

İşte onlar Kur'anı dinledikleri zaman hakkı tanıyıb böyle derler ve derken gözleri yaşlarla dolar taşar.

Binaenaleyh 85.

﴿فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ

﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾ Allah da onlara i'tikad ve ıhlas ile söyledikleri bu sözleri sebebiyle altlarından ırmakla akan Cennetleri sevab ve mükâfat olarak bahşetmiştir, orada muhalled kalacaklardır.

﴿وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ﴾ muhsinlerin ya'ni husni nazar, husni niyyet ve husni amel sahiblerini, ta'biri aharle yaptıkları işi en güzel suretle yapmayı ı'tiyad edenlerin cezası da budur.

Rivayet olunuyor ki bu dört âyet Necâşî ve Eshâbı hakkında nâzil olmuştur. Muhâcirîni evvelînin Habeşistana hicret ettikleri zaman Mekke müşrikleri akralarından bir hey'et göndermiş ve Necaşîyi aleyhlerinde tahrik-ü teşvık ederek onları tazyık ve perişan ettirmek istemişlerdi. Bunun üzerine Necâşî ileri gelen kıssisîn ve rühban ile bir meclis akdetmiş ve müslimanlarla müşrikleri de oraya da'vet eylemiş idi. Bu mecliste içtima' ettikleri zaman Necaşî müslimanlara hıtaben «kitâbınızda Hazreti Meryemin zikri var mıdır?» diye sormuş Ca'fer ibni Ebi Talib Hazretleri de «evet onun namına mensub bir sûre vardır» demiş «ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ» âyetine kadar sûrei Meryemi arkasından «وَهَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰى» ya kadar sûrei «طٰهٰ» yı kıraet etmiş ve binaenaleyh Necâşî ağlamış idi. Bil'ahare Necâşî Medînede Resulullaha yetmiş kişilik bir hey'et göndermiş, Resulullah da onlara sûrei «يٰسٓ» i kıraet buyurmuş, kezalik bunlar da ağlamışlar ve iyman etmişlerdi. Bu âyetlerde bunların hallerini tasvir ederek nâzil olmuştur. Ilh... Bunun için ba'zı müfessirîn bu âyetlerin hukmü bunlara

sh:»1797

ve şiddeti adavet kazıyesinin de zamanı risalette bulunan Medîne Yehudîlerine mahsus olduğuna kail olmuşlardır. Fakat âyetin zahiri amm olduğundan ekseri müfessirîn her iki kavmin cins cinse mukayeselerini natık bulunduğunu beyan etmişlerdir. Fil'vakı' Abdullah ibni Selâm ve emsali gibi, Yehudîlerden dahi bu suretle iymana gelenler bulunmuş ise de bunlar nâdir, Nesârâdan iymana gelenler ise evvel-ü âhır çok bulunduğundan her halde kabiliyyeti iymanın ve kurbi meveddetin Nesârâda daha ziyade olduğu gösterilmiştir.

Muhsinler böyle, bunlara mukabil 86.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾

dir.» -Nesârânın islâma tekarrüb ve telâkkısini iş'ar eden bu beyanatta Nesârâ evvelâ içlerinde Kıssisîn ve rühban bulunmakla medh edildiği, rühbanlığın ma'nâsı da Dünya lezâiz-ü tayyibatından bütün bütün inkıta'u ıhtıraz demek olduğu cihetle bundan müslimanların rehbaniyyet bulunmadığı anlatılmak için burada yine sûrenin evvelindeki iyfai ukud ve hıll-ü hurmet ahkamına nakli kelâm ile mü'minlere hitaben buyuruluyor ki:

﴿٨٧﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ

لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٨﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِٓى اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ﴿﴾

sh:»1798

﴿٨٩﴾ لَايُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِٓى اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۟ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ۟ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ ۟ وَاحْفَظُٓوا اَيْمَانَكُمْ ۟ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler, Allahın size halâl kıldığı ni'metlerin hoşlarını kendinize haram etmeyin, aşırı da gitmeyin, çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez 87 hem Allahın size merzuk kıldığı ni'metlerden halâl ve hoş olarak yeyin hem de kendisine mü'min bulunduğunuz Allahdan korkun 88 Allah sizi yeminlerinizde -bilmiyerek ettiğiniz- lâgv ile muahaze etmez ve lâkin bile bile akd ettiğiniz yeminlerle sizi muahaze

buyuruyor, bunun da keffareti çoluğunuza çocuğunuza yedirdiğinizin orta derecesinden on fakırı doyurmak yahud geydirmek, yahut bir esîr azâd etmektir, bunlara gücü yetmiyen üç gün oruç tutar, işte yemîn ettiğiniz vakıt yeminlerinizin keffâreti bu, bununla beraber yeminlerinizi gözetin, böyle beyan ediyor Allah size âyetlerini ki şükr edesiniz 89

_____

87.

﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ﴾

Allahın size halâl kıldığı ni'metlerin hoş leziz olanlarını haram kılmayınız -Ya'ni onlardan kenidiniz tesebbüben veya mubaşereten mahrum

sh:»1799

etmeyiniz, evvelâ Yehud gibi ukudu iyfa etmemek ve misakı unutub nakz etmek suretiyle o ni'metlerin inkıtaına sebeb olmayınız, saniyen Nesârâ gibi ukudı İlâhiyeye muhalif akitler yaparak, ifrat-ü teşdidi iltizam ederek Allahın size «

اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ الخ » diye

halâl-ü mubah kıldığı niamı tayyibeden kendinizi men' etmeyiniz ﴿وَلَا تَعْتَدُوا﴾ hududı hakkı,

ukudı İlâhiyye ahkamını tecavüz de eylemeyiniz.- Evvelâ halâda haram demeyiniz, saniyen o hoş ve temiz ni'metleri kesibde gayrin hakkına tecavüz etmek suretiyle haram yapmayınız, salisen halâl olarak kazandığınız ni'metlere de ihtiyaci hakikîden ziyade ıhtiras-u inhimâk ile atılıb israf etmeyiniz ve mücerred şehevat arkasında dolaşmayınız, gerek nefsin ve gerek gayrın hakkını gözeterek i'tidal-ü iktisat ile hareket eyleyiniz. Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ Allah mütecavizleri sevmez, bu muhakkaktır. Hasılı halâlı haram, haramı halâl yapmayınız da 88.

﴿وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا﴾ Allahın sizi merzuk ettiği ni'metlerden halâl-ü hoş ve temiz olarak yiyiniz

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾ ve iyman etmiş olduğunuz Allaha ittika ediniz, muahazesinden korkunuz da ifrat ve tefrıtten hazer eyleyiniz.»- Ne Allahın ni'metlerini beğenmemek, onlardan kaçınmak gibi nankörlük ne de bu Dünya ni'metlerini gayei emel zannedib Allahdan ve Âhıretten gaflet ederek esiri hırs ve şehvet olunuz.

Rivayet olunuyor ki bir gün Resulullah Eshabına kıyameti tavsıf etmiş ve son derece de inzarda bulunmuş idi. Eshabı kiram bundan müteessir olub rikkate gelerek Osman ibni Maz'unun hanesinde toplanmışlar, daima oruçlu olmağa, döşek üzerinde uyumamağa, et ve yağlı

yememeğe, kadınlara yaklaşmamağa, koku sürünmemeğe, Dünyayı terk etmeğe, eski çul paçavra giyib yer yüzünde seyahat etmeğe ve erkekliklerini kesmeğe «müttefikan karar vermişler ve derhal bu haber Resulullaha vasıl olmuş, binaenaleyh onlara «ben böyle emr olunmadım, muhakkak ki nefsinizin üzerinizde bir hakkı vardır. Binaenaleyh saim olunuz, muftır da olunuz, kaim olunuz, naim de olunuz, ben namaz kılarım uyku da uyurum, oruç tutarım iftar da ederim, et de yerim yağ da yerim, kadınlara da mukarenet ederim, benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir. «فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِى فَلَيْسَ مِنِّى» buyurmuş, bu âyetler nâzil olmuştur. Yine rivayet olunuyor ki Resulullah tavuk ve palûze yerdi, tatlı ve bal hoşuna giderdi ve buyurdu ki «اِنَّ الْمُؤْمِنَ حُلْوٌ يُحِبُّ الْحَلَاوَةَ = mü'min tatlıdır, halaveti tatlılığı sever.». İbni Mes'ud Hazretlerinden menkuldür ki bir zat ona «ben döşeği kendime haram ettim» demiş o da bu âyeti okumuş «döşeğine yat ve yeminine keffaret ver» diye cevab vermiştir. Haseni Basrî Hazretlerinden menkuldür ki «bir gün yemeğe da'vet edilmşi, beraberinde Ferkadi sebhî ve Eshabı da varmış, sofraya oturmuşlar, yağlı tavuklar, tatlı vesaire türlü türlü yemekler var, Ferkad bir kenara çekilmiş, Haseni Basrî de oruçlu mu diye sormuş, hayır böyle envaı taamı mekruh görür demişler, binaenaleyh Haseni Basrî Ferkade dönmüş «ya Ferkadcik demiş, sen halıs tereyağı ve buğday özü ile lûabı nahli ya'ni balı bir müslim ayıblar

re'yinde mi bulunuyorsun?» Demiştir. Yine müşarünileyh Haseni Basrîye «fülan zat palûze yemiyor, şükrünü eda edemem diyor» demişler, «soğuk su içiyor mu?» Diye sormuş evet, demişler, buyurmuş ki «o halde bu adam cahil, Allah tealânın ona soğuk sudaki ni'meti palûzeden daha çok olduğunu bilmiyor».

Şimdi burada bir müşkil vardır. « اَوْفُوا بِالْعُقُودِ » emri alel'umum ukude şamil ve şübhe yok ki yeminler de bu

ukudde dahıl idi. Burada da « لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ » buyurulmuştur. Şu halde bir kimse her hangi bir sebeble yemin eder ve bu yemin ile bir halâlı kendine tahrim etmiş bulunursa ne yapacak, zira yemininde dursa « لَا تُحَرِّمُوا » misakını nakzetmiş olacak, durmasa akdi yemîni iyfa etmemiş olacak, işte bu müşkili hall için buyuruluyor ki:

89. ﴿لَايُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِى اَيْمَانِكُمْ﴾ Allah yeminleriniz içinde lağvolan kasemlerle sizin muahaze etmez. -O bir akıd değildir. Yemini lağvın ta'rif ve tefsiri sûrei Bakarede geçmiş idi bak- ﴿وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ﴾ ve lâkin akdetmiş olduğunuz, ya'ni «şöyle yapacağım, böyle yapacağım yahud şöyle olursa şöyle edeceğim» tarzında

istikbale müteallık olmak üzere kendinizi bağladığınız yeminlerle sizi muahaze eder. -Bunlara yemini münakıde ta'bir olunur. Mesela «vallahi evlenmiyeceğim, vallahi zevceme takarrub etmiyeceğim, vallahi yarın oruç tutacağım, yahud vallahi sigara içmiyeceğim» gibi yeminler mün'akıdedirler. Ve bu gibi yeminler birer akd oldukları için iyfa edilmeleri lâzım gelir. Edilmezse Allah muahaze eder, bunlar ise iki türlüdür. Birisi, ma'sıyet olmayan bir şeye yemindir ki bunun nakzı asla caiz değildir. Büyük günahtır. Diğeri ma'sıyet olan bir şey'e yemindir ki bunda sebat nakzından daha günahtır. Ve bunun için ehveni şerreyn ihtiyar olunub «

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ ثُمَّ رَأٰى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ ثُمَّ لْيَاْتِ بِالَّذِى هُوَ خَيْرٌ» hadîsi şerifi medlûlünce yeminin nakzı tercih edilir ve keffaret verilir ki bu keffaret hem nakzı yeminin Dünyada bir cezası ve muahazesi hem de muahazei Uhreviyyeden halas için bir ıbadettir. Maamafih keffaretin lüzumu yalnız bu kısma mahsus değildir. Evvelkinde de vacibdir, çünkü nakzı caiz ve evla olan bir akdi yeminin bozulmasından dolayı muahaze demek olan keffaret vacıb olunca nakzı asla caiz olmıyan yeminin bozulmasından dolayı bu muahazenin

evleviyyetle farz olacağı derkardır. Bu suretle bütün keffaretlerde hem ukubet, hem de ibadet ma'nası vardır. Ve her hangi bir yemini münakıde bozulduğu zaman da Dünyada bir keffaret ile muahaze edilir. Ve

bu keffaret ile balâdaki müşkil hallolunur.

﴿فَكَفَّارَتُهٗ﴾ İmdi yemini bozmanın keffareti ﴿اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ﴾ Ehl-ü ıyalinize yedirdiğiniz taamın nev-ü miktarında evsettan on miskini bir gün doyurmaktır. -Bu iki suretle olur. Birisi bir akşam bir de sabah çağırıb yemek yedirerek karınlarını doyurmaktır ki buna ibaha tesmiye edilir. Diğeri de akşam sabah doyuracak kadar ellerine bir şey vermektir ki buna da temlik tesmiye edilir. İmamı a'zam Ebû Hanifeye göre bunun mikdarı her miskin için bir fıtra gibi buğdaydan yarım sa', diğerlerinden bir sa'dır. İmamı Şafiîye görede bir «müd» dür. Keffareti yemin ya böyle on miskini ıt'amdır. ﴿اَوْ كِسْوَتُهُمْ﴾ yahud on miskinin kisveleridir.- Kisve, setriavret edecek bir sevb demektir, bir rivayete göre de bir «sevbi cami'» bütün bir kat elbisedir. ﴿اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ Veyahud bir rakabe, bir köle veya cariye insan azad etmektir. -İmamı Şafiî keffareti katle kıyasen bunun da mü'min olmasını şart etmiş ise de Eimmei Hanefiyye keffareti katilden maadasında nâssın zâhirine nazaran rakabei kafireyi de kâfi görmüşlerdir. Hasılı keffareti yeminde bu üçden biri vacibdir, ta'yininde mükellef muhayyerdir. ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ﴾ Binaenaleyh her kim bunlardan birini bulamaz, vermeğe kudretyab olamazsa onun keffareti de üç gün orucdur.- İbni Mes'ud mushafında « ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ » olduğundan bu üç günün bilâ fasıla birbiri arkasına

sh:»1803

tutulmasında vacibdir. ﴿ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ﴾ İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur. Bozulduğu zaman bu keffareti eda ediniz. ﴿وَاحْفَظُوٓا اَيْمَانَكُمْ﴾ ve yeminlerinizi muhafaza ediniz. -Ya'ni evvelâ, her şeye yemin etmeyiniz, saniyen, yemininizin suretini iyi belleyiniz, ihmal ile unutmayınız, salisen, ma'sıyet olmıyan ve bir hayrı men' etmeyen yeminlerde gücünüz yettiği kadar sebat ediniz. Bozmayınız, rabian, bozduğunuz takdirde keffaretini de vererek yeminin şanını muhafaza ediniz ﴿كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ İşte Allah size âyetlerini böyle beyan ediyor ve bervechiâti daha beyan edecektir ki şükredesiniz:

﴿٩٠﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩١﴾ اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِى الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩٢﴾ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٣﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا

الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوٓا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۚ﴿﴾

sh:»1804

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! İçki, kumar, putlar, kısmet çekilen zarlar hep Şeytan işi murdar bir şeydir, onun için siz ondan kaçının ki yakayı kurtarasınız 90 İçki ile kumarda Şeytan sırf aranıza adavet ve kin düşürmeyi ve Sizi Allahı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymayı ister, artık vaz geçiyorsunuz değil mi? 91 Allahı dinleyin, Peygamberi dinleyin de sakının, eğer kulak asmazsanız biliniz ki Resulümüze düşen sade açık bir tebliğten ibarettir 92 İyman edib de salâhlı salâhlı işler yapan kimseler bundan böyle sakındıkları ve iymanlarında sebat ile salih salih işlerine devam eyledikleri, sonra takvâlarında ve iymanlarında rüsuh buldukları, sonra bu takvâ ile beraber her yaptığını güzel yapan ihsan mertebesine erdikleri takdirde mukaddema tattıklarında kendilerine bir beis yoktur, Allah muhsinleri sever 93

_____

90. ﴿يَـٰٓ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ Ey iyman edenler -halâl olan tayyibatı tahrim etmediğiniz gibi haram olan habaisten de iyi sakınınız. Ezcümle ﴿اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ﴾ muhakkak hamir, ya'ni müskirat ve meysir, ya'ni piyanko ve kumar (Sûrei « بقره » de « وَ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ؕ » bak) ﴿وَالْاَنْصَابُ﴾ ensab, ya'ni teabbüd için dikilmiş taş ve sair evsan-ü asnam ﴿وَالْاَزْلَامُ﴾ kumar ve piyanko kalemleri, okları, zarları (bu sûrenin başında «nusub» ve «ezlam» kelimelerine bak) bütün bunlar başka bir şey değil, ancak ﴿رِجْسٌ﴾ birer reistir: aklınızın tiksineceği, iğreneceği pis, murdar bir şeydir: ﴿مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytanın amelindendir. Şeytanın işi,

Şeytan teşvikıdır ﴿فَاجْتَنِبُوهُ﴾ Binaenaleyh bu pislikten ictinab ediniz, uzak kaçınız ki ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ felâh bulasınız.».

Bu ayet, müskiratın men'-ü tahrimi hakkında üçüncü ve son olarak nazil olan âyettir ki birinci sûrei «Nisa» daki « لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى » ikincisi de sûrei «Bakare» de ki « يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ؕ قُلْ فِيهِمَآ اِثْمٌ كَبِيرٌ » âyeti idi oraya

bak. Allah tealâ bu âyette hamr-ü meysirin hurmetini vücuh ile te'kid etmiştir. Evvela, cümlenin başı « انَّمَا » ile tasdir kılınmış, saniyen, ensab ve ezlam ile beraber zikrolunarak « شَارِبُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ الْوَثَنِ = şarab içen puta tapan gibidir» hadîsi şerîfi medlûlünce putperestlik kabilinden gösterilmiş, salisen rics tesmiye olunmuş, rabian, şerri mahız veya galib olduğuna tenbihan « مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ » buyurulmuş, hamisen, bizzat ayinlerinden ictinab emredilmiş, sadisen, bu ictinab, felah ümidine bir sebeb yapılmıştır. Sabian da bu beyandan asıl maksad hamr-ü meysirin tahrimi olduğu ıhtar ve bunların tahrimini ıktiza eden dinî, dünyevî mefsedet ve veballarını takrir ve ameli Şeytanı tavzıh ile buyurulmuştur ki:

91.

﴿اِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ فِى الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَعَنِ الصَّلٰوةِ﴾ hamr-u meysirde Şeytanın muradı başka değil, ancak aranıza buğz-u adavet düşürmek ve sizi Allahı zikr-ü yadetmekten ve namazdan men'eylemektir. -Ki bir kerre bunlar olduktan sonra artık her günah, her cinayet işlenir, ne din kalır ne iyman, ne Dünya kalır ne Âhıret, saminen, bütün esbabı hurmet tafsıl edildikten sonra ıtaat takriri alınmak üzere istifhami takriri ile tevsikı misak için buyuruluyor ki;

﴿فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾ artık siz şimdi bu nehyi kabul ettiğiniz ve hamr-ü meysirden temamen

vaz geçtiniz mi? Elbette geçtiniz değil mi?- Bunun üzerine Hazreti Ömerin ne söylediği sûrei « بقره » de

sh:»1806

geçmiş idi - tasian, sureti umumiyyede tevsikı itaat ve ekiden tahziri muhalefetle buyuruluyor ki: vaz geçiniz

92. ﴿وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾ ve Allaha itaat ediniz, Peygambere itaat

ediniz ﴿وَاحْذَرُوۤا﴾ ve muhalefetten hazer ediniz ﴿فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ﴾ şayed itaatten yüz

çevirecek olursanız biliniz ki

﴿فَاعْلَمُوۤا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ bizim Resulümüzün

üzerine aid olan vazife belâğı mübînden, açık bir tebliğden ibarettir ki o da onu işte yapmıştır. Ondan

ötesinin mes'uliyyeti ve zararı ona değil, sırf sizin kendinize aiddir.

Rıvayet olunuyor ki tahrimi hamr âyeti nâzil olduktan sonra Eshab «ya Resulâllah, ya bundan evvel

vefat eden ve şarab içmiş bulunan ıhvanımızın Âhırette hali ne olacak?» Demişler, şu âyet nâzil olmuş 93.

﴿لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا

طَعِمُوۤا﴾ iyman edib salih, iyi işler yapanlara

﴿اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ haramdan sakınıb iyman

etmekte ve a'mali saliha yapmakta cidden, zâhiren veya batınen sebat ettikleri

﴿ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا﴾ sonra yine haram kılınandan sakınıb iyman eyledikleri

yaptıkları, güzel güzel ameller taharri ederek onlarla güzelce iştigal eyledikleri takdirde mazıyde tattıkları,

ya'nı nehiyden evvel içtikleri içkide günah yoktur. Bunlar mertebei ihsandadır.

﴿وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ ve Allah muhsinleri sever: onları muahaze etmez.» - Şu

halde gayei felâh ve saadet rehbaniyyete değil, bu şeraıt altında ihsandadır.

sh:»1807

Görülüyor ki bu âyette iyman ve ameli salih iki kerre ve takvâ üç mertebe olarak zikredilmiş ve nihayet

mertebei ihsana gelmiştir ki takvânın bu üç def'a zikri muhtelif vücuh ve meratibi takvâya işarettir. Evvelâ,

mazı, hal, istıkbal, ezminei selâseye işarettir. Saniyen, ahvali selâseye işarettir ki birincisi insanın

kendisiyle yine kendi nefsi ve vicdanı beyninde takvâ ve iyman, üçüncüsü kendisiyle Allah beyninde takvâ

ve iymandır. Bunun için üçüncüsünde iyman, ihsana tebdil edilmiş, aleyhissalâtü vesselâmın «

اَلْاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهُ يَرَاكَ

» ta'rifine işaret buyurulmuştur. Salisen, sûrei «Bakare» nin evvelinde beyan olunduğu üzere

mebde', vasat, müntehâ olmak üzere takvânın üç mertebesi bulunduğuna işarettir. Rabian, tevakkı

olunacak şeylerin meratibine işarettir. Çünkü evvelâ ıkabdan tevakkı için haramı terk, saniyen harama

düşmemek için şübhelileri terk, salisen nefsi hıssetten sıyanet ve tabiat ve i'tiyad kirlerinden tehzib için ba'zı

mübahatı terk gerektir. Netekim bu noktaya balâdaki «

لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ

» kavli İlâhîsinde de bir işaret vardır. Zira

« اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ » medlûlünce halâl kılınanlar zaten tayyibat olduğu halde halâlların tayyibatı « طَيِّبَاتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ » buyurulması tayyibatın tayyibatı mealini ifade eder ki bu da hasis olan mubahattan bir ıhtirazı tazammun eyler.

Hamr-ü meysir ve saire gibi daima haram olanlardan başka bir de mukvakkaten ve sırf taabbüd ve terbiye hıkmetiyle men-u tahrim edilenler vardır ki buna da sûrenin başında « غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ » kaydiyle işaret buyurulmuş idi. Şimdi buna celbi dikkatle buyuruluyor ki:

﴿٩٤﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَىْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! haberiniz olsun Allah gaybda kendisinden korkanları meydana çıkarmak için

muhakkak ki sizleri av gibi bir şeyle imtihan edecek, bir av bolluğu ki isteseniz elleriniz de yeteşebilecek, mızraklarınız da, kim bunun üzerine tecavüzde bulunursa işte ona elîm bir azab var 94

Bu âyet Hudeybiye senesi nâzil olmuş ve bu imtihan o sene vuku' bulmuştur. Resulullah Ten'ım nam mahalle muvasalat buyurduklarında av hayvanatı: Âhû ve sâir enva'i vuhuş mü'minlerin etrafında mebzul bir surette dolmuş yüklerinin aralarına varıncıya kadar sokulmuş, mızraklarını dürtseler yetişecek ve hattâ ellerile tutsalar, tutulabilecek derecede yaklaşmış idi. Halbuki mü'minlerin hepsi ve bir rivayette ba'zısı ihramda olmakla bunlara el uzatmaktan mamnu' bulunduklarından bu hal onlar için önlerine gelen ve hırslarını gıcıklıyan bir Dünya ni'metine karşı ondan men' eden Allahın emrine derecei riayetlerini gösterecek, ya'ni Allahdan korkanla korkmıyanları temyiz edecek bir imtihan olmuştur. Filvaki' hamr-u meysir gibi doğrudan doğru zarar olduklarından dolayı haram kılınan şeylerde Allahın emrine riayet binnisbe pek kolaydır. Fakat bu gibi ıllet-ü hikmeti açık ve ma'lûm olan şeylerde emir veya nehye riayette nefsin zarar ve menfaati garazı bulunduğundan Allah mahabbeti veyâ Allah korkusu hâlıs ve samimî olamaz. Bunlar Allah için değil, nefs için bir perestiş demektir. « اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ » ve «

مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ ﴿وَ مَنْ يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ

﴿مَرْضَاتِ اللّٰهِ﴾ » muktezasınca kemali ıhlas ve islam ise yaptığını mahza Allah için, Allâh rızası için yapmaktadır. Tevhid ancak bundadır,

sh:»1809

bu ise bütün ağrazı nefsaniyyeden tecerrüde mütevakkıftır. Bu da nefsin zarar veya menfaati zahir olmıyan, ta'biri âharle zahirde ma'kulülma'nâ bir ıllet ve hikmeti görünmeyib bütün hikmeti mücerred Allahın emrine itaattan ve onun rızasına tebe'ıyetten ibaret olan ve binaenaleyh zahire nazaran gayrı nafı' ve muzır görünse bile iyfa edilmesi lâzım gelen velhasıl Allah ve rızaullah her şey'in ve her menfaatin başı olmak iyman-ü ı'tikadile yapılan amellerle tezahur eder ki bunlara ümurı teabbüdiyye ıtlak olunur. Ve hayır bizatihi olan ihsan ancak bununla tebeyyün eder. Ve insan şirki nefisten ancak bununla kurtulur. Yoksa insanın kalbinde kendine tapmak hissi silinmemiş ve hakikatte « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » denilmemiş olur. Ve Allahın mâdununda kendi hay-ru menfaatini düşünmek iddiasında bulunanlar da haddi zatında hayr-u menfaat düşünmemiş olurlar. Bunun içindir ki meslâ müskiratı Allahın nehy-ü tahrim ettiği için değil mahza kendilerine zarar olduğu için terk edenler, bu terklerinden dolayı Dünyada o zarardan nefislerini kurtarsalar bile Âhırette bundan dolayı bir sevaba nail olamazlar. Zira onu Allah rızası için terk etmemişlerdir. Ve yine bunun içindir ki namaz, oruç, zekât hac gibi ibadat, nefsimize şu, şu faideleri vardır gibi bir garazı nefsanî ile değil mahza Allah rızası için ve Allahın emri olduğu için mücerred bir fikri teabbüdle ve mahza Allaha

takarrub için hâlıs muhlıs ıbadet niyyetile yapılmak lâzım gelir. Ve öyle olmadıkça makbul olmaz. Çünkü o zaman Allaha değil nefse ıbadet edilmiş olur. Nefs ise hangi hevası galib olur ise onun peşinde koşar. Böyle demek bunların nefsel'emirde hiç bir faidesi yok demek değil, belki fevaid-ü menafıı ta'dad-ü ta'yin edilemiyecek kadar umumî ve nâmütenahi demektir. Fakat Allah ve rızaullah mefhumuna nazaran umumî ve na mütenahî kelimeleri dahi kasır olduğundan ıbbette nefsine az çok bir hıssai ma'budiyyet mulâhazası

vermekten hâli olmıyan menafıı umumiyye ve gayrı mütenahiye fikirlerinden dahi tecerrüd ederek Allah sevgisini ve Allah korkusunu her menfaat-ü zarara takdim eylemek ancak ve ancak Allahı ve Allahın emrini mülâhaza etmek bir şartı aslîdir. İşte bir takım halalları muvakkaten tahrim ve meni' demek olan ıhram dahi Allahı böyle bir niyyeti ıhlas ile tanıyıb tanımıyanları temyiz edecek mücerred bir hikmeti teabbüdle emredilmiştir ki bunlarla insanların terbiyei fazıletleri tekâmül edecek, Allah için mütedeyyin olanlarla Dünya ve nefisleri için mütedeyyin olanlar temayüz edecektir. Fakat malûmdur ki elde bulunmıyan bir ni'metten sarfı nazar etmek ile ni'metin karşısında men'i nefsetmek arasında fark vardır. Birincisi kolay, ikincisi zordur. Meselâ bir dağ başında kalmış kimsenin açlığa sabrederek Allaha ıbadet etmesile kurulmuş bir sofranın karşısında açlığa sabrederek ıbadet etmesi arasındaki fark mülâhaza edilsin: Elbette evvelkinde ma'nayı fazılet az, ikincisinde ise çoktur. Evvelkinde muvaffak olanların çoğu ikincide olamaz.

Rehbaniyyet terbiyyesiyle islâm terbiyesinin arasındaki fark da bu misalden tezahür eder. Bu âyette Allah tealâ ıhramın hıkmetini göstermek üzere mü'minleri böyle bir imtihana tâbi' tutacağını beyan ile buyurmuştur ki:

94.

﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَىْءٍ مِنَ الصَّيْدِ﴾ ey mü'minler, elbette Allah sizi av nev'inden bir şey' ile -ya'ni can ve bilfi'il elde bulunan mal fedası kadar zor ve büyük değil oldukça kolay bir şey' ile- imtihan edecek ﴿تَنَالُهُۥٓ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ﴾ öyle bir şey veya o suretle bir av ki elleriniz ve mızraklarınız onu yakalayıverecek bir halde -ya'ni av hayvanatı o kadar mebzul olacak ve yanınıza o kadar yakın sokulacak ki ellerinizle tutsanız tutabilecek ve

mızraklarınızla dürtseniz irişebilecek bir vaz'ıyyette bulunacak, bu hal içinde siz ise ıhramda ve avdan memnu' olacaksınız. Bu da sizin ni'metler karşısında Allahı ne kadar saydığınızı ve emirlerini ne kadar tanıdığınızı ve onun ıkabından ne kadar korktuğunuzu isbat edecek bir imtihan olacaktır. Her halde Allah sizi böyle bir şey ile imtihan edecek ki ﴿لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ﴾ Allah kendisini gıyabında tanıyıb ıkabından korkanları bilsin -ya'ni sairlerinden temayüz ettirib meydana çıkarsın

da ileride kendilerine nice nice nıamı uzma tevdi' olunacak ve büyük büyük emânatı ilâhiyyeye ehl olacak zevatın ehliyyetlerini tebeyyün ve tehakkuk ettirsin. Binaenaleyh ﴿فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ﴾ bu imtihandan ve Allahın haber verdiği bu av ibtilâsının tahakkukundan sonra her kim tecavüz eder, men' olunduğu şey'e el sunarsa ﴿فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ ona elîm bir azab vardır. Böyleleri istikbalin büyük ni'metlerinden mahrum olduktan başka Dünya ve Âhırette elîm bir azab da göreceklerdir.»- Zira böyle bir av halinde kendini tutamiyan ve Allahın hukmüne rıayet edemiyenler, nefislerin daha ziyade meyyal ve daha ziyade harıs olacakları şeylere karşı nasıl sabredebilirler? ve öyle nıaım uzmanın emanetlerini nasıl edâ ederler? ve o halde böyle kimseler canların, ırzların, hazinelerin, hukukullahın, hukukı nâsın başına geçmek ehliyyet ve sahalıyyetini nasıl haiz olabilirler.

Görülüyor ki bu âyet ıhramdaki hikmeti taabbüdü tavzıh etmek için mü'minlere ileride teveccüh edecek nıamı uzmayı ilâhiyyenin av suretinde bir misali mütekaddimini teşkil eden hârikulâde bir mebzuliyyeti vuku' bulacağını ıhbar ve bununla mü'minlerin en büyük emânatı ilâhiyyeye ehliyyet te'min edcek bir imtihan

ve tehzibden geçirileceklerini ıhtar etmiş ve ehli iymana büyük bir ders ve yüksek bir terbiyei fazîlet veren bir mu'cizeyi iş'ar eylemiştir. Binaenaleyh mü'min öyle bir fazîlet ile temayüz etmek lâzım gelir ki her zaman haram-ü habîs olan şeyler şöyle dursun aslı halâl olan her türlü nı'metler etraflarına saçılmış, önlerine konulmuş olsa bile izni ilâhî ve cevazı şer'ı olmadan onlara el uzatmıyacak, haksız, salâhıyyetsiz hiç bir şey'e dokunnıyacak, kendine sahıb, nefsine malik, temayülâtına hâkim, evamiri ilâhiyyeye münkad olacak, bu suretle her türlü emanata ehil bir fazîleti ahlakıyye ile imtiyaz edecektir. Hudeybiye senesi müslimanlar böyle bir imtihan-ü tehzib ile ıstıfa edilmiş ve Hudeybiye musalahasının kendisi de bu imtihanın diğer bir suretle te'kid-ü te'yidi olmuş ve bundan sonra mâidei islâm inkişaf etmiş de etmiştir. Ve ıhram işte böyle bir ıstıfa hikmetiyle meşru' kılınmıştır. Bu hikmete mebni:

﴿٩٥﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴿

sh:»1813

﴿٩٦﴾ اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٧﴾ جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْىَ وَالْقَلَآئِدَ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ اِعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلْ لَايَسْتَوِى الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَآ اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler sizler ihramda iken avı öldürmeyin, içinizden her kim onu amden öldürürse

ona mevaşîden öldürdüğünün misli bir ceza vardır ki Kâ'beye vasıl olmuş bir kurbanlık olmak üzere buna

aranızdan adâlet sahibi iki adam hukmeder veya bir keffaret vardır ki o nisbette fukarayı doyurmak veya onun dengi oruç tutmaktır, tâ ki bu suretle ettiğinin vebalini tatsın, Allah geçmişi afiv buyurdu,

sh:»1814

fakat kim bir daha yaparsa Allah ondan onun intikamını alacak, Allah azizdir, intikamı vardır 95 Deniz avı ve yemesi size halâl kılındı ki size ve seyyar olanlarınıza medar olsun, kara avı ise ihramda bulunduğunuz müddetçe üzerinize haram kılındı, hep huzuruna haşrolunacağınız Allahdan korkun 96 Allah Kâ'beyi, o beyti haramı insanlar için bir medarı hayat kıldı, o şehri haramı da o, boyunları bağsız ve bağlı kurbanlıkları da; bütün bunlar şunun bilesiniz içindir ki Allah göklerdekini ve yerdekini bilir ve hakıkat Allah her şeye alîmdir 97 Ma'lûmunuz olsun ki hakıkaten şedidül'ıkabdır Allah, hem de hakıkaten gafûr-ü rahîmdir Allah 98 Peygamberin üzerindeki ancak bir tebliğdir, açıkladığınız ve gizlediğiniz şeylerin hepsini bilecek olan ise ancak Allahdır 99 De ki: Murdarla temiz bir olmaz: Murdarın çokluğu tuhafına da gitse o halde ey temiz özü, düşünür beyni olanlar, Allaha korunun ki felâha iresiniz 100

_____

95. ﴿لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ - HURUM, haramın cem'idir ki muhrim ya'ni gerek Haremde ve gerek hilde olsun ihramda bulunan demektir. Ve Haremde bulunub da ihramda olmıyan dahi bu hukümdedir. SAYD, av, gerçi eti yenene de yenmiyene de ıtlak olunur. Fakat urfte daha

ziyade eti yenenlerde mütebadirdir. Burada da lâmi ahd veya mutlakın kemaline serfı ile murad budur.

Netekim bir hadîsi şerifte «

خَمْسٌ يُقْتَلْنَ فِى الْحِلِّ وَالْحَرَمِ، اَلْحِدْاَةُ وَالْغُرَابُ وَالْعَقْرَبُ ـ وَفِى رِوَايَةٍ الْحَيَّةُ ـ وَالْفَأْرَةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ» beş şey hılde de Haremde

de katledilir: Çaylak, karga, akreb -ve bir rivyaette yılan- fare, kelbi akur» buyurulması da bunu müeyyiddir.

Ve kelbi akur mefhumunda insana saldıran diğer yırtıcı hayvanların cevazı katline de tenbih vardır.

Hasılı ey mü'minler, siz ihramda iken avı katletmeyiniz ﴿وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا﴾

içinizden her kim müteammid

olarak, ya'ni ihramda olduğunu ve katli saydin kendiye haram bulunduğunu bilerek avı kasden katlederse

﴿فَجَزَآءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾ katlettiği ava mümasil en'amdan Deve, sığır,

davardan bir ceza lâzım gelir. Ya'ni onun ona mümasil olduğu mücerred kendi takdirinizle değil ehli hıbre

makamında şayanı i'timad iki doğru kimsenin takdiriyle ta'yin olunur. Ve bu ceza

﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾ Kâ'beye varacak bir hedy olmak üzere lazım gelir. İhramda katli

saydin cezası ya bu ﴿اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ﴾ veya fukara taamı bir keffaret

﴿اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا﴾ veya bunun dengi oruçtur. -Hakem ma'rifetiyle avın kıymeti

takdir olunur. Bununla ya Kâ'beye varacak bir hedy alınır veya taam alınıb her fakıre yarım sa' olmak üzere fukaraya verilir. Veyahud her yarım sa' yerine bir oruç tutulur. Bu üçü beyninde muhayyer bir ceza vacib olur ki ﴿لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ﴾ ihramda iken avı katleden kimse yaptığı fi'lin vebalını, ağırlığını tatsın.»- Âyetin zahirine nazaran katli sayd amden olmayıb hata ve nisyan suretiyle olursa ceza lâzım gelmiyecek zannedilebilir. Lâkin mefhumı muhalifin mu'teber olmdığı da unutulmamak lâzım gelir. Hazreti Ömerden, ibni Abbastan, Tavustan, Hasenden, İbrahimi Nahaîden, Zührîden rivayete göre hatâ ve nisyanda dahi bu ceza vardır. Ebu Hanife, Malik ve Şafiî ve ashabları da buna kail olmuşlardır. Sonra muhrimin avladığı veya kestiği her ne suretle olursa olsun Hanefiyye ve Malikiyyece meyte hukmündedir, müzekkâ değildir, ne kendisi yiyebilir, ne başkası. Fakat İmamı Şafiî müzekkâdır başkası yiyebilir demiştir. (Tafsılat için Fıkha müracaat)

﴿عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ ۜ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾

sh:»1816

dir.

96. ﴿اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهٗ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ

size her nevi' deniz avı ve taamı ya'ni yenebilecek şeylerinden yemek gerek mukim olanların ve gerekse yolcuların temettu' ve istifadesi için her zaman halâl kılındı. -Ki taze taze tutar veya kurutur, tuzlar, hazarda veya seferde yer veya ticaretle intifa' edersiniz ﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ kara avı da ihramda bulunduğunuz müddetçe size haram kılındı.»- Şayanı dikkattir ki saydi berde « وَطَعَامُهُ » buyrulmamıştır. Demek ki ihramda bulunan kimse kara avı avlıyamaz ve kezalik hayvan da zebh edemez. Fakat ihramda bulunmıyan kimsenin avladığı avdan ve zebh ettiği hayvandan yiyebilir. Şu kadar ki avlanması veya kesilmesi kendi tarafından emredilmiş veya delâlet olunmuş olmasın. Deniz avına gelince: başka zaman olduğu gibi ihramda dahi hem saydi hem yemesi alel'ıtlak halâldır. İmamı Şafiî « هُوَ الطُّهُورُ مَاءُهُ وَالْحِلُّ مَيْتَتُهُ = denizin suyu tahir ve mutahhir ve meytesi halâldır.» Hadîsi şerifi ile dahi istidlâl ederek gerek balık nevınden olsun gerek olmasın denizden avlanan her hayvanın halâl olduğuna kail olmuş ise de mütearef ve mütebadir olan balıktır. Balık zebholunmadan yendiği için meyte ta'bir olunmuştur. Yoksa kendi kendine denizde ölen hayvan balık da olsa yenmez. Rivayet olunduğuna göre bu âyet Beni Müdlic hakkında nâzil olmuştur. Bunlar deniz sahillerine inerlerdi, suyun çekilmesile kenarda kalan balıklardan sual etmişlerdi. Bahirden murad alel'umum vasi' ve çok sulardır ki nehirlere göllere, derelere, büyük havuzlara ve menba'lara dahi şamildir. Hepsinin hukmü birdir.

Ancak ba'zı ulema bahirden murad ma'ruf veçhile denizdir, sebebi nüzul de buna delâlet eder, diğerleri buna mulhaktır demişler. İşte deniz avı ve taamı

sh:»1817

böyle her zaman halâl ve mubah, fakat ihramda veya Haremde bulunulduğu müddetçe kara avı haramdır. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ en nihayet toplanıb kendisine varacağınız, huzurunda haşrolunacağınız Allahdan korkunuz da haramdan, hurmetsizlikten sakınınız.

97. ﴿جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ﴾ Allah beyti haram olan- gayet muhterem ve her veçhle hurmeti vacib bulunan -Kâ'beyi nâsın mabihilkıyamı kıldı.- Halk bununla tutunur kalkınır, din ve Dünyaları bununla kaimdir. Maaş ve meadlarında sebebi intiaşlarıdır, korkanlar buraya iltica eder, zuafa burada emniyet bulur. Huccac ve zairîn buraya gelir. Namaz kılanlar buraya teveccüh eder. « اَيْنَ مَاتَكُونُوا يَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا » sirri bununla zahir olur. İlâh... ﴿وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْىَ وَالْقَلَآئِدَ﴾ haccın ifa kılındığı Şehri Haramı, hedy ve kalâidi dahi böyle yaptı, bütün bunları nâsın maddî, ma'nevî hayatlarının medarı kıyamı kıldı ﴿ذٰلِكَ﴾ Allahın bunları böyle yapması ﴿لِتَعْلَمُوٓا﴾ şunu bilmeniz içindir ki ﴿اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ

﴿بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ﴾ hiç şübhesiz ki Allah göklerde her ne var ve yerde her ne varsa hepsini bilir.

Ve hiç şüphe yok ki Allah her şey'e kemaliyle alîmdir. -Ve bu teabbüdatın vukuundan evvel mazarratları

defi' ve menafi'ı müterettibeyi celbeden ahkâmın teşrıı, hayatı nâsın böyle bir takım hikemi zahire ve

batınayi muhtevi ahkam ledünniyye ve nızamı muntazamla kıyamı Allah tealânın hikmetine ve kemali

ılmine delildir. Binaenaleyh bunu icmalen bilesiniz ve bunların hıkmeti tafsıliyyesi sizin ılmi nakısınız ve aklı

kasırınızla ıhata olunabilmekten çok yüksek olduğunu anlayasınız da bu teabbüdatın ve bu tahrimat ve

tahlilâtın hikem ve esrarı hafiyyesini ilmi ilâhîye tefvız edib

sh:»1818

muktezasile amel edesiniz. 98. ﴿اِعْلَمُوٓا﴾ iyi biliniz ki

﴿اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ Allahın ıkabı pek şiddetli olduğu muhakkak

﴿وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ bununla beraber Allahın gafûr, rahîm olduğu da muhakkak.»

-Bunun için Allahın ahkâm ve şeairine iyi dıkkat etmeli ve bunları yalnız ıkab korkusıyla değil, hem yüksek

bir mehafet-ü haşyet hem de yüksek bir ümidi mağfiret ve aşkı rahmetle tatbık ve icra etmelidir.

99. ﴿مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ﴾ Elçinin, Peygamberin vazıfesi tebliğden

ibarettir. -İşte o da bunu baliğan mâbelâğ yapmıştır. Artık sizin için hiç bir veçhile i'tiraza ve Peygamberden başka şeyler talebine hak yoktur. ﴿وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ﴾ ve ancak o, her şeye alîm olan Allah bilir: siz ne ızhar edib ne gizleyorsunuz, dışınızı da bilir, içinizi de.- Binaenaleyh tasdık ve tekzibinizde, ef'al ve a'malinizde, mekasıd ve efkârınızda ona göre ıhlâs-u samimiyyetle hareket ediniz.

Ya resûl 100. ﴿قُلْ﴾ de ki

﴿لَايَسْتَوِى الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ﴾

ey kabili hıtab olan âkıl, eşhasta, a'malde, emvalde, hasılı her hangi bir şeyde habisin kesreti, kötünün çokluğu hoşuna gitse bile hiç bir zaman habîs ile tayyib, iyi ile kötü, pis ile temiz müsavi olmaz.» -İyilik kötülük, pislik temizlik sade bir telâkkı mes'elesi değil, haddi zatında bir ma'nâyı haizdir. Gerçi Dünyada habîs tayyibden daha çok, daha mebzul bulunabilir. Meselâ boncuk elmastan, bakır altından, ısırgan dikeni gülden, karga bülbülden, hayvan insandan, cahil âlimden, kâfir mü'minden, fasık salihten, hasılı kötü iyiden daha

çok bulunur ve daha çabuk yetişir ve bir takım kimseler kemmiyyetten daha ziyade memnun olduklarından

dolayı haram halâl, iyi kötü demez, kötüleri toplar ve çokluğu ile iftihar eder sevinirler. Halbuki haddi zatında iyi iyi, kötü kötüdür. Pis pis, temiz temizdir. Yüz okka kokmuş kurtlu et yığmadan ise bir okkacık tertemiz ekmeğe malik olmak elbette daha iyidir. Binaenaleyh ﴿فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَآ أُولِى الْاَلْبَابِ﴾ ey ülil'elbab, Allahdan korkun da çok olan habîslere talib olacağınıza velevse az olsun iyilere ve temizlere talib olunuz ki ﴿لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ felâh bulabilesiniz.»- Her halde i'tibar çokluğa değil, temizliğe ve iyiliğedir.

Bu âyetin sebebi nüzulü, «Sûre» nin başında « لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللّٰهِ » âyetinde geçtiği üzere Hutam ibni dubey'atelbekrî vak'ası olmuştur. Bir de bir kimse «benim ticaretim şarab satmaktı, ben bundan bir çok servet kazandım, bu maldan Allaha tâat olan ameller yaparsam faidesi olur mu?» diye Resulullaha sual etmiş, aleyhissalâtü vesselâm da «sen onu hacce veya cihada veya sadakaya da sarfetsen ındallah bir sinek kanadına değmez, her halde Allah tayyibden başkasını kabul etmez.» Buyurmuş ve bir rivayette bu âyet bunun hakkında nâzil olmuştur.

Şimdi erbabı ukul velevse az olsun daima tayyibatı tercih etmek lâzım geldiği gibi mâlâya'nîden,

ma'nâsız, münasebetsiz, akıbeti muzır dedikodudan, asılsız abes şeylerden dahi sakınmak lazımdır. Bunun

için:

﴿١٠١﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا لَا تَسْئَلُوا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْۚ وَاِنْ تَسْئَلُوا عَنْهَا حينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ ۟ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا ۟ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَليمٌ﴿﴾

sh:»1820

﴿١٠٢﴾ قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِرينَ ﴿١٠٣﴾ مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحيرَةٍ وَلَا سَآئِبَةٍ وَلَا وَصيلَةٍ وَلَا حَامٍۙ وَلٰكِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۟ وَاَكْثَرُهُمْ لَايَعْقِلُونَ ﴿١٠٤﴾ وَاِذَا قيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ۟ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler; öyle şeylerden sual etmeyin ki size açılırsa fenanıza gidecektir, halbuki Kur'an indirilmekte iken sorarsanız onlar size açılır, Allah onlardan şimdilik afiv buyurdu, Allah gafur, halîmdir 101 Filvakı' öyle mes'eleleri sizden evvel bir kavm sordu da sonra o yüzden kâfir oldular 102 ne bahıyre, ne sâibe, ne vasıyle, ne ham'dan hiç birini Allah meşru' kılmadı, lâkin küfretmekte olan kimseler, Allah namına yalan söyliyerek ona iftira ediyorlar, çoklarının da aklı irmez 103 Bunlara gelin Allahın indirdiği ahkâma ve Peygambere denildiği zaman da «bize atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyler yeter» diyorlar, ya ataları bir şey' bilmez ve doğru yola gitmezler idi ise de mi? 104

_____

sh:»1821

101.

﴿يَـٰٓ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ﴾ Ey iyman edenler bir takım şeyler vardır ki size beyan ve ızhar olunursa gücünüze gider, kederinizi mucib olur, Böyle olması melhuz şeylerden sual sormayınız.» -Çünkü cevabında mükedder olursunuz, âkıl olanlar ise kendi kederine bâis olacak şeyi yapmaz.

﴿وَاِنْ تَسْـَٔلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ﴾ ve eğer Kur'anın indirildiği sırada,

ya'ni vahıy zamanında böyle şeylerden sual ederseniz ﴿تُبْدَ لَكُمْ﴾ size onlar ızhar edilir, cevabı verilir, binaenaleyh kederlenmeniz muhakkak olur. Bunun için Peygambere bunları sormayınız, onlar öyle şeylerdir ki ﴿عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا﴾ Allah bunlardan sizi afvetmiş, mükellef tutmamıştır. ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ ma'lûm ya Allah gafurdûr, halîmdir. Bir çok şeyleri afveder. Bunun için geçen geçti, Allah afvetti, fakat bir daha böyle bir şey yapmayınız.

Anlaşılıyor ki bunlar ıhbar ve ızhar edilmesi sahiblerini rüsvây edecek olan esrarı hafiyye veya sorulması sui edeb ve terbiyesizlik olan münasebetsiz, faidesiz, veya mâlâya'ni şeyler kabilinden ıhbariyyata müteallık sualler yahud ta'mıkı takat getirilemiyecek bir takım tekâlifi şakkayı Istilzam edecek inşaiyyata müteallık suallerdir. Netekim Hazreti Aliden rivayet olunduğu üzere «وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ» âyeti nâzil olduğu zaman Resulullah bir hutbe irad etmiş, Allah tealâya hamd-ü senadan sonra «Allah üzerinize haccı farz kıldı» buyurmuş idi. Benî Esedden üzerinize haccı farz kıldı» buyurmuş idi. Benî Esedden Ukâşe ibni Mihsan ve bir rivayette Süraka ibni Malik de «her sene mi ya Resulâllah» dedi. Resulullah cevabına iltifat buyurmadı, o da üç kerre tekrar etti, bunun üzerine «hayır, fakat «evet» demiyeceğime nasıl emîn oldun vallahi «evet» desem vacib olacaktı, vacib olsaydı

sh:»1822

dayanamıyacaktınız, terketseniz de kâfir olacaktınız. Binaenaleyh benim sizi terkettiğim müddetçe siz de beni terkediniz, sizden evvelkiler hep kesreti sualden ve Peygamberlerine karşı ıhtilâftan helâk oldular. Bir şey emrettiğim zaman, gücünüz yettiği kadar tutunuz, Bir şeyden nehyettiğim zaman da ictinab ediniz.» Buyurdu. Kezalik Hazreti Enes ve Ebî Hüreyreden rivayet olunduğu üzere «nâs, Resulullaha bir çok şeyler sormuşlar, hattâ ibram-ü illah derecesine varmışlardı. Bir gün Resulullah gazabnâk olarak hutbeye kalktı, Allaha hamd-ü senâdan sonra «sorunuz vallahi şu makamda bulunduğum müddetçe her ne sorarsanız beyan edeceğim» buyurdu. Eshabı kirâm başlarına bir tehlüke gelmek üzere bulunduğundan korktular. Enes radıyallahü anh demiştir ki «sağıma soluma baktım herkes başına elbisesini çekmiş ağlıyordu, Kureyşten Beni sehmden Abdullah ibni huzafe denilen adam ki rical ile bir münazaa ettiği zaman babasının gayrisine nisbet edilirdi. Kalktı «Ya Nebiyyallah benim babam kim?» dedi, aleyhissalâtü vesselâm da «baban Huzafe ibni Kaysizzührî» buyurdu diğer biri de kalktı» benim babam nerede?» dedi « فِى النَّارِ » buyurdu, sonra Hazreti Ömer radıyallahü anh kalktı «biz rabb olarak Allaha, din olarak islâma, Resul ve nebiy olarak Muhammed aleyhiselâma razı olduk, biz fitnelerden Allaha sığınırız, henuz biz cahiliyyeden ve şirkten daha yeni kurtulduk, binaenaleyh bizi afvet ya Resulallah» dedi, Resulullahın da gadabı sükûnet buldu. -Ki bu âyetlerin sebebi nüzulü bu vak'alar olduğu merviydir.

Ey mü'minler, 102. ﴿قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ sizden evvel bir kavm böyle mes'eleler sordular da ﴿ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ﴾ sonra bu sebeble kâfir oldular.»-

Beni İsraîl, Peygamberlerine bir takım şeyler sorarlar, sonra tutamazlar, terkederler, helâk olurlardı.

Binaenaleyh mü'minler bu kâfirler gibi olmamalı, onların meslekine sülûk etmemeli, kezalik cahiliyye

sh:»1823

uydurması asılsız, abes şeylerden de vaz geçmeledirler. 103.

﴿مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَآئِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ﴾

Allah ne bahıyre ve sâibe ne vasıyle ne hâm, hiç birini meşru' kılmamıştır. Şer'ı ilâhîde bunların aslı yoktur.»

-Cahiliyye ahalisi bir dişi deve beş batın doğurur ve beşinci erkek olursa kulağını «bahr» ederler, ya'ni yararlar, salıverirlerdi ve artık ne sağarlar, ne binerler, ne kullanırlardı ki «bahıyre» budur. Saniyen, bir adam başına bir derd geldiği ve meselâ hasta olduğu zaman «şifa bulursam nâkam sâibe olsun» diye nezreder, bahîre gibi salıverir, intifaını tahrim eylerdi, salisen, koyun dişi doğururse kendilerinin, erkek doğrursa ilâhlarının olurdu. Şayed ikisini birden doğururse « وَصَلَتْ اَخَاهَا » derler, bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi ki vasıyle de budur. Rabian, bir erkek devenin dölünden on batn doğarsa onun sırtını haram addederler ve hiç bir sudan ve mer'adan menetmezler « قَدْ حَمِىَ ظَهْرُهُ » derlerdi ki « حام ، حامى » de budur. Bunlar meşruı hak değil

olanlar Allaha karşı din, şeriat namına böyle yalan uydurur iftira ederler.»- müfessirîn demişlerdir ki: Amr ibni Lühayyilhuzaî Mekkeye melik olmuş idi, dîni İsmaili iptida değiştiren de bu olmuş idi, asnam yaptırmış, evsan nasb ettirmiş bahıyre, sâibe, vasıyle, ham âdetlerini vaz'eylemişti. Bunun hakkında aleyhissalâtü vesselâm «ben, onu ateşte gördüm, ehli nârı « ريح قصب » ı ile iyza' ediyordu» buyurmuştur ki «aksab» em'a demektir işte kâfirlerin ileri gelen havassı, rüesası böyle ekâzib-ü ebatıl uydurarak halkı ıdlâl ederler ve Peygamberleri de kendileri gibi farz ederek Allaha iftira ederler.

﴿وَاَكْثَرُهُمْ لَايَعْقِلُونَ﴾ ve bu kâfirlerin ekserisinin, alelhusus avammının akılları da ermez, onlara tabi' olur giderler.

sh:»1824

104.

﴿وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ﴾ bir de bunlara Allahın inzal buyurduğu şer'ı hakka ve Peygambere geliniz denildiği zaman

﴿حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا﴾ derler. Körü körüne onlara o adeti kafiraneye teklid ederler. Acaib

﴿اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ ataları hiç bir şey bilmez ve doğru yola gitmez olsalar bile mi? Ya'ni âdete ı'tibar etmek atalara, eslâfe hurmetle onlara

ittiba eylemek gerçi alelıtlak memnu' değil bir çok ahvalde lazımdır bile, fakat bu ittiba' cehl-ü dalâle değil, ilm-ü hidayete masruf olmak lazım gelir. Iktida ve taklid, mücerred alime bile değil ancak hidayetkâr olan alimi amile olmalıdır. Daha doğrusu şahsı alime değil, onun hakk olan ilminedir. Orf-ü adet de ma'kul-ü meşru' olmak şartile mu'teberdir. Zira haktan başkasına ittibâ' eden her halde zarar eder. Bunun için siz o kafirlere bakmayınız da:

﴿١٠٥﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ ۚ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَااهْتَدَيْتُمْ ۗ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَميعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! sizler kendinizi düzeltmeğe bakın, siz doğru gittikten sonra öte taraftan sapanlar size bir ziyan dokunduramaz, hepsinizin varacağı nihayet Allah, o vakıt haber verecek o size neler yapıyordunuz 105

_____

Burada «عَلَيْكُمْ» zarf değil «اِلْزَمُوا» ma'nâsına ismi fi'ıldır.

Mü'minler kâfirlerin hallerine bakarlar, emr-ü nehiy dinlemez, dalâl içinde yüzdüklerini görürler, bunlara müteessif olarak iymanlarını temenni ederlerdi, bu sebeble bu âyet nâzil olmuş ve buyurulmuştur ki:

105. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ﴾ Ey iyman edenler! siz ancak kendinize bakınız, umumiyyetle hepiniz kendi şahıslarınızı, kendi millet-ü cemaatinizin salâhına ihtimam ediniz, evvelâ kendinizi düzeltmeğe uğraşınız. Zira ﴿لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ siz, ferden ve cemaaten hepiniz hidayette bulunur, doğru yolu tutarsanız dalâlette kalanlar size zarar vermez.»- Bundan hiç kimseye karışmasın, herkes kendi nefsinde bir hayatı infirad yaşasın gibi bir ma'nâ anlaşılmamalıdır. Ma'lûmdur ki hidayette olmanın, doğru yolu tutmanın erkânından biri de istitaati kader emir bilma'ruf, nehiy anilmünker yapmaktır. «﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾. ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾» balâda geçmiş idi. Kezalik bir hadîsi şerifte de «sizden her kim bir münkeri görür ve tağyirine muktedir

olursa onu eliyle tağyir etsin ve eğer buna muktedir olmazsa diliyle tağyir etsin, buna da muktedir olamazsa kalbiyle tağyir etsin» buyrulmuştur. Hazreti Sıddık radıyallahü anhten de merviydir ki bir gün minberde şöyle demiştir: Ey nâs, siz bu âyeti okur ve mevzı'inin gayrıya kor, ne olduğunu bilmezsiniz, ben Resulullahtan işittim, diyordu ki «nâs bir münkeri görürler de tağyir etmezlerse Allah tealâ umumiyyetle hepsine ıkab eder.» Binaenaleyh ma'rufu emir ve münkerden nehyediniz. «يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْۚ الخ۰۰۰» âyetini yanlış anlıyarak mağrur olub da her biriniz «neme lâzım ben nefsime bakarım» demesin. Vallahi ya ma'rufu emir ve münkerden nehyedersiniz, yahud Allah sizin üzerinize şerr olanlarınızı

isti'mal eder de onlar size en kötü azabları peylerler, sonra iyileriniz dua eder de müstecab olmaz. İlh.» Yine aleyhissalâtü vesselâmdan şu hadîs merviydir ki «hiç bir kavm yoktur ki içlerinde münker işlensin veya fenalık yol alsın ve onlar onu tağyir ve inkâr etmesinler de onların hepsine ukubetini ta'mim etmek Allaha hakkolmasın olmaz, her halde umumu ukubete müstehık olur, Sonra da duaları müstecab olmaz». «وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَاتُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَآصَّةًۚ» âyeti kerîmesi de bunu natıktır. Binaenaleyh bu âyeti sırf ferdî bir ma'na da telakkı etmemeli « اَنْفُسَكُمْ » den nefsi ferdî ve hey'eti umumiyyesiyle nefsi içtimaiyyesi de umurı ammesi i'tibariyle ancemaatin salah üzere bulunur,

bilfi'ıl hidayet üzere gider, nefsi ferdî ferdiyyetinde, nefsi içtimaî içtimaıyyetinde hidayet-ü salahını muhafaza eylerse onlara kafirlerin, müşriklerin, yabancı milletlerin dalâletleri hiç bir zarar vermez. Yoksa ben yapmıyorum ya başkaları ne yaparlarsa yapsınlar deyib de umuri ammenin cereyanına alakadar olmıyan ve onun ıslahını vazıfe edinmiyenler kendi nefislerinde doğru yolu tutmamış ve zimamı umurı şirarın ve erbabı dalâlin ellerine teslim etmiş olacaklarından dolayı her halde mes'ul olur, zarar görürler. Maamafih âyet bize asıl şunu da gösteriyor ki salah ve hidayeti içtimaiyyenin de mebdei salah ve hidayeti ferdiyyedir. Ferdler doğrulunca cemaat de doğrulmuş olur. Cem'ıyyetini ıslah-u tanzım etmek istiyen ferdler evvel emirde kendilerini ıslah etmeli, emir bilma'ruf ve nehiy anilmünkere evvela kendi nefislerinden başlamalıdırlar. Her ferd, hak yolunu tutub kendini bil'fiil ıslah edince âhare nümune olması, salah-u hidayetinin diğerlerine sirayet etmesi binnisbe kolay olur. Nefsi ferdî böyle olduğu gibi nefsi içtimaî de böyledir. Nefsinde kendi umuru muhtel, salah-u hidayete muhtac olan bir kavm de diğer kavmi ıslah

edemez, diğerlerini ıslah etmek veya onların zararalırndan kendilerine vikaye eylemek istiyen bir millet evvel emirde kendi umurı daliliyyesini ıslah ve tanzım etmeli, kendi yolunu doğrultmalıdır. Bunun için mü'minler de diğerlerinden evvel kendilerini düzeltmeli ve kendi umurı dahıliyyelerini ıslaha dikkat eylemelidirler. Bunu yaptılar mı diğer bozuk olan efrad-ü akvamın dalâletinden mutazarrır ve mes'ul

olmazlar. Onların zarar ve mes'uliyyetleri sırf kendilerine aid kalır. Binaenaleyh erbabı dalâle bakmayınız da evvelâ kendinize dikkat ediniz, Zira her kim, hangi ferd veya hangi cemaat olursa olsun ﴿اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا﴾ akıbet hepinizin mercıı ancak Allahtır. Mü'min ve kâfir, salih fasık, doğru ve eğri hepiniz nihayette Allaha gidecek, Allahın huzuruna varacaksınız ve ondan başka bir merci bulamayacaksınız ﴿فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ o da o vakit size her ne yaptınızsa hepsini haber verecek ona göre muamele edecektir, kar mı zarar mı ettiniz o zaman anlaşılacaktır.»- Binaenaleyh doğru yol ancak Allah yolu, Allahın rızası yoludur. Âkıl olan evvel-ü âhır bundan ayrılmamak lâzım gelir. Her kim olursa olsun ölümden, Âhıretten, Allahtan kurtuluşa imkân yoktur.

Ölüm ve Âhıreti ıhtar eden bu noktada vakıai mevt ile alâkadar bir hukmi Dünyevîyi tebliğ ile hıfzı enfüsten sonra hıfzı hukuk ve emvalin dahi vücubunu tefhim etmek ve bu suretle « ﴿عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ﴾ » emrinin son nefeste bile içtimaiyyetten münfekk olamıyacağını anlatmak üzere buyuruluyor ki:

﴿١٠٦﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ حينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ
غَيْرِكُمْ اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصيبَةُ الْمَوْتِ
تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا
نَشْتَرِى بِهٖ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّآ
اِذًا لَمِنَ الْاٰثِمينَ ﴿١٠٧﴾ فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّآ اِثْمًا
فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَآ اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَآ اِنَّآ
اِذًا لَمِنَ الظّٰلِمينَ ﴿١٠٨﴾ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يَاْتُوا بِالشَّهَادَةِ
عَلٰى وَجْهِهَآ اَوْ يَخَافُوٓا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ ۗ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاسْمَعُوا ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! her hangi birinize ölüm hali geldiği o vasıyyet zemanı aranızdaki şehadet ya

kendinizden adalet sahibi iki adam, veya yolculuk ediyordunuz da ölüm musıybeti başınıza geldise sizin gayrinizden iki diğeridir,

sh:»1829

bunları nemazdan sonra alıkorsunuz, şübhelendiğiniz takdirde şöyle yemin ederler, "billâhi hısım da olsa yeminimizi hiç bir bedele değişmeyiz, Allahın şehadetini ketm de etmeyiz" biz o takdirde şübhesiz vebâle girenlerden oluruz 106 Eğer bunların bir vebâle müstehıkk olduklarına vukuf hasıl edilirse o vakıt ercah olan bu ikinin yirine bunların aleyhelirnde bulundukları mukabil taraftan diğer iki kişi dikilir şöyle yemin ederler: "billâhı bizim şehadetimiz onların şehadetinden daha doğrudur ve hakkı tecavüz etmedik, şübhesiz o takdirde zalimlerden oluruz" 107 bu işte şehadeti olduğu gibi eda etmelerine veya yeminlerinden sonra yeminlerinin reddedilmesinden korkmalarına en yakın bir çaredir, Allahdan korkun ve eyi dinleyin, çünkü Allah fasıklar güruhunu doğru yola çıkarmaz 108

_____

Bu âyetin sebebi nüzulü Temimi darî ve biraderi Adiy ve beraberinde Amr ibnilasın azadlısı Büdeyl üçü ticaret için Şama çıkmışlardı. Büdeyl müslim muhacir, diğer iki birader de henüz Nesranî imişler. Şama vardıklarında Büdeyl hastalanmış ve yanında nesi varsa hepsini güzelce bir defter edib bir sahifeye yazmış, arkadaşlarına haber vermeksizin kumaşların arasına yerleştirmiş, sonra onlara avdet ettikleri

zaman bu emtiasını ehline teslim edivermelerini vasıyyet etmiş ve vefat eylemiş, onlar da o emtia miyanından üçyüz miskal mıktarında altın ile menkuş bir gümüş kabı almışlar, mütebakı eşyayı avdetlerinde Büdeylin ehline teslim etmişler, bunlar da eşyayı taharri ettiklerinde defteri bulmuşlar, o gümüş kabın da mezkûr olduğunu görmüşler, Temim ile Adiyye bu «ina = اناء » nerede diye sormuşlar «bilmiyoruz, bize teslim ettiğini size verdik» demişler, bunun üzerine Resulullaha mürafaa olmuşlar, işbu « يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا » âyeti inzal buyrulmuş. Binaenaleyh Resulullah Temim ile Adiyyi ikindi namazından sonra minberin yanında «kendilerine teslim edilen eşyadan hiç bir şey'e hıyanet etmediklerine ve ketm eylemediklerine dair

sh:»1830

« لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ » olan Allaha kasem ile tahlif etmiş, onlar da yemin ettiklerinden sebillerini tahliye eylemiş, sonra o gümüş kab bunlardan satın alan müşterinin elinde Mekkede bulunmuş, Beni Sehm bunu haber alınca Adiy ile Temimden yine taleb etmişler, bu defa da her ikisi «biz bunu Büdeylden satın almıştık» demişler, buna karış «biz size Büdeyl eşyasından hiç bir şey sattı mı» diye sormadık mı? O zaman siz hayır demediniz mi? idi «dediklerinde» evet amma bizim beyyinemiz yoktu, bunun için ıkrar etmek istemedik.» dediklerinden tekrar Resulullaha mürafaa olmuşlar, bunun üzerine de « فَاِنْ عُثِرَ » âyeti nâzil olmuş, Amr ibni As ile Muttalib ibni Ebi vedaa kalkmışlar, yemin etmişler ve kabı almışlardır. Çünkü

şira' iddiası isbat edilmediğinden yemin bunlara teveccüh etmiştir. Bu âyet Kur'anın ı'rabı, ma'nası, hukmu ı'tibariyle en müşkil âyâtından olduğu söylenmiştir.

106.

﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ﴾ Ey iyman edenler! Emrolunduğunuz şeylerden biri de her hangi birinize ölüm göründüğü vakıt; vasıyyet zamanı aranızdaki şehadettir.» - O zaman vasıyyet etmek gerek olduğu gibi işhad da etmeli, şahidler de bunu muhafaza edib lüzumu halinde hüsni eda eylemelidirler.

﴿اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ şehadet edecek olanlar sizden, ya'ni akriba ve taallukatınızdan ve mü'minlerden iki adalet sahibi ﴿اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ yahud gayrınızdan, gayrı müslimlerden iki kişidir. Fakat bu diğer iki kişinin şehadeti ancak

﴿اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ﴾

seferde bulunursunuz da ölüm musıbeti başınıza gelirse o takdirdedir.- Çünkü o zaman kendinizden kimse bulunmak mümkin olmaz da zaruret tahakkuk

edebilir. ﴿تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ﴾ bu ikisini namazdan sonra -alelhusus

ikindi namazından sonra- habsedersiniz, ya'ni alıkor, durdurursunuz da

﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ﴾ kendilerinden şüphelenir, kuşkulanırsanız Allaha

﴿لَا نَشْتَرِى بِهٖ ثَمَنًا﴾ bu yemin mukabilinde hiç bir semen almayız, ya'ni yeminimizi

bedele satarak, şuna buna tama' ederek yalan yere yemin etmeyiz, ﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى﴾

lehine yemin edeceğimiz kimse akribamızdan olsa yine etmeyiz

﴿وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ﴾ Allahın şehadetini: ya'ni Allahın bildiği ve doğruca edasını

emreylediği şehadeti ketm de etmeyiz. ﴿اِنَّآ اِذًا لَمِنَ الْاٰثِمِينَ﴾ o takdirde bizim her

halde günâhkarlardan olduğumuz da şüphe yoktur» diye yemin ederler.

Burada şayanı dikkat iki mes'ele vardır ki birisi müslimin bulunamıyacağı zaruret halinde gayrı müslimin

işhadı ve şehadeti, diğeri de şâhidlere yemin verilebilmek mes'elesidir. Cumhurı Fukahaya göre «

مِنْكُمْ » akribanızdan ve kabilenizden « اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ » de kabilenizden olmıyan

mü'minlerden demektir. Akriba meyyitin ahvaline daha vâkıf ve sairlerden eşfak olacağı için vasıyyete

evvelâ hısım ve akribadan ve sefer gibi bunların bulunamadığı ahvalde de ecanibden istişhad edilmek

daha muvafık olduğu gösterilmiştir. İbni Abbas, Ebû Museleş'arî, Said ibni Cübeyr, Said ibni Müseyyeb,

Şüreyh, Mücahid ve ibni Cüreycden nakledildiğine göre bir insan gurbette bulunur ve vasıyyetine işhad

edecek müsliman bulamazsa Nesrânî, Yehudî, Mecusî, putperest veya her hangi bir kâfir olursa olsun işhad edebilir ve şehadetleri kabul edilebilir. Ve bu suretten maadasında kâfirin mü'min aleyhine şehadeti sh:»1832

caiz olmaz. « مِنْكُمْ » Müslimanlardan « مِنْ غَيْرِكُمْ » gayri müslimlerden demektir. İmamı Şafiî demiştir ki: Müslimanlardan bir adam gurbette hastalanmış, vasıyyetine işhad edecek müsliman bulamamış, Ehli kitabdan iki adamı işhad eylemiş idi. Kûfeye geldiler, vali bulunan Ebû Museleş'arîye vardılar, vak'ayı haber verdiler, o adamın terikesini ve vasıyyetini takdim ettiler, Ebû Musâ «bu iş bir kerre ahdi Resulullahta vakı' olmuş, o zamandan beri vuku' bulmamıştı» dedi ve ikisini de Kûfe mescidinde ikindi namazından sonra «yalan söylemediklerine, tebdil-ü tahrif etmediklerine dair Allaha» yemin verdi ve şehadetlerini kabul etti.» İlh. Bu kavle kail olanların bir kısmı bir hukmün muhkem ve bâkı bulunduğunu, bir kısmı da mensuh olduğunu söylemişlerdir. Cessas ebû Bekri Razî Ahkâmi Kur'ânında der ki: bu âyetin zâhiri müslimin seferdeki vasıyyetine ehli zimmetin şehadeti caiz olmasını ıktıza eder -ya'ni « مِنْ غَيْرِكُمْ » gayri müslimler demek olduğu ve bunun da Ehli zimmete masruf olması zâhirdir.

-Vasıyyette beyi' veya ıkrarı deyn veya bir şey'i vasıyyet veya hibe veya sadaka her hangisi bulunursa bulunsun marazı mevtte akdedildiği zaman vasıyyet ismi hepsine şamildir. Allah tealâ seferde olmak üzere hıyni vasıyyette bunların şehadetine cevaz vermiş ve vasıyyeti tahsıs etmiştir. Hîni vasıyyette ise ıkrarı deyn

veya ayn veya saire olabilir. Âyet bunları tefrık eylememiştir. Fakat sûrei «Bakare» deki müdayene âyeti Kur'anın en son nâzil olan âyetlerinden olduğu muhakkak surette merviydir. Gerçi ba'zıları sûrei «Maidenin» de « آخر ما نزل » den olduğunu rivayet etmişlerse de bu, her âyetinin değil, sûre i'tibarile filcümle âhırı ma nezel olduğunu ifade edebilir. Müdayene âyetinde ise gerek vasıyyet ve gerek saireye ve gerek hazara ve gerek sefere şamil olmak üzere mü'minler aleyhinde ehliyyeti şehadet « ﴿وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾ . ﴿مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ﴾ » diye müslimanlara hasredildiği cihetle gayri müslimin

hazarda ve seferde ve vasıyyette müslim üzerine cevazı şehadetinin neshını tazammun eder. Fakat şu da unutulmamalıdır ki bu «Mâide» âyeti Ehli zimmetin seferde vasıyyeti müslime şehadetinin cevazını ifade ederken zimmînin vasıyyetine dahi şehadetinin cevazına delâlet eder. Ve sonra vasıyyeti müslime cevazı şehadeti âyeti müdayene ile neshedildiği zaman da zimmînin vasıyyeti zimmîye gerek hazarda ve gerek seferde cevazi şehadeti hukmü bâkı kalmış olur. Bundan başka bu âyeti «Mâide» şuna da delâlet eder ki iki vasînin vasıyyeti meyyite şehadeti caizdir. Ve bunların meyyitten bir şey istirâ da'vaları beyyinesiz kabul edilmez. Kavıl maalyemin veresenindir. Ya'ni mevzuı bahs olan neshın bu noktalara şümulü yoktur. Gerçi Kazı Beyzavî « مِنْ غَيْرِكُمْ » akriba demektir, bunu Ehli zimmet ile tefsir edenler ise mensuh

demişlerdir. Çünkü zimmînin müslim aleyhine şehadeti icma'an mesmu' değildir demiş ise de Fahruddini Razî muhtelefün fih olduğunu göstermiştir. Ve hattâ mensuh değildir diyenlerin kavlini vücuhi sitte ile tashıh ederek tercih yolunda idarei kelâm etmiştir: Evvelâ hıtab cemii mü'minînedir. Şu halde « اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ » cemii mü'minînin gayri demek olur. Saniyen bunların şehadeti « اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ » diye sefer ile takyid edilmiştir. Eğer bunlar müslim olsalar idi cevazi iştişhadları seferle meşrut olmamak lâzım gelirdi, çünkü müslimin şehadeti hazarda ve seferde câizdir. Salisen tahlif meselesi de bunların gayri müslim olmasına bir karine demektir. Rabian rivayet olunan sebebi nüzul iki Nasrânînin müslim olan Büdeyl üzerine şehadeti hakkındadır. Bütün bunlar Ebû Bekri Razînin dediği gibi âyetin zâhiri « مِنْ غَيْرِكُمْ » gayri müslim hakkında olmasını ıktıza eder. Hamisen Ebû Musel'eşarînin balâda nakledilen hukmü Eshabdan kimse tarafından inkâr edilmemiş olduğuna göre bir icma' demektir. Sadisen mes'ele müslimanlardan işhad edecek kimsenin bulunamıyacağı

sh:»1834

gurbet haline âid olduğu için bir zaruret mes'elesidir. « اَلضَّرُورَاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ » dır. Bir gurbette bulunan ve eceli takarrub eden bir müslim işhad edecek müsliman bulamaz ve bu halde küffarın da şehadeti makbul olmazsa bir çok

mühimmatını zayi' etmeğe mahkûm olur. İhtimal ki zekât, keffaret borçları vardır. Ve ihtimal ki nezdinde vedialar ve zimmetinde sair düyun vardır. Binaenaleyh ricalin muttali' olamadığı hususatta zaruretten dolayı yalnız nisvanın şehadeti câiz olduğu gibi bunda da olmalıdır demiş ve neshı istib'ad eylemiştir. Filvaki' surei «Mâide» « من آخر ما نزل من القرآن » dır. Bunda mensuh yoktur. Veya ikiden ziyade mensuh yoktur rivayetlerinden kat'i nazarla zaruret illetile tecviz edilmiş olan hususatta da nesıh tasavvur olunmamak lâzım gelir. (Bu babda İbni Kayyimi Cevzînin siyaseti şer'iyyeden turukı hukmiyye nam eserinde de tafsılât vardır).

Şahid ve tahlif mes'elesine gelince: « اَشْهَدُ بِاللّٰهِ » demek esasen bir yemin ma'nâsını mütezammındır. Sonra şahid erbabı adl-ü istikametten olmak lâzım gelir. Binaenaleyh şahidi bir daha tahlif etmek hem onu bir tahkır ve eza ma'nâsını mütezammındır, hem de yemini tekrar ettirmek suretile bir ifrat ve bir sui isti'maldir. Bunun için eimmei müctehidinin çoğuna göre şahidi tahlîf gayrı meşru'dur. Her tahlîfin vâcib olmadığı müttefekun aleyhtir. Bu âyette ise « اِنِ ارْتَبْتُمْ » kaydiyle irtiyab halinde şahidin tahlîfi, hem de vakit ve keyfiyyette taglız suretiyle tahlifi lüzumu gösterilmiştir. Gerçi bundan bu vucubun zikrolunduğu üzere gayrı müslim şâhidler hakkında olduğu anlaşılıyor. Fakat aynı zamanda bundan müslim olan şahidler hakkında da şüphe edildiği zaman tahlîfin cevazı biddelâle anlaşılır. Hazreti Alînin

şahid ve râviyi töhmet halinde tahlîf ettiği de menkuldür. Binaenaleyh ahlâkın fesâdı ve fıskın kesreti zamanlarında ve alel'husus şehadetin yemin demek olduğunu bilmiyerek şehadete gelenlerin tahlîfi câiz olmalıdır.

sh:»1835

107. ﴿فَاِنْ عُثِرَ عَلٰٓى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّآ اِثْمًا﴾ Ba'dehu, ya'ni hukümden sonra bu iki şahidin isme müstehık olduklarına, ya'ni hakıkati tahrif etmek gibi bir günah işlediklerine muttali' olunursa o zaman ﴿فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا﴾ o iki şahidin veya vasıynin makamlarına ﴿مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ﴾ evlâ ve akdem olan bu iki şahidin veya vasıynin aleyhlerinde günaha müstehık oldukları, ya'ni haklarına tecavüz ettikleri kimselerden diğer iki şahid kaim olur. -Hafs kıraetinde ma'lûm sıgasiyle « اِسْتَحَقَّ » okunur « اَلاَوْلَيَانِ » bunun faili olur. Sair kıraetlerin hepsinde ise mechul sigasiyle « اُسْتَحَقَّ » okunur. Sonra sairlerinde yine « اَلاَوْلَيَانِ » okunmakla beraber Asımdan Ebû Bekir, kezalik Hamze ve Ya'kub kıraetlerinde « اَلاَوَّلِينَ » okunur. Şu halde « اِسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ » okunduğuna göre ma'nâ «müstehakkun aleyh olanlardan, ya'ni haklarına tecavüz edilmiş bulunanlardan diğer iki şahid o birlerinin makamına kaim olur. O zaman bu iki evlâ ve ehaktırlar.» Demek olur ki bu surette « ﴿هُمَا الْاَوْلَيَانِ﴾ ٠ ﴿اَلاَوْلَيَانِ﴾ » takdirinde haber veya « اُخَرَانِ » dan

bedeldir. Evvelin cem'i olan « اَوَّلِينَ » kıraetlerine göre ma'nâ ise «evvelki müstehakkun aleyh olanlardan diğer iki o birlerinin makamına kaim olur» demektir ki hepsinin meali birdir. Ve Murad o iki şahidin veya vasıynin karşısında hasm olan verese demektir. İlk önce evvelki iki kişi vasıy veya vasıyyet şahidi olduklarından yeminleriyle sözleri racih idi, bilahare, ya'ni ba'delhuküm mu'teber bir delil ile hıyanetlerine ıttıla' hasıl olunca bu def'a söz ve yemin evvelce mahkûmün aleyh olan ve bu kerre münkir ve zâhiri hal müdde'isi bulunan vereseye teveccüh edecek ve onların makamına bunlar kaim olacaktır. Binaenaleyh veresenin bu kerre de ma'nâyı ma'rufiyle şâhid vaz'ıyyetinde bulunmadıkları bellidir. O halde bunların iki olması şart olmayıb bir de olsa huküm yine böyle olmak lâzım

sh:»1836

gelir. Binaenaleyh « فَاٰخَرَانِ » buyurulması şahid de olduğu gibi vahidden alel'ıtlak ıhtıraz için değil, evvelâ sebebi nüzule nazaran vukuîdir. Saniyen mes'elede evvelki şahidlerin vasiy bulunmaları takdiri de âyetin mufadı cümlesindendir. Vasıylerin hıyanetlerine ıttıla hasıl olduğu takdirde ise azillerile yerlerine diğerlerinin nasbı lâzım gelir. Binaenaleyh meyyit tarafından vasıyyi muhtar olarak nasbedilmiş olan iki kişinin evvelâ emin olmak üzere yeminleriyle kavilleri tasdık olunduktan sonra hıyanetlerine ıttıla' hasıl olunca azilleriyle yerlerine aynı aded de vereseden iki kişinin nasbı hususuna dahi işaret buyurulmak üzere « فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا » buyurulmuştur. Bunun içindir ki vasıyyi muhtarın

hıyaneti iddia edildiği zaman eğer deyn da'vası ise muhakemenin hıtamile hıyanetin sübutundan sonra ve fakat ayin da'vası ise muhakemenin cereyan edebilmesi için evvel emirde vasının azl ile işten el çektirilmesi lüzumu ve ba'delmuhakeme hıyanet sabit olmayıb şüphe zail olduğu takdirde hâkim tarafından tekrar nasbedilebileceği kütübi Fıkhıyyeyi Hanefiyyede mücmaun aleyh olmak üzere musarrahtır.

Bunlardan başka bu âyet şunu da gösteriyor ki «ba'delhuküm defi', mesmu'dur.», «kesbi kat'ıyyet eden bir hukümden sonra delâili cedide zuhur ederse muhakeme i'ade olunur.». Hasılı bu iki âyet, şehadet, vasıyyet, yemin, tercihi beyyinat mesaili itibarile bir çok esasatı hukukıyyeyi muhtevi gayet beliğ ve veciz birer asıldır.

Bu suretle tarafeynin vaz'ıyyeti tahavvül eder, evvelkilerin makamına tarafı mukabilden ikisi kaim olur ve bu def'a yemin bunlara teveccüh eder de onlar defi'lerini isbat edemedikleri surette bunlar ﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَآ اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا﴾ billâhi bizim şehadetimiz onların şehadetinden

daha hak, daha doğrudur ﴿وَمَا اعْتَدَيْنَآ﴾ ve biz bu şehadetimizde hakkı tecavüz etmedik ﴿اِنَّآ اِذًا لَمِنَ الظّٰلِمِينَ﴾ çünkü tecavüz ettiğimiz takdirde muhakkak zalimlerden

olduğumuzda şübhe yoktur.» Diye kasem ederler, yeminlerile kavilleri tasdık olunur. -Buradaki «

لَشَهَادَتُنَآ » dan murad « فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ ۙ » âyetinde

olduğu gibi yemin demek olduğu beyan olunuyor. Zira esasen şehadet ilmi şuhudî ile yakınen ıhbarı hak

demek olduğundan gayır aleyhinde şehadete hem «

﴿شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ﴾ . ﴿شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى

اَنْفُسِكُمْ﴾ » gibi ıkrara, hem de yemine, ya'ni kasem ile te'kid ve takviye edilen habere dahi ıtlak

olunur ve vasıyyet ma'nasına da gelir. Binaenaleyh burada yemin ile tefsir edilmesinden yemine yemin gibi

iki kerre kasem ma'nası tevehhüm olunmamalıdır. Murad «bizim ilmi yakînimizi ifade eden haberimiz,

kavlimiz» demek olduğu zâhirdir.

108. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu zikrolunan huküm veya bu tahlif

﴿اَدْنٰٓى اَنْ يَاْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَآ﴾ şâhidlerin vechi lâyıkıle, ya'ni

tahammül ettikleri veçhile olduğu gibi şehadet etmelerine

﴿اَوْ يَخَافُٓوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ ۗ﴾ ve yahud yeminlerinden sonra

yeminler müddeilere reddolunmaktan, ya'ni bu suretle kendilerinin yalanları meydana çıkarak rüsvay

olmaktan korkmalarına akrebdir. -Tağlizı yeminde havfi Âhıret, reddi yeminde de havfi Dünya hikmeti

şer'ıyyeleri vardır, Bu iki havfin içtimaı da şehadeti bihakkın eda etmeğe en ziyade saık olacak olan

sebebdir. Bunu böyle biliniz. ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkunuz ﴿وَاسْمَعُوا۟﴾ ve-

Allahın tavsıye ettiği ahkâmı -dinleyiniz, icabete ediniz.- Eğer ittika etmez

sh:»1838

ve dinlemezseniz fâsık olursunuz ﴿وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ Allah ise

fasıklar güruhunu doğru yola çıkarmaz.

﴿١٠٩﴾ يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ۟ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا۟ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾

Meali Şerifi

O gün ki Allah bütün Resulleri toplayacak da "size ne cevab verildi?" buyuracak; "bizde ilim yok, sensin

allâmülguyûb sen" diyecekler 109

109. ﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ﴾ Bu «yevm» « اِتَّقُوا اللّٰهَ » daki lâfzai

celâlden bedeldir. Ya'ni Allahdan, Allahın o gününden ittika ediniz ki o gün Allah bütün Peygamberleri

cem'edecek de ﴿فَيَقُولُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ﴾ ne gibi icabetle icabet olundunuz? Ne ile, hangi

suretle karşılandınız, kabul edildiniz? diyecektir. Onlar da ne diyecekler bilir misin?

﴿قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ «yarab senin ilmine

nazaran bizim hiç ilmimiz yoktur. Muhakkak ki allâmülguyubsen ancak sensin.» -Ya'ni ümmetlerimizin

zamirlerinde gizlediklerini, arkamızdan neler yaptıklarını ancak sen bilirsin, zâhirde bize göserdiklerini de

sen bizden daha iyi bilirsin- diyecekler, böyle diyecekleri ilmi İlâhîde muhakkaktır. Yahud Dünyada böyle

dediler, Âhırette de diyecekler. Şefaate cür'et etmek şöyle dursun temamen ilmi İlâhîye tefvizı emrile

zımnen bir nevi' şikâyet bile ettiler ve edecekler de «فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» sirri

bütün

sh:»1839

dehşetiyle zâhir olacaktır. Hâsılı Allah o gün umumiyyetle Peygamberlere ümmetlerinin sureti icabetini

soracak, onları onların aleyhinde şahid tutub intak edecek, onlar da temamen ilmi İlâhîye tefvız

eyliyecekler, Allah da her Peygambere verdiği âyât-ü delâili ve bunlara karşı ümmetlerinin aldıkları

vaz'ıyyeti berveçhi âtî birer birer ta'dad edecek hüsni icabette bulunmıyanları tevbıh eyliyecektir. İşte bu

ma'nâyı ifade etmeye ve birer birer her Peygambere ve ümmetine karşı yapılacak ta'dad ve tevbıh suretini

göstermek üzere Enbıya miyanında en ziyade ifrat-ü tefrıta ma'ruz olan Hazreti Isâ misal olarak şöyle tasvir

olunuyor:

O gün, o dem ki:

﴿١١٠﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ
وَعَلٰى وَالِدَتِكَۚ اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ
وَكَهْلًاۚ وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَۚ وَاِذْ
تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِى فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا
بِاِذْنِى وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِىۚ وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى
بِاِذْنِىۚ وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾

sh:»1840

﴿١١١﴾ وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيِّنَ اَنْ اٰمِنُوا بِى وَبِرَسُولِىۚ
قَالُوٓا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ﴾

Meali Şerifi

Allah buyurduğu vakıt: ya Isâ ibni Meryem sana ne validene olan ni'metimi düşün, hani seni ruhulkudüs ile müeyyed kıldım, nâsa kelâm söyleyordun hem beşikte hem yetişkin iken, ve hani sana kitabet, hikmet, Tevrat ve İncil öğrettim, ve hani benim iznimle çamurdan kuş biçimi gibi taslayordun, içine üfleyordun da benim iznimle bir kuş oluveriyordu, hem anadan doğma a'mayı ve abraşi benim iznimle iyi ediyordun, ve hani ölüleri benim iznimle hayata çıkarıyordun, ve hani senden Benî İsraîli def' etmiştim, o vakıt ki onlara o açık mu'cizeleri getirmiştin de içlerinden kâfirlik edenler şöyle demişti: bu ap açık bir sihırden başka bir şey değil 110 Ve hani bana ve Resulüme iyman edin diye Havariyyûne ilham etmiştim "iyman ettik, bizim şübhesiz müslimler olduğumuza şahid ol" demişlerdi 111

---

110. ﴿اِذْ قَالَ اللّٰهُ﴾ - Muktezayı zâhir istikbal sıgasiyle « اِذْ يَقُولُ » buyurulmak iken mazı sıgasiyle « قَالَ » buyurulmasında iki nükte vardır. Birisi meşhur olduğu üzere ileride bu: hıtabın vukuu muhakkak olduğundan dolayı âtî, vakı' suretinde tasvir edilmiştir. Netekim lisanımızda da «şöyle dediği zaman ne yaparsın?» Denildiği zaman istikbalden mazı ile ta'bir edilmiş olur ki» böyle diyeceği muhakkaktır, derse ne yaparsın? Demek

olur. Biri de kelâmı İlâhînin ezelî olduğuna ve Allaha nisbet edilen fiillerde zamaniyyet melhuz olmadığına ve binaenaleyh o gün Âhıretteki bu hıtabın bir bidayeti kelâm değil ezelî olan kelâmı ilâhînin muhataba zuhur ve tecelli ile teallûku olacağına tenbihtir. Ya'ni Allahın şöyle dediği günden ittika ediniz ki ﴿يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ﴾ ey Meryemin oğlu Isâ benim sana ve validene olan ni'metimi hatırla: ﴿اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ o zamanki ni'metimi ki hani ben seni ruhulkudüs ile te'yid ve takviye etmiş idim.»- Nesârâ iki vech ile ruhulkudüs ı'tikad ederler. Birisi Isânın Meryemden tevellüd ve tecessüdüne mebde' olan ruhulkudüs ki buna yalnız ruhulkudüs derler. Akıdei islâmda bu Cebrail aleyhisselâmdır. Biri de Âhır zamanda çıkacak olan ruhulkudüstür ki Nesârâ buna ruhulhakk olan ruhulkudüs derler. Bu bir Hatemülenbiya akıdesidir. Fakat Nesârâ bunun hakikati Muhammediyye olduğunu kabul etmemektedirler. Doğrusu ruhulkudüs zatı itibariyle birdir ki ulül'azm rusüli kirama nâzil olan Cebrail aleyhisselâmdır. Münzel ve müteallâkı ı'tibariyle de müteaddid isimlerle yad edilir. Meselâ daha ziyade hayatı tecerrüd ve ruhaniyyet yaşayan, Yehudun müftereyatından beri ve muhattar olan Hazreti Isâya nüzul ve tecellisi ı'tibariyle ruhulkudüs ve hayatı hakikat yaşayan Hazreti Muhammede nüzul ve tecellisi ı'tibariyle de ruhulhak, ruhulemin, nurı Muhammedî ve sureti umumiye de «ruhullah» dahi ta'bir olunur. Binaenaleyh Hazreti Isâya « اِذْ اَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ » hıtabı evvelen ve bizzat

Cibril ile te'yidi ifade etmekle beraber arkasından yine Cibrilin nüzulü ve bi'seti Muhamediyye ile dahi te'yidine bir işareti muhtevidir. Ve ma'na şu demek olur: Ya Isâ ibni Meryem, seni ruhulkudüs ile, senden sonra Muhammed

sh:»1842

de ruhulhak ve ruhulemîn olarak tecelli eden Cibrih ile te'yid eyledim, isimden mutahhar kavî bir hayatı ruhiyeye mazhar ve ıhyayı din eden müessir bir kelâm ile takviye ettim

﴿تُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلًا﴾ sen hem beşikte tıfıl ve hem yetişmiş recül iken nâsa tekellüm ediyordun « اِنّى عَبْدُ اللّٰهِ قف اٰتَانِىَ الْكِتَابَ الخ » diyordun ﴿وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ﴾ ve o zamanki ni'metimi ki hani sana kitabet, hikmet, Tevrat, İncil öğretmiştim

﴿وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ﴾ ve o zamanki ni'metimi ki hani sen çamurdan kuş sureti gibi bir şey halkediyordun ve bunu kendi zatî olan kudretinle değil ﴿بِاِذْنِى﴾ benim iznimle, irademle halkdiyordun, ediyordun da ﴿فَتَنْفُخُ فِيهَا﴾ içine üfliyordun ﴿فَتَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِى﴾ o suret de benim iznimle bir kuş oluyordu

﴿وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِى﴾ ve yine benim iznimle körü ve abraşı iyi ediyordun ﴿وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنِى﴾ ve o zamanki ni'metimi ki hani ölüleri yine

benim iznimle diriltib kabirlerinden çıkarıyordun

﴿وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ عَنْكَ﴾ ve o zamanki ni'metimi ki hani senden Beni

İsraili edf etmiş, seni katletmek isteyen Yehudîlerin elinden kurtarmış idim

﴿اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ o vakit ki sen onlara bervechi bâlâ beyyinat ile gelmiş idin de

﴿فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ﴾ o Beni İsrailin

kâfir olanları bu açık bir sihirden başka bir şey değil demiş idiler.»- Ya Isâ, sen bu nı'metlere mazhar oldun

ve bu beyyinata karşı böyle bir küfr

sh:»1843

ile karşılandın, bundan başka 111.

﴿وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيِّنَ اَنْ اٰمِنُوا بِى وَبِرَسُولِىۖ﴾ o zamanki

ni'metimi de hatırla ki hani ben Havariyyuna «bana ve Resulüme iyman ediniz» diye vahiy göndermiştim,

ya'ni sana ve sair Enbiyaya vahyettiğim kitablar ile emreylemiştim -yahud kalblerine böyle ilham etmiş idim,

onlar da ﴿قَالُوٓا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ﴾ iyman ettik ve şahid ol biz hiç

şüphesiz müslimiz ya'ni iymanımızda muhlisız dediler.- Evvelki kâfirlere mukabil bir kısım da seni ve Allahın

emrini böyle bir iyman-ü islâm ve ıhlasa ışhad sözile karşıladılar. İşte ey mü'minler Allahın Isâya böyle

dediği ve böyle bir bir ni'metlerini ta'dad ederek kâfirleri tevbıh ve mü'minleri tasdik-u tehyic ettiği ve bütün

Peygamberlere ve ümmetlerine yaptıklarını böyle birer birer haber vereceği günden korkun ve korunun.

Dikkat etmek lâzım gelir ki bu âyetler Hazreti Isâya hıtaben değil, Âhırette ona olacak hıtabı hikâyeten ümmeti Muhammede hıtabdır. Çünkü « اِتَّقُوا اللّٰهَ » emrine merbuttur. Havariyyunun islâmlarına işhad ettikleri bu noktada onların da hallerini tasvir ve yad için şahidi alelküll olan Resulullaha telvini hıtab ve hıtabı âmmı andırır bir lehcei beyan ve iltifat ile buyuruluyor ki:

Ya Muhammed, sen burada şunu hatırla ve hatırlat:

﴿١١٢﴾ اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِنَ السَّمَآءِ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾

sh:»1844

﴿١١٣﴾ قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِنَ السَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ ۚ وَارْزُقْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ

الرَّازِقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ اللّٰهُ اِنّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَاِنّىٓ اُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَآ اُعَذِّبُهُٓ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَۚ﴿

Meali Şerifi

Bir vakıt de o Havariyyun: yâ Isâ ibni meryem: Rabbin bize Semadan bir mâide indirilebilir mi? demişlerdi, "Allahdan korkun mü'minseniz" ddi 112 Biz dediler: İstiyoruz ki ondan yiyelim kalblerimiz itmi'nan bulsun da senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona şehadet edenlerden olalım 113 Isâ ibni Meryem şöyle yalvardı: Ya Allah! ey bizim yegâne rabbımız! bize Semadan bir mâide indir ki bizim için hem evvelimiz, hem ahırımız için bir bayram ve kudretinden bir nişane ola ve bizleri merzuk eyle ki sen hayrurrazikînsin 114 Allah buyurdu ki ben onu sizlere elbette indiririm fakat ondan sonra içinizden her kim nankörlük ederse artık oun âlemînden hiç birine yapmıyacağım bir azab ile ta'zib ederim 115-

_____

112. ﴿اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ﴾ O vaktı ki Havariyyun ya

sh:»1845

Isâ ibni Meryem dediler

﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِنَ السَّمَآءِ﴾ rabbin bizim üzerimize semâdan bir maide indirebilir mi?- Bu ta'bir zahirine nazaran kudreti İlâhiyyede bir şübhedir. Bu da Havariyyunun hakıkaten ıhlâs ile iyman etmemiş olduklarını ifade eder. O halde ya o zaman iymanları daha tahkık ve ma'rifet üzere değil idi ve yahud « هَلْ يَسْتَطِيعُ » den ma'nâyı murad başkadır, Netekim ba'zı müfessirîn demişlerdir ki burada istitaaden murad muktezayı kudret değil, muktezayı hıkmet ve irade olan istitaattir. Ya'ni Semadan bize bir mâide indirmek rabbının hıkmet ve iradesine muvafık olabilir mi demektir. Süddî gibi diğer ba'zı müfessirîn ise isticabe ve icabet gibi « يَسْتَطِيعُ » nün « يُطِيعُ » ma'nâsına geldiği, ya'ni Semâdan bir maide indirmek talebine rabbın muvafakat eder mi, hâsılı istersen indirir mi? Demek olduğunu söylemişlerdir. Kisâî kıraetinde « هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ » okunur ki «Semadan bize mâide indirmesini rabbinden isteyebilir misin?» demek olur. Bu surette evvelki mahzur varid olmaz. Maamafih her ne olursa olsun bu sualde bir harika, bir mu'cize talebi vardır. Halbuki mu'cizat gaye değil, delâildir. Mü'min ise medlûle iyman etmiştir. Bunun için mu'cize talebi şıârı küfürdür. Kudreti hakkı imtihan sevdasıdır. Bir de harika ve mu'cize talebinde ısrar onu umumî bir âdet ve tabiat gibi muttarid farz etmektir. Bu ise bir tenakuzdur. Binaenaleyh mü'minin mu'cize

talebinde ısrarı asla caiz olmayacağı gibi mu'cize taleb ediyor gibi görünmesi bile iymanında bir şüpheyi iyma edeceği cihetle sui edebdir.

İşte bu gibi hikmetlere binaen ﴿قَالَ﴾ Isâ dedi ki ﴿اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ eğer siz hakıkaten mü'min iseniz Allahdan korkunuz. Böyle bir talebde bulunmayınız.- Ya'ni Allahın kudretinde ve benim sıhhati nübüvvetimde şübheyi

iyma edecek ve sizi iyman ve ıhlas iddianızde şübheli gösterecek söz sarf etmeyiniz diye tahzir etti ki bu tahzir ve ihtarda ne büyük bir nezahet ve ne büyük bir terbiye münderic bulunduğunu iyi düşünmeli.

113. ﴿قَالُوا﴾ Havariyyûn makamı i'tizarda maksadlarını ve ıhlaslarını beyan ile ﴿نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾ dediler, bu beyan üzerine 114. ﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Isâ ibni Meryem -bunların maksadlarındaki meşru'iyyeti görerek bu arzudan vaz geçemiyeceklerini anlayıb kemalile ilzamı huccet murad ederek- Allaha niyaz edib şöyle

dedi ﴿اللّٰهُمَّ رَبَّنَآ﴾ ey rabbimiz olan Allah celle celâlüh

﴿اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِنَ السَّمَآءِ﴾ bize Semadan «yüksekten» bir mâide indir, öyle

bir mâide ki ﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا﴾ o -ya'ni onun indiği gün- bize,

bizim evvelimize âhirimize -mütekaddimînimize müteahhirînimize- Bayram ﴿وَاٰيَةً مِنْكَ﴾ ve sen

bir âyet -senin kemali kudretine ve benim sıhhati nübüvvetime delâlet eden bir alâmet- olsun. Bize böyle

bir mâide indir. ﴿وَارْزُقْنَا﴾ ve ondan bizi merzuk et ﴿وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ ki

rızk verenlerin en hayırlısı sensin.» -Çünkü Allah rızkın hem hâlıkı, hem de bilâ garaz mu'tısıdır. Ne kadar

şayanı dikkattir ki Havariyyûn mâideyi taleb ve maksadlarını zikr ederken ekli takdim ve diğer makasıdi

diniyyei ruhaniyyeyi te'hır etmişlerdi. Halbuki Hazreti Isâ makasıdı diniyyeyi

sh:»1847

takdim ve maksadı ekli hem te'hır hem de rızk olmakla ifade etmiş ve sonra rızkda kalmayıb rezzaka intikal

ve ona ta'zım ve senâ ile arzı şükran da eylemiştir. Bunlar mülâhaza edilince ruhların derecatındaki meratıb

ne büyük bir fark ile tezahür ediyor.

Bu dua ve niyaza karşı 115. ﴿قَالَ اللّٰهُ﴾ Allah tealâ ﴿اِنِّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ﴾

muhakkak ben onu size indiririm, bir çok kerreler indiririm bu kolay, fakat

﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ﴾ bundan sonra da sizden her kim küfrederse

buyurdu.

İmdi bu mâide indimi inmedimi? Bu babda müfessirîn beyninde üç rivayet vardır:

1- Cumhurun rivyaetine göre iki gamame arasında kırmızı bir sofra indi, inerken bakıyorlardı, geldi ta önlerine düştü, bunun üzerine Isâ aleyhisselâm ağladı «ilâhî, beni şakirînden kıl, ilâhî, bunu bir rahmet kıl, bir müsle ve ukubet kılma» diye dua etti, kalktı abdest alıb namaz kıldı, yine ağladı, sonra örtüsünü açdı ve «بِسْمِ اللّٰهِ خَيْرُ الرَّازِقِينَ» dedi, ne baksınlar, kızarmış, pulsuz ve kılçıksız yağ akıyor bir balık, baş tarafında tuz, kuyruk tarafında sirke ve etrafında pırasadan maada envaı sebze ve beş yufkai birinde zeytun, ikincisinde bal, üçüncüsünde tereyağı, dördüncüsünde peynik, beşincisinde pastırma. Şem'un yaruhallah, dedi bu Dünya taamındanmı ahıret taamındanmı? O da «ikisinden de değil, ve lâkin Allah tealânın kudretiyle ıhtıra' ettiği bir şey, niyaz ettiğiniz şeyi yeyiniz ve şükr

ediniz ki Allah size tevali ettirir ve daha fazl-ü kereminden tezyid de eyler» dedi, yaruhallah, bu mu'cizeden bize bir mu'cize daha göstersen? dediler, binaenaleyh «ey balık biiznillâh diril» dedi, balık da teprendi. Sonra, «dön evvelki haline» dedi, döndü yine kebab oldu, ba'dehu mâide uçtu, sonra da ısyan edenler

oldu, Maymun ve Hınzıra mesholundular, indiği gün bir pazar günü imiş, Nesârâ o günü bayram ittihaz etmişler.

2- Diğer bir rivayete göre mâide kırk gün, gün aşırı iniyordu, fukara, agniya, zuafa, sıgar-ü kibar toplânıp yiyorlardı. Fey'i zeval dönünce uçar giderdi ve arkasından gölgesinde bakarlardı bundan hangi bir fakır yediyse müddeti ömründe zengin olmuş ve hangi bir hasta yediyse şifa bulmuş ve bir daha hastalanmamış idi. Sonra Allah tealâ «Mâidemi agniyaya ve sağlamlara değil, fukaraya ve hastalara tahsıs et» diye vahy etti bunun üzerine nâs ıztırab ve ihtilâle düştü ve binaenaleyh seksen üç kişi mesholundu.

3- Bir de denilmiştir ki: Allah inzalini o şart ile va'd edince istigfar ettiler «böyle bir tehlükeyi arzu etmeyiz» dediler, binaenaleyh nâzil olmadı. اهـ

Kazî beyzavî bu üç rivayeti zikrettikten sonra şöyle demiştir: «Mücahidden: bu bir meseldir ki Allah tealâ bunu mu'cizat talebinde ısrar edenler için darb buyurmuştur.» diye menkuldür. Ba'zı sofiyyeden de «burada mâide hakaikı meâriften ibarettir. Çünkü at'ıme gıdâi beden olduğu gibi hakaikı maârif de gıdai ruhtur.» diye menkuldür. Bu hal şöyle mülâhaza olunabilir ki bunlar henüz vukufuna müsteid bulunmadıkları bir

takım hakaika rağbet etmişler, Isâ aleyhisselâm da «Eğer siz iymanı tahsıl ettinizse tekvayı isti'mal ediniz ki bunlara muttali' olabilesiniz» demiş, onlar ise sualden vazgeçmemişler, ilhah eylemişler, ısrarlarından dolayı o da istemiş

sh:»1849

Allah tealâ bunun inzali kolay olduğunu ve lâkin akıbeti muhataralı ve korkunc bulunduğunu anlatmıştır. Zira salike makamından daha yüksek bir makam münkeşif olduğu zaman ona tahammül edememesi ve binaenaleyh istıkrar bulamayıb bu yüzden dalâli baide düşmesi ihtimali pek melhuzdur.» اهـ Şihabın dediği gibi Kazı Beyzavînin bu tezyilini âyetin bir tefsiri olmak üzere değil, bir ma'nâyı işarî olmak üzere kaydetmelidir. Bununla bu kıssanın Resulullaha ve mü'minlere hikmeti tezkiri de tavzıh edilmiş oluyor. Demek ki mâidei Isâ, mâidei islâm için bir misali ıbret olmaktan daha ziyade bir meseli ıbrettir. Küfrün ve küfranı ni'metin azabı yalnız âhırette değil, Dünyada da büyüktür. Ni'met ne kadar büyük, ne kadar harikulade ise küfr-ü küfranın azabı da o nisbette bîmisal ve o ni'metin zevali de o nisbette elîm olur. « اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا » buyurulduğu gün ehli islâma ihsan edilmiş bulunan mâidenin gerek tayyibatı ve gerek sureti ihsanı i'tibariyle mâidei Isâdan ne kadar büyük bir devlet olduğunu düşünmeli de buna karşı küfr-ü küfranın nasıl bir azaba müstehak olacağını anlamalıdır.

Bu suretle sûrei «Mâide» mazmununun bir lübbi demek olan bu tezkir yapıldıktan sonra yine tezkiri

Âhırete devam ile yukarıdaki « اِذْ قَالَ اللّٰهُ » kıssasına atfen ve «

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا» emri tahtinde mü'minlere hıtaben şöyle buyuruluyor:

﴿١١٦﴾ وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ط قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِى اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ ط اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ط تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِى وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ ط اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿﴾

sh:»1850

﴿١١٧﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَآ اَمَرْتَنِى بِهٖٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ ۚ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ط وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٨﴾ اِنْ

تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَۚ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem Allah buyurduğu vakit: Ey Meryemin oğlu Isâ! Sen mi dedin o insanlara; "beni ve anamı Allahın yanında iki ilâh edinin" diye? hâşâ, der: münezzeh sübhansın yarab! Benim için hakk olmıyan bir sözü söylemekliğim bana yakışmaz, eğer söyledimse elbette ma'lûmundur, sen benim nefsimdekini bilirsin: ben ise senin zatindekini bilmem, şüphesiz ki sen "allâmülguyub" sun 116 sen bana ne emrettinse ben onlara ancak onu söyledim: hep rabbim ve rabbiniz Allaha kulluk edin dedim ve içlerinde bulunduğum müddetce üzerlerinde şâhid idim, vaktâki beni içlerinden aldın üzerlerinde murâkıb ancak sen kaldın ve zaten sen her şey'e şahidsin 117 eğer onlara azab edersen şüphe yok ki senin kullarındırlar ve eğer kendilerine mağfiret kılarsan yine şübhe yok ki sen o azîz, hakîmsin 118

———————

sh:»1851

116.

﴿ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ ٥

nâsa «beni ve anamı Allahdan başka iki ilâh ittihaz edin» diye sen mi söyledin?.»- Bunun ne müthiş bir hıtabı tavbıh olduğunu düşünmeli ve Hazreti Isânın makamı ülûhiyyete karşı nasıl bir mevkıi acz-ü ubudiyyette bulunduğunu anlamalıdır. Şüphe yok ki bu tevbihın asıl hedefi şimdi tebeyyün edeceği üzere bizzat Hazreti Isâ değil, onu ma'bud ittihaz eden erbabı teslistir. Fakat onların Hazreti Isâya ta'zîm namına gulüvvettikleri küfrün ona huzurı ilâhîde nasıl bir mes'uliyyet tevcih etmiş olduğunu ve binaenaleyh o kâfirlerin nezdi hakta nasıl bir mevkı'i tevbıh-u ıkabda bulunduklarını tasavvur etmelidir. Bu âyetten anlaşılıyor ki Allahdan başka Isâyı ilâh ittihaz edenler bulunduğu gibi anası Hazreti Meryemi de ilâh ittihaz edenler varmış. Acaba bunlar kimlerdir? âyet bu ciheti tasrıh etmemiştir. Maamafih zâhir ki bu da olsa olsa Isevîler miyanında bulunacaktır. Gerçi Nesârâ tarafından mezheblerince Hazreti Meryemin teslise idhal edilmediği ve binaenaleyh ona oğlu Isâ gibi ilâh denmediği dermiyan edilerek bu âyette ı'tiraz olunmak istenilmiştir. Lâkin evvelâ İbni Hazmin Fisalinde zikrettiği veçhile Nesârâdan «berberaniyye» fırkası var idi ki bunlar Isaya da anasına da ilâh diyorlardı. Bu mezheb bilahare munkarız olmuş kalmamıştır. Demek ki bunlar teslisi eb, üm, ibin diye sayıyorlardı ve avamın nazarında teslisin vechi zâhiri de budur. Saniyen teslisi Nesârâ ittihad değilse hulûl akıdesinden münfek değildir. Isâda bir tabiati lâhût veya Isânın bir cüzünü lâhût farz ederek onu bir ilâhı ekmel ittihaz edenler Meryeminde esnayı hamilde o cüz'i lâhuti hâmil ve binaenaleyh bir ilâh olduğu akıdesinden bizzarure halî değildirler ve sonra kiliselerinde ve hanelerinde

Hazreti Isâ gibi Hazreti Meryemin dahi tasvirlerine karşı vaziyyetleri vaz'ı teabbüdden başka bir şey değildir. Bu ı'tibar ile âyetin

mazmunu yalnız berberanîlere değil, diğerlerine de şamildir. Salisen böyle bir i'tiraz âyetin mazmunundaki hıtabı tevbıh ve mes'uliyyetin dehşetini tasavvur etmemek ve hisaba almamaktan münbaistir. Zira tevbihın asıl şiddeti Isânın ilâh ittihaz edilmesi noktasında toplanmaktadır. Çünkü hıtabı mes'uliyyet «ya Isâ ibni Meryem» diye doğrudan doğru ona tevcih olunmuştur. Buna karşı Hazreti Isânın «ya rabbi anamı demedim amma beni dedim» diyebileceğini farzetmek ve binaenaleyh Isâya ilâh demekte ısrar ettikleri halde anasına ilâh dememekle bu dehşetli mesuliyyetin ıkabını tahfif edecekleri zu'munda bulunmak ne büyük dalâlet olduğunu ıhtara bile hacet yoktur. Ve işte bu küfürlerdir ki Hazreti Isâyı huzurı ilâhîde böyle müdhiş bir mevkıi mes'uliyyette bulundurmuştur. Isâ bu mes'uliyeti kabul eder zannetmesinler, o bu suale cevaben ne dedi ve ne diyecek bilir misiniz?

﴿قَالَ﴾ Isâ muhakkak diyecek ki ﴿سُبْحَانَكَ﴾ seni sana lâyık nezahet ile tenzih ederim, nezaheti sübhaniyyeye iltica eder ve öyle nâhak ve nâvera bir sözden arzı beraet eylerim, hâşâ ya râbbi!. ﴿مَا يَكُونُ لِى اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ﴾ bana hak ve lâyık olmıyan

sözü söylemem bana reva olmaz buna ilmini işhad ederim ﴿اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ﴾ eğer ben onu söylemiş olsa idim ﴿فَقَدْ عَلِمْتَهُ﴾ elbette sen bilirdin, çünkü sen benim dışım, izhar-ü ı'lân eylediklerim şöyle dursun ﴿تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِى﴾ nefsimde gizlediğim, gönlümden geçirdiğim şeyleri bilirsin ﴿وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ﴾ ben ise senin nefsindekini, ilminde gizlediğin ma'lûmatı bilmem. -Binaenaleyh söylemediğimi bildiğin halde bana bu suali sormaktaki

hıkmeti sübaniyyeni de bilmem ﴿اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ çünkü bütün gaybları tamamiyle bilen «allâmülguyub» sen ancak sensin.» -Tenzihatı kâmile ve ta'zımatı bâliga ile Isâ o müdhiş suale karşı böyle rakık bir ebedi ubudiyyet içinde delâleten nef'yile müekked ve müberhen bir surette cevab verdikten sonra o isnadı sarahaten nefyederek diyecek ki 117. ﴿مَا قُلْتُ لَهُمْ﴾ ben onlara başkâ bir şey söylemedim ﴿اِلَّا مَآ اَمَرْتَنِى بِهٖٓ﴾ Ancak beni me'mur ettiğin emrini söyledim ﴿اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۚ﴾ ya'ni hem benim hem sizin rabbınız olan Allaha ıbadet ediniz, ancak onu ma'bud tanıyınız dedim [sûrei Âli Imrana bak].

﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ ۚ﴾ içlerinde bulunduğum müddetçe de üzerlerine şâhid oldum. Binaenaleyh bu müddet zarfında leh veya aleylerinde icabet ve ademi icabetlerine

şehadet edebilirim ﴿فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى﴾ fakat vaktâ ki sen beni vefat ettirdin, içlerinden aldın, kaldırdın « ﴿اِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ اِلَىَّ﴾ » va'dini incaz eyledin, o andan i'tibaren ﴿كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ﴾ üzerlerine mürakıb, gözcü ancak sen oldun ﴿وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾ ve sen her şeye şahidsin, önüne de şahid sonuna da şahidsin. Şimdi 118. ﴿اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ﴾ eğer onlar kulların, memlûklerin, milk senin, hak senin adil senindir.

﴿وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ve eğer mağfiret edersen şüphe yok ki sen azîz-ü hakîmsin ve aziz-ü hakîm ancak sensin»- Binaenaleyh ne ta'zibinde

bir haksızlık ne mağfiretinde bir izzetsizlik bir isabetsizlik tasavvur olunabilir. Ne istersen yaparsın, ne yaparsan aynı hıkmet ve savab olur. Izzeti kibriya. Senin; hıkmeti bâliga senindir. Ne hukmüne müdahale olunabilir, ne de hikmetine ı'tiraz edilebilir. Her korkunnu mercii sen, her ümidin merci'i yine sensin, hâsılı ülûhiyyet ve hâkimiyyet ancak senindir. İlâhi yegâne ancak sensin.»- İşte ey mü'minler Isânın huzurı ilâhîde kemali teslimiyyet ve sıdk-u ıhlâs ile böyle dediği ve bütün Peygamberlerin de bu minval üzere ılim ve hukmi İlâhîye tefvizı emreylediği o yevmi cemi' ve sualden korkunuz ve o yevmi dinin mâliki müstekılli olan Allaha havf ile ittika ediniz ve Allahın emirlerini dinleyiniz.

Fakat bu ıhtarat üzerine: Mademki Allah tealâ herkese karşı böyle ta'zib ve mağfirete alel'ıtlak kadirdir. Ve bundan onu men'edecek hiç bir kuvvet, hiç bir huküm de mutasavver değildir. O halde kâfirlere mağfireti, mü'minlere ta'zibi de mümkin demektir. Ve o halde Allahtan korkub korkmamanın, emrini dinleyib dinlememenin hukmü müsavi olmaz mı? Dünyada emsali görülegeldiği gibi Allah o gün de kâfirleri mütena'im, mü'minleri müteellim kılarsa ve meselâ sıdkıle arzı ubudiyyet eden Isayı ta'zib edib de ona ilâh diyen kâfirlere mağfiret edecek olursa bu tezkirattan ne menfaat hasıl olacak? Diye bir tevehhüm hatıra gelebilir. Binaenaleyh Allah tealânın kudreti mutlakasiyle beraber ahlâkı İlâhînin hıkmetini isbat ve vücub alallah olmamakla beraber vücub anillâhın sübutunu beyan ile böyle bir tevehhümü def' ve o müdhiş suâl karşısında Hazreti Isâ da ve sair zümrei Enbiya ve sıddıkînde hasıl olan heyecanı haşyeti izale için ıhbarı tenfiz suretinde bir va'd veya va'di tenfiz suretinde bir inşa olmak üzere şu hukmi İlâhî tebliğ olunuyor ki:

﴿١١٩﴾ قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصّٰدِقِينَ صِدْقُهُمْ ۟ لَهُمْ جَنّٰاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا ۟ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۟ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢٠﴾ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۟ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿

Meali Şerifi

Allah buyurur ki: bu, işte sadıklara sadakatlerinin faide vereceği gündür, onlara altından ırmaklar akar cennetler var ebediyyen içlerinde kalmak üzere onlar, Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allahdan razı, işte o fevzı azîm bu 119 Allahındır bütün o Göklerin ve Yerin ve bunlarda ne varsa hepsinin mülkü, ve o her şey'e kadir, daima kadirdir 120

_____

119. ﴿قَالَ اللّٰهُ﴾ o âzîz ve hakîm ve hâkimi mutlak olan Allah tealâ muhakkak buyuracak ki ﴿هٰذَا﴾ işte bu korkunç gün ﴿يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ﴾ sadıklara sadakatlerinin menfaat vereceği gündür. -Nafi' kıraetinde nasb ile « يَوْمَ » okunduğuna göre- Allah buyurdu ki bu sual ve cevab sadıklara sadakatlerinin menfaat vereceği gündedir. O gün vakı' olacaktır. Dünyada ahidlerinde duran, akıdlerini ıhlas ile iyfa eden sadıklara Allah öyle va'd-ü tebşir eder ki onların sıdk-u ıhlasları yevmi din olan o korkunç yevmi cem'-ü sualde her halde kendilerine nafi' olacak,

hem Dünyadaki gibi hümum-ü gumum ile karışık bir menfaat değil, her türlü havf-ü hüzünden âzâde bir nef'

ile nâfi' olacaktır. ﴿لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾ altlarında ırmaklar akan Cennetler onlarındır. ﴿خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا﴾ o sadıklar orada ebeden muhalled olarak kalacaklar ﴿رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ﴾ Allah onlardan rızayı ezelîsile razı olub rıdvanına erdirmiş ﴿وَرَضُوا عَنْهُ﴾ onlar da Dünyada Allahtan razı olmuş, mahza rızayı ilâhî uğurunda koşmuş oldukları gibi bu gün temamen zevkı rıdvana irmiş bulunacaklar, hem razıy hem marzıy kalacaklardır. ﴿ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ işte fezvi azîm bundan. Bu rıdvandan ibarettir:

Bütün gönüllerin aradıkları zevkı vısalin en büyüğü bu rıdvandır. İlel'ebed rızayı ilâhî ile rızayı abdin içtimaı demek olan bu rıdvanın fevkıında ne bir murad tasavvur olunabilir ne de bir zevk. Ve bu fevzi azîm masivallahın değil ancak 120.

﴿وَ لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ﴾ o bütün Semâvât-ü Arz ve muhteveyatı mülk-ü saltanatı ancak Allahındır. Bununla beraber

﴿وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ﴾ o Allah her şey'e de kemali kudretle kadirdir.» - Bütün bu âlemde ve eczai âlemde dilediği gibi icrayı tasarruf ve saltanata kadir olduğu gibi daha başka âlemler yapmağa dahi kadirdir. Bunun için Allahın madununda her hangi bir şey'in ve her hangi bir kimsenin rızasına nailiyyetin hukmü yoktur. O bu gün zevk ise yarın elemdir. Müebbeden nafi' olacak olan sıdk-u ıhlas ancak allaha olan sıdk-u ıhlastır. Binaenaleyh ey mü'minler, Yehud ve Nesârâ gibi misaklarınızı nakz

etmeyiniz, mahza Allah rızası için akıdlerinizi iyfa ile sıdk-u

sh:»1857

ıhlasınızı isbat ediniz de bu fevzi azîme ve bu rıdavani ilâhîye iriniz, asıl mâidei ilâhiyye bu, asıl bayram işte o gündür ve hiç şüphe yok ki Allah her şey'e kadir olduğu gbii buna da kadirdir.

Şimdi sûrei « ماءده » bununla hıtam buluyor ve bunu « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ » şükranile sûrei « انعام » ta'kıb ediyor.